

55955

2003 AUG 13. 2003/4 57J

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXI. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXI. évfolyam • 4. szám
2003. augusztus

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest I., Corvin tér 8.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honisme.htm
INDEX 25387
E-mail: acsai@hnm.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alapprogram,

valamint az

Oktatási
Minisztérium

támogatásával évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1056 Ft,
fél évre 528 Ft,
az egyes számok ára 200 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletláti
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számlán.

Nyomdai előkészítés:
Acsai Istvánné, Halminé Bartó Anna,
Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Beke György író, Budapest
Béla Pál szerkesztő, Budapest
Boldizsár Zeyk Imre ny. tanár, Tordaszentlászló
Dánielisz Endre hely- és irodalomtörténész,
Szalonta
Gerendás Lajos történész, Budapest
Gutai István könyvtárvezető, Paks
Hajdók Ákos diák, Királyhelmec
Halász Péter főmunkatárs, Budapest
Ivanics Csongor diák, Párkány
Kanyar József dr. ny. levéltárigazgató, Budapest
Karacs Zsigmond történész, Budapest
Kas Géza PhD hallgató, Budapest
Kerékgyártó Mihály ny. műszaki oktató, Ózd
Kocsis Janka diák, Nyírad
Kolta László c. egyetemi docens, Bonyhád
Kusnyír Gergő diák, Nagykapos
Kusnyír Tamás diák, Nagykapos
Limbacher Gábor muzeológus, Balassagyarmat
Móser Zoltán tanár, fotóművész, Bicske
Nagy Zoltán
Náhlik Krisztina diák, Mezőtúr
N. Dvorszky Hedvig dr. művészettörténész,
Budapest
Petrás Mária népdalénekes, kerámiaművész,
Pomáz
Pusztai Zsolt muzeológus, Szolnok
Retkes Tamás egyetemi hallgató, Abony
Romhányi András népművelő, Budapest
Rózsa György Gyula dr. levéltáros, Miskolc
Rózsás János ny. tanár, Nagykanizsa
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Seres Veronika diák, Szeli
Simor Ferenc dr. ny. országos főállatorvos,
Siklós
Sipos Csaba dr. tud. főmunkatárs, Kaposvár
Siska József múzeumigazgató, Szirmabesenyő
Szőcs János ny. muzeológus, Csikszereda
Szőcs Lajos tanár, Korond
Szöllősy Tibor dr. orvos, Nyírmada
T. Mérey Klára történész, Pécs
Tóth József dr. ny. tanár, helytörténész,
Budapest
Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc
Zala Simon Tibor főszerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón
Petrás Mária Szent István magyar királyt ábrázoló
kerámiája látható

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Attila lakomájának művelődéstörténeti háttere, Than Mór képe alapján (<i>Kas Géza</i>)	3
Pákei Lajos és a kolozsvári Unitárius Kollégium (<i>Sebestyén Kálmán</i>).....	8

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Tokaj. Zelenák István tanárral beszélget <i>Zala Simon Tibor</i>	11
Kőszeg. Dr. Bariska István levéltár-igazgatóval beszélget <i>Béla Pál</i>	15

TERMÉS

A 'Sennyey család (<i>Siska József</i>)	19
Az üvegebe zárt történelem. Herceg Windischgraetz Lajos borpincészete	20
Sárpilis. A Duna és a Sárvíz között (<i>Gutai István</i>)	24
Abony a XX. század forratakájában (<i>Retkes Tamás</i>)	36
Hasonszenvi gyógyítás a reformkori Magyarországon (<i>Dr. Rózsa György Gyula</i>)	41
Kalotaszeg (<i>Boldizsár Zeyk Imre</i>).....	46

ZSENGE TERMÉS

II. Rákóczi Ferenc, a nagyságos fejedelem

Példaképünk Rákóczi (<i>Seres Veronika</i>).....	50
„Minden cselekedetem célja kizárólag a szabadság szeretete...” (<i>Náhlík Krisztina</i>).....	52
„A német szív alatt magyar szív dobog” (<i>Hajdók Ákos</i>)	54
Rákóczi és az irodalom (<i>Ivanics Csongor</i>).....	56
<u>Így ápoljuk iskolánk névadójának emlékét</u>	
A Széchenyi István Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola (<i>Seres Veronika</i>).....	58
A Nagykaposi Erdélyi János Alapiskola (<i>Kusnyír Gergő – Kusnyír Tamás</i>)	59
Erzsébet királyné Általános Iskola, Nyirád (<i>Kocsis Janka</i>)	61

SORSKÉRDÉSEK

Nagy-Magyarország-émlékmű Nagykanizsán (<i>Rózsás János</i>).....	63
Oltszakadát – a történelem szakadékában (<i>Beke György</i>).....	66

HAGYOMÁNY

Miként vált Kossuth Ferenc magyar állampolgárrá? (<i>Dánielisz Endre</i>).....	72
A bonyhádi és a székelykeresztúri ipartestület találkozása 1911-ben (<i>Kolta László</i>)	74
A székely múzeumi mozgalom jelentős alakja: S. Nagy Jenő (<i>Szőcs János</i>).....	76

EMLÉKEZZÜNK

Egy székelyföldi falu, Homoródszentmárton szenvedése az 1916. évi román megszállás alatt (<i>Közli: Gerendás Lajos</i>).....	78
A reménytelenségből a bizonytalanságba. Epizódok az 1944 őszi észak-erdélyi menekülés történetéből (<i>Nagy Zoltán</i>).....	86

TÁRLAT

Petrás Mária kerámiai (<i>N. Dvorszky Hedvig</i>)	98
---	----

KRÓNIKA

A XXXI. Honismereti Akadémia, Nyíregyháza	
Kanyar József: Megnyitó	102
A Honismereti Akadémia kitüntetettjei	103
Rákóczi szellemében (H. P.)	107
Emlékezés dr. Vargha Károlyra, a polihisztorra (Dr. Simor Ferenc)	110
„Az élő Rákóczi” (Dr. Szöllősy Tibor)	111
Díjátadás a díszteremben (Kerékgyártó Mihály)	113
In memoriam Zólyomi József (Limbacher Gábor)	114
Meghalt a Tanító néni – Lukács Anna halálára (Romhányi András)	116

PÁLYÁZAT

A Magyar Nyelvtudományi Társaság önkéntes népnyelvi gyűjtőpályázata	117
---	-----

KÖNYVESPOLC

G. Jáger Márta: Mesztegyő (T. Mérey Klára)	118
Rémiás Tibor (szerk.): Torna vármegye és társadalma XVIII–XIX. századi források tükrében (Karacs Zsigmond)	119
Sós Judit–Farkas Zoltán: Erdély útikönyv (Udvarhelyi Nándor)	120
A KT Kiadó Honismereti Kiskönyvtára (Tóth József)	122
Jámborné Balog Tünde: Az én kalendáriumom (Halász Péter)	123
Király Lajos: „Híres betyár vagyok...” (Dr. Sipos Csaba)	124
Takács György: Aranykertben aranyfa (Szőcs Lajos)	124
Novák László Ferenc: A zsidóság Nagykőrösön (Pusztai Zsolt)	126
B. Nagy Iván: A csallóközi dudáshagyomány (Móser Zoltán)	128
Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat (Karacs Zsigmond)	129
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	130

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé teszi a megjelenést, ha a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajlékony (flopy) lemezen** küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
(1053 Bp. V., Magyar u. 40.)

Magyarok Háza (Bp. V., Semmelweis u. 1–3.)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Baross u. 1.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12.)

Attila lakomájának művelődéstörténeti háttere, Than Mór képe alapján

Attila fejedelem halálának 1550. évfordulójára

Than Mór (1828–1899) a magyar történelmi festészet jeles képviselője. Óbecsén született, szepesi eredetű, birtoktalan hivatalnok-nemesi családban. Pesten jogot tanult, emellett ismerkedett a festészettel is: Barabás Miklós műhelyében sajátította el a festészet alapjait, aki idegen mesterek műveit másoltatta tanítványával.

A korszellem és egyéni érdeklődése sugallatára már ekkor foglalkozott történeti témákkal, melyekből egy akvarell sorozatot készített. Ennek a sorozatnak a nyolcadik képe az *Attila lakomája*¹ (1846). A sorozatban szereplő témák közül sokat később újra megfestett, köztük a Priscos rethor által leírt lakomát is.

Tanulmányait megszakította a szabadságharc, amit – bár gyenge fizikuma miatt nem lehetett honvéd, mégis – Görgey seregében élt át, mint tábori festő. A csapatokat kísérvén saját szemével látta a honvédek csatáit, hősiességét, amit még a helyszínen vászonra vitt.²

A szabadságharc csatáiról festett képeiből összegyűjtött pénzből 1851-ben Bécsbe ment a festészeti akadémiaira, amit hamarosan otthagyt és Karl Rahl tanítványa lett (1852–1855). Rahl művészete a reneszánsz római formáit és velencei színeit vette mintául. Képein igazán lényegesnek az elgondolást, az eszmei elemet tekintette, ezért a részletes kidolgozást sokszor tanítványaira bízta. Ez a lelkes, de szigorú akadémikus tanítás Thannál mindig vezérfonal maradt. Rahl iskolájában készült legjobb történelmi képe a *Nyáry és Pekry elfogatása* (1853), amit az elnyomatás visszhangjaként egész sor történelmi témájú kép követett.³

Rahl iskolája után két tanulmányútra ment, Párizsba és Itáliába. Utóbbi a jelentősebb, melynek során behatóan tanulmányozta a római, úgynevezett nazarénus német művészkolónia stílusát. A művésztelép tagjai az umbriai vallásos festészet nyomán saját nemzeti történelmük eseményeit és hőseit vitték vászonra.

Hazatérve, 1863-ban Lotz Károllyal együtt megbízták a Hentzi osztrák tábornok által 1849-ben lerombolt Redout (Vigadó) helyén épülő romantikus stílusú épület kifestésével. Először a lépcsőházat díszítették freskókkal, melyek Árgirus királyfi és Tündér Ilona történetének epizódjait ábrázolták. Az épület büfáját, az úgynevezett Csemegetárat is díszíteni akarta a városi vezetés, erre pályázatot írtak ki. A megadott téma Attila lakomája és Mátyás király menyegzője volt. Előbbire a legjobb pályázatot Than Mór mutatta be, mégis a város vezetése Heinrich Edének akarta adni a megbízást, a közvélemény nyomására azonban Than kapta meg a munkát. Sajnos a freskó a II. világháborúban elpusztult, így csak egy erőteljes olajvázlatban⁴ maradt fenn.⁵

Than Mór két Attila lakomáját ábrázoló festményét megvizsgálva több különbséget is felfedezhetünk. Első alkotását, melyet még igen fiatalon, mindenféle lényegesebb művészeti

¹ Magyar Nemzeti Galéria ltsz. 883-1922.

² *Cennerné Wilhelmb Gizella*: Than Mór. Bp., 1982. 5–9. old. (Továbbiakban: Cennerné 1982.)

³ *Lyka Károly*: Nemzeti romantika. Bp., 1982. 65–66. és 68. old.

⁴ Magyar Nemzeti Galéria ltsz. 2172. Mindkét kép megtalálható *Cennerné Wilhelmb Gizella* idézett könyvének képei között.

⁵ *Cennerné* 1982. 12–21. old.

irányzat hatása nélkül készített, az egyszerűbb elrendezés, a sötétebb színek, a jól eltalált alakok és a hősiesség jellemzik.⁶ Látható, hogy igyekezett megtartani a tárgyak korhűségét is. A kép elrendezése nem követi szorosan a Priscos-i leírást, hanem azt szabadabban kezeli, például sátorba helyezi a lakomát, nincs Attila mellett a fia, keveredik az ülésrend stb., de maga a bizánci történetíró megjelenik a képen.

Későbbi képen már aprólékosan viszi vászonra a bizánci írnok leírását: teremben, kerevetre helyezi a hun királyt, pontos az ülésrend: a követek, köztük Priscos is, a leírás szerinti bal oldalon foglalnak helyet. A kép elrendezésén a kritika miatt változtatni kényszerült: a karzatra hölgyeket helyezett, ami miatt zsúfoltabbá vált a mű.

Alkotásán már jól megfigyelhetők tanulmányai, s több korabeli festmény hatása is kimutatható. Rahlak a bécsi Operaház függönytervére készült kartonja hatására Than Attilája és fia is elmélyültebbé, monumentálisabbá vált. A nagy nazarénus festő, Cornelius: *József álomfejtése* című képeinek elrendezésével rokon az előtérben lévő, a dalnokokat hallgató két idősebb férfiú, valamint maguk a dalnokok is.⁷

Érdeemes azt is megjegyeznünk, hogy a két kép a lakoma különböző pillanatait ragadja meg. Az elsőn még hangsúlyt kap az evés-ivás, láthatóak az étkek, a tálak, míg a másodikon ezek már nem jelennek meg: csak a sírva vigadás epizódját ábrázolja. Az elsőn látszik, hogy azt egy olvasmánya nyomán, emlékezetből festette, mely tekinthető az egész Priscos féle követjárás összefoglalásának is, hiszen a háttérben láthatóak a hunok sátrai és vágató lovasaik. Ellenben későbbi művén érezhető a forrás gondos vizsgálata, a leíráshoz való ragaszkodás szelleme, azaz a tudományos festészet igénye.

Más a két kép mondanivalója is. A korai kép a lelkes ifjú lelkivilágát, a reformkor reményeit fejezi ki: a magyar hősokeket, akik példát mutattak, akik bátran szembeszálltak sorsukkal és legyőzték ellenségeiket. A második festmény célja már nem a buzdítás, a lelkesítés, hanem a megváltozott viszonyoknak megfelelően a dicsőség, a hatalma teljében lévő uralkodó ős bemutatása az elsődleges. Megtörtént ugyanis a kiegyezés és festményén a felvirágzó magyar államnak és fővárosnak megfelelő programot kellett ábrázolnia: a nemzet dicső történelmét és hőstetteit. Ez az oka a kiválasztott epizód módosulásának, ezért váltak sokkal hangsúlyosabbá a dalnokok, akik Attila és a hun nép, a korabeli felfogás szerint a magyar nép ősei, vitézségét dicsőítették. Ezt támasztja alá az, hogy a terem másik freskója Mátyás menyegzőjét idézte meg, akit második Attilának is neveztek udvari történetírói.

Than képeinek tárgya, Attila lakomája Priscos rethor leírásában maradt ránk. A görög író 449-ben Maximinos bizánci szenátor írnokaként követségben járt a hunok királyánál, melyről részletes leírást készített. A beszámolóban megemlékezik Attila székhelyéről és fapalotájáról, a hun előkelők épületeiről – innen tudjuk, hogy egyik főembere, Onegesius, egy pannóniai mesterrel fürdőt építtetett –, Réka királynénál tett látogatásukról, valamint Attila lakomájáról, amelyen a bizánci követel együtt ő maga is részt vett.

Priscos rethor így számol be a lakomáról: „A székek a terem két hosszanti fala mentén sorakoztak, középen (ti. a terem végében) egy kereveten ült Attila. Mögötte még egy kerevet volt, hátul pedig lépcső vezetett fel az ágyához, amely fehér vászonnal volt leterítve és színes függönyök díszítették, akárcsak a görögöknél és a rómaiaknál a nászagyat. A lakomán az Attila jobbján lévő helyek voltak az előkelőbbek, a másodrangúak a balján voltak, ahol mi ültünk, ... Onegesius a király kerevetétől jobbra karosszékekben ült, vele szemben Attila két fia foglalt helyet. A legidősebb fiú (Ellak) a király kerevetén ült, de nem mellette, hanem a kerevet szélén, és apja iránti tiszteletből szemét a földre sütötte.

... A többi barbárnak s nekünk ezüsttálakon pazar ételeket szolgáltak fel, Attila számára nem volt egyéb, mint hús fatálon. Minden egyében is szerénynek mutatta magát. Vendégei arany- és ezüstkelyhekből ittak, ő fapoharat használt. Öltözte egyszerű volt, csupán a maku-latlan tisztaságra volt gondja, sem oldalán viselt kardja, sem barbár csizmájának szíjcsatjai, sem lovának kantárzata nem volt arannyal, ékkövekkel és más drágaságokkal díszítve, mint a többi szkítaké.

⁶ Uo. 6–7. old.

⁷ Uo. 20–21. old.

... Alkonyatkor fákllyakkal kivilágították a termet, majd két barbár lépett Attila elé, akik sajt maguk szerzette dalokat adtak elő Attila győzelmeiről és hőstetteiről. A lakoma résztvevőinek tekintete a két dalnokon függött, egyeseket felvidított az ének szövege, másokat, akiknek eszébe jutottak a háborús emlékek, megrendítettek a dalban előadottak, az idősebbek pedig, akiknek testét s lelkét már elgyengítette a kor és az emlékezés, könnyekre fakadtak.

... Kivéve Attilát, Attila mozdulatlan maradt, arckifejezése nem változott, sem szóval, sem mozdulattal nem árulta el érzelmeit. Csak amikor legkisebb fia, Ernak volt a fiú neve, lépett be, s állt meg előtte, enyhültek meg vonásai. Megsimogatta a fiúcska arcát, és szelíden nézte.”⁸

Priscos rethor leírásából kitűnik, hogy a hun lakoma meglepő volt a késő-római orgiákhöz szokott embernek. Az első meglepetés a pontosan meghatározott ülésrend lehetett, melyet Közép-Ázsiából, a szasszanida nagykirályok udvarából hozhattak magukkal a hunok. Ide tartozik az is, hogy mint minden eurázsiai pusztai népnél, a hunoknál is a jobb oldal volt az előkelőbb. A hunok közvetlensége is meglepő a bizánci írrok számára, melyből az egymás megbecsülése sugárzik, így a bizánci császári udvarral ellentétben itt nincs térdelés, nincs alázkodás az uralkodó előtt. Ez a kiszámított közvetlenség, egyszerűség ellensúlyozta a nagy király, Attila nyomasztóan nagy egyéniségét és hatalmát. Az antik ember számára emellett teljesen ismeretlen a „sírva vigadás” fogalma, mely később magyar népünkénél is fellelhető.

A bizánci írrok töredékeiből kitűnik, hogy Attila nem volt híjával a római műveltségnek, ami egyáltalán nem meglepő, mert fiatalkorában túszként az Al-Duna melléki bizánci kézen lévő Novae-ben nevelkedett. Itt találkozott Aetius-szal, későbbi ellenfelével, valamint itt szembesült először a Római Birodalommal és problémáival.⁹

Priscos munkájában nemcsak a vele megtörtént eseményeket jegyezte fel, hanem már az Attila életében kialakult legendákat is megörökítette. Ilyen például az Isten-kardja legenda vagy az aquileiai golyák története, melyek a teljes hitelt érdemlő bizánci író tollából maradtak az utókorra.

Am Priscos rethor történeti műve elveszett, hiteles töredékein kívül csak a művét felhasználó történetírók alkotásaiban maradtak ránk. Közülük legfontosabb a gót Jordanes, aki művében megőrizte a hunokról szóló adatokat, valamint egyes részleteket kiegészített és kiszínezett. Tőle származik Attila testi és lelki arcképe is.¹⁰ „Háborúk kedvelője, de ő maga mérsékelt kezű, igen éles eszű, a könyörgésre hajló, a bizalmába bejutott emberekkel szemben igen kegyes, rövid testalkatú, széles mellű, nagyfejű, apró szemű, ritka szakállú, mélyben ősz-hajszálak vegyülnek, pisze orrú, fekete színű, származásának külső jeleit magán hordja.”¹¹

Jordanes művében csak a számára érdekes eseményeket őrizte meg, így a lakoma története már nem található meg írásában. A középkorban igen kedvelt szerző volt, ezért munkája tekinthető a középkori nyugati Attila-hagyományok ősforrásának.¹² Ezek a hagyományok, mondák három nagyobb körre oszthatóak: az itáliai, a nyugati és a germán Attila-mondakörre. Az első kettő lényegében Attila nyugati, illetve itáliai hadjáratainak eseményeihez kötődik, melyek egyik központi eseménye a Rómát fenyegető hadjárat volt.¹³ Így érthető, hogy ezekben a mondákban Attila kegyetlen és népeket elnyomó zsarnok, ahogy ez Verdi: *Attila* (1846) című operájában is megjelenik: „Meghódíthatod az egész világot, de ez a föld a miénk!” – mondja Aetius Attilának Róma falainál.¹⁴

A germán mondakörben azonban Attila alakja kettős: az északi germánoknál kegyetlen,¹⁵ míg a délieknél passzív, lovagias képet őrzött meg róla a néphagyomány. Utóbbi esetében At-

⁸ *Bóna István*: A hunok és nagykirályaik. Bp., 1993. 65., 69., 70., 73. old. Fordította *Bóna István*. (Továbbiakban: Bóna 1993.) Priscos rethor töredékeinek utolsó kiadása: Kézai Simon Magyar Krónikája. Priskosz rétor Töredékeiből. Magyar Háza, Bp., 1999. a lakoma leírása: 120–122. old.

⁹ *Bóna* 1993. 70–73. old.

¹⁰ *Eckhart Sándor*: Attila a mondában. In: Attila és hunjai, szerk.: *Németh Gyula*. Bp., reprint 1990. 150–151. old. (Továbbiakban: Eckhart 1990.)

¹¹ Uo. 154–155. old.

¹² Uo. 154. old.

¹³ Uo. 167. old.

¹⁴ *Gál György Sándor*: Operák könyve. Bp., 1962. 132. old.

¹⁵ *Eckhart* 1990. 179. old.

tila alakja csak háttérül szolgál az eseményeknek, a germán hősök cselekedeteinek, és szerepe nagyjából megfelel a XIII. századi német királyoknak.¹⁶

Magyarországon már az Árpádok alatt élt és virágzott egy Attila-kultusz, melynek alapja az Árpád-ház eredethagyománya, miszerint ők Attilától származnak. Ez a hit terebélyesedett ki Kézai Simon hun történetében, melyben megjelent a hun és magyar nép rokonsága is. Kézai forrásai egyfelől a dunántúli néphagyományok, melyekben a hun mondákat egy-egy földrajzi helyhez kötötték, másfelől pedig a korabeli műveltség részét jelentő irodalmi munkák voltak, tehát ő sem ismerte a lakoma történetét. Krónikája Attilát dús gazdag keleti uralkodóként mutatja be, aki dicső őse a magyar királyoknak.¹⁷

A nagy és dicső előd kultusza Mátyás alatt éledt fel újra, akit Thuróczi „második Attilának” nevezett, s akinek politikai elképzeléseit ideológiailag jól alátámasztotta ez a kép. Udvari életrajzírója, Bonfini hozta be az itáliai Attila-mondákat a magyar köztudatba, melynek legfőbb elterjesztője Thuróczi volt. Művében sok Attila-mondát mesélt el, melyeket átgyúrt és újraértékelte, eltérve az addig elfogadott, Kézai által megalkotott képtől. E két mű, melyeket a könyvnyomtatás igen széles körben elterjesztett, nagy szerepet játszott abban, hogy a magyarokban igen erősen rögzült az Attila-kultusz.¹⁸

Így szinte az egész újkor folyamán tovább élt az Attila-kultusz, mely a politikusok, gondolkodók, költők műveiben is megjelent, köztük például Oláh Miklósnál, Heltai Gáspárnál, Zrínyi Miklósnál is. Attila-képük azonban a magyar és külföldi krónikákból, valamint a magyar hagyományokból táplálkozott, így új elem nem jelent meg műveiben, azaz ők sem ismerték Attila lakomájának történetét. Felfogásukat azonban kiválóan mutatja Zrínyi epigrammájának második versszaka:

*Én vagyok magyarnak legelső királya,
Utolsó világrészről én kihozója!
Én lehetek tehát magyarnak példája,
Hírét s birodalmát hogy nyujtsa szabljája.*

A XVIII. század során a tudományos történetírás kezdeteivel megjelenik az Attila-hagyomány bírálata, de ez még nem volt hatással a társadalmi tudatra. E század folyamán Voltaire hatására Bessenyeinél megjelenik a magyar történelmi dráma, melynek témái között megtalálható az Attila-téma is (*Buda tragédiája*).¹⁹

A magyar költészetben ettől kezdve három nagy témakör köré lehet csoportosítani az Attilával foglalkozó műveket: Buda meggyilkolása, a catalaunumi csata és Attila halála.²⁰ A szépirodalmi alkotásokban azonban nem jelenik meg Attila lakomája, illetve, ha mégis, akkor csak mellékkörülmenyként. Ez elsősorban a történet drámaiatlansága miatt lehetett, mivel Priscos törtékei már a XVIII. század végén ismertté váltak hazánkban, melynek első megjelenése Losontzi István: *Hármas kis tükör* (1771) című műve. Itt azonban csupán említi a Priscos-i követséget, valamint a lakomát, de azt nem írja le.

Az igazi áttörést Edward Gibbon: *A Római Birodalom hanyatlásának és bukásának története* (1782–1788) című könyve hozta meg, melyben már részletesen ismerteti Priscos követjárását. Itt található meg először a lakoma részletes leírása, s bár a művet csak 1868-ban fordították le magyarra, német fordításban már a XVIII. század végén megjelent és ismertté válhatott Magyarországon is, bár csak Jókai az első, aki kimutathatóan felhasználta Gibbon könyvét.²¹

Maga a lakoma a magyar irodalomban 1811-ben szerepel először, Ignaz Fessler 1794-ben megjelent *Attila* című művének fordítása képében. Érdekessége a könyvnek, hogy a fordító nevét nem adja meg, hanem magát „egy hazáját szerető magyar”-nak nevezi. Tehát az *Attila, vagy is: a „régii magyarok” első vezérének ditsőséges viselt dolgai* címet viselő magyar fordításban

¹⁶ Uo. 174. old.

¹⁷ Uo. 186–191. és 196–197. old.

¹⁸ Uo. 205–210. old.

¹⁹ Nagy Béla: Attila a magyar irodalomban. Bp., 1939. 7–10. old. (Továbbiakban: Nagy 1939.)

²⁰ Uo. 54. old.

²¹ Jókai Mór: A magyar nemzet története. In: Jókai összes művei. Bp., 1962–1967. Jegyzetek: Az Attila-fejezetek forrásai 348–349. old.

találhatjuk meg először részletesen a lakoma leírását. Ezt a fordítást veszi át 1830-ban Némethy Pál, aki a hun király életét ismerteti a *Felsőmagyarországi Minerva* című újságban. Feltehetőleg e két mű egyikét olvashatta az ifjú Than Mór, mivel festménye ezen leírásoknak felel meg.

Az említett művek ellenére a magyar irodalomban nem terjedt el a lakoma története, amit mutat, hogy a kor tudományos „bestsellerének” számító Budai Ézsaiás: *Magyar ország történelme* című könyvében sincs szó a lakomáról, bár a követjárás leírásakor hivatkozik Priscosra.

Priscos töredékeit csak 1850-ben fordította le magyarra Szabó Károly, aminek oka elsősorban a német történettudománynak a hun–magyar rokonság kérdésében tett kritikai észrevételei voltak. Öt évvel később ugyanő magyarra fordította Thierry Amadé *Attila* című könyvét, amelyben minden forrást, adatot, mondatötredéket összegyűjtött a hun királyról.²² Itt a lakomáról is pontos, az eredeti priscosi szövegnek jobban megfelelő fordítást olvashatunk, mint a Fessler vagy a Némethy féle írásokban.

Than második képének forrásául biztos, hogy valamelyik pontos Priscos-leírás szolgált, tehát Gibbon, Thierry és Priscos műve alapján dolgozott. Nézetem szerint feltehető, hogy Than valóban olvasta Priscos töredékeinek fordítását, mivel a Rahl-iskola szellemében igen nagy gondot fordított a mű szellemi felépítésére és történeti hűségére.

Attila lakomája végül Jókai Mór közvetítésével vált teljesen közzismertté, ugyanis nagy írónk először *Egy lakoma a hunn királynál* (1851) címmel örökítette meg az eseményt, majd pedig *A magyar nemzet története* (1854) című művében emlékezett meg róla.²³

Végül, a prózai művek után Arany János Csaba-trilógiájában a magyar költészetnek is részévé vált a lakoma. Történelmi környezetét ugyan elvesztette a jelenet: nem szerepelnek görög követe, hanem Buda követei érkeznek meg a lakoma végére, de maga az esemény és a lakomán résztvevő hun király jellemzése megmaradt.

Jókai sem feledte el a történetet, hanem később visszatért rá, mikor *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című kiadvány számára készítette egy, a magyar mondavilágot és népszokásokat bemutató fejezetet. Ehhez készültek Zichy Mihály, a XIX. század nagy grafikusművészeinek illusztrációi, melyek közül az egyik *Attila lakomáját* ábrázolja.²⁴

Attila életét és az alakja köré szövődött legendákat Gárdonyi Géza dolgozta egységgé *A láthatatlan ember* (1902) című művében. A hun királlyal foglalkozó kutatás a XX. században is folyt és napjainkban is folyik, s ezzel párhuzamosan a művészetnek is állandó témát nyújt. Utóbbira jó példa az 1990-es években bemutatott rockopera, az *Attila – Isten kardja* (Szörényi Levente, Nemeskürty István, Lezsák Sándor).

Az Attila alakjából kinövő mondavilág hasonlatossá tette őt Nagy Károlyhoz vagy Artúr királyhoz. Benne a magyarok a régi dicsőség hordozóját, a példaadó ősapát, valamint a német történettudomány támadásai mögött politikai szándékot gyanítván, a magyar érdekek védelmezőjét látták, ahogy Petőfi írja az *Élet vagy halál!* című versében:

Föl, nemzetem, föl! Jussanak eszedbe
Világhódító híres őseid.
Egy ezredév néz ránk itélő szemmel
Attilától egész Rákócziig.
Hah, milyen múlt! Hacsak félakkorák is
Leszünk, mint voltak e nagy ősapák,
El fogja lepni árnyékunk a sárba
És vérbe fült ellenség táborát!

Kas Géza

²² Nagy 1939. 17. old.

²³ Uo. 21. old.

²⁴ *Berkovits Ilona*: Zichy Mihály. Bp., 1964. 38. old.

Pákei Lajos és a kolozsvári Unitárius Kollégium

A XIX–XX. század fordulójának legjelentősebb erdélyi magyar építész Pákei Lajos (1853–1921), akinek munkásságáról az épületek egész sora tanúskodik, százötven esztendeje 1853. március 1-jén Kolozsváron született.

A Pákeiek régi háromszéki nemes, unitárius családból származtak, akik a XVIII. század elején költöztek a kincses városba. Kolozsvári ősei között találunk papot és teológiai tanárt, városi főbíró, anyai ágon pedig ősei közé tartozott Heltai Gáspár a hírneves nyomdász és Linczeg János a neves naplói-író, főbíró. Édesatyja a hasonló nevű Pákei Lajos, az Erdélyi Fő-kormány-szék titkára művelt, művészeteket kedvelő ember hírében állt, fia Lajos tőle örökölte művészi hajlamait.

Az ifjú Pákei Kolozsváron az ősi unitárius skólában 1872-ben érettségizett, majd tanulmányait a budapesti József Műegyetemen, később pedig Münchenben folytatta. 1876-ban a bécsi Képzőművészeti Akadémián a híres dán Theofil Hansen tanítványa lett. A görög építészet szellemiségét képviselő Hansen rövid időn belül felismerte tanítványa kivételes tehetségét és a bécsi parlament építésein tervezőirodájában alkalmazta. Ezekben az években, valamint gyakori olaszországi útjai hatására a klasszikus művészet csodálója lett.

1880-ban Pákei Lajos elnyerte Kolozsvár főmérnöki tisztségét. Az ő nevéhez fűződik a város felmérése, lejtméretezése, csatornázási, vízvezeték-bevezetési, utcanyitási terve, amelyek akkor anyagi eszközök hiányában nem valósulhattak meg. 1884-ben – tiszteletbeli főmérnöki címmel kitüntetve – elvállalta az Építő-, fa- és fémipari szakiskola vezetését, majd az Iparmúzeum igazgatását.

Az 1890-es évek derekától nagy munkakedvvel, szakadatlanul dolgozott, alkotott. Nevéhez összesen ötven középület, templom, középiskola, kastély, magánház, szobortalapzat, sír-emlék és emléktábla alkotása fűződik. Ezekből a Trianon után megsemmisített pozsonyi Mária Terézia márvány lovas szobrának alapzatán és Fadrusz János budai villája műtermén kívül Pákei minden alkotása Erdélyben volt vagy van.

Kolozsváron reneszánsz stílusban tervezte a Kereskedelmi Akadémia (1886) és az Iparmúzeum (1896) épületét. A kastélyok közül a mezőzáhi Ugron-kastély és a marosszentkirályi volt Bánffy-kastély a legjelesebb alkotásai. A késő barokk stílusában építette a dicsőszentmártoni római katolikus és a székelyudvarhelyi unitárius templomot.

A XIX. század utolsó évtizedében nyilvánvalóvá vált, hogy a gyorsan fejlődő Kolozsvárnak szüksége van egy modern, nyugati mértékkel is mérhető szálloda-étterem-kávéházra. 1894-ben Pákei Lajos tervei alapján eklektikus stílusban felépült a New York-palota, a mai Continentál. A szálloda 72 szobája teljes komfortot nyújtott, akkor valóban világvárosi színvonalat képviselt. Kávéháza csaknem fél évszázadon át a város irodalmi- és sajtóéletének központja volt, a szállodában pedig hosszabb-rövidebb ideig számos író, költő és művész lakott.

A város pihenőparkjának számító Sétatéren Pákei 1895–1896-ban felépítette a Kioszkot és a korcsolyapavilont. A Kioszk az előtte álló szökőkúttal a Potsdam melletti Sanssouci kastély alaprajzából ihletődött.

A századforduló idején neves szobrászok munkatársaként elkészítette több híres szobor – így Fadrusz János pozsonyi Mária Terézia szobrának, a kolozsvári Mátyás-szobornak, valamint Stróbl Alajos kolozsvári Erzsébet királyné mellszobrának – alapzatát.

Az ő munkája Mátyás király kolozsvári szülőházának klasszikus emléktáblája (1889) és a Rhédei-házon az erdélyi magyar színjátszás kezdetét megörökítő emléktábla (1892). A Házsongárdi temetőben Berde Mózes sírjának monumentális kőszarkofágja, Kéler Ilona (1860–1880) színművésznő szep, klasszikus stílusú síremléke is Pákei tervei alapján készült.

Pákei Lajos már országos hírű neves építőművész volt, amikor fő művének, legnagyobb alkotásának, a kolozsvári Unitárius Kollégiumnak megteremtéséhez hozzákezdett. Az 1880-as években nyilvánvalóvá vált, hogy az 1806-ban emelt régi unitárius iskola már képtelen befogadni az egyre gyarapodó diáklétszámot és nem felel meg a korszerű pedagógiai követelmé-

nyek. Az erdélyi unitárius egyház vezetői ekkor elhatározták, hogy új iskolát építenek és ennek megvalósításához a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumtól államsegélyt kérnek. Ki-nevezték a 12 tagú építési bizottságot, amelynek tagjai között ott találjuk Pákei Lajos építész-mérnököt és Éjszaki Károly vasúti mérnököt.

A bizottság Pákei Lajost megbízta az új iskola terveinek elkészítésével, a minisztériumot Kuncz Elek tankerületi főigazgató (Kuncz Aladár regényíró édesapja) képviselte, akinek nagy szerepe volt abban, hogy az építkezés 120 ezer forint államsegélyben részesült. A Berde Áron-hagyaték 50 ezer forintja és a Brassai Sámuel-hagyaték 10 ezer forintja is jelentős támogatást jelentett.

Az építkezés 1901 tavaszán kezdődött, amit Kolozsvár egész társadalma élénk figyelemmel kísért. Különösen a város tanárságát foglalkoztatta az új iskola, akik akkoriban még jó-részt régi épületekben tanítottak. A tanáregyesület kolozsvári köre meghívta Pákei Lajost, hogy ismertesse terveit, melyről az *Ellenzék* című lap 1901. április 30-án a következőképpen számolt be: „A feszült figyelemmel hallgatott előadás meggyőzte a gyűlés tagjait, hogy nem csupán egy építőművész, hanem egy kiváló pedagógus áll előtte, aki e szép és monumentális épület tervezése közben bebarangolta a művelt világ erre vonatkozó irodalmát..., s nagy tudását nemcsak a falak erősségében, hanem a beosztás, az elhelyezés, a berendezés, a felszerelés célszerű kivitelében is szerencsésen érvényesítette. Búszke lehet az unitárius egyház, hogy mintaszerű tanintézetének tervezését oly helyesen gondolkodó főre bízta, aki elismert szak-képzettségén kívül hazája, egyháza s a tanítás ügye iránt nemes lelkesedését juttatta érvényre korszakokra terjedő munkájában.”

Az építőmunka kivitelezését a bizottság Reményik Károly építész (Reményik Sándor költő édesapja) cégére bízta, a munkálatok 1902. május végére befejeződtek.

Az új épület 4365 m² alapterületet foglalt el, amelynek főhomlokzata 68,30 méter hosszúságú. Az eklektikus építmény az itáliai reneszánsz stílusát alkalmazta, görög elemekkel gazdagítva. A díszes főhomlokzatot függőlegesen egy 11 méter széles középrizalit (kiugró rész) és két 8 méteres sarokrizalit tagolja. Közepén timpanonos záródású, kétszárnyú kapu fogadja a belépőt, amelynek szemöldökkövén az iskola jelmondata olvasható: *MUSIS ET VIRTUTIBUS* (Műsáknak és erényeknek).

A tágas előcsarnok falán két fekete márvány emléktábla, a jobboldalin a tervezőmérnök neve is szerepel: *Építette a magyarországi unitárius egyház I. Ferencz József Magyarország apostoli királya uralkodása alatt, Dr. Wlassics Gyula vallás és közoktatási miniszter idejében, Pákei Lajos műépítész tervei szerint 1901 évben.* Ugyanitt két carrarai fehér márvány fülkébe és alapra a két nagy mecénás Berde Mózes (1815–1893) és Brassai Sámuel (1797–1897) másfélszeres méretű mell-szobra található.

Az első emeleten, a díszlépcsővel szemben nyílik a három ajtós 16 méter hosszú és 11 méter széles díszterem, amely az első és második emeletet is magába foglalja, ezáltal magassága 8,55 méter. Földszintjén az amfiteátrumszerűen elhelyezett padokban 350 ember foglalhat helyet, az emeleten a három oldalon lévő karzaton még 150 személy fér el.

A két emeleti szint között széles márványutánzatú sáv fut körbe, amelyben 15 reliefes portré látható neves unitárius személyiségekről: *Dávid Ferenc* vallásalapítóról, *Aranyosrákosi Székely Sándor* íróról, püspökről, *Böloni Farkas Sándor* íróról, utazóról, *Ferencz József* kollégiumépítő püspökről, *Mikó Lőrinc* jogtudósról, *Káli Nagy Elek* főgondnokról, *Kriza János* népköltészeti gyűjtőről, püspökről, *János Zsigmond*ról Erdély első unitárius fejedelméről stb. A portrékat Veress Zoltánné Kozma Erzsébet mintázta, a terem kazettás mennyezetét Tessitori Erminio szobrász (Tessitori Nóra szavalóművésznő édesapja) készítette.

A 130 termes monumentális épületben a tantermeken kívül volt tornaterem (akkor a legnagyobb a városban), könyvtár, levéltár, történelmi-filológiai múzeum, rajzterem és szertár, orvosi rendelő, betegszoba stb.

Az alagsor nagy részét 220 személyes konviktus foglalta el. Az épületet vízvezetékekkel és csatornázással látták el, a falakban külön légcsatornákat alakítottak ki, hogy a termek állandó levegőcseréjét megvalósítsák. Az alacsony nyomású gőzzel működő központi fűtés akkor korszerűnek számított, a világítást a fontosabb helyiségekben, a folyosókon gázlámpákkal, egyéb termekben petróleumlámpákkal oldották meg. 1906 után, amikor Kolozsváron meg-

kezdődött a villanyvilágítás, először a fizikumiban, majd fokozatosan a többi termekbe is bevezették a villanyáramot.

Pákei Lajos a berendezés minden bútortípusát, kezdve a padoktól a konyhai és internátusi felszerelésig alapos mérlegeléssel választotta ki, s minden a kor színvonalán állt. Büszkén írta az épületről az *Unitárius Közlöny* 1901. júniusi számában: „Minden, ami látszik az meglepően szép, egyszerűen fönséges. Minden részecskéje egy szép gondolat, az egész egy összehangzó alkotás. Aki látja, bámulja és gyönyörködik benne. Kolozsvárnak egyik legszebb épülete, tanintézetünk között fényesen állja a versenyt, az egyetemi új épületekkel is.” (A cikk a Ferenc József Tudományegyetem épületeire utal.)

Az új intézmény neve az eddig hivatalosan használt *Unitárius Főiskola* helyett *Unitárius Kollégium* lett, a következő évtizedekben ezen a néven szerepel az épületben működő Papnevelő Intézet, Főgimnázium és Elemi Iskola.

Az *Unitárius Kollégiumot* 1901. szeptember 21–23. között háromnapos ünneppsorozat keretében nyitották meg. Dr. Gál Kelemen a kollégium igazgatója átvette a Pákei Lajos tervezte és az unitárius lányok által hímezett zászlót, amely Pallas Athenét a tudomány és bölcsesség istenasszonyát ábrázolta, Ferenc József unitárius püspök pedig a falba helyezte az építkezési emlékműveket. Az ünnepség után az unitárius egyház díszbédet adott a New York szálloda éttermében. Erdély legszebb iskolájában 1901. szeptember 25-én megkezdődött a tanítás.

Pákei Lajos élete utolsó évtizedeiben egy nagyszabású kiadványon dolgozott: Kolozsvár XIV–XV. századi építészeti emlékeit rajzban kívánta bemutatni. Ezekben a grafikai alkotásokban megörökítette a kincses város középkori és barokk templomait, a régi bástyákat és várfalakat, feliratos táblákat, reneszánsz polgári lakóházakat, díszes barokk sírköveket, empir kapudíszeket stb.

A XIX–XX. század fordulóján a nagyarányú építkezések miatt sok régi polgárházat lebontottak. Pákei megmentette a pusztulásra ítélt szebbnél szebb kőkereteket, faragványokat és befalaztatta Majális utcai villájába, amely ezáltal a város egyik legérdekesebb épületévé, valószínű építészeti múzeumává vált.

Pákei Lajosnak az első világháború miatt sajnos nem adatott meg a művészeti kiadvány megjelentetésének, a munka befejezésének öröme, de így is rendkívüli munkát végzett. Rajzai megörökítették olyan kolozsvári emlékeket, amelyekből ma már csak töredékek vannak, vagy pedig nyomtalanul eltűntek. Ezek az alkotások pótolhatatlan dokumentumai Kolozsvár történeti múltjának, a kincses város egykori művészeti életének.

Sebestyén Kálmán

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Tokaj

Zelenák István tanárral beszélget Zala Simon Tibor¹

A Tisza és a Bodrog találkozásánál, a Nagy-Kopasz lábánál fekvő település még a Himnuszba is a „szőlővesszőin nektárt csepegtető” nedűjével került be. Fényes Elek pedig így írt róla 1851-ben megjelent könyvében: „Határa jobbra szőlő hegyből és rétekből áll. Az első termi azon híres tokaji aszúbor, melly nevet kölcsönzött az egész Hegyalján termett világhíres aszú fehér bornak.” Amióta azonban az UNESCO 2002. június 27-én Tokaj-Hegyalját a Világörökség részévé nyilvánította, nagyobb figyelem fordul a város és környéke természeti és szellemi értékei felé is. Értékeket őrző Múzeuma, a Tokaji Írótelep, nemzeti és képzőművészeti alkotótábora ezeket a szellemi értékeket hordozzák. A város történetét a korai városiasodás és polgárosodás jellemezte, a helytörténeti kutatóknak – mint amilyen Zelenák István tanár úr – van mit feltárnia. (Szerk)

Zala Simon Tibor: Tokaj neve közismert. Egyedülálló dolog, hogy Nemzeti Himnuszunk is felidézi nevét. Mostanában két kötet is megjelent: Tokaj a világirodalomban, valamint Tokaj a magyar irodalomban címmel. Ez mutatja, hogy határainkon innen és túl benne van a köztudatban, a műveltség része a város neve és a tokaji bor. Ez utóbbi szintén ismerősen cseng a világ minden részén, s talán a bor maga is széles körben fogyasztott ital.

Zelenák István Tokaj szülőtte, közismert elkötelezettsége a város iránt. Tokaj múltját kutatja.

Zelenák István: Városunk gazdag történelmi múltját már nagyon sokan kutatták, könyvtárnyi a történelmi és szőlészeti-borászati irodalma. Neve egy kisebb tájegységgel azonosult a köztudatban. A múlt feltárása mindig hoz valami újat. Talán a Tokaj szó jelentésén még nem is gondolkodtak a hallgatók. Nincs magyar értelmezése, hiszen a honfoglalók hozták magukkal keletről, a török eredő népek nyelvéből. Mint ismert, a magyarság, eredetét tekintve kevert népként érkezett a Kárpát-medencébe, s a nyelve is ilyen volt. Tokaj jelentése: folyó menti erdő. Egy olyan török községről van szó, melyből földrajzi név lett Belső-Ázsiában, Turkesztánban, a Volga vidékén és itt is a Kárpát-medencében, ahol több folyó, illetve patak menti határ-rész, település viseli. Szóösszetételekben sziklás part, torkolat, gázló értelemben is előfordul.

Zala Simon Tibor: Úgy látom, erre a környékre ráillik ez a név.

Zelenák István: Igen, a táj sajátosságait kifejező név. Tokaj másik Árpád-kori neve, a Kőrév talán azonos tartalmú, egyidejűleg használt név volt. Érdekes, hogy a török nyelvterületen az ősi ligeti szőlőket tokaj üzümnek, vagyis a folyómenti fákra felfuttatott szőlőtövekből álló termőhelynek nevezik, ahol a tokaj szó az erdőt jelenti. Nálunk egészen másként alakult a név sorsa, hiszen a tokaji jelentése a borral, a Hegyalján termett aszúval vált azonosossá, ami persze az eredeti jelentéstartalom módosulása. A szőlőművelés, borkészítés szokásait, szókincsét és kultikus szerepét – mint az áldomás szó és a vérszerződés szokása mutatja – keletről hozták magukkal elődeink, a Kazár Birodalom és környezete török népeitől vették át azokat. Nyelvészeink szerint a bor, a gyümölcs, szőlő, a sajtolás, a szőlő és még sok más a szőlőkultúrával összefüggésben használt szó keleti eredetű és honfoglalás előtti. Az Anonymus Gestájában sokszor említett áldomás nem költői szülemény, hanem az Árpád-korra jellemző gyakori borivás bizonyítéka. Nem véletlen, hogy napjainkig tartja magát ez a szokás.

¹ Elhangzott a Kossuth Rádióban 2003. február 7-én. (Szerk.)

Zala Simon Tibor: Tokaj és a tokaji bor, a hegyaljai bor ismert a világban, ha nem is minden részletét ismerik a fogyasztók a témához tartozó tudásanyaguk.

Zelenák István: Engedje meg, hogy egy olyan dolgot mondjak el a hallgatónak, ami nem közismert. A borvidék első leírása Oláh Miklós Hungária c. naplójából származik. Ő Mária királynő titkáraként a mohácsi vész után, Németalföldön készítette el országleírásnak is megfelelő művét. Az 1526 előtti utazásai közben a mi vidékünkön is járt, s a következőket írja: Liszka, Tarczal, Tallya: vini optimi feracia, vagyis a legjobb borok termőhelye. Ez bizonyítéka annak, hogy a Jagelló-korban már híres volt Hegyalja bora. Aki pedig határainkon túl elsőként hirdette borunk kiválóságát, az Paracelsus volt. Ő 1524-ben átutazott Tokajon, Tarcalon és Tallyán, s bár aranyat a szőlővenyigében nem talált, de megismerte a borokat, s a német nyelvterületen élve széles körben hirdette kiválóságát. Ő nevezte elsőként a borok királyának.

A XVI. században minden fontos változás végbement, ami szükséges volt ahhoz, hogy különleges ital szülessen. A szüret időpontját későbbre helyezték, válogatták a fürtöket, igényes művelést alakítottak ki, végül pedig az aszúborok készítésével eljutott a csúcstra a tokaji. Az aszú egyébként a kontinentális éghajlat, a vénasszonyok nyara révén a természet műve. Így a tokaji aszúbor a természet és az ember együttes alkotása. Ma az 1571. évi Garay-osztálylevélből ismert az első említése az „aszú szőlő bornak.” A Garay pincében, Tokajban akkor hetven hordó és ötvenkét átalag aszú volt. Ez igazi hegyaljai aszú lehetett, hiszen tokaji, tarcali, keresztúri, tállyai és tolcsvai borok szomszédságában tárolták. Hogy miért éppen Tokaj lett a névadó település? Amikor az egységes termőtáj kialakult, Tokaj vára volt egy nagy uradalom központja. Városunkban volt a dézsmaborok gyűjtőhelye. Az itt harcoló, sok országból származott zsoldosok, kiknek járandósága volt a bor és hadvezérek is nagy szerepet játszottak a bor hírnevének kialakulásában. A tokaji bor fogalma egyébként szintén Mohács előtti, s az Észak-magyarországi szabad királyi városok szállításaival kapcsolatosan alakult ki.

A Hegyalja jó bortermő hegyeiért már a XV. században is birtokosok vetélkedtek, a következő évszázadban viszont kifejezetten a hatalmi harc részévé vált a Hegyalja birtoklása. Borunk a királyok és fejedelmek, valamint a társadalom felső rétegeit alkotó nemesség és városi polgárság itala lett, s ez a Kárpátokon túl fekvő lengyel borpiacra is jellemzővé vált ugyanabban az időben. Hegyalját először a Rákócziak egyesítették, akik sokat tettek az orosz és más északi borpiac kiépítéséért. Amikor pedig – például a XVIII. században – a Habsburgok kedvelt itala lett, a bécsi Burg pincéjét tokaji pincének emlegették. A császárváros vendégei az uralkodó körök ismert italává tették a tokajit szerte Európában.

Zala Simon Tibor: Itt a tokaji Erdős-pincében a hordók mellett egy nagyon szép fénykép fogja látogatót. Ez az igazi töppedt szőlő, ami itt jellemző a Tokaj-hegyalján?

Erdős Zoltánné: Igen, a képen nagyon jól aszúsodott fürtöt látunk. A szőlőn meglepedett nemes penész neve *Botrytis Cinerea*. Ebből lesz az igazi aszú. Sajnos ez nem minden évben lehetséges, az időjárás nagyban befolyásolja. Ha szeptember közepén, amikor nálunk még csak félérésben vannak a szőlők, ér minket egy több napos eső, akkor a szemek szépen megduzzadnak, a héjuk vékonyodik és nagyon sok ki is repedhet. Akkor van a levegőben nagy mennyiségben ennek a penésznek a spórája, ami ilyenkor rátelepszik a szemekre, és ha visszajön a napos, meleg, az igazi vénasszonyok nyara, akkor ez a penész segít nekünk. Mert a száraz meleg hatására szép lassan zárja, visszahégeszti a repedést, és még a vékony héjon keresztül bele is fúródik a szemekbe, megeszik, felélik, a nedvét és átalakítják szőlőcukorrá. Ha ezt a vulkánikus hegyet egész nap süti a nap, a meleg egy része éjszaka visszasugárzik a talajból, ki sem tud húlni. És itt a két folyó, ettől – anélkül hogy esne az eső – mindig nagyobb a levegőben a páratartalom. 4-5 hét igazán kockázatos, de ha minden együtt van, ami azért nagyon ritka, akkor október végére tökéletesen beaszúsodott édes, lila, mazsolaszerű szemek vannak a fürtön. A cukortartalmuk ilyenkor már 60-65%.

Zala Simon Tibor: Ezeket a puttonyba szedett töppedt szemeket rakják bele a mustba, vagy a borba?

Erdős Zoltánné: Ha nagyobb arányban következik be az aszúsodás, akkor szemenként kell szüretelnünk. Két vödörrel járunk, külön szemezzük az aszút és külön a normál szőlőt. Az utóbbiakat minden nap préseljük és feldolgozzuk. Az aszúszemeket összegyűjtjük, mégpedig

a 25 kilós puttonyban, amit a hátunkon hordunk. Ha két ügyes kezű asszony egész nap szüretel, akkor szed estére egy puttonyra való, gyönyörű aszúszemet. Az aszúbor készítéséhez ezeket az aszúszemeket fel kell tární: nagyszüleim és apukám is, még taposták. Mi most már gumihengeres darálón daráljuk le, így a szőlőmagokat nem zúzzuk szét, csak a szemecskéket nyitjuk fel. A darálás után kapott, úgynevezett aszútésztát, áztatjuk egy gönci hordónyi, egészséges szemekből készült, furmint alapborba, ami 136 és fél liter. Ehhez hozzááztathatom a háromszor, négyszer, ötször vagy hatszor huszonöt kilónyi aszútésztát, attól függően, hogy hány puttonyos aszút akarok készíteni. Ezt néhány napig áztatjuk, hogy az aszúszem édessége kioldódjon. Utána következik egy préselés, de ebből most még csak félig mustunk, félig borunk lesz. Visszatesszük a tölgyfahordóba és szép lassan elkezdjük érlelni. Mert a hagyományos technológia szerint ahány puttonyos az aszú, legalább annyi évig érlelgetjük a hordóban és évente csak egyszer fejtjük.

Zala Simon Tibor: Ha több az ép szem a fürtön, mint az aszúszem, akkor milyen útra kerül a termés?

Erdős Zoltánné: Abban az esetben nem érdemes szemenként válogatni, az egészséges és az aszúsodott szőlőszemet együtt dolgozzuk fel. Ha az aszúsodás mértéke 30% körül van, akkor ledaráljuk és néhány napig együtt áztatjuk őket. Ennek eredményeként egy különleges, nagyon édes mustunk lesz, amit a préselést követően, legalább négy éven át tölgyfahordókban érlelünk, és különleges minőségű szamorodni bort kapunk. Ha kevesebb volt az aszúszem, akkor száraz borunk lesz, ha pedig több volt benne, akkor édes szamorodni születhet.

Zala Simon Tibor: Ez a szamorodni név a lengyel borvásárlókhöz kötődik, akik főként a XVIII. században tömegesen jelentek meg a Hegyalján. Mustként vásárolták fel a termést, és a lengyel pincékben érlelték. Erre mondjuk, hogy Magyarország termelte, de Lengyelország érlelte a jó bort. Ez a mondás terjedt el Lengyelországban. A *máslást* és *fordítást* is elmondanánk nekünk?

Erdős Zoltánné: Az aszúkészítéskor, préselésnél visszamarad az aszútörköly, ami még mindig nagyon édes és különleges, hiszen az egyszeri áztatás még nem veszi ki az összes finomságát. Erre az aszútörkölyre tehetünk még egyszer bort, de már nagyon keveset, és fordított arányban: 100 kilónyi aszútörkölyre 25 liter bort töltünk. Aztán még egy pár napos áztatás, préselés, és *fordítás* nevű borkülönlegesség születhet belőle. Amikor pedig évente lefejtjük, visszamarad a hordó alján az aszúbor seprője. Ez még egyszer felöntjük borral, majd érlelgetjük, s ebből születhet a *máslás* nevezetű bor.

Zala Simon Tibor: A műsorban énekelt egy kórus, Tokaj város vegyeskara.

Zelenák István: Tokajnak az évszázadok során úgy alakult a társadalmi szerkezete, hogy volt a nagy szőlőtermelő réteg, s ehhez képest nagyon kevés szántóföldi műveléssel foglalkozó ember volt. Ezekre a földből élőkre jelentős ipari réteg települt később, melynek feladata főleg a vár és a helyi ipar fenntartása volt. Emellett számottevő adminisztrációs és értelmiségi réteg volt a társadalom felső szintjén. Ez jórészt ma is így van. A település lakosságának jelentős szellemi teljesítménye a sok civil szerveződés, nagyrésztük önszerveződésként jött létre. Talán a legjelentősebb, a legtovább embert érintő, az európai hírvé Tokaji Vegyeskar, amelynek vezetője, karnagya, lelke Pásztor Istvánné!

Zala Simon Tibor: Helsinkiben, Németországban voltak. Miért hangsúlyozzák, hogy „vegyeskar”?

Pásztor Istvánné: Mert valóban azok vagyunk. Bár kevesebb a férfi: 30 nő és 14 férfi énekel a kórusban. Van köztünk orvos, vannak tűzoltók, pedagógusok, egészségügyi dolgozók. Ez a kórus 15 éve alakult, Márki Lajos kolléga vetette fel az ötletet. Talán a város nevének is köszönhetően, lehetőségünk volt bejárni egész Európát. Elsősorban népdalfeldolgozásokkal lépünk fel, de a zenei irodalom minden korszakából éneklünk.

Zala Simon Tibor: Aki megfordul Tokajban, annak mindjárt eszébe jut, hogy a város a Világörökség része lett. Bár ilyenkor télen egy kicsit kopottas, aki tavasszal, nyáron vagy őszelejen ide téved, látja, hogy milyen gyönyörű táj.

Zelenák István: A kistájak sokszínűsége, a növényzet összetettsége is jellemző a vidékre. A legilletékesebb, aki erről beszélhet, dr. Dankó József tanár úr.

Dr. Dankó József: Azt szokták mondani, hogy Isten jókedvében teremtette Tokajt, mert sok jeles tulajdonsággal látta el. Az egyik talán az, hogy eltérő tulajdonságú tájak metszéspontjában van. Itt fut össze a Bodrog-köz, a Takta-köz, tehát az Alföld észak-keleti pereme, és itt kezdődik az Eperjes – Tokaji hegység. Ebből a síkságból emelkedik ki a mi Kopasz-hegyünk, amely Magyarország legnagyobb szigethegye, 514 méter magasságával. Minden irányból nagyon szép róla a panoráma. A Bodrog-köz tipikus nedves élőhely, a Takta-köz morotváival, holtágaival, szittyósaival, nádasaival fantasztikus vízivilágot hordoz. A hegyoldalon, a hajdani mezsgyék és a szőlők közötti határterületekről, a felélt szőlőkön újraéledő eredeti vegetáció, tehát a lejtős sztyepprétek, a löszpuszta gyepek, a Kárpátokból lehúzódnó flóra és fauna szintén jellemzi a térséget.

Zelenák István: Ha most a Kopasz-hegyre nézünk, erdőt látunk, sajnos az 1960-as években betelepítették fenyővel és más tájidegen fajokkal.

Dr. Dankó József: Átgondolatlan lépés volt. De nemcsak fenyőfélékkel, akáccal is betelepítették. Újabban megjelent az agresszív ezüstfűz, ismertebb nevén az olajfűz. Ez a madarak által terjesztett növény elfoglalja és beborítja a felszínt, nem marad meg a növénytakaró. Szomorú az is, hogy a hegy a korábbi, hagyományos gazdálkodása visszaszorult, illetve eltűnt. Gondolok itt a kaszáló rétekre, a legeltetésre. Ma már nincs állattartás a Tokaji-hegyen.

Zelenák István: Juhász-völgynek nevezték a dombon túli hosszú völgyet. Itt egy transhumance jellegű (kétlegelő, költözőkódó pásztorkodás) jelenség volt: a pásztorok sokszor feljöttek a Hortobágy kiszáradó legelőiről a Tokaji- és más hegyekre is legeltetni, mert az itt még nedves területek fűvét az állatok szívesen fogyasztották.

Dr. Dankó József: Az állatokra szükség volt a munkálatokhoz is, a meredek hegyoldalakat másképp nem lehet megközelíteni. Régen szamárháton, öszvérháton hordták le a szőlőt. Édesapám még emlékezett rá gyerekkorából, itt a Bajcsy-Zsilinszky út feletti mélyútban, ahogy jöttek lefelé a Dessewffy-dűlőből, az öszvérnek, szamárnak csak a fülét lehetett látni. Ezek a jószágok, amíg megszédtek a szőlőt, vagy lerakták a trágyát, addig legeltek. Tehát rágták, taposták a vegetációt, ily módon speciális élőhely jött létre.

Zelenák István: Tokajban, egészen az 1960-as évek elejéig jelentős számú állatot, főleg szarvasmarhát tartottak. A földrajzi nevek – Marhacsapás, Ökörjáró, Tehéntánc-dűlő, Ménesódal, Juhász-völgy – jelzik, hogy a település miként használta a hegyi legelőket. A hegyi fű ugyanis édes volt, a Bodrog-közi savanyú. Az állatok sokkal jobban szerették a hegyi fűvet

Dr. Dankó József: Amikor középiskolás diákok voltunk, jártunk föl gyümölcsöt szedni. A régi szőlők helyén, főleg az északi oldalon, ahol már a szőlő nem adott olyan minőséget, a szőlőt felváltotta a gyümölcsös. És a szilva-, alma-, diófák alatt kaszálták a rétet, csodálatos virág-szőnyeg fogadta az oda látogatót. Ezt tavasztól késő őszig, háromszor, négyszer is kaszálták. Mindig felfrissült és speciális növénytakarulás jött létre. Ezek ma már hiányoznak.

Zala Simon Tibor: Viszont van más, amiért érdemes idejönni Tokajba és környékére.

Dr. Dankó József: A Tokaji-hegyen 18 féle vadonélő orchideafaj fordul elő. Ez azért érdekes, mert hazánkban összesen 27 fajta van. Nyugat-Európában élő orchideavadások képesek arra, hogy eljőjenek és lefotózzák a bíborkosbort, vagy éppen a sallangvirágot, ami nálunk virít. Milyen értéket jelent, hogy ennek az érzékeny növénynek még megvan az élőhelye, és csodálatba tudja ejteni az embereket!

Zala Simon Tibor: Érték ez, de valóban értékeljük-e?

Dr. Dankó József: Nem mindenki ismeri... Sajnos, mert az ember így kevesebb, mint ha tudná, hogy mit hordoz ez a hegy. És hála Istennek, mert azért vannak olyan emberek, akik letépnék, leszednék. Hiszen olyan gyönyörű, mikor egy lejtős sztyeppré közepén, a bíborkosbor kiemelkedik a maga 60-70 centijével, mutatva mézajkait, s a virágot magát.

Zala Simon Tibor: Mondhatjuk Tokajról, hogy nemcsak a bor, de a víz városa is?

Zelenák István: Igen. Nemcsak a Bodrog és a Tisza, de különböző morotvák és más mocsarak is vannak itt a környéken. A leglényegesebb pedig, hogy a mi számunkra ez a vízi sportok lehetőségét is jelenti, a vízi életet, ami különösen a nyáron jellemző erre a vidékre. Bemutatom Simon Lászlót, a Tokaji Vízi Szakosztály vezetőjét.

Simon László: A Tiszát már régen fölhasználták vízi szállításokra, az utóbbi évtizedekben pedig a vízi turizmus hódít. Évente sok ezer ember túrázik a Felső-Tiszán. Őket, vagyis ben-

nünket lehet látni nyári időszakban a vízen. A *bennünket* alatt a Tokaj és a környékbeli települések sportoló gyerekeit értem, akik versenysportszerűen úzik a kajakozást, kenuzást. Tizenöt éve, hogy elkezdtek, azóta sok gyerek tanult meg kajakozni, kenuzni, megszerette a vízi túrázást, az egészséges életmódot, még a versenyeken is komoly sikerélményt jelentett sokak számára. A vízi turizmus csodálatos paradicsoma alakult itt ki. A Bodrog-zugban a Zsaró-éren befelé haladva, szinte érintetlen természetet talál az ember.

Zala Simon Tibor: A legtöbben úgy tudják, hogy Tokajba azért érdemes jönni, mert jó bort lehet inni. De azért van itt más is: vízre is lehet szállni, hegyre is lehet mászni, természetet is lehet csodálni. Sokkal összetettebb a kép.

Zelenák István: Az irányt a Tokaji-hegy jelentette mindig a környék népének. Úgy tájolták magukat az emberek, hogy merről látszik a hegy. De ezt jelentette az írónak, az utazóknak, a költőknek is. Kazinczy Kufsteinből várból hazafelé közeledve írja: „...*Vajon hol a haza, hol Tokaj még, mely a számkivetettnek örül...*”. Számos magyarnak ez jelenti a hazát. Azok az emberek, akik ezen a tájon élnek, szeretik ezt a gyönyörű és változatos földet, és nagyon sok mindent jelent a számukra. Tokaj ma is vonzó, akár a jelentős tőkével rendelkező rétegeknek, akár a környékbeli embereknek. Mint ahogy jómagam is szeretek itt élni, nem mennék máshova. Bár szeretek máshol is lenni, rövidebb ideig.

Rendkívüli életerő van a táj népében és nagyon bízom benne, hogy a törekvés, az igyekezet meghozza a gyümölcsét, és helye lesz a hegyaljai népnek ezekben a megújuló folyamatokban. A Hegyalja ma is része Európának és biztos vagyok benne, hogy virágzó kultúrtáj marad a jövőben is. Ezt szolgálja, hogy a Világörökség része lett, tehát már az egész világ számon tartja, miként védjük, őrizzük ezt a várost, ezt a területet.

Kőszeg

Dr. Bariska István levéltár-igazgatóval beszélget Béla Pál¹

Közvetlenül a nyugati határ mentén található az ország egyik legkisebb, de már 1328. óta városi rangú települése. Az egykori gyepű szélén fekvő városka történelme során számos nehéz ostromot és tűzvészt átvészelt, vára nem egy áruháza, de hősiességét is megélt. A legemlékezetesebb Jurisich Miklós helytállása volt, akinek várkapitánysága idején 25 nap alatt a törökök 22 ostromát verték vissza. A középkori hangulatú főterén álló Lábasház barokk műemléképületében működik a városi levéltár, itt dolgozik dr. Bariska István, az intézmény igazgatója. Róla igazán el lehet mondani, hogy amit ő nem tud a városról, azt bizony – nem is érdemes tudni. (Szerk.)

Bariska István: A XVI. században a török úgy ékelődött be Magyarország testébe, a XVII. század közepéig egészen föl, Érsekújvárig, hogy gyakorlatilag megszakította a kelet-nyugati kapcsolatokat. Ekkor jött létre az Adria-tenger és a bécsi medence között az új kereskedelmi kapcsolat, ami eljutott Bécsen túl egészen a morvaországi, a dél-német városokig. Ami Kőszegen ma tapasztalható, azt mind a kereskedők létesítették. Akkor még virágzó állapotában volt a szőlőművelés. Hasonlóképpen virágzott a városok úgynevezett tranzitkereskedelme, amivel a város úgy rendelkezett, hogy bizonyos szakaszokon egyedül ő kereskedhet.

Szombathely a XVI., XVII. században a győri püspökséghez tartozott; Kőszeg pedig a XV. század közepétől egészen 1648-ig – ez a Westfáliai béke, az első nagy európai területrendezési paktum éve –, zálogjogon Alsó-Ausztriához tartozott. Tehát Kőszegen egyszerre lehet, nemcsak kutatni, de látni az ausztriai, az észak-olaszországi, a felvidéki és a nyugat-magyarországi értékeket, sőt, az erdélyi értékeket. Erre nagyon jó példa az úgy nevezett, Sgraffitos-ház.

Béla Pál: Több óra is kevés lenne Kőszeg történetére. Nézzük a legfontosabbakat: mikor és kitől kapta a városi címet?

¹ Elhangzott a Kossuth Rádióban 2003. április 10-én. (Szerk.)

Bariska István: A kőszegi grófok alapította település 1328-ban lett királyi város. 1648-ban szabad királyi város. Ez akkor azt jelentette – kevesen tudják –, hogy követeket küldhetett az országgyűlésbe.

Béla Pál: Mivel a Levéltárban beszélgetünk, ennek milyen nyoma van itt?

Bariska István: Az összes, 1279 és 1980 között keletkezett dokumentum itt van. Ezt elég kevés város mondhatja el magáról!

Béla Pál: Mikor Hunyadi erre járt, Kőszeg bizony nem magyar város volt.

Bariska István: Nem volt magyar város, mégis a kereszténység, a keresztény Európa védelmét szolgálta. Alsó-Ausztriához tartozott, zálogjogon, mert a magyar koronát Mátyás csak úgy kapta vissza Szent István koronáját, ha hét nyugat-magyarországi várost, várat és uradalmat III. Frigyes osztrák császár kezére ad.

Béla Pál: Kőszeg mégis a magyar hősiesség egyik emlékhelye lett a török időkben.

Bariska István: A török időkben közös védelmi rendszerhez tartozott a vár és a város, egyébként topográfiai szempontból ma is az. A települést a XIII. század végén úgy alapították a kőszegi grófok, hogy a fő stratégiai hangsúly a városon volt. Ez hát egy „vár város”, a vár pedig városi vár. Ami azt jelenti, hogy a védelem mindenkor a városhalmon nyugodott, illetve maga a vár, a városhalmon belül áll. Nem egy magaslaton látja, hanem az erősített város egyik sarkában. Azonban a nagy áldozatokkal járó ostromot, nem tudta volna kivédeni, ha a nyugat-magyarországi, valamint a stájer, a krajnai, vagyis az úgynevezett alsó-ausztriai rendek nem fogtak össze.

Béla Pál: Rövid, szeles séta után, már itt is vagyunk a szomszédságban.

Bariska István: Bakos Györgynél, aki foglalkozása szerint – egyébként nagyon érdekes, színes ember –, most éppen virágkötő. Volt már a művelődési központ igazgatója, most önkormányzati képviselő is. Nagyon sokat tesz Kőszeg kultúrájáért is, hiszen a több mint 130 éves fúvószenekarnak is elnöke.

Béla Pál: Még be sem tudtam kapcsolni a mikrofont, amikor elkezdtek beszélgetni a gesztenyefasorról.

Bakos György: 1893-ban itt Kőszegen tartották az Osztrák-Magyar Monarchia és a Német Birodalom, egyébként Veszprémig lenyúló, közös hadgyakorlatát. Ezért nevezik azokat a bizonyos szeptemberi napokat „Király-napoknak”. Ennek tiszteletére akkor, a mai Rákóczi úton, gesztenyefákat telepítettek. Ugye, mint mindennek, a gesztenyefáknak is megvan a maguk kora és sorsa, és ezek bizony már több mint százötz évesek. Az előregedett gesztenyesor kivágása, újraterelítése pedig nehéz dolog, mert már beépült a városképbe. Most az új képviselőtestület közmeghallgatásán néhány ember kifogásolta, hogy Kőszeg gesztenyefáit nagyon erősen megcsonkolták. Ennek persze szakmai magyarázata van: egyrészt a fák öregsége, másrészt természetesen a nagy forgalom sem tesz jót ezeknek a fáknak. Szóval, a csomkolások ellen szólaltak fel a városlakók, és ennek kapcsán szerettem volna elmondani a közmeghallgatáson, hogy vagy hagyjuk a fákat békén tönkremenni, közben néhány autót is tönkretesznek, ha a száraz ágak rápotyognak, mert a csomkolás csak átmeneti megoldás; vagy pedig egy időben az összes fát szép, fiatal, 4-5 éves fára cseréljük. Így egyszerre lehet kiváltani az előregedett fákat, és újakat beültetni, Kőszegen.

Béla Pál: Bizonyára el is fogadják majd ezt a szakvéleményt, hiszen tudják, hogy megszállottja a természetvédelemnek.

Bakos György: A természetvédelemnek is, bár én most elsősorban fűszernövényekkel foglalkozom, valamint olyan, úgynevezett száraznövényekkel, amiket be is kötünk, mert ez a foglalkozásunk.

Béla Pál: Tagja a környéken lévő Natúr Parknak is, vagyis szabadidejében azzal foglalkozik, hogy a természet harmóniában legyen az ember által épített környezettel.

Bakos György: Az Írott-kő Natúr Park 1997 tavaszán alakult Kőszeg, a környező hegyaljai települések, valamint néhány nagyobb cég együttműködésével. Azzal a céllal jött létre, hogy épített és természeti környezetünk, ez a páratlan szépség, ami Kőszeget és környezetét jellemzi, megmaradjon. Olyan tájékoztatótáblákat, ösvényeket alakítottunk ki, ahol a turisták eligazodhatnak. A kőszegi hegységben sok erdei cikláment találunk, nagyon sok kosbor-féle él

főnn az erdőben. Gyönyörűek a hóvirágosok, a gyöngyvirágosok, ezeket mind védünk, tehát ismernünk kell.

Az Írott-kő Natúr Park öt éve meghirdette, a kiváló termékek, a kiváló szálláshelyek, a kiváló éttermek versenyét. Ez a védjegytáblával járó minősítés évente olyan elismerést jelent, ami egyfajta rangot jelent. Megvalósult a kerékpáros centrum, kint a Csónakázó-tónál. Ugyanott, egy élményparkot is szeretnénk létrehozni.

Béla Pál: A város egyik legjellegzetesebb éttermében, a „Kulacs”-ban beszélgetünk most tovább.

Bariska István: A város egyik legrégebb vendéglője. Ha az ember bejön ide, az úgynevezett „nem dohányzó” részbe, olyan régi, kőszegi hangulattal találkozik, ami sehol a világon nincs meg.

Béla Pál: Szerencsére a cégek is megmaradtak. Itt van például a „Kulacs” cégére, abban gyönyörködtem befelé jövet.

Bariska István: A kulacs Arany János Toldijában is szimbólumot jelent, megszemélyesül. Amikor Bence kitekeri a kulacs nyakát, „a kulacs sikoltott, s kibuggyant a vére.” Az édesanyjától küldött bor! Hát ez a kulacs a Kolnhofer-vendéglőnek a cégére. Hadd mutassam be Kovács Tibor urat, a vendéglő vezetőjét és Gyöngyös Csabát, a konyhafőnököt.

Béla Pál: Nekem feltűnt, hogy itt a hagyományokkal nem csak a falakon lehet találkozni, hanem az étlapon is.

Kovács Tibor: Szándékunk, hogy megőrizzük a hagyományokat, amellet hogy csempészünk a kínálatunkba a modern konyhából is. Tájjellegű ételeket, szűkebb és tágabb környékünk ételeit kínáljuk, többek között a „Hegyaljai bablevest”. Aztán a környék alapanyagaiból, ízelítőül a „Bozsoki vargányaleves”. Kőszeg erdeiben megteremnek a vad gyümölcsök, bogós gyümölcsök, vaddisznó sültet kínálunk erdei gyümölcsökkel, mint áfonya, szeder, málna.

Béla Pál: A falakon elhelyezett tárgyak a város egyéb nevezetességeiről is árulkodnak, gondolok itt például a fűvös-zenekarra.

Kovács Tibor: Igen, a kollegáim játszanak a fűvös-zenekarban, s ha tehetjük, támogatjuk is a zenekart. Ezért kaptunk tőlük néhány hangszert. Meg, egy-két régi „vendéglátós” tárgyat is elhelyeztünk, ami a városhoz kötődik. Ezt a régi kőszegi hangulatot szeretnénk megőrizni.

Béla Pál: Arra kérem a séf urat, kicsit bővebben beszéljünk az ételekről, mert szinte már az elnevezésük is nyálcsorgató. De ha elmondjuk, hogy melyik hogyan és miből készül, talán, még közelebb kerülünk azokhoz a hagyományokhoz, ami az étkezésekhez járul Kőszegen és környékén.

Gyöngyös Csaba: Az erdei gyümölcsök közül, gyerekkoromra emlékezve is legjellegzetesebb a *bariszőlő*. Most megint kezd szaporodni az erdőben.

Béla Pál: Ez micsoda?

Gyöngyös Csaba: Az áfonya másik neve.

Béla Pál: Mire emlékszik gyerekkorából? A nagyszülei milyen ételeket főztek?

Gyöngyös Csaba: A „Hegyaljai bableves”-re, ami savanyú káposztából készül, füstölt csülökhússal keverve egy kis tejföl-ízesítéssel. A káposzta, a tejföl, a füstölt íz harmóniája hozza össze az étel karakterét. Másik jellegzetes környékbéli étel a gesztenye, ami a közeli Cák környékén szinte őshonosnak mondható. Étlapunkon állandóan megtalálható a gesztenyés pala-csinta csokoládé öntettel.

Béla Pál: Tehát az édesség dominál. Látom, ezt kéri inkább az osztrák vendégek is. Ön mire a legbüszkébb a szakmájában?

Gyöngyös Csaba: Arra vagyok a legbüszkébb, hogy 1970-ben itt kezdtem tanulóként, s bár az évek során elkerültem Kőszegről, de visszajöttem, és azt hiszem, most már öregkoromra itt is maradok.

Béla Pál: Hegyaljának nevezik itt a környéket, noha ez nem az a Hegyalja, amit Tokaj-hegyalja néven ismer a fél világ.

Bariska István: Erdélyben, Felvidéken és Nyugat-Magyarországon a bort és a szőlőt termő hegyek alját *Hegyaljának* nevezik. Hadd mutassam be Láng József tanár urat, agrármérnököt,

aki egyébként a szőlőtermelő szakcsoport elnöke. Mivel dolgoznak most a kőszegi szőlőkben?

Láng József: A szövetkezet és a magángazdák legtöbbje a metszést már befejezte, a szálvesszők lekötözése van még hátra. A téli fagyokkal nem volt gond, csak ezek az áprilisi hidegek veszélyeztetik a rügyeket, ugyanis hajnalban mínusz 4-5 fokokat mértünk. És bizony a rügpikkelyek már megpattantak, a szőlő a „könyvezés” állapotában van. Attól félünk, hogy a beindult rügyekben ez a hideg már kárt tud okozni.

Béla Pál: Reménykedjünk!

Láng József: A szőlősgazda mindig reménykedik!

Béla Pál: Mert hát szükséges, hogy újabb fejezet nyíljen abban a *könyvben*, amit ön nagyon jól ismer.

Láng József: Április 24-éről van szó, és büszkéek vagyunk arra, hogy 1740 óta vezetnek elődeink a ezt a Szőlőkönnyvet. Most is várakozással tekintünk április 24-re, ugyanis ezen a napon, Szent György-napján, jegyzik be minden évben ebbe a könyvbe, a szőlő aznapi, fejlettségi állapotát: vannak-e és mekkora rügyek, hajtások a csapokon? Ezeket a helyi szőlőmesterek aznap hajnalban a szőlőhegyekbe kimenne levágják, hozzák és bemutatják a polgármester úrnak. Majd belerajzolják, megfestik a vesszők állapotát a Szőlő Jövésnek Könyvébe. Úgy látszik, hogy az idén zöld festéket nem kell majd használniuk. De hát itt Kőszegen úgy szól a mondás, hogy: „Ha Szent György-napján a szőlőtöke vak és süket, örülhet annak asszony, gyerek.” Ami arra utal, hogy nem félünk, ha késői a fakadás, mert azt a szőlőnövény behozhatja.

Béla Pál: Jó kis *kékfrankost* kóstoltunk most, ennek a névnek is megvan a története.

Láng József: Az 1700-as évek végén, amikor Napóleon katonái itt jártak Sopron környékén, a kőszegiek szívesebben adták kék színű frankjukért a bort, mert az volt az értékesebb, annak volt aranyfedezete. „Ide a kék frankost!” – mondták a francia katonáknak, innen a *kékfrankos* elnevezése ennek a szőlőfajtának. Ami egyébként valóban erről a vidékről származik. Karakteres, férfias vörösbor, jellegzetes savas egyéniségével a borvidék meghatározója. Viszonylag magasabb savtartalma miatt inkább a férfiak kedvelik. Egyébként ez a 2002-es évszám nagyon jó. A szokásosnál több napsütésben a bor savai egy kicsit lekerekedtek, már most élvezhető, nem kell két, vagy három évig ászkolni.

Béla Pál: Ám nem lenne elegendő a jól kinemesített szőlőfajta, ha nem lenne itt nagy hagyománya a szőlőtermesztésnek, a borkészítésnek. Hiszen itt, ebben a kis teremben is számtalan nyomatát látom azoknak az apróbb-nagyobb sikereknek, amik kísérik az önök munkáját.

Láng József: A Kőszegi Szőlőtermelő Szövetkezete az 1950-es évek végén alakult meg, és még napjainkban is tevékenykedik. Nem csak gazdasági eredményeket értünk el, de a szőlőtermelés szervezésében is szerepet vállalunk. Ez évtől kezdve az Evangélikus Mezőgazdasági Szakközépiskolával közösen növényvédelmi előrejelző programot indítunk, s a helyi időjárási előrejelzésre alapozva növényvédelmi tanácsokat tudunk adni a termelőknek. Továbbá a szőlő és a bor értékesítéséhez fogjuk össze a gazdákat, ezért is alakult hajdanán a szövetkezet. Ide leadhatják a saját szőlőt és bort, amit a szövetkezet értékesít két borozójában.

Béla Pál: Melyek itt a legértékesebb levéltári anyagok?

Bariska István: Magyarországon kevés olyan oklevél van, ami 1279-el kelteződik, s bizony nekünk van ilyen oklevelünk. Kevés olyan jegyzőkönyvi sorozat van, amely 1572-vel kezdődik, nálunk ilyen is van. Kevés olyan oklevél van, amit Zrínyi Miklós, Rákóczi Ferenc, vagy Bezerédy Imre ír alá. Ez a Levéltár kincsesbánya! A latin, a magyar és a német nyelven megfogalmazott oklevelek akkor árulkodnak a legtöbbet, ha hozzáértéssel és szeretettel fordulunk hozzájuk. Márpedig ez a célunk, kollegámmal, Söptei Imrével.

Béla Pál: Önnek nem elég, hogy itt a munkahelyén Kőszeg múltjával foglalkozik. Szabadidejének jó részét is ezzel tölti, mint a város szerelmese. Ezért is írt nagy sikerű turisztikai, ismeretterjesztő könyveket Kőszegről.

Bariska István: Igen, és a legutóbbi, amire nagyon büszke vagyok, azt a címet viseli, hogy *A Kéklő Írott-kő alatt*. Szép képek sorozatával, rajzokkal gazdagított esszé. Lényegében „esszépanoráma”, amiben ahhoz igyekszem igazodni, hogy a mai, médiához szokott világ csak azt olvassa el, amit lát is. Én most e képeken keresztül szeretném az olvasót visszavezetni a szöveghez.

TERMÉS

A 'Sennyey család

Fél évszázad alatt főnemesi családjaink nevének zöme kikopott a köztudatból. Még azoké is, akik hosszú időn át egy-egy régió gazdasági és kulturális életének jelentős szereplői voltak. Ide sorolhatjuk a 'Sennyeyeket.

Történetünket a fordulatokban gazdag magyar história tükörképeként lehet leginkább felvázolni. A családi legendárium az Aba nemzetségből eredezteti az őseket, akik Abaúj nyugati részéből indulva, Vas megyén és Erdélyen át jutottak vissza Északkelet-Magyarországra. Gers comes Zsigmond királytól katonai érdemeiért kapott meg több vasi települést, amelyek közül Kis- és Nagyszenny a névadójuk. Két dédunokája, Pál és Ferenc a XVI. század közepétől vette ki részét a törökellenes küzdelmekből Kapuvár, Léka, Sárvár kapitányaiként. Ferenc fia, Pongrác Erdélyből nősült, így került a Báthoryak fejedelmi udvarába. Követ, tanácsos, ispán, várkapitány, kancellár volt. Hatalmas birtokot gyűjtött össze. Bocskai István azonban nem szimpatizált vele. Ezután tett Rudolfnak hűségesküt, akitől 1606-ban kapott bárói rangot. Rákóczi Zsigmond újra befogadta udvartartásába, fontos feladatokkal bízta meg. Báthory Gábor is megbecsülte mindaddig, amíg más főurakkal nem szövetekezett a kicsapongó fejedelem ellen. Jóságait elkoboztatta és családjával együtt futni hagyta. Szatmár városában halt meg 1613-ban. Két fia közül az idősebbik, István papi pályát választott. 1618-tól 1635-ig esztergomi kanonok, boszniai, váci, veszprémi, győri püspök és királyi kancellár volt elhunytáig. A második fiú, Sándor királyi kamarás és tanácsos alapította meg a 'Sennyeyek terjedelmes birodalmát. 1620-ban feleségül vette Dóczy András, felső-magyarországi generális fiatal özvegyét, Pachot Juditot. Apósa Pachot Ferenc, zempléni alispán. Anyósa Balassa Anna, Balassa Bálint húga. Mivel sógora korán elhunyt, feleségére maradt a tekintélyes Tárkányi-Vékey-Palugyay-Balassa-Pachot birtok jelentős része, amelyre 1629-ben II. Ferdinándtól donációt szereztek. Zempléni alispánként, majd szatmári kapitányként szolgált rá arra, hogy az uralkodó 1631-ben az utód nélkül kihalt Mágóchy-Alaghy uradalmakat neki ajándékozza. Így alakult ki Abaúj, Bereg, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Ung, Vas és Zemplén megyére kiterjedő birtokhálózatuk, amelynek többségét 314 éven át sikerült megtartani. Vas megyében a XIX. század első felében adták el érdekeltségeiket. Erdélyi jussaikért évtizedekig pereskedtek, teljesen eredménytelenül. Rezidenciáik Nagytárkányban, Bélyben, Pácinban, Battyánban és Zsennyén voltak.

Sándort hat gyermeke közül Ferenc követte a katonai szolgálatban. Szatmár és Kálló várának volt kapitánya a XVII. század második felében. Szegénylegények gyilkolták meg, amikor hazalátogatott családjához Nagytárkányba. Az ő gyermekei álltak mégis a kurucok mellé. István szabolcsi ispánként csatlakozott Rákóczi Ferenchez. Generálisként harcolt a kezdeti időkben, majd kancellárként szolgálta a vezérlő fejedelmet. A szatmári békekötés után még két hónapig tartotta Munkács várát. Két testvére, Ferenc és Pongrác a szabolcsi és zempléni nemeshadak élén vett részt a Habsburg-ellenes háborúban. A következő nemzedéket azon-

Az 1767-es grófi címer

ban már Mária Terézia ármádiájában találjuk. Ferenc fia, László az ezredesi rangig jutott. István unokája, Imre pedig tábormokként fejezte be katonai pályafutását. Hadi érdemeiért 1767-ben grófi rangra emelte az uralkodónó.

A családi levéltár fennmaradt okmányai tanúsítják, hogy a 'Sennyeyek soha nem hagyták cserben alattvalóikat. Anyagi hozzájárulásokkal támogatták a templom, az iskola, az ispotály építését. Karácsonykor a cselédségnek, azok családtagjainak különféle ajándékokkal kedveskedtek.

A XIX. századi utódok közül János például 1815-ben sok értékes családi relikviát és más műkincset adományozott a Nemzeti Múzeumnak. 1819-ben kelt végrendeletében arra utasította oldalági örököseit, hogy az általa létrehozott alapítvány jövedelmének feléből a magyar irodalmárokat és feltalálókat, a másik részből pedig a birtokain élő árvákat és szellemi fogyatékosokat segítsék.

A 'Sennyeyek közül Pál (1824–1888) jutott a legmagasabb országos tisztségek birtokába. Kamarás, országbíró, képviselő, tárnokmester, a főrendi ház elnöke és az MTA igazgatósági tagja volt. A Bodrogközi Tiszaszabályozó Társulat vezetőjeként tevékenyen működött közre szűkebb pátriájának ár- és belvízmentesítésében, a Sátoraljaújhely–Csap közötti vasútvonal kiépítésében. Munkájának elismeréséül az Aranygyapjú Rendet és a Lipót érdemkeresztet kapta meg.

'Sennyey Lajos (1828–1894) huszárkapitányként vette ki részét az 1848–1849-es szabadságharcból. A XX. század döntő változásokat hozott az időközben pácini és bélyi ágra szakadt 'Sennyeyek életében. A bélyiek, Pál gyermekei, Béla (1865–1939), Mária (1867–1945) és Géza (1870–1934) IV. Károlytól 1917-ben kaptak grófi rangot. A trianoni döntés értelmében a Csehszlovák Köztársasághoz került rezidenciájuk, melyben Béla élt családjával. Lajos fia, Miklós (1860–1940) maradt Pácinban, de a birtokainak egy része a szlovák oldalra szakadt.

A II. világháborút követően szétszóródott a család a nagyvilágban. Németországban, Svájcban, Belgiumban, Ausztriában, USA-ban, Chilében, Brazíliában, Venezuelában teremtett magának a többség egzisztenciát. Csehszlovákiában egyedül Pál unokája Anna (1902–1992) maradt a fokozatosan enyészetté váló kastélyban, postai alkalmazottként szerzett magának nyugdíjjogosultságot. A magyarországi 'Sennyeyek közül Lászlót (1924–2003) április 5-én kísérték utolsó útjára a recski temetőben. Ő szervezte meg az időközben szépen felújított, a Bodrogközi Kastélymúzeumnak 1987 óta helyet adó pácini rezidencián a szerтеаgázó család első találkozáját 2002. július 6-án.

Siska József

Az üvegbe zárt történelem

Herceg Windischgraetz Lajos borpincészete

Windisch-Graetz osztrák hercegi család nevét a régi Vend (Windisch) őrgrófságban fekvő Graetz városától vette (Alsó-Stájerország). Az első ismert ős (Ulrich) említése a XIII. századból való. A család a XV. század közepén két ágra szakadt. Az idősebb ág a XIX. század elején kihalt. A fiatalabb ág alapítója, Ruprecht, szerezte meg a család első várát és a hozzá tartozó hatalmas birtokot. Utódai már bárói, majd grófi címet kaptak az uralkodó császároktól. A Windischgraetz család 1802-től viseli a hercegi címet az összes leszármazottra kiterjesztve, valamint magyar honosságot, állampolgárságot kapott.

Windischgraetz Lajos herceg 1882. október 20-án született Krakkóban, a német Lajos herceg és a magyar Dessewffy Valéria grófné fiaként. A „kis herceg”, ahogy a korabeli lapok emlegetik, már tudatosan magyar nevelésben részesül. Magyar papok tanították, magyar nyelven. Így tanulta a magyar irodalom és történelem minden nagy eseményét. 1906-ban mint nagykorúvá érett fiatalember, édesapja után elfoglalta helyét a magyar főrendházban. Már itt feltűnt hazafias felszólalásaival s több ízben szavazott a kisebb számú magyar ellenzékkel. A 16. huszárezredben, mint hadnagy teljesített szolgálatot, ahonnan 1909-ben tartalékba lépett, csá-

szári és királyi kamarás lett. Az első világháborúban huszárkapitányként vett részt. A háború ideje alatt a választók egyhangú rokonszenvét élvezve képviselővé választották. 1918-ban a Wekerle-kabinet népjóléti minisztere, majd külügyi osztályfőnöke lett. Őt küldték Svájcba, hogy Magyarország érdekeit eredményesen képviselje a háború utolsó éve alatt. Windischgraetz Lajos neve a világháború utáni magyar sajtóban utólag egy botrány kapcsán került a címoldalra. Az ún. „frankhamisítási per” egyike volt a legtöbb port felvert és legnagyobb nemzetközi, politikai jelentőségre emelkedett bűnügyeinek. Magyarország néhány vezető politikusa, egyházi, katonai vezetője hamis francia ezerfrankosok gyártására szövetkezett. Windischgraetz herceg fedezte a nagy összegeket felemésztő munkálatokat. Németországban szereztek be a szükséges gépeket, a bankjegypapíros nyersanyagát és 1925 tavaszán megkezdődött a gyártás. Céljuk az volt, hogy a hamisítványokkal pénzromlást idézzenek elő Franciaországban, abban az országban, amelyet a trianoni szerződésért a legnagyobb felelősség terhelt. A hamisítványok elkészültek ugyan, de értékesíteni egyet sem sikerült belőlük, ugyanis a beváltással megbízott ügynökök szinte azonnal megérkezésük után lebuhtak Hollandiában. A pénzhamisításba bizonyítottan belekeveredett politikusokat és technikai kivitelezőket felmentették állásukból, és néhány éves börtönbüntetésre ítélték. Az 1926-ban kihirdetett ítélet során Windischgraetz Lajos 4 évnyi börtönbüntetést kapott.

Windischgraetz Lajos, 25 éves korában, 1907-ben, vette feleségül Széchenyi Mária grófnőt, akivel Sárospatakon telepedett le. A fiatal házaspárnak két gyermeke született. A család a sárospataki uradalomhoz tartozó, ún. Rákóczi-várat rendezte be otthonának. Patak, a vár és a hozzá tartozó birtok 1806-ban került a Windischgraetzek tulajdonába. Apáról fiúra öröklődött az évről évre mind jelentősebb és nagyobb hasznot hozó, korabeli tudósítások szerint is mintagazdaságnak tekintett uradalom.

A kiterjedt sárospataki uradalomhoz tartozott Sátoraljújhely, Végardó, Bodroghalász, Józseffelva, Komlóska, Nagykövesd. A 9531 és fél kataszteri hol területen gazdálkodó Windischgraetz Lajos az akkori, birodalmi Magyarország egyik legjelentősebb és legismertebb földbirtokosa lett.

A birtokon négyes vetésforgóban a megyében szokásos termékekkel együtt különleges termelési ág gyanánt cukorrépát és dohányt termesztettek. Az 1910-ben kiadott uradalmi összefrásokban megemlítik továbbá a pataki birtokon folyó messzi földön híres, angol félvér lótenyésztést, a mangalica sertésenyészetet, az algau tehenészetet és a magyar gulya meglétét. Érdekességként jelöli meg a tudósítás azt az 1200 liter tejhozamot, amit a birtok naponta termel Sátoraljújhely számára. Lajos herceg 20 holdon fiatal gyümölcsöst telepített, emellett nagy kiterjedésű erdőterület tartozott a birtokhoz, ahonnan haszonfa, donga, talpfa és tűzifa került ki. Nem utolsósorban említik azt a nagy kiterjedésű szőlőterületet, amely nemcsak a házi szükséglet kielégítésére volt elegendő. Windischgraetz Lajos tulajdonában volt az ún. sárospataki Rákóczi-pince, ahonnan kikerült, palackozott saját termelésű borai a világ számos országába eljutottak, Amerikától Hollandiáig. Eközben Tokajban, az egész Hegyalját sújtó filoxeravész után telepített új ültetvények értékesítésére, a helyi birtokosok részvénytársaságot hoztak létre Tokaji Bortermelő Rt. néven. Központi pincének megszerezték a város főterén álló Rákóczi-pincét. A sárospataki szőlőbirtokosok 1910-ben léptek be a cégbe, közöttük a pataki Rákóczi-pince tulajdonosa, Herceg Windischgraetz Lajos is. Idővel a herceg nagy pincét vásárolt Budafokon is.

Windischgraetz Lajos kitűnően vezette és népszerűsítette pincészetének borait. Fiatal kora ellenére messze földön híres és sikeres termelő és kereskedő volt. Kiterjedt levelezést folytatott hazai és a birodalom határain túl lévő cégek képviselőivel. A palackozás, a címkézés, a csomagolás, a szállítás, de még a reklámozás legapróbb részleteire is nagy gondot fordított. A bor palackba kerülésének és értékesítésének minden apró mozdulatát személyesen felügyelte. Tudta, hogy a tetszetős, figyelemfelkeltő borcímke, a palack díszítése rendkívül nagy jelentőségű a borkereskedelemben. A borcímke mindig a versengés egyik leghatásosabb eszköze volt, így került a Windischgraetz pincészet által palackozott borokra a sárospataki hercegi vár.

Egy 1910. március 15-én keltezett válaszlevélben a következő olvasható:

„Főméltóságú Herceg Windischgraetz Lajos úr borpincészte,

Sárospatak,

Válaszolva e hó 13 iki becses soraikra, tisztelettel tudatjuk, hogy a kívánt vári látképről klisé nincs a birtokunkban, hanem kőmetszet, mely más egyéb metszettel van egy kövön.

Amennyiben erről klisé kívánnak, kérjük értesítésüket, hogy az milyen nagy legyen és milyen célra lesz felhasználva? Hogy megfelelő készíthessünk.

Egyben bátorkodunk a számlálójegyek próbanyomatát jóváhagyva visszakérni és vagyunk mindenkor örömmel szolgálatukra

Kiváló tisztelettel:

Grafikai Intézet és Számlakönyvek gyára Részvénytársaság"

Évente több tízezer palackra adott le rendelést a pincészet. A nagyváradi üvegyárból meghatározott színű és formájú palackok kerültek Sárospatakra.

„Főmagasságú Herceg Windisch-Graetz Lajos tekintetes tokajhegyaljai borpincészetének Sárospatak

Köszönettel igazoljuk a nekünk küldött feladott nagybecsű rendelését 15.000 drb. L. fehér tokaji palackra azonnali szállításra és 15.000 drb. L. fehér tokaji palackra lehívásra törtéendő szállítására a nekünk átadott minta szerint ára K.17. – 100 darabonként szalmába csomagolva, szabadon wagonba rakva bérmentve Sárospatak állomásra szállítva 2% természetbeni töréseredménnyel. Utasítottuk gyárunkat, hogy a fent megrendelt mennyiség ledolgozásánál a legnagyobb körültekintéssel járjon el bizton remélvén, hogy szállítmányunkkal teljes megelégedésüket fogjuk kiérdemelni.

Egyidejűleg intézkedtünk, hogy a szükséges 150 grm. Űrtartalmú tokaji palackból Achat felirattal haladéktalanul néhány minta darab nagybecsű címűkre elküldessék.

A szükségelt olivazöld rajnai palackokkal sajnálatunkra nem szolgálhatunk, mivel azok gyártásával nem szolgálhatunk.

Szolgálataink készsége felajánlása mellett vagyunk

Kiváló tisztelettel:

Egyesült Magyarhoni Üvegyárak Részvénytársaság"

A Windischgraetz Lajos által vezetett gazdaság töretlenül fejlődött és működött az első világháború kirobbanásáig. A Trianonban kialakított új határok kedvezőtlenül érintették a borkereskedelmet. A belső piac erősen leszűkült és az északi piacokat több határ vágta el a termőterülettől. Az akkori, helyi időjárásról és szőlők állapotáról a korabeli Borászati Lapok tudósítanak. Az 1915-ös évről, a politikai viszonyok és a világméretű problémák miatt, érthető módon kevesebb ilyen jellegű beszámoló, tudósítás maradt fenn, illetve készült el egyáltalán. A háborús front nemcsak a városokon, falvakon, hanem a szőlőültetvényeken is többször átvo-nult, alapos pusztítást végzett mindenütt, óborkészlet alig maradt. A világháború idején termelt és palackozott, így az 1915-ös borokról is általánosságban elmondható, hogy különleges-ségüket éppen ritkaságuk adja.

Már évszázadok óta írásbeli emlékek tanúskodnak ősi borkülönlegességek gyűjteményéről főpapok, főurak, királyok pincéiben. Magyarországon európai hírű volt az 1901-től léte-sült budafoki pincemesteri tanfolyam gyűjteménye. A tanfolyam vezetői a borkezelésre vonatkozó ismeretek és a helyes borkezelés gyakorlatának oktatása céljából az ország legválasz-tékosabb és legértékesebb borkészletét gyűjtötték össze. A budafoki bormúzeum 44 éven ke-resztül állt fenn, a második világháború alatt pusztult el. A tokaji eszenciák, aszúk, szamorod-nik legrégebbi évjáratái mindig külön büszkeségei voltak a múzeumnak. A pincegazdaság 1938-ban árjegyzéket adott ki, amely több, század eleji különlegességet sorolt fel. Ebben a fel-sorolásban találunk 1915, 1917 és 1918-as évjáratú tokaji ritkaságokat.

Központi iroda: Budapest, V. Kossuth Lajos tér 11. Fdsz. 5.

0,5 l. 0,25 l.
aranypengő

1921 Egri aszú vörös (Gröber féle)

8.-

1901 Beregszászi aszú

10.-

1918 Tokaji száraz aszú (Károly király hagyatékából)

6.-

1917	Tokaji muskotály aszú (Károly király hagyatékából)	16.-	
1915	Tokaji 5 puttonyos aszú	13.-	
1889	Tokaji 4 puttonyos aszú	20.-	11.-
1834	Tokaji 5 puttonyos aszú	24.-	13.-
1867	Tokaji aszú	25.-	14.-
1875	Tokaji 5 puttonyos aszú	30.-	
1875	Mádi essencia	25.-	
1886	Mádi essencia	36.-	
1811	Tokaji essencia	36.-	19.-

A felsorolt borritkaságok között találunk az első világháború idejéről megmentett palackokat, ami azt jelenti, hogy szüret és palackozás, ha keserves körülmények közt is, de volt azokban az években is Tokaj-Hegyalján. Látható, hogy egy palack Tokaji aszúért 1938-ban 13 aranypengőt fizettek azokban az években, amikor egy napszámot egynapi bére csak ritkán érte el az egy pengőt, legtöbbször 80 fillérért dolgoztak egy álló nap. Abban az időben, amikor egy csizma 2 és fél pengőt ért és egy öltő ruha ára 6 aranypengő volt. A korabeli Zemplén című folyóiratban írtak is nehéz évekről tanúskodnak. Hegyalja kölcsön címmel jelent meg az a cikk, amelyből kiderül, hogy a háború éve alatt, hegyaljai földbirtokosok küldöttsége többször járult a földművelésügyi miniszter elé egy Hegyalját megsegítő kölcsön kiutalása miatt.

1920-ban viszont már, az újra megjelent heti kiadású borászati lap, a sárospataki kerület szőlőinek állapotáról pontos képet ad.

1920. július 15. Több helyen a szőlő virágzaskor rugott, emiatt a fürtök egyenetlenek. Az esőzések után a peronoszpóra sok helyen jelentkezett. A szőlőmunkák rendben végeztetnek. Munkahiány nincs. A férfiak 40-60 Koronát, a nők 30 Korona napszámot kapnak. Szakmánykapálás kataszteri holdanként 700-1000 Korona, kötözés 1000 Korona. A borforgalom szünetel.

1920. augusztus 05. A szőlőtenyészet kielégítő. Közepes mennyiség mellett kiváló, jó minőségű bor remélhető. Szőlőbetegségek és elemi csapások nem fordultak elő. A borforgalom szünetel.

1920. augusztus 19. Szőlőbetegségek nincsenek. Közepes minőségű, de jó termésre van kilátás.

1920. szeptember 02. A sok eső miatt a szőlőkben a peronoszpóra általánosan elterjedt. Kevés, de jó minőségű termés várható. A boreladás szünetel. Az új termésre kötések még nem történtek.

1920. szeptember 16. Az augusztusi sok eső a szőlőmunkákat hátráltatta. A bogyók repedeznek s néhol már rothadnak. A peronoszpóra több helyen kárt okozott. A borforgalom szünetel.

1920. szeptember 30. Az esős idő késlelteti a szőlők érését. Nagy ködök és harmatok járnak, melyek a rothadást elősegítik, minek következtében a minőség veszélyeztetve van. Aszu csak a jobb fekvésben várható. Többben október elején szüretelni készülnek. Eladásról egyáltalán nem hallani. Ó borok iránt azonban az utóbbi időkben némi érdeklődés nyilvánul.

1920. október 14. A szüretet a kisebb szőlősgazdák már megkezdték s ma-holnap a nagyobb birtokosok is hozzáfognak. A szőlő elég érett s a három hét óta tartó szárazságban erősen töppedésnek indult. Így a mennyiség napról-napra kevesebb. Az eddig leszüretelt termékek különböző eredményeket mutatnak: 6-8 hektoliter, majd 15-20 hl. 19-21 °-os mustokat szürtek, amelyeket kisebb tételekben 15-20 Koronával adnak el. A borüzlet terén érdeklődés tapasztalható, de a birtokosok egyelőre elég tartózkodók.

1920. november 18. A szüret október végén befejezést nyert, általában gyenge eredménnyel. Főként 2-3 hl-es átlagok váltakoztak a jóval kevesebb 7-8 hl-es átlagokkal s csak elvétve volt 10-15 hl. A minőség igen különböző volt a fekvések és a szüretelési idő szerint. Aszabor elég sok készült. Az őszi munkák, fedés, döntés a hirtelen beállott esős hidegek miatt nem fejeztettek be. Borforgalom igen élénk s Felsőmagyarországba nagyon sok bort szállítottak. Az óborok 40-50 Koronáért adatnak el, de ma már az új borokért is fizetnek ennyit.

Az 1920-as évjárat tehát mennyiségét tekintve nem a legkiemelkedőbb, viszont minőségére vonatkoztatva a Herceg Windischgraetz Lajos Tokajhegyaljai Borpincészetéből kikerült 1920-as Tokaji aszút kiválónak minősítik.

Az első világháború után Magyarországon a borból túlermelés állott be. Korabeli újságok és folyóiratok számos cikkben foglalkoznak az eladatlan borok problémájával, s a borváltás leküzdésére számtalan ötlet megvalósításával próbálkoztak. Borvásárt, bornapokat, nagysza-

bású szüreti napokat szerveznek. Ekkor a leginkább ismert és bevezetett Rákóczi-pince és borai kerültek újra előtérbe. Egy 1937-ben megrendezett szüreti napra való felhívás plakátján tűnik fel újra az 1920-as év tokaji aszúja, mint a fehér, félliteres palackban árult, legdrágább (4 Pengős) különlegesség.

A borkereskedelem mindig gazdaságos volt, de a nagy gazdasági világválság idején a részvénytársaság csődbe ment. Két alkalmazottja, Krausz Ernő tokaji és Holló Andor újhelyi vállalkozó megszervezték saját cégüket. Krausz 1931-ben megvásárolta a tokaji Rákóczi-pincét. A vállalkozás Herceg Windischgraetz Lajos Borpincészete tokaji Rákóczi-pince név alatt tevékenykedett 1932-től 1944-ig. Csak nemes borokat palackoztak. Vendéglők, szállodák és főként gyógyszertárak voltak kistételű szállításaik megrendelői. A sárospataki vár és pincészet 1945-ig, az államosításig marad Windischgraetz Lajos tulajdonába, aki még a második világháború alatt is nevét és régi kapcsolatait felhasználva szállította borait szerte a világban.

Windischgraetz Lajos herceg hosszú kort élt meg, 86 éves korában hunyt el Bécsben.

Felhasznált irodalom: Dr. Boros László: Tokaj-Hegyalja szőlő-, és borgazdaságának földrajzi alapjai és jellemzői. Észak- és Kelet Magyarországi Földrajzi Évkönyv 3. Miskolc–Nyíregyháza, 1996.; Magyar Országgyűlési Almanach 1892–1897.; Felsőmagyarország. 1903. február 3.; Zempléni Hírek. 1889. június; Zempléni Hírek. 1910. január.

Sárpilis

A Duna és a Sárvíz között

Decs után egy ideig a sárpilisi ceruzavékony templom tornya iránt zötyög a Szekszárdtól Bátaszékre induló vonat, majd zökken egyet és – mintha meggondolná magát – távolodik. Az utas, ha kinéz az ablakon szántóföldeket, levágott kukoricatáblákat lát, tőle jobbra s Szekszárdi-dombság lankái.

Az Alföldi-medence legmélyebb, a dunántúli-dombvidékre nyúló részén, a Sárközben járunk.

A néprajzi értelemben vett sárközi falvakhoz (Őcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék) hozzászámítják Bába református lakosságát és a műveltség hasonlósága alapján a távolabbi Érsekcsanád, Szeremle, Váralja, Zengővárkony, Pécsvárad és Hidas népét is.

Sárpilis – ahova igyekszem –, a Sárköz legkisebb települése. A falu neve 1903-ig Pilis volt, ekkor kapta a valamikor a határában folyt Sárvíz után mai nevét. A környező mocsarak, vizenyős rétek és árkok miatt maradt területe kicsi. Egy *göröndre* (kiemelkedés) települt. A XIX. század végi lecsapolásokig az évente (gyakran többször) megjelenő árvizek ezt a kis határt is veszélyeztették, sokszor el is pusztították.

Csikorognak a vagonok kerekei. Sárpilis és Várdomb közös vasútállomásán egyedül szállók le. Valaha itt téglalapúlet adott helyet az állomásfőnök irodájának, szolgálati lakásának, a váróteremnek. A veteményeskertet övező kerítésnek támasztották kerékpárjaikat a Szekszárdra bejáró segéd- és betanított munkások, kórházi dolgozók, ipari tanulók. Azóta átveddött a közlekedés az autóbusszra. (A menetrend szerint naponta tizenhárom járat indul a megyeszékhelyről a faluba és vissza.) 2000 novemberének verőfényes délutánján egy rozsdásodó vasváz árválkodik a vasútállomás helyén. Mintha kifosztották volna a történelem erre portyázó szabadcsapatai a környéket.

Visszamegyek a sorompóig és nekivágok az országútnak. Átlépkedek a sokszor megénekelte Kovács-foka hídján. A sötét, békalencsés víz áll, partját benőtte a sás. A nyílegyenes országút melletti földek fölszántva, az északi oldalra már kirakták a hófogókat. Ezen az úton ballagott a falu felé Féja Géza is sárközi utazásai közben az 1960-as évek elején, hogy közvetlenül érzékelje az átalakulás nagy emberi színjátékát, a történelmi szerepbe lendített embert, hogy vizsgálja a tegnaptól mába forduló falu kérdéseit. „A falu szocialista kibontakozását jó ideig hátráltatta a parasztok visszahúzódása, közönye – állapította meg. ...még hiányzott a vállalás elhatározottsága. Emellett lépten-nyomon feltört az atomjaira bomlott parasztság elentmondásainak tömege. Pilis ma a Sárköz legizgalmasabb faluja. Nyolcszáz lélek pártját rit-

kító kulturális tevékenységet végez. Iskolájának nevelő munkája eszményi. Tespedésnek nyoma sincs itten, népének önrzete, érzékenysége, gyors reagálása meglepő.”¹

A népi író legfőbb célja a „megújhodó embernek a jellemzése”. Arra törekedett, hogy minél több változatát, típusát megmutassa. Igyekezett sűrűn megszólaltatni őket, így közvetítve a népi véleményt, a falu hangját. A humánus szemlélet mellett – vallotta – elsősorban társadalmi és gazdasági szempontok vezérelték, valamint az akkor még élő, ható és további művelésre méltó népkultúra sorsa.

„Féja Géza éppen tíz évvel ezelőtt írta le, hogy Sárpilis a termelősövetkezeti mozgalom kiteljesedésével új fejlődés, új felvirágzás előtt áll.” Ez a summázat Kunszabó Ferencé, aki az 1970-es évek elején, Magyarország újbóli felfedezése idén ugyanezen az úton baktatott. A többi között azt vizsgálta, „hogyan tagolódott be az ország parasztsága az 1945-tel kezdődő társadalmi-gazdasági rendbe. Hogyan alakult, hogyan alakulhatott az élet a lakóhelyen és az attól újabban különvált munkahelyen.”²

A település romlásáról számolt be a szociográfus: „...tanácsát Decsre vitték, a szövetkezetet viszont a várdombival egyesítették – ez utóbbi öngazgatási szervezetét a bátaszékihez csapták... Sárpilis lakosainak árufelvásárló, értékesítő és beszerző szövetkezetét Bátaszékre helyezték. A mintaszerűen működő iskola felső tagozatát megszüntették – tegyük hozzá, később az alsót is (G. I.). Mindezek következtében a község hivatalos élete meghalt, a közélet mélypontjára süllyedt.”³

Beérek a faluba. Az egyik – talán az 1960-as években épült – kockaház kéményéből füst bodrozódik. Csönd van. Mi történt itt az évszázad utolsó évtizedében, amikor elkezdődött a nagy emberi átalakulás színjátékának következő felvonása?

Az állatorvosi ló

1990 tavaszán kezdeményezték Sárpilisen a Decstől való különválást. Az előjáróság elszakadási nyilatkozatot fogadott el, aláírásgyűjtő akció kezdődött.

Ács János (gépésztechnikus, 1990–1994-ig önkormányzati képviselő): „Két évvel ezelőtt kezdtük el az elszakadás gondolatának alaposabb és főleg, realitásab elemzését. Mi nem az egyénekét követeljük vissza, hanem a valamikori sárpilisi határt. Nagyon jó adottságúak a földjeink... kerüljön vissza Sárpilisre a föld, mert akkor olyan kincs birtokába jut ez a falu, hogy biztos lesz jövője.”⁴

Figler Csaba (a Sárrázó című hetilap kiadója és szerkesztője): „Én is motorja, kezdeményezője voltam a Decstől való elszakadásnak Nagy port vert fel annak idején Boglár és Lelle különválása. Ez volt a példa. Összeszedtük az aláírásokat, háromszáz körül jött össze. A falunak majdnem a fele el akart szakadni. Volt olyan aláírási ív, amit összetépett valaki, aztán aláírta a másikat, családostul. Így formálódott a faluban a közökelet a választások előtt. A népszavazást nem tudtuk előkészíteni, nem mentek el az emberek. Kevesebb szavazat lett, mint amennyi aláírás volt.”

Erlích János (a Hazafias Népfront volt helyi elnöke, volt előjáró, 1990–1998-ig polgármester): „Én már független vagyok, de az MSZMP súlya még mindig nyomja a vállamat. Amikor itt volt a lehetőség, kiléptem és aligha hiszem, hogy ebben az életben még egyszer betévedjek egy másikba... Ha megválasztanak polgármesternek, minden örömmel azon leszek, hogy megértessem a faluval, milyen hátrányt jelent ez nekünk – mármint a kiválás (G. I.). Ennek a kisközségnek már nincs semmije. Az utóbbi években minden Decsre ment. Nem tudnánk önállóan talpon maradni. Egy kicsit meg kell erősödnünk anyagilag, utána én is azt mondom, váljunk! ...Egyébként annak örülnék, ha nem választanának meg. Sok-sok szélmalomharcot kellene megvívnom. Ha a másik jelölt, a falu református lelkésze fog győzni, én mindenben segítségére leszek. Tudom, hogy az eltelt öt évben végzett munkám után nyugodtan mehetek végig a falu utcáján. Nem fog senki leköpní.”⁵

¹ Féja Géza: Sarjadás. Bp., 1963. 182. old.

² Kunszabó Ferenc: Sárköz. (Magyarország felfedezése). Bp., 1972.

³ Kunszabó Ferenc: Makacs maradás. Bp., 1980. 130. old.

⁴ Tolnai Népiújság, 1990. április 21.

⁵ Magyar Hírlap, 1990. szeptember 27.

„...Az önkormányzati törvény szerint két lehetőség adódott akkor: önálló hivatal felállítás, ami teljes elszakadást jelent az anyaközségtől, a Nagyközségi Közös Tanácstól. A másik pedig a körjegyzőséghez való tartozás. Az önkormányzati törvény kimondta: a döntés joga, a községet érintő minden kérdésben a településen megválasztott képviselőtestületé és a polgármesteré. Ebből kiindulva, gondoltam arra: ha itt mi önálló hivatalt hozunk létre, akkor annak fennmaradása is komoly gondokat okozhat. Kell jegyző, kell adóügysis, igazgatási előadó, kell hivatalsegéd. Minimum ennyi emberrel kell indulni. Ilyen értelemben voltak nekem aggályaim, amiket helyel-közzel hangoztattam is. Mégis megváltoztattam a véleményem. Már a választások után egy képviselőtársammal elmentünk külön kihallgatásra a Belügyminisztérium Önkormányzati Főosztályára és ott megkérdeztük: külön vagy körjegyzőségben lehet nagyobbat bukni? Ott győztek meg engem arról, hogy ez soha vissza nem térő alkalom ahhoz, hogy Sárpilis megpróbálja önmagát irányítani, hogy tudjon önállóan élni. Van benne rizikó, gondoltam, de próbáljuk meg! Partner volt ebben a testület is.”

Ács János: „Amit nem tudtunk elérni, azt a törvény betűje elintézte (az 1990. évi, a helyi önkormányzatokról szóló LXV. Törvény G. 1.). Örültem ennek. Nem azt vártam, hogy azonnal föléled a falu, de azt igen, hogy legalább lélegzétvételhez jut és később életre is kel. Ez még a mai napig sem történt meg, sajnos. Az első testületi ülésen Erlich János bácsi megkérdezte: Biztosan jó, ha elszakadunk? Miből fogunk megélni? Nincs egy rendes székünk, asztalunk. Én azonnal veszem a kalapom, ha így állunk – mondtam. Nem azért jöttem ide, hogy asszisztáljak a decsieknak. Tizenegyig, féltizenkettőig rágtuk egymást. Másnap fölmentünk a Belügyminisztériumba a polgármesterrel. Csak úgy, minden előzetes bejelentés nélkül. Sikerült a jogi főtanácsossal meg a gazdasági főtanácsossal beszélni. Ő levezte, mennyi pénzünk lesz, mennyi jut fejlesztésre. Nem kell félni! – így jöttünk haza.”

A képviselők eldöntötték: a szakigazgatási tevékenységet önálló jegyző alkalmazásával oldják meg. Az állásra kiírt pályázatra ketten jelentkeztek. Egy szekszárdi, állam- és jogtudományi egyetemi végzettséggel rendelkező férfi, aki különböző országos beruházásokon és 1982-ig a megyei rendőrkapitányságon dolgozott. Közvetlen tanácsi igazgatási gyakorlata nem volt, utolsó foglalkozása fafűrészelő vállalkozó.

A másik pályázó, akit a képviselőtestület végül kinevezett, a tanácsakadémiát végzett Sánta Istvánné. Ő a szomszéd faluban, Alsónyéken lakik, és akkor egy közeli falu, Alsónána megbízott jegyzője volt. 1969 óta dolgozik az államigazgatásban: adminisztrátorként kezdte, a tanácsok összevonásakor került a Bátaszéki Nagyközségi Tanácshoz. Ott gazdálkodási előadó, főelőadó, majd adócsoport vezető lett, amit 1989 végéig látott el. Ezután került Alsónánára VB-titkárnak.

Nyakába vette az önkormányzat az elszakadás nyűgeit, a társközségi helyzetből adódó sérelmek orvoslására. Közben új sérelmek, sértődések születtek. Milyen helyi konfliktusok születtek, milyen remények, lehetőségek nyíltak, milyenek lohadtak le 1990 után a faluban? Miképpen tanulja újra a település, amit elfelejtett: önmaga kormányzását? Milyenek és mekkorák az útkeresés kínjai? Sikeresek lehetnek ezek az erőfeszítések az ezredfordulón, a globalizálódó világban? Egyáltalán és röviden: milyen helyben a magyar rendszerváltás?

A sárpilisiek „élve a rendszerváltozás megújító lehetőségeivel, elszakadtak Decstől és önálló életet kezdtek. Most úgy néz ki, hogy az új rendszer állatorvosi lova lettek” – írja az Új Magyarország újságírója.⁶

Talán hordoznak a sárpilisi események (éppen az állatorvosi lóval jellemzett élethelyzet okán) olyan általánosítható tapasztalatokat, amelyek felkutathatók sok más, hasonló sorsú magyar kitelepülésen.

„Sok tekintetben fejlettebb volt a kistestvér, mint a nagy. Itt már minden utcában betonjárda volt, olajkúttal rendelkeztek és volt vezetékves ivóvíz. És volt saját falujuk. Társadalommal, kialakult hierarchiával” – emlékezik az országos lap munkatársa, majd összefoglalja a kényszerestestvériség hozadékát: „Egy szörnyű, tudatos pusztítás zajlott le ebben a kis faluban és hagyományok már egyáltalán nincsenek. Nem kellett dózerok, elég volt a papír, a rendelet, a szolgálékú hivatalnok és az eredmény jobb, mint Ceausescu Romániájában.”⁷

⁶ Sárpilisi levelek, 1992. június 30–július 3.

⁷ Uo.

A helyi nyilvánosság szerkezetváltozása

A Sárrázó

Az újság első – egylapos – száma 1992 szeptemberében látott napvilágot. „...időszakosan és eseményszerűen megjelenő kiadvány, mely falunk életéről a község lakosságát hivatott tájékoztatni” – olvasható a Köszöntőben a lap önmeghatározása. A kiadvány „nem kíván sárdobáló lenni, éppen ellenkezőleg: azt a sok üledéket kívánja lerázni a népről, mely kulturális és erkölcsi téren is ráarakódott a negyven év alatt. Bízunk abban, hogy Sárpilis újjá tud éledni romjaiból és egyszer még eléri egykori önmagát. Ez a lap ... a dobszó mellett a második információhordozó, de első szeretne lenni!”

Az első száma felhívja a figyelmet az Új Magyarország cikksorozatára. „Sikerült elszakadni Decstől – közli továbbá – és most méltatlankodunk, mert nem egészen úgy mennek a dolgok, ahogy szeretnénk.” A szerző elismeri: „függetlenségünk kezdete óta már sok jó dolog történt”, az alsó tagozat hazakerült, épül az iskola és a gázvezeték, ha igény lesz rá, lesz kábel-tévé és van már újságunk is! Két év alatt nem is rossz eredmény!”

Az olvasók egy része túlságosan finomkodónak, másik része gyalázkodónak tartotta a Sárrázó első két számát. Ezt az arányt a szerkesztő jónak találta. Továbbá nehezményezte, hogy az önkormányzat a meghirdetettnél négy nappal korábban, a nyilvánosság kizárásával tartotta meg ülését.

„A novemberi szám első oldalának Visszajelzések és a Döntések suba alatt című írásai a közélet, pontosabban a közigazgatás, még pontosabban az önkormányzat munkáját tűzik tollvégre.”⁸

A lap később pénzügyi vizsgálatot sürgetett, csődöt jósolt, firtatta, mennyi „mindenféle pótlékokkal együtt” a pedagógusok jövedelme, miközben egyre többen kikerülnek a segélyezett körekből.

A Sárrázó támogatói december 30-án közös vacsorát tartottak, amit februárban újabb követt. Itt elhatározták egy falumúzeum létrehozását és polgárőrség felállítását. A lap meghirdette az olvasókör, a színjátszó csoport, a népi együttes felélesztését, sportszakosztályok és az ifjúsági klub megszervezését is. A József-napi vacsorán már hatvanegyen vettek részt és döntöttek az elszármazottak találkozójának és a majális megrendezéséről.

Májusban megszólalt a Sárrázóban a polgármester is. Riasztó jelenségekről: baromfitolvajlásról, óvodai szénlopásról, félelmükben bezárkózó idősekről számol be.

Az újság negyedik vacsoráján már száztíz résztvevő határozta el a szüreti bál megrendezését.

A lap augusztusban adja hírül: megkezdődött a pingpong-szakosztály és a kispályás focicsapat szervezése. Szeptemberben azonban már arról tájékoztat, hogy se pingpong, se foci, se klub. „Ez a hatszázötven ember legalább hatfelé húz és nyom egyszerre. Mert aki tenni akar itt valamit, azt visszahúzzák, aki szólni mer valami nemkívánatos dolog ellen, azt elnyomják” adja meg a sikertelenség magyarázatát az újság. Novemberben azt közli, hogy kezdeményezései gáncsoskodó, rosszmájú, pozíciójukat féltő embereknek köszönhetően buktak el.

1994-ben a három polgármesterjelölt közül ismét az addigi polgármesterre szavaztak a legtöbben. A sárpilisi választások munkát adtak a megyei választási bizottságnak is. A megyei főjegyző így foglalta össze az eseményeket: a szociális otthonban vándorurna alkalmazásával zajlott a szavazás. A kedélyeket – már a vándorurna szállítása közben – először is az egyik bizottsági tag eltűnése borzolta fel, ám mint kiderült, az illető személy csupán a kuttyját zárta be az udvarra, a helyszínen levő, kitöltött szavazólapokat tartalmazó dobozt eszé ágában sem volt bevinni a lakásba. Ugyancsak a szociális otthonra vonatkozott az a vélelem, mely szerint az intézményben a szavazatszámoló bizottság tagjai befolyásolták volna az időskorú lakókat.⁹ A panaszokat a bizottság megvizsgálta és megállapította, hogy nem történt visszaélés.

Az új képviselőtestületbe bekerült a Sárrázó szerkesztője is. A pénzügyi bizottság 1995. március 22-én zárta le vizsgálatát és megállapította: a polgármesteri hivatalban a gazdálkodás

⁸ Tolnai Népszerűség, 1993. január 4.

⁹ Tolnai Népszerűség, 1995. január 6.

Az új iskola

A tanterem

rendjét többször megsértették. Az új testület család gyanújával feljelentette a falu jegyzőjét. A nyomozás során kiderült: a jegyző az önkormányzat sérelmére nem követett el sikkasztást, de a polgármesteri hivatalban a pénzmozgások követhetetlenek.

A Hírmondó

A Sárpilisért Alapítvány és az önkormányzat lapjának első száma 1995 februárjában jelent meg, „sárpilisieknek, elszármazottaknak, barátoknak, ellenfélnek, átutazónak, megpihenő vándornak akar képet adni a falu múltjáról, jelenéről és jövőjéről.” Az orgánium közleményeket jelentetett meg a bizottságok, az önkormányzat munkájáról, az alapítvány tevékenységéről,

tájékoztatást adott a képviselőtestület üléseiről, nyilvánosságra hozta a helyi rendeleteket. Megemlékezett az arra érdemes elődökről, beszámolt a szüreti felvonulásról és bálról, a horgászegyesület, az önkéntes mezei őrszolgálat megalakulásáról, az óvodai, iskolai, faluházi eseményekről, a falugazdász időszerű tudni- és tennivalókra hívta fel a figyelmet. A lap ételrecepteket ajánlott, archív és friss fotókat is közölt. Aztán ennek a lapnak az életében is bekövetkezett a többhónapos szünet, majd az elhallgatás. Az önkormányzat ugyanis megvonta tőle a támogatást.

2000 júliusában született meg *A mi falunk Sárpilis* című hírlevél, a Sárrázó egykori szerkesztőjének és kiadójának „felelősségvállalásával”, aki az első példányt kísérletnek tekintette: „lesz-e igény és valami anyagi forrás a működéshez?” A hírlevélindító toll, papír megragadására, egy-egy téma megvitatására kérte olvasóit, neki is volt egy pár „provokatív” kérdése: 1. Miért nincs ebben a faluban valamiféle egység, összetartás? 2. Miért utálja a java része a másik java részt és viszont? 3. Mitől van az, hogy visszahúzódnak az emberek egymástól elzárkózva? 4. Mitől van itt ez a nagy érdektelenség és hogyan lehetne ezt érdekessé tenni?

A hírlevél 2. száma már nem látott napvilágot.

A kacsalábon forgó vár

Az 1991. január 16-án tartott testületi ülésen már elhangzott: az iskola „visszakörzetesítési” munkáihoz hozzá kell fogni, hogy szeptember 1-jén elkezdődhesse az oktatás. Az egy héttel későbbi falugyűlésen is napirenden volt az iskola. „Ez az elsődleges a faluban” – hangzott el a jegyzőnő tájékoztatójában. A felszólalók is kinyilvánították ezt. Új iskola építésének ötlete február 25-én vetődött föl az önkormányzatban. Az egyik képviselő nagyon szerette volna, ha lenne iskola, azért tartózkodott mégis a szavazásnál, mert nem tudott hinni abban, hogy a terv megvalósul. Társa elismerte: kell az iskola, de – mint mondta – „tudjuk: nagy a fa és kicsi a fejszénk”.

A faluban többen kidobott pénznek tartották az iskolaépítést, mondván: az alsósok helyben, a felsősök pedig Decsre járjanak.

Az októberi ülésen megszületett a határozat: a költségvetésből 7,5 millió forintot kell biztosítani az építkezésre, a hiteligény 8 millió forint. A terv szerint az épület 37 millió forintba került volna, a lakossági hozzájárulás mértékét 3 520 000 forintban állapították meg, a céltámogatás 12 680 000, melyből még abban az évben 5 300 000 forintot adtak.

Ősszel megkezdték a nyolctantermes iskola alapozását. Pénz hiányában csak 1992 májusában tudták az anyagbeszerzést folyamatosan megvalósítani. Egy év múlva az építési vállalkozó a szerződésben leírtakon felül kétfélmillió forintot követelt többletmunka címén. Perre került sor.

1992 februárjában Kovács Jánost bízták meg a képviselők az intézmény megszervezésével. *Erlich János* polgármester: „Az iskolaigazgatói megbízásra két személy jött számításba. Kovács János volt Szekszárdon a Városi Tanács elnöke. Később munkanélküli lett, a Munkaügyi Központban érdeklődtünk utána. Őt a központon keresztül tudtuk idevenni. Ez induláskor hihetetlenül jó volt, mert a Munkaügyi Központ két évre munkahelyteremtő támogatást adott, az önkormányzatnak csak a hiányzó részt kellett adnia. Ezt nem tudták a faluban. *Nem vittük ki*. A Romániából idekerült pedagógus házaspárt is munkahelyteremtő támogatással tudtuk felvenni. János nagyon sokat tett az építkezés ideje alatt. Az ismertségét jól tudta kamatoztatni. Nekünk az iskolaépítéshez nem volt elég anyagi erőnk. A nyolcmilliót azért kellett felvennünk, hogy a 15,8 milliós állami támogatás meglegyen. Az OTP-nél is voltak ismerősei, ki tudta lobbizni... így mondják ezt most divatos kifejezéssel.”

Sánta Istvánné jegyző: „Szinte semmit se tudtam a faluról, amikor pályáztam a jegyzőségre. Le voltam döbbenve, amikor idekerültem: ennek a falunak semmije sincs! Iskolája se volt, minden le volt robbanva. Már az építkezés megkezdése előtt megjelentek az ellendrukkerek: ezt Pilis nem tudja kinyögni! Jó kapcsolatot tudtunk tartani a Belügyminisztériumban meghatározó emberekkel, akik elindítottak bennünket. Partnerre találtam János bácsiban, a polgármesterben, aki hitt abban, hogy amit elkezdtünk, azt meg is tudjuk csinálni. Az építésre többen pályáztak. A legolcsóbb ajánlatot fogadtuk el, később kiderült, a vállalkozó aláárazott. Ettől függetlenül is sok gond volt vele. Amikor kért még kétfélmilliót, nem voltam hajlandó utalni. Elcsendesedett végül velem, de akkor én már nem voltam Pilisen. Most is azt mondom: ha

nem léptük volna meg ezt, még most is csalán nőne az iskola helyén. Nem voltak könnyűek a pilisi évek, de most is úgy csinálnám, ha újra kezdeném.”

1993. szeptember 5-én tartották az ünnepélyes tanévnyitót az új iskolában. „Szeretném, ha az én gyerekeim ilyen környezetben járhatnának óvodába, iskolába Szekszárdon” – nyilatkozta később Jánosi György országgyűlési képviselő. „Csodát csináltak Sárpilisen!” – mondta Szekszárd alpolgármestere. A körzet korábbi parlamenti képviselője szerint „kacsalábon forogó vár épült” a faluban.

Erlich János polgármester: „Az avatás után az volt az elképzelés, hogy az iskolás gyerekek a hagyományörzést is folytatják. Utólag megállapítható: ez egyáltalán nem így történt. A várt tartalommal nem telt meg az épület. Egy kivételével minden pedagógus kijáró. Az volt az érzésünk: akik itt tanítottak, elsősorban munkahelynek fogták fel az iskolát és nem a falu közéletét alakító műhelynek.”

Az intézményi létszámok alakulása (fő)

Tanévek	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98
Óvodában	39	44	40	36	33	37
Iskolában	33	48	51	63	66	64

Az 1997/98-as tanévben az óvodában egy kis-közép és egy nagy-közép-csoportban folyt a nevelőmunka, két szakképzett óvónő és két dajka irányításával. Az iskolában öt tanulócsoportban (1-4., 2-3., 5-6., 7. és 8. osztály) nyolc évfolyamon tanultak a gyerekek, akiket hat főállású és két óraadó nevelő oktatott.

„Az elmúlt évben végzett 8. osztályosok közül minden tanulónkat felvették az első helyen megjelölt intézménybe. Valószínű a pályára irányítás a szülők egyetértésével megfelelő volt” – írta az iskola igazgatója a testületnek készített jelentésében, a vitában pedig elmondta: „Nem várható, hogy eléri az iskola az ideális 80 fős létszámot, hiszen, ha lassan is, de csökken a tanulók száma.”

Egy képviselő nem értett egyet azzal az igazgatói megállapítással, mely szerint a szülők vélt sérelmek miatt viszik el gyermekeiket a pilisi iskolából. „A szülőknek igenis voltak és vannak elképzeléseik gyermekük taníttatásával kapcsolatban, hiszen ezek a szülők érettségizett, értelmes szülők. Ezeket az elképzeléseket szerették volna megvalósulva látni. Ez pedig nem minden esetben történt meg.” A cigány kisebbségi önkormányzat sem volt megelégedve az iskolában folyó tanítási munka színvonalával. Egy másik képviselői vélemény szerint „az iskolában folyó gyengébb munkát mutatja az is, hogy a továbbtanuló gyermekek 90 százaléka az első félévben megbukik.”

A testület 18/1998. (VI. 23.) KT. számú határozatával megbízta a közművelődési és környezetvédelmi bizottságot, hogy vizsgálja meg a tanulói létszám csökkenésének okait, végezzen felmérést a szülők között és tegyen javaslatot az állami támogatás csökkenésének ellensúlyozására.

A bizottság négy tagja ötven családot keresett fel és hallgatott meg az iskoláról, a tanításról, az iskolában kialakult szellemi, erkölcsi magatartásról. Arra is választ várt, hogy – ha így tesznek – miért járatták gyermeküket más iskolába a szülők.

„Az iskola léte ... súlyosan vész helyzetbe kerül – állapította meg a bizottság –, ha az eddigi megszokott létszám 10-20 százalékos csökkenést mutat, sőt még a fennmaradás léte is megkérdőjelezhetővé válik, ha továbbra is ilyen létszámcsökkenés következik be, mint ami az előttünk lévő tanévben is várható.”

A jelentés szerint a létszámcsökkenés legfőbb oka, hogy az iskola nem teljesítette feladatát. „A cél az volt, s az lett volna, hogy ugyanazt a szerepet betöltse ez az új iskola, mint a régi, hogy az itt élő fiataloknak olyan vonzóerőt adjon, hogy ... általános iskolai tanulmányaikat itt kezdjék el és itt is fejezzék be. Továbbtanulásuk után is ide vágyakozzanak vissza, amennyire ez lehetséges, hogy ezáltal a falunak kialakuljon egy olyan értelmiségi rétege, akik (!) a falu fejlődésében, mindennapi életében olyan vonzóerőt képezzenek, hogy ne csak az iskolai, hanem a falu közművelődési és kulturális életében is fáklyaként működjenek. Szeressék, tiszteljék s megbecsüljék szülőfalujukat, s ott szívesen is vállalják az életet.” (Kétséges, hogy ez a küldetés teljesíthető-e Sárpilisen az ezredfordulón a falu jelenlegi anyagi, szellemi és erkölcsi

állapotában.) A bizottság szerint az igazgató munkahelyen folytatott partnerkapcsolatát is „rosszallták” a szülők.

A képviselőtestület 22/1998. (VII. 30.) KT számú határozatával 1998. július 31-i hatállyal visszavonta az igazgató magasabb vezetői megbízását. Ő a kialakult helyzetre való tekintettel lemondott képviselői mandátumáról és bizottsági elnöki megbízásáról is és kilátásba helyezte: nem fog tanítani az iskolában és munkaügyi bírósághoz fordul.

A tüntetés

Az 1998. október 18-án megtartott önkormányzati választáson Sárpilisen öt polgármesterjelölt indult. Közülük Hegedűs János lett a befutó, mindössze tizenhárom szavazattal megelőzve Erlich Jánost. Az új polgármester a Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési Kara Művelődési Menedzser Szakára járt megválasztása idején.

A község képviselőtestülete 1999. november 30-án kinyilatkoztatta szándékát a Bogár István Általános Iskola felső tagozatának társulása ügyében és megbízta a polgármestert az előzetes tárgyalások megkezdésével. 2002. február 7-én (a korábbi polgármester részvételével) tüntetést szerveztek a döntés ellen, az iskoláért.

Hegedűs János: „A testületi tagok nagy része nem volt tisztában azzal, hogy az előző önkormányzat működésében milyen hiányosságok voltak. Kívülről úgy látszott, minden nagyon jó. Elkezdtünk dolgozni és kiderültek olyan dolgok... például majd' egymilliós kifizetetlen számlákat örököltünk.

A testületet és az új polgármestert azért választotta meg a település, mert valamilyen változást akart. Ezt pedig csak akkor lehet elérni, ha pénz is van hozzá. Egy év után felismerve, hogy milyen problémákkal küszködik az önkormányzat, el kellett dönteni: mi az, amin tudunk változtatni és mi az, amin szükséges. Arra jutottunk, hogy a felső tagozatot el kell vinni. Egy ilyen kis településen, ahol összesen húsz-harminc gyerek jár felső tagozatba és a populációt figyelembe véve ez nem fog gyökeresen megváltozni. 2000-ben, ha itt indult volna, tizenhét gyerek járna felsőbe és nyolc szaktanárra lett volna szükség. Ez, úgy gondolom, nem megengedhető.

El kell ismerni: rutintalanok voltunk a lebonyolításban. Először iskolai fórumon kellett volna ezt megvitatni, be kellett volna vonni a szülőket, már az elején. Úgy kezelték nagyon sokan ezt a kérdést, mintha emberletről lett volna szó, amikor öt kilométert kell utazni. A legtöbb szülő csak azzal tudott érvelni, hogy hatkor vagy fél hétkor fel kell kelni a gyerekeknek, hogy iskolába járjon. Decset hivatalosan megkerestük. Később Várdombot is. Ott nem volt kívánatos a sárpilisi cigánygyerekek. Lerontja az átlagot. Még Ócsényben is gondolkoztunk. Mit tehetünk? Hiába mondogatjuk, hogy Decs így meg úgy, ha a sárpilisi gyerek nem kellett máshol, csak Decsen. Akkor ezzel a lehetőséggel tudunk csak élni. Nem beszélve arról, hogy ebből a társulásból mind a két település nyert. Minden gyerek után plusz húszezer forintot ad az állam a társulásnak.

Amikor elkezdődött a balhé, nem lehetett úgy testületi ülést tartani, hogy ne lettek volna bekiabálások, szitkozódások, fenyegetőzések, piszkos szavak. Egy közmeghallgatás után már azon gondolkodott a testület, hogy lemond. Egymásban tartottuk a lelket. Még nem telt el egy év sem a társulás megszületése óta, de már vannak, akik azt mondják: jó döntés volt, olcsóbb.”

2001 tavaszán huszonöt óvodás és huszonnegy iskolás járt az intézmény falai közé. Kölcsönös a bizalom a sárpilisi iskola és a decsi iskola között. A szülőkön pedig beletörődés, elfásulás, közöny érződik.

Vállalkozó asszonyok

A Kata-bolt (Medveczky Józsefné): „1993-ban nyitottunk. A férjem egyik unokatestvére Baján fodrász, szalonja van. Ő fűzött állandóan bennünket: kezdjétek már bele! Józsi egy idősekszárdi közgazdász barátja csinálta az üzleti tervet. Vittük neki az adatokat a falu nagyságáról, összetételéről, a kisebbségről, a munkanélküliekről. Minden papírforma »bejött«. Nehézségek ennek ellenére voltak az indulásnál. Az ember, ha elkezd valami újat, nehezen fogadják el. Az elején csak kíváncsiskodtak a pilisiek. »Nem jövök hozzád vásárolni. Az én pénzemről nem gazdagodtok meg!« Ilyeneket is lehetett hallani akkor. Most már kilencedik éve gyűrjük. Nehéz volt a kereskedő körökbe bekerülni. Eleinte sokszor meg kellett húznunk ma-

gunkat, hogy nekünk is jusson néha a jóból, meg olcsóból. Abban az időben csak a Fűszértől tudtuk beszerezni az árut. Se időnk, se energiánk nem volt, hogy messzebbre menjünk. Szigorúan megvárakoztattak: »Várd ki a sorodat!« Már-már abba akartuk hagyni az egészet. Hosszú évek alatt alakult ki az, ami ma is van: »Szedd össze, ami kell!«

Ebben a szakmában a karácsony utáni időszak nagyon nehéz. Van felírásra is vásárlás. Anélkül nem is lehetne csinálni. Egy vagy két személy, aki nem hozza meg a tartozását. Ennek a szegénység is oka, meg az is, hogy néhányan nem tudják beosztani a pénzüket. Amíg van mulatok, ha elfogy, majd csak lesz valahogy.

Saját helyiségben vagyunk, így nincs bérleti díj. A bolt az én nevemen fut, Józsi kisegítő családtag. Négy órában dolgoztam a szociális otthonban. Hiába kértem, hogy helyezzenek át egész műszakba. Kevés volt a pénz. Nem kényszerűségből nyitottuk az üzletet, mindig ez volt az álomom, de az anyagiak korábban nem engedték. Kereskedelmi végzettségem van, szakközépiskolát végeztem, az ÁFÉSZ-boltot vezettem. Volt egy karambolunk, utána mentem el foglalkoztató nővérnek az otthonba.

Kölcsönökkel tudtunk elindulni. Én nem azért nyitottam, hogy a másik bolt megszűnjön. Úgy látom, szükség van erre. Ami máshol nincs, az legyen nálam. Én mindenből keveset hozok, viszont többfélét. A maszek úgy gondolkodik, hogy forduljon meg a pénze. A vevők szerint nagyobb választék van itt, mint máshol. Nem panaszkodhatok. Megvan az állandó vevő-körünk és vannak ugye a tinglitanglizók.

„Befuccsoltunk szépen” (Tóth Jánosné): „Minőségi ellenőr voltam Szekszárdon a BHG-nál. A kollégáimat egymás után rugdosták ki. Megelőztem, hogy engem is kipateroljanak, otthagytam. Filóztam, mit csináljak. Nem akartam munkanélküli lenni, elgondoltam: boltot nyitok. Milyet érdemes itt, Pilisen? Bálás butikot akartam, aztán vegyesbolt lett. Kenyér, tej mindig kell. De árultunk húst, zoknit, drótot is. Amit kértek, például kályhát, megrendeltem. Azt történetesen a »vevő« nem vitte el.

Ismerősöktől, rokonoktól kért kölcsönökből alakítottuk ki a boltot, tervezőt, építőanyagot fizettem, hűtőt vettem, Wartburgot a szállítás miatt. Anettel, a lányommal saját kezünkkel építettük fel az üzletet, Karcsi, az élettársam csinálta a kőművesmunkákat, a vízvezeték-szerelést, a tetőt... 12x4,5 méter lett az üzlet, ebben volt benne a két raktár is. Elvégeztem a KISOSZ boltvezető tanfolyamát.

Egy darabig szépen ment minden. Szerettek hitelre vásárolni az emberek. Volt, aki egész hónapban fölírásra vitte a tejet, a pálinkát. Sok pénzem volt kint mindig. Két-három hónap múlva kaptam vissza. Volt olyan hitelezőm, aki »váratlanul« elköltözött. Vitte magával a pénzesemet is. Nem is egy volt ilyen. Az ÁFÉSZ boltban aztán olcsóbban adták az árut, kedvezőbbben a hitelt, a vevőink átmasíroztak oda.

Volt olyan napunk, amikor csak 2000 forint volt a bevétel. Soha nem volt pénzünk, nem volt fizetésünk, nem volt semmi haszon. Nem érttem a könyveléshez se. Anett aztán elment dolgozni, én beteg anyámat ápoltam és nyomorogtunk. Befuccsoltunk szépen. Még két évvel a főszámlolás után is nyögtük a boltot. A megmaradt árú egy részén akcióban nagyker-áron túladtam, arra is ráfizettem persze. A decsi téesz-bolt átvette a maradékot, szintén nagyker-áron. A hűtő, a hűtőláda megmaradt, otthon használjuk. Nem vágnék bele újra. Soha többé nem lennék vállalkozó! Huszonnyolc év munkaviszonyom van. Elmennék dolgozni, de nem vesznek föl sehova. Szekszárdon, egy német kábelgyártó cégnél egy hónapig bírtam 3 nap éj-jel, 3 nap délután, 3 nap éjszaka... hosszú volt ez a 9 nap. Odaültél volna dolgozni, de nem volt szék. A csoportvezetőknek semmi képzettségük nem volt, a művezetőnk előtte rakodómunkás volt. Ocsmány módon beszélt az 50-60 éves nőekkel: »Hajtani! Hajtani! Miért a száz jár?« Ő 25 év körüli lehetett. Dohányzás óránként 5 perc, ha WC-re akartál menni, szólni kellett neki, szabadságot csak munkaidő után lehetett kiírtni. Amíg én ott voltam, hetente négyen mondtak föl. Találkoztam az egyik cigarettaszünetben egy régi kollégámmal. Annyi idős, mint én, főiskolai végzettsége van, a BHG-nál a termelési osztályon dolgozott. Azt mondta, muszáj neki csinálni, mert a gyerekeket iskoláztatni kell. Ötven éves vagyok.”

A sörpatikus (Budai Istvánné): „Kilencvenötben költöztünk a faluba. Előtte Szekszárdon laktunk, lángossütőnk volt. Ott megszoktam, hogy pénz forog a kezemben és nem várom minden hónapban a harmadikát, a tizedikét. Ha ezt megszokja az ember, nehéz mást csinálni.

Amikor megvettük ezt a házat, elhatároztam, hogy itthon maradok. Ott a kert, állatokat is lehet tartani, nem kell utazgatni, nem kell rettegni a munkanélküliségtől. Kialakítottuk ezt a 3,5x7 méteres helyiséget. Negyvenkét négyzetméter az összes terület.

Ha tudtam volna, hogy zuhanórepülés kezdődik, nem fejlesztettünk volna. Egyre nehezebb a vállalkozónak, minden drágul. Félnapok is elmúlnak, hogy ránk nyitják az ajtót. Itt körülbelül másfél év óta érzékelhető az elszegényedés. Talán a minimálbéremelés hatására több jut ide is.

Igényli a lakosság, hogy legyen egy nyugodtabb hely is a faluban. Nálunk bor, sör kimérve, palackozva is kapható. Napközben általában a nyugdíjasok jönnek. Három óra után a fiatalabbak is. Elbeszélgetnek. Aki lánnyal jár, szívesen jön ide, mert más a vendégkör itt. Estefelé elszórakozgatnak a játékgépen, örömködnék.

Fölvetettem az egyik képviselőnek: érdemes lenne a Dózsa-gödröt rendbe tenni és pihenőparkot csinálni belőle. Az átmenő forgalomból csak megállnának üldögélni egy kicsit a fák alatt. Kis csónakázótavat kéne kialakítani, vízibiciklit bérbé adni. Így az önkormányzat is egy kis pénzhez jutna a bérleti díjból. Esetleg horgásztavat is lehetne csinálni. Gunarason is van ilyen."

A postamester (Tőkés Lajosné): „2000 júniusában hirdette meg a Posta a pályázatot. Akkor még 4 órában volt nyitva a hivatal, a kézbesítő is négyórás volt. Megpályáztam, mert négy évig postásként dolgoztam. A szekszárdi Bezerédj Kereskedelmi Szakközépiskolában érettségiztem, aztán az itteni boltban dolgoztam. Amikor a bátaszéki ÁFÉSZ eladta, munkanélküli lettem. Elvégeztem a munkaügyi központ számítógép-kezelői, tébé-ügyintézői tanfolyamát. Utána jöttem a postára dolgozni.

8-10 óráig vagyok a hivatalban, 10-12-ig járom a falut, kézbesítek. Délről délután négyig újra a hivatalban dolgozom. Tavaly novemberből pedig négytől hatig itt a háznál a »százforintos« boltunkban csomagolt élelmiszert (csokit, tésztát) vegyi árut árusítok. A vállalkozói engedélyt már a boltra és a postára együtt váltottam ki.

Szabadság alatt, betegségem idején nekem kellene fizetni a helyettes munkabérét, vonzattal együtt. De ilyen még nem fordult elő. Szabadságon nem voltam, beteg már voltam, de akkor is dolgoztam. Ahhoz képest, amennyi alkalmazottként volt a jövedelmem, most több. De a munkával nem nőtt arányosan. A Posta jól járt. De az itthoni munkahelyeknek is megvan az előnye. A gyerekekkel együtt megyek például dolgozni. Három gyermekünk van különben."

A fiatalasszony fejből mondja melyik újságra hányak fizetnek elő a faluban: Népszabadság 2, Blikk 2, Magyar Nemzet 1, Népszava 2, Kiskegyed 8, Buci-Maci 5, Kistermelők Lapja 2, Fűles 5, Zsaru 2, TVR Hét 12, Telehold 1, Tévé Kéthetes 2, Meglepetés 3, Nők Lapja 6. Az árus példányok eladását tekintve a szekszárdi körzetbe tartozó postahivatalok között a lakosság arányában mindig az első három között van a pilisi, tavaly első volt. Lottógépre is lenne igény, jól megy a kereskedelmi áru (cigaretta, kávé, boríték, képeslap) forgalmazása és a biztosítás-közvetítés is. Negyvenegy tv-előfizető van a faluban.

Változatok a gazdálkodásra

„Megegyeztünk” (Medveczky József): „Itt születtem 1956-ban, a nagyapám, a dédapám, sőt: a szepapám is itt született. Szekszárdon, a Mezőgépnél garanciális szerelőként dolgoztam, a téésben voltam karbantartó. A rendszerváltás a szociális otthonban ért, ott voltam akkor karbantartó lakatos. Pilisen kulturáltan, csöndben, rendezetten zajlottak a licitálások. Megegyeztünk. Jutott mindenkinek föld. Nekem 90 százalékban a nagyapám földjét sikerült visszaszerelni, ugyanott. Harmincöt hektáron gazdálkodom. Szántani kellett volna az egyik ősszel. Még az elején. Szóltam a téésben a fiúknak: mennyiért csináljátok meg? Kikalkulálták, hogy a 35 hektárt kétszázötvenezer forintért! Mérgembe' vettem száznegyvenezerért traktort. Ha az üzemenyagát is felszámolom, akkor se került annyiba. Így kezdtem. Kukoricát, búzát, repcét termeszték. Eddig jól ment az eladás. Egy országos cég, a BYBA, mindent biztosít: vetőmagot, üzemenyagot. Aratás után pedig elszámolunk.

Mi azt a minőséget, amit az Európai Unióban előállítanak, nem biztos, hogy produkálni tudjuk. És nem annyiból, mint a nyugatiak. Nekünk még nincsenek olyan gépeink, felszereléseink, mint nekik. A földek errefelé nagyon ki vannak zsigerelve.”

„Nem is tudom, mit hajkurásztam én” (Kovács Barna):

A régi bikaistálló kapuját hosszú láncon tartott véreb őrzi. Ha nem hátrálok sebesen, lehet, hogy a megyei kórház baleseti sebészetén végzem. A vad csaholást hallva megjelenik a gazda és olyan kerülőutat javasol, amely túl van a házörző hatáskörén. Majd elnézést kérve folytatja a késve megkezdett trágyahordást. Megvárom.

„Délelőtt egy négy éve húzódó per fejeződött be. A pilisi földtulajdonosok és azok, akik a Mezőgazdasági Rt-nek bérbé adták a földjüket, összefogtunk. Szerettünk volna vadásztársaságot alakítani, mivel az 1996-os vadászati törvény földtulajdonhoz kötötte a vadászati jogot, így a pilisieknek lehetőségük nyílt vadásztársaság alakítására. De törvénysértések sorozatával kizártak bennünket a saját területünkről. Most megnyertük ezt a pert. Ezután gyakorlatilag a saját területünkön vadászunk. Ez körülbelül nyolc pilisit érint, de vannak köztük elszármazottak is.

Édesapám 1973-tól a faluban volt állatorvos és nagyon kevés volt a fizetése. Egy-egy tur-nus disznó hízlalásával egészítette ki a jövedelmét. Később üszöt is tartott, majd anyakocáz-tunk.

Nyolcvanban végeztem a főiskolán, attól kezdve járok ide. Akkor a nulláról indultunk, mert apu az egész állatállományt eladta akkor. A húgom lakodalmát abból tartották meg, ki-csit a házon is javított a pénzből. A nagynénemtől kértünk ötvenezer forintot. A mohácsi vá-sárban vettünk 56 malacot. Volt akkor a bérhízlalás. Visszakapott az ember 1000 forintot mala-conként. Lehetett kivenni vemhes kocát is hitelre. Ebből indultunk meg. Nyolcvannégytől tar-tottunk marhákat, a dunakömlődi téészből hoztunk két vemhes üszöt. Rakosgattuk össze a forintokat. Ha megszorultunk, az idősebb pilisiek sokszor kisegítettek bennünket. Az én fize-tésem (mert én közben dolgoztam a természetvédelmi állomáson, aztán katona lettem, lesze-relésem után pedig a bátaszéki téészben műszakvezető), meg apunak a mellékese is ebbe a zsákba ömlött. Tizenöt évig nem vettünk ki belőle egy fillért sem. Később megvásároltuk ezt a bikaistállót. Közben a Vincze Áron-féle istálló is eladó volt. Részletre azt is megvettük. Ez nagy könnyebbség volt. Bikákat tartottunk, és ahogy leadtuk őket, úgy fizettük az istálló árát. Akkor már volt traktorom, fűkaszám, rendsodró, egy-két rossz pótkocsi, bálázó. Tehát a szá-lastakarmányt már saját magam tudtam előteremteni. Voltak olyan időszakok, amikor 10 ki-lométerről, a Duna-tóltsérről hordták a szénát. Itt 15-20 hízóbarány, 2 tehén, 4-5 anyakoca szo-kott lenni, van egy szamaram és egy lovam is.

A kárpótlás Pilisen normálisan zajlott. Aki földet akart venni és volt egy kis akaratereje, an-nak sikerült. Aki utólag mást állít, az nem mond igazat. Az egyezés megvolt az emberekben. Az 1945-ös tagosítás utáni pilisi állapot, amikor 4-5 kilométerenként volt egy gazdaság, pus-ta és köztük a szállások, sajnos, már a kárpótlással sem volt visszaállítható. Az 1980-as évek-ben pedig a pilisi hegyet vették el az emberektől és 2500 gyümölcsfát kidőzeroltak.

Először minimum 30 hektárhoz akartam hozzájutni. Az elsők között voltam, aki a rész-arány-tulajdonosoktól földet vásároltam. Erre büszke vagyok! Most már látom, milyen hibá-kat követtem el. Például: nem nagygépre alapoztam. Egy 150-200 lóerős gépre lett volna szük-ség, akkor nem kellett volna kiadni bérbé a földjeim nagy részét. A Sárközben ilyen gép kell, hogy meg lehessen művelni a talajt. De csak egy 82-es MTZ-t sikerült vásárolni.

A mezőgazdaságban harmincéves távlatban 5-6 év az, amelyik elégséges jövedelmet ad, a többiben szinte a megélhetés határán billeg az ember, mint ezekben az években is. Ezen csak központi intézkedésekkel lehetne változtatni. Pénz hiányában nem tudtam a gazdálkodás »körfolyamatát« (szántóföld, állatállomány, géppark, gyümölcsös) kialakítani.”

Kovács Barna Szekszárdon lakik. Délelőtt hivatalos ügyeit intézi, 11 óra után ér Sárpilisre, ott van este tízig, tizenegyig. „Ez négy év óta minden nap így van. Ha újra kezdeném, nem vennék el ennyi időt a családtól. Nem is tudom, mit hajkurásztam én. Kezd az erőm, a lelkese-désem elfogy. Nincs pénzem alkalmazottakat foglalkoztatni, a gazdaságot fejleszteni, 90 százalékban mindent egyedül végzek. Ha így megy tovább, a minimumra fogom csökkenti az állatállományt, csak a juhokat tartom meg, no és saját részre sertést. Az üzemenyagárák felszótktek, a hízóbika ára meg visszaesett, amire régóta nem volt példa.

Amióta Pilis létezik, nem tartottak ilyen kevés állatot. Talán ha 25 anyakoca, 6 ló, 12 bika, borjú, 2 tehén van a faluban. Ez borzasztó kevés. Ennyire nem érdemes foglalkozni a jószág-tartással, még akkor se, ha a saját munkaerejét nem számítja az ember. Régen falun az volt a szokás, hogy a jószágba fektették a pénzüket a parasztok és a leadás után tudtak venni valamit.

1998-tól testületi tag vagyok, saját érdekeim megvédése miatt is. Korábban ugyanis olyan felháborító intézkedéseket hoztak a képviselők – elég csak az állattartó rendelethez hivatkozni –, amivel nemcsak korlátozták az állattartást, hanem azt is előírták, mennyi idő alatt kell eladni a malacokat.

Pilis jövőjét biztatónak látom. Az igaz, hogy a falu elöregedett és a munkaképes férfiak nagy része dologtalan és céltalan. De, ha a közbiztonságot sikerül helyreállítani, jó lesz itt élni. Megvettem a falu szélén egy kis házat is, gyümölcsfákat akarok telepíteni meg parkosítani. Gyerekeimet ideszoktattam, jól érzik itt magukat. Lehet, hogy ide is költözünk."

Népem tavasza

Féja Géza kíváncsi volt, milyen pályára készülnek az akkori sárpilisi iskolások. „1961-ben a nyilatkozók 20%-a kívánt mezőgazdasági pályára lépni, 1962-ben az arányszám megváltozott. A szövetkezeti élet mellett 10% dönt, az erdészet mellett, 6,5%. És ez a múlt esztendőhöz képest – következtet az író – bizonyára összefügg a helyi szövetkezet egyre kiújuló válságával.” 1962-ben tizenhatan készültek ipari szakmunkásnak (34%), hatan a fodrászatot kedvelték. Több leány választotta az ápolónői hivatást.

Az író azt is megkérdezte, mit szeretnek olvasni a tanulók. „A válaszok igen változatosak, a gyerekek érdeklődési köre tágas, a népmesék csakúgy érdeklik őket, mint a szabadságharcok meg a forradalmak története, sokan kedvenc írójukra hivatkoznak. Mindenképpen meglátszik, hogy a községi könyvtár kitűnően működik.”

2001 májusában már csak Decsen tehettem fel nagyjából ugyanezeket a kérdéseket. Az igazgató úr lehetővé tette, hogy az első órában találkozhassak a sárpilisi hetedikeseikkel és nyolcadikosokkal. Tizenegyen gyűltek össze csöndes várakozással egy üres tanteremben. Már hét órakor itt vannak minden tanítási napon, a 6.40-kor induló menetrend szerinti busszal járnak. Ha a következővel jönnének, elkésnének. A megyei főjegyzőtől tudom, hogy az állam támogatja azokat az önkormányzatokat, amelyek iskolabuszt akarnak vásárolni. Bizonyára támogatná a sárpilisit is.

Miután elmondom, mit kérek tőlük, kiderül: Féja Géza nevét nem is ismerik. Valószínű, már szüleik sem. Fegyelmезetten nekiülnek kérdéseim megválaszolásának.

„Még nem tudom, mi akarok lenni. Előbb elvégzem a 9. és 10. osztályt.”

„Még nem sikerült eldöntenem... úgy gondoltam, hogy elmegyek gimnáziumba és még négy évig gondolkodom rajta.”

„Arra gondoltam, pék vagy szakács leszek. Azért lennék pék, mert az könnyű munka és jól lehet vele keresni. Szakács pedig azért szeretnék lenni, mert megismerhetek híres embereket.”

„Én ruhakészítőnek szeretnék tanulni, mert nagyon érdekel a varrás és sok szép ruhát szeretnék varrni.”

„Ács, mert szeretek magasban lenni.”

„Én kőműves vagy asztalos... azért választottam ezeket a szakmákat, mert majdnem minden ismerősöm és rokonom ilyen szakmában dolgozik.”

„Asztalos, mert azok nagyon szép munkákat tudnak csinálni fából.”

„Fodrász vagy szakács...”

„Cukrász...”

„Ha sikerülne, fodrász szeretnék lenni. Vagy cukrász. Mind a kettővel lehet pénzt keresni. A pénz pedig nagyon fontos a mai világban.”

„Én karosszéria-lakatos akarok lenni, ugyanis imádom az autókat.”

A pilisi gyerekek többsége általában két órakor ér haza, tanulnak, tévénéznek a legtöbben, négyen segítenek a szülőknek, fociznak, kevesebben olvasnak, van, aki kézimunkázik, biciklizik, rajzol, a motorját bütyköli, csavarog a faluban. A legutóbb olvasott könyvek: Tíz kicsi né-

ger („Szeretem az izgalmas és kalandos regényeket), Szörnyek szigete („Egyszerűen imádom a krimi könyveket”), A világ 100 legborzasztóbb eseménye, Légy jó mindhalálig („Mert kötelező olvasmány”), Gárdonyi: Egri csillagok, Tamási Áron: Ábel a rengetegben, Indul a bakterház, az irodalomkönyvben lévő szerelmes versek, József Attila versei, Rómeó és Júlia, Hamlet.

A legkedveltebb tévéműsorok: Legyen Ön is milliomos, Szerencsekerék, sorozatok, Paula és Paulina, Híresek és gazdagok, Dáridó, Szerelmes álmodozók, Acapulco szépe... („Szeretem ezeket a délutáni szappanoperákat, de legjobban este a Vad angyalt.”) A természetfilmeket ketten említik, van, aki megnézte a székszárdi televízió Barangolások Tolna megyében című filmsorozatát is. Egy tanuló nem szeret tévéz nézni, inkább magnózik. Példaképeikről is megkérdeztem őket: Két tanulóknak nincs, egynek régebben volt: „Olyan akartam lenni, mint édesanyám, de most már megváltoztam. Olyan vagyok, amilyenek én szeretném.” Négyen továbbra is kitartanak szüleik eszményképe mellett. Egy fiú Silvester Stalonne-ra tekint fel, „mert izmos, erős, bátor és neki vannak a legjobb filmjei”. Osztálytársa Bud Spencer-re (írva: Búds Pencer) „...mert jópofa és erős.” („Nekem egy világhírű focista, a brazil Rivaldo.”)

2001. március 15-én az alakulólélelben lévő ifjúsági klub és a Gerlice madár népi együttes tagjai adták az ünnepi műsort. Velük együtt ötvenen-hatvanan voltak az I. világháborús emlékműnél a templom mellett. Azt mondják, ez Pilsen szép szám. A fiatalok a szereplés után is rendszeresen összejárnak zenét hallgatni, videózni, számítógépezni és közösen tanulni. Egy napos túrákat is terveznek a környékre. Az egészséges életmódról, a környezetvédelemről, a drogról, a serdülőkor válságairól tartanak vitaforumot, megemlékeznek Szent Istvánról, 1956-ról, részt vesznek a Sárközi Nap szervezésében.

Így lépett a XXI. századba ez a valaha szebb napokat látott sárközi település. Bízunk megmaradásában!

Gutai István

A dolgozat a Soros Alapítvány támogatásával készült.

Abony a XX. század forgatagában

Amikor kisebb, kevésbé ismert – Uram bocsá’ jelentéktelennek tűnő – települések kerülnek szóba, az embernek akarva-akaratlanul ajkára tolu a kérdés: „az merre van”? Nincs ez másként Abonnyal sem, neve az ország távolabbi vidékein rendkívül ismeretlenül cseng. Lokálpatrióta elfogultság nélkül állíthatom, hogy ennek a kis városnak igenis gazdag múltja van, csak a felületes szemlélő ezt nem veszi észre. Itt is elvonultak a történelem viharai, amit az itt élőknek szintén meg kellett élniük valahogy. Ezen elv alapján természetesen leszögezhetjük az alapvető igazságot: nincsenek érdektelen települések, csak érdektelen emberek.

Abony Pest megye déli részén, Szolnok és Cegléd közt helyezkedik el. Első ismert névalakjai: Aba, Aban. (Külön érdekesség, hogy az Aba ősmagyar férfi keresztnév.) A nagyhátúrú alföldi település első ismert birtokosa a Vezsenyi család (1450–1472), majd Kinizsi Pál és felesége, Magyar Benigna (Mátyás király nagy hadvezérének, Magyar Balázsnak leánya), azután Werbőczy István, de egy időben Balassa János, a jászkunok főkapitánya is birtokolta.

A török időszak végére szinte teljesen elpusztult. A túlélőknek II. Rákóczi Ferenc 1703. október 22-én oltalomlevelet adományozott. Galántai Balogh István pedig mint Abony, paládichi, tószegi és kécskei pusztult helységek örökös ura, 1711. december 29-én engedelmet és kedvezményeket adott pusztai megszállására. Lassan benépesült táj: 1748-ban Mária Terézia vásárszabadalmat adott, s mezővárossá nyilvánította Abonyt. A XVIII. század utolsó negyedében épült a katolikus és református templom, amelynek festett kazettáit nemzeti kincseink között tartjuk számon. Tornyairol szól a híres katonadal: „Nagyabonyban csak két torony látszik...” A birtokosok szép kúriákat építettek, amelyek a klasszicista építészet szép példái. Céhei közül az 1773-ban alakult csizmadia cég a legrégebbi. Az 1847 őszen átadott pest-szolnoki vaspálya további lendületet adott a fejlődésnek. A lakosság Kossuth-párti, az alföldi toborzót szép eredménnyel végződt. Itt választották országgyűlési követé – két ízben is – gróf Teleki Lászlót.

A mezővárosi besorolás megszűntével 1880–1950 között az abonyi járás székhelyközsége volt.

I. világháború, vörös és fehérterror

A lakosság lélekszáma 1914-ben meghaladta a 14 ezret. Az országos helyzet sajnos itt is tükröződött: a kor ismert és veszélyes betegségei – angolkór, tüdővész – egyre-másra szedték áldozataikat. Bölcsőde, óvoda nem volt, aminek hiányát a dolgozó szülők igen megsínylették. Ebből az időből maradt fenn a gyerekek lenyugtatásának egy sajátos módja: pálinkát, vagy kisebbeknek pálinkás kenyeret adtak, ami később súlyos következményekkel járt.

Az „Abony” című lapot 1912–1914-ben Radics Móric szerkesztette. Ez a sajtótermék adott hírt a háború kitöréséről is, természetesen megfelelő nacionalista köntösben: *„Fiaink, fegyverbíró férfaink, az ország becsületéért, a nemzet nyugalmáért indulnak el a háborúba.”*

Az idő előrehaladtával és a nehézségek megszaporodásával aztán ez a lelkesedés fokozatosan lanyhult. Szaporodtak az ún. rémhírterjesztések is, amik ellen a fősztaligabíró cikket írt az újságba. Ezek a rémhírek azonban a szomorú valóságot fedték, amiről sokan nem akartak tudomást venni. A közellátás siralmas volta miatti elégedetlenség 1918 júliusában majdnem nyílt lázongásban tört ki. Az „Abony” július 2-i száma így ír erről: *„Zűrzavaros helyzet állt elő a lakosság kenyérrrel való ellátására körül. A héten sok száz asszony rohanta meg a városházát az érdekessé vált lisztjegyekért, és az előljáróság tehetetlenül állt szemben a következményekkel.”* A világegés lezárultával Abony 439 hősi halottját sirathatta. Emléküket egy 1924-ben emelt emlékmű őrzi mind a mai napig.

1918. november 1-jén megalakult a Nemzeti Tanács, amely a rendet csak ideig-óráig tudta megőrizni, mert a védősereget a frontról hazatérő kiábrándult katonákból nem lehetett megszervezni. A katonák nagy része csatlakozott ahhoz a csoporthoz, amely az 1-jén megindult vasúti fosztogatást megkezdte, 2-án pedig már az üzletek kifosztásához fogott. Mindezt a Tanácshoz csatlakozott tizenöt katoná – fegyverek hiányában – nem tudta megakadályozni. A helyzet egyre élesedett. A „Nemzetőrséget” hadügyminiszteri rendelet értelmében feloszlatták, helyét kisebb létszámú katonai-csendőri kirendeltség vette át. A Nemzeti Tanács helyzetének meggingását, majd megdőlését a korrupciós ügyek okozták.

1919 februárjában alakult meg a Munkástanács és a Népjelölti Bizottság. Ezek közéletmezési-, gazdasági-, építkezési és munkaügyi-, valamint kultúr- és közegészségügyi albizottságokat alakítottak, de a problémák gyors felszámolása még váratott magára. Égető volt a földkérdés is, amit a Nemzeti Tanács nem bírt és nem is akart megoldani. Pest megyében 1919. március 6-án kezdte munkáját a Földosztó Bizottság, dr. Földes Ferenc kormánybiztos vezetésével. 6-án és 7-én kb. 850 helyi igényjogosult adatait vették fel, hogy megkezdődhessen a kiosztás. Az elbíráláskor a rokkantak – sajnos szép számmal voltak – kedvezőbb elbírálás alá estek. Ez alkalomból az Országos Szociáldemokrata Párt abonyi szervezete hatalmas demonstrációs népgyűlést tartott a községháza előtt.

Jelentős esemény volt Abonyban március 15-e megünneplése. Az „Abony” így ír róla: *„Március 15-ét mintegy 5000 főre tehető közönség ünnepelte városunkban (sic!). Az ünnepélyre felvonultak a Szociáldemokrata Párt vörös zászló alatt, a '48-as kör, az Önképzőkör, a Munkás Önképző Egylet, az Ipartestület, a Népkör, a Katolikus Munkásegylet, a kereskedelmi alkalmazottak és ifjú földmunkások csoportjai zászlóik alatt.”*

A március 21-én megalakult Tanácsköztársaság visszhangja nálunk is érezte hatását. A község lapjában március 23-án ezt olvashatjuk: *„A Magyar Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsának rendelete értelmében a közrend és közbiztonság érdekében Abony község felett a rendelkezési hatalmat a Magyar Szocialista Párt Abonyi Szervezete a tegnapi napon átvette.”*

Ehhez elég egy mondatnyi kommentár is: közönséges puccs történt. A direktórium elrendelte, hogy az üzletek – kivéve a fűszer és élelmiszerüzleteket – leltározásig zárva maradjanak. A lakosság érthető okokból megkezdte megtakarított pénze áruba fektetését. A direktórium következő rendelete a vagyonosok összehívása március 30-ára a községháza tanácstermébe.

A birtokrendező választmány a község határát 14 körzetre osztotta, és a 14 ellenőrző biztos kötelessége volt a nagybirtokok tulajdonosait, bérlőit a helyszínen ellenőrizni. A járási Munkástanács alakuló ülését április 12-én Cegléden tartották, míg az Intéző Bizottságot 13-án

Abonyban választották meg. A direktóriumok fontos feladata volt a gazdasági tevékenysége mellett a Vörös Hadsereg szervezése is. Ez utóbbi eredménye volt, hogy 1919 júniusában 1800 abonyi harcolt a Vörös Hadsereg soraiban. Április 14-én az iskolák elvesztették felekezeti jellegüket, „proletár iskolákká” váltak. A vallás helyett társadalmi erkölcsöt oktattak, ami az egyházellenesség legenyhébb jele volt.

Május 1-jén a román csapatok elfoglalták Szolnokot, ami Abonytól mindössze 15 kilométer. Szükséges lett volna tehát a fegyveres védelem megszervezése, de a helyi Vörös Őrség tagjait a Dunántúlra, Alsólendvára vitték. Valószínűleg az ottani parasztmegmozdulásokat segítettek elfojtani. Részben ennek hatására mintegy százötvenen fegyvert is fogtak a rendszer megdöntésére. Ceglédről (kb. 20 kilométer) Szamuely Tibor népbiztos vezetésével már május 3-án megindultak a vörös egységek a helység visszafoglalására. Az 1990 előtti források az ilyen megmozdulások esetében hangsúlyozzák, hogy a fehér egységek milyen kiváló felszereléssel rendelkeztek. Nincs ez másként Abony esetében sem. (Logikusan belegondolva viszont felmerül a kérdés: ugyan honnan vette volna az akkor létszámhiányban lévő ellenforradalmároknak akár kielégítő fegyverzete? Azt mindenesetre leírják, hogy az ellenállás rövid életű volt.)

Abony esetét még egy különleges ügy is fűszerezte. A helységet átszelő 4-es számú főúton haladt egy vörös zászlós gépkocsiban Szamuely és néhány munkatársa, akikre orvlövészek tüzet nyitottak. A sofőr életét veszítette, utasai viszont ép bőrrel úszták meg a kalandot. A megtorlás iszonyú volt. Valószínűleg Abonyban is az a jelenet játszódott le, ami abban az időben oly gyakori volt Magyarországon. Szamuely elvtársnak ugyanis szokása volt a halálra ítélték pszichológiai kínzása is. Kedves hangon szólt az áldozathoz, mondván: „Úgy döntöttem, nem akasztatlak fel – majd kis szünet után folytatta – inkább agyonlövetlek!” Mivel Szamuely állandóan dohánycsont, a kivégzésre a jelet a cigaretta kézbevételével adta meg, szinte unottan. Akit mégis akasztásra ítélt, azt sokszor szinte öngyilkosságra kényszerítették, mert bajonettel addig döfködtek lábait, míg a sámlit maga nem rúgta el. A családtagok szinte mindig „hivatalosak” voltak szeretteik kivégzésére, de siratniuk szigorúan tilos volt. 1919. május 4-én hat abonyi ellenállót akasztottak fel egy eperfára a terrorlegények, közvetlenül a már említett 4-es főút mellett. A megtorlás egyéb formáiról nem maradt fenn megbízható adat, de a fentiek alapján valószínűsíthetjük, hogy aki nem került időben biztos helyre, keserű sors várta. A tanácsrendszer bukása után a mártírok emlékének egy életnagyságú Krisztus-szobrot szenteltek, ami viszont a szocializmus évtizedei alatt a katolikus plébánia udvarán „bujdosott”. A restaurált emlékművet a közelmúltban helyezték vissza a kivégzés színhelyére, vagyis eredeti helyére. A szobor talapzatán lévő táblával azonos szöveget őriz még egy másik tábla is, amit az I. világháborús emlékmű alá helyeztek 1999. május 8-án.

A megtorlás napján a direktórium tagjai visszatértek Ceglédről, ahová az ellenforradalmár megmozdulásokkor menekültek. A tanács hatalom egy kis időre újra helyrebillent. Miután a románok átkeltek a Tiszán, bekerítés fenyegette a Vörös Hadsereget. Az ellentámadás Abonyból indult meg Szolnok és Zagyvarékas irányában. A vörösök jelentős erőket összpontosítottak a községbe, illetve a környékre. Augusztus elején leverték a Tanácsköztársaságot, a vöröskatonák jelentős része hadifogságba esett. Abony a nagyszámú kastély és uradalmi föld miatt különösen alkalmas volt ezen tömegek befogadására, amit a győztesek ki is használtak. Megbízhatatlan becslések szerint a községben 1919–1920-ban 40–60 ezer fogoly fordult meg.

A fogva tartók nem bántak túl kesztyűs kézzel a hadifoglyokkal, a leghírhedtebb báró Vigyázó kastélya volt. A kúria már 1848-ban „Halálkastélyként” volt ismert. A szóbeszéd szerint a báró egy alkalommal vadászatról hazatérve nem volt megelégedve a tetőn dolgozó jobbagyok munkájával, és egyiküket egyszerűen lelőtte. A báróné a szörnyű tett láttán megátkozta férjét, aki nem sokkal később a gyilkosság helyszínén villámcsapás áldozata lett.

1919. november 24-én községünkbe érkezett a dunántúli 1-es huszárezred, Prónay Pál vezetésével.* Az egységet a már említett Vigyázó-kastélyban szállásolták el. Öt nap múlva már hozzá is kezdtek a rendcsináláshoz, amit igen sok, katonához méltatlan cselekedet szennyezett. A gyalogos erőket a másik híres/hírhedt különítményes parancsnok, Héjjas Iván vezette. Az említett egységek Szolnokon szintén kifejtették rendcsináló, megtorló tevékenységüket. A források szerint a kínzások eszköze „csak” a verés volt, keményfa botokkal. Nem alkalmazták

* Prónay ekkor még aránylag fiatal tiszt volt, Horthy bizalmi köréhez tartozott. Budapest 1944–1945-ös ostroma idején a kitoréskor, különítményparancsnokként halt hősi halált.

tehát különböző rafinált kínzási technikákat, mint pl. a pufajkások az 1956-os forradalom után. Az említett botok „csak” csontot törtek.

Az Abonyban fogva tartottakat – sokan helybeliek voltak – 1920. január 20-án, hosszas huzavona után engedték szabadon. 1920 novemberében tárgyalták az abonyi Munkástanács és Forradalmi Törvényszék perét. Erre a direktórium több tagját már nem idézhették. Ketten közülük a fehérterror áldozatai lettek, egy a proletárdiktatúra után hunyt el. Öten az aradi fegyverházba kerültek

A konszolidáció éveiben a gazdaságban helyi szinten sem történt jelentős előrelépés, Abony is magán viselte a Horthy-rendszer fogyatékoságait. A cselédek, napszámosok továbbra is kiszolgáltatott helyzetben voltak, de legalább a biztos alappal rendelkező szorgos emberek boldogulhattak. Jelen voltak ugyanakkor a különböző vallási egyesületek, a cserkész- és leventeképzés, ami a normális élet erkölcsi alapjait volt hivatva biztosítani.

A trianoni igazságtalanságok kiigazítására irányuló próbálkozások voltak az elcsatolt területek részbeni visszaadásai. A felvidéki, az erdélyi és délvidéki bevonulásokon több abonyi katona részt vett, megkapva az ezzel járó emlékérmét. Az 1938-as „hadjárat” emlékét őrző emléktábla – az I. világháborús emlékmű talapzatába elhelyezve – huszonöt nevet örökít meg.

A II. világháború megélése Abonyban

Miután hazánk 1941-ben belépett a II. világháborúba, megindult a hadseregbe való sorozás. Az abonyi hadkötelesek SAS (Siess Azonnal Siess) behívót kaptak, ami részben Abonyba a Magyar Királyi 39. Bevonulattási Központba, részben pedig a 105-ös ELO-hoz (Ellátó Öszlop) a hidépítő, munkás, őr és géppuskás századokba szólt. A mozgósítható emberanyag az abonyi járás községeiből és Cegléd városból mintegy 12–15 ezer főt tett ki.

Az abonyi sorállomány egy része sem kerülhetett el a háború legszörnyűbb csataterét, a Don-kanyart. Az elesettekről, eltűntekről legtöbbször csak szűkszavú hivatalos értesítés jött, sokakról pedig semmit sem tudtak. A hadifogságból évek után meggyötörten hazatérőknek tilos volt bármit is elmondani „élményeikről”, így a feledés homályát mindkét letűnt rendszer gyarapította. (Városunkban azonban immár kilenc éve megemlékezünk 1943. január 12-ről, a doni áttörés napjáról. A rendezvények három éve katonai tiszteletadással zajlanak, mindez a környéken egyedülálló.) A rekvirálások eredményeként 1944 júliusában sok száz lábasjóságot (ti. szarvasmarhát) indítottak útba a németek részére. A vasútállomásra! nyitott vagonokban szállították a gabonát. A csendőrség 1944. június végén szomorú parancsot teljesített: a helyi gettóból útnak indították a zsidókat a vasútállomásra. A végcél Auschwitz volt.

1944. június 9-én a községünkbe látogatott Szálasi Ferenc. Az akkor kb. 15-20 fős helyi párt-szervezet, és báméskodó tömeg fogadta. Ebéddel várták az országjáráson lévő pártvezetőt, amit azonban nem fogadott el.

Október 9-én, verőfényes őszi reggel volt. Fél kilenc tájban a katolikus templom tornyában lévő őrszem a harang félreverésével adta le a vészjelet: jönnek az oroszok! A menekülők betöltötték a szolnoki és ceglédi országutat, nem sokkal mögöttük már látszott az ágyúk torkolat-tüze. Ennek hírére 12-én már Abonyban is megalakult az illegális Kommunista Párt, egyelőre tizenegy taggal. Vezetőjük Acsai Imre, akit 1919-ben a Magyar Folyami Tengerhajózási Rt-nél a vörös hajószerezd hadügyi biztosának választottak. A nyilas hatalomátvétel után a pártsejt vezetőségét bebörtönözték. „Régi vágású” helytörténeti feldolgozások szerint a nyilasok fiatalokat béreltek fel, hogy dobjanak kézigránátot a foglyok közé. Ennek ellentmond az a tény, hogy a nyilasok ekkor már hatalmon voltak, ezért felesleges lett volna ilyesmire pénzt kiadniuk. Megoldhatták volna maguk is, sokkal egyszerűbben és hatásosabban. Fogolytelepnek a téglagyár szárítósíntjét használták, ami alkalmas volt nagyobb létszám befogadására.

Október 27-én délután egy német tankoszlop és löszerszállítmány állított be a községháza és a templom közé. Hamarosan szovjet repülők jelentek meg, és bombázták a tankok állásának környékét. Több bomba a református templom melletti iskolára esett, ahol éppen imaóra volt. A támadásnak kilenc abonyi nő esett áldozatul, emléküket az egykori iskola helyén álló épület falán lévő tábla őrzi. Ezen a napon a csendőrség elhagyta a községet, másnap pedig szabadon engedték Acsai Imrét. A német harcokszíó egységek – mintegy 16-20 Tigris – 30-án vonultak el. November 1-jén (szerdán) a község III. kerületi részét bombázták. A gyalogos

csapatok zöme november 2-án szintén kivonult. A hátramaradottak tehát már csak utóvéde-harcokat vívtak a 4-én előrenyomuló szovjet és román egységekkel. Az utóvédeknek három fő védelmi útvonala volt: A község déli határvonalán az ún. Perje-csatorna kb. 2 kilométeres töltésvonala, a községet nyugat-keleti irányban átszelő budapest–debreceni vasútvonal északi töltésvonala, és a községet átszelő – csaknem a vasútvonallal párhuzamosan futó – 4-es számú főút. A szovjet és a román csapatok déli irányból törtek előre. A visszavonuló németek az ellenséges előrenyomulást lassítása érdekében két kisebb hidat felrobbantottak. A vasút déli részét tíz német katona védte a túlerővel szemben. Itt estek el Günter Klapper waldemburgi és Anton Hilger ismeretlen lakhelyű Waffen-SS katonák, akiket sikerült azonosítani.

Másnap (5-én) a németek Újszász irányából egy kisebb szakaszon visszavetették az orosz előrenyomulást, ám később ez is hiábavalónak bizonyult.

November 6-a és 7-e között a község egy félreeső szántóföldjén a szovjetek ideiglenes repülőteret építettek, amiről 10-12 repülőgép startolt. A repülőter mintegy másfél hónapig volt használatban. Végeredményben elmondhatjuk, hogy a hadműveletek zöme november 4-én délutánra Abony területén befejeződtek. Gyorsan berendezkedhettek, mert légvédelmük már a hónap folyamán lelőtte a híres „Puma” magyar királyi vadászrepülő század egyik gépét. Bejczy József főhadnagy, a gép pilótája, hat légi győzelem birtokosa a helyszínen hősi halált halt.

A harcoló felek veszteségeiről még hozzátétőleges becslések sincsenek. Tömegsírba és elszórt magános sírokba maguk a katonák is temethettek, ezek elhelyezkedése ismeretlen. A németek egy részét végül a katolikus temető fogadta magába, majd ezeket a sírokat az 1990-es évek végén felszedték, a maradványokat elszállították. Ugyanabban a temetőben még ma is áll egy szovjet katona díszsírhelye, arcképpel, vörös csillaggal, és cirill betűs felirattal. A városparancsnok bár egy magyar alezredes volt, a községet védő magyar katonaságról nem maradt fenn adat. A II. világháborúban elesett abonyi katonák emlékét a református temetőben kopjafa, a katolikus temetőben fakereszt őrzi.

A község a háborús megrázkódtatást még sokáig nem heverte ki, bár az élet megpróbált minél gyorsabban visszatérni a normális kerékvágásba. A közigazgatás már november 7-én beindult. A pártok közül a kommunisták ocsúdtak fel leggyorsabban, november 11-én már megalakult a Legális Kommunista Párt. Égető probléma volt a sebesültek ellátása, a romok eltakarítása, a közellátás beindítása és a Vörös Hadsereg katonáinak elszállásolása. Ez utóbbi terhet természetesen a lakosság viselte, vagy inkább: szenvedte. Iszonyatos mennyiségben történtek ugyanis rekvirálások, rablások és a nemi erőszak is gyakori volt. A több helyen megtörtént szörnyűségekről sokáig legfeljebb csak suttogni mertek. Erre így emlékezik egy szemtanú és szenvedő alany, özvegy Retkes Ferencné: *„A front elvonultával még mindig szállingóztak a környékünkön csavargó orosz csapatőrödek. Ezek semmit és senkit nem kíméltek, amire szemet vetettek, elvették. Egy este négy kozák szállásolta be magát hozzánk, de akkor még minden rendben volt. Én akkor serdülő kislány voltam, s mikor reggelit vittem nekik, az egyik katona belém rúgott, majd a földre tepert. Szándéka egyértelmű volt. Óriási szerencsém volt, mert a nagy tusakodásban megindult az orrom vére, amivel a támadót szinte befröcsköltem. Ettől megundorodhatott, mert végül elengedett.”*

1945. január 20-án az abonyi Magyar Kommunista Párt kiadásában megjelent a „Munkás Ifjúság”. Január 23-án a helyi pártok, pártközi konferenciát tartottak, ahol kijelölték a felállítandó Nemzeti Bizottság tagjait, és 28-án délután 2 órakeresztelték a Pártközi Népgyűlés elé terjesztették. Óriási előrelépés volt, hogy március 17-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány elfogadta a nagybirtok rendszer megszüntetését és a földosztásról szóló rendeletet. A tenni akarás és összetartás kívül más nem állt rendelkezésre, mindent megtizedelt a háború pusztítása. A nehézségek ellenére viszont beindult a termelés, és úgy tűnt, hogy elérkezett végre a szebb jövő.

Retkes Tamás

Felhasznált irodalom: *Juhász Tamás:* Abony történelmi múltja 1918–1973-ig. (h. n., é. n.) *Ungváry Krisztián:* Budapest ostroma. Bp., 1998.; *dr. Vecsekölly József:* Nemzetgyilkossági kísérlet – Trianon, 1919. Lakitelek, 1993.; *Pásztor Mihály:* A Milleneumtól a fehérterrorig. Abony, 1969.; *Földi Pál:* Harcosok az égen. h. n., 2000.; özv. Retkes Ferencné (73 év) közlései.

Hasonszenvi gyógyítás a reformkori Magyarországon

A XIX. század európai orvoslásának egyik legnagyobb hatást kiváltó gyógymódja a homeopátia vagy régi nevén hasonszenvi gyógyászat megjelenése és elterjedése volt. A homeopátikus gyógyászati módszer magyarországi meghonosodása és elterjedése érdekes képet adja a reformkori Magyarország gyógyítási gyakorlatának egy új, sokak által támogatott, míg mások által támadott és betiltani igyekezett gyógyítási módszernek. A homeopátia elfogadtatására irányuló, a XIX. század egészén végighúzódó küzdelem értékes adalékokkal szolgál orvos- és művelődéstörténeti szempontból is, bemutatva egy máig élő gyógyítási eljárás sajátos viszonyosságait.

A francia forradalom utáni időszakban több olyan orvosi kutatási irány is elindult, amely jelentős hatással volt a kor orvoslására. Ezek közül a hasonszenvi vagy máig használatos nevén homeopátikus eljárás a legismertebb és legidőtállóbb. Christian Friedrich Samuel Hahneman, a kiváló német orvos az 1780-as évektől folytatott önkísérleteket kininnel, a kínafa kérgéből kivont alkaloiddal, mellyel kapcsolatosan tapasztalta magán, hogy az nagy adagban váltólázatot okoz, míg kis adagban meggyógyítja a váltólázban szenvedő beteget. Tapasztalatait 1790-ben tette először közzé, részletesebben 1810-ben Drezdában megjelent könyvében foglalta össze, amit a tudománytörténet Organonként ismer. (A mű teljes címe: Organon der Heilkunst, vagyis A gyógyítás művészete.) Módszerének alapelve a „similis similibus curantur”, a *hasonló a hasonlót gyógyítja* elv, mely már az ókorban használt gyógyító eljárás volt. A homeopátikus gyógyítás alapelve szerint a gyógykészítmények elsősorban nem anyaguk, hanem a benne foglalt immateriális erők következtében hatnak, ezért a készítmények hígítással nem hogy vesztenek hatásfokukból, hanem a folyamatos hígítás fokozza a szerek hatékonyságát. Hahneman szereit dinamikus gyógyító szereknek nevezte el, s művének 1810-es megjelentetése után jelentős népszerűsége tett szert Európában. Az önkísérleteket folytató orvos sikerei hamar követőkre találtak. 1811-ben Hahneman családjával Lipcsébe költözött, ahol a város orvosi egyetemén homeopátiái tanszéket vezetett, fiatal orvosokat tanított és rendszeresen publikált orvosi lapokban. Az 1813-ban kitört tifuszjárványt, mely Napóleon seregei után pusztított Lipcse körül, saját maga által készített szerekkel gyógyította jó hatással.

Az Európa német nyelvterületén egyre népszerűbb gyógymód főként osztrák katonasorvosok közvetítésével jutott el Magyarországra, ahol hamar lelkes követőkre talált. A homeopátia hazai történetének fontos dátuma 1819. november 6-a, mikor is a császár rendeleténél fogva a budai Helytartótanács tiltotta meg a módszer gyakorlását, a homeopátikus szerek alkalmazását. A homeopata gyógymód terjedését és népszerűségének növekedését nem tudta megakadályozni az előbb említett rendelet, miután nemesi és főként arisztokrata körökben egyre nagyobb elismertségné örvendett Hahneman gyógymódja. Bakody József győri, majd pesti orvos mellett, a később híressé vált Almási Balogh Pált – Kossuth és Széchenyi gyógyítóját –, illetve Argenti Dömét és Forgó Györgyöt érdemes megemlíteni a gyógymód magyarországi meghonosítói és XIX. századi kiemelkedő művelői közül. Az 1820-as években német nyelvterületen elért kezdeti sikerek után egyre több magyar orvos figyelmét is felkeltette az újszerű, saját gyógykészítményekkel rendelkező eljárás, miután – mint például Almási Balogh Pál is – személyes ismeretségbe kerültek Hahnemannal vagy más, főként német orvosokkal. Ebben az időszakban a homeopátia kórházi keretek közötti használatáról csupán Nagyváradról vannak adataink, ahol a lelkibeteg-gondozó Sztaroveszky doktor felügyelete mellett dolgozott.¹

Érdemes néhány pillantást vetni a reformkori Miskolc egészségügyi viszonyaira. Miskolcon az 1830-as években mai értelemben vett közkórház még nem működött, csupán a megyeházán volt rabárpolda, a Chevra Kadischa zsidó egyesület működtetett magánkórházat, katolikus és református felekezeti kórházok, a görög cégéres xenodochiuma működött, illetve a Temtváron került felállításra a katonai nosocomium. Ezekben 1848-ban mintegy 90 ágyon folyt

¹ Kóczian Mária–Kölnei Lúcia: A homeopátia története Magyarországon. In: Simile. 2001/1. 4. old.

gyógyító tevékenység. A korabeli viszonyokat jól példázza Szendrei János leírása a törvény-széki fogházzról: „Az egyik szobában, melyben különben csak hat ágynak lett volna hely, 12 falóca volt elhelyezve, a beteg foglyok számára, a másik szobában – mely az egész fogházépület legrendesebb szobája volt – 5 ágy volt felállítva. Ha egyszerre több mint húsz fogoly – ami különben csak ritkán fordult elő – betegeedett meg, akkor a könnyebb betegek saját zárkáikban gyógykezeltettek. Külön férfi, vagy külön női osztály nem volt, hanem ha esetleg női fogoly betegeedett meg, akkor az mindig a saját zárkájában részesült gyógykezelésben.”²

Az 1820-as évek végén Magyarországon meghonosodó, majd az 1830-as években terjedni kezdő homeopátiái gyógykezelést nagyban segítette Hahneman művének 1830-ban történő magyar kiadása, Bugát Pál fordításában, *Organona a Gyógyművészségnek*, vagy Hahneman Sámuel *Homeopathiaja* címmel. A nagy visszhangot kiváltó könyvre reflektálva írta meg a gyógymódot tagadók válaszázt Kovács Mihály főorvos, kiadva az *Antiorganon*, vagy ahogy egykor hívták, az „*Organarostát*”.³ Elismerésként több vármegye, köztük Zemplén, Szabolcs, Máramaros és Pest–Pilis–Solt, őt választották tiszteletbeli táblabírává.⁴ Művét az orvostársadalomból sokan helyeselték, de egyre nagyobb táborra lett a homeopátiát gyakorló közhivatali orvosoknak is. Az 1830-as évektől megnőtt a száma a témában megjelent cikkeknek, tanulmányoknak is, melyekben ki-ki saját tapasztalatait, vagy meggyőződését fektette írásba, éltetve a homeopátia megítélésében nem csillapodó tudományos vitát.

A homeopátia miskolci és borsodi megjelenéséről egy 1833-as levél tudósít. Ebben Szathmáry József, a vármegye első főorvosa fordul kérelemmel Borsod megyéhez, miszerint: „A homeopathia név alatt esmeretes systema, melynek elvei több ügy társai körében, szinte általam is ez előbbi alig felfoghatók valónak, immár előttem magát kivívta, mind több évek óta különös figyelemmel kísért szemlélődéseim, majd Pesten ezen gyógytervet sikerrel gyakorló ügyfeleim személyes utasítások, mind önszerencsés tapasztalásom erejénél fogva, midőn jól esett hallanom, miként kiáltottak áldást, annak szerzőjére tulajdon betegeim.”⁵

Szathmáry doktor saját költségén Pesten szerezte be a homeopátiás gyógyításhoz elengedhetetlenül szükséges szereket. Ez idő tájt főként a belvárosi Jármay-féle Oroszlán Gyógyszertár volt az egykori Zöldfa, a mai Veres Pálné utcában, mely a gyógyszertárnyelvények árusításával foglalkozott. Szathmáry főorvos a gyógyító tevékenységet ingyen ajánlotta a vármegyének, javasolva, hogy a miskolciakat délután 2 órától, a „külbélieket” pedig 3 órától gyógyítja, a helybeli lelkészektől írásos igazolást hozók részére pedig a szereket is ingyen szolgáltatja. A homeopátia mellett az allopatikus, az addig bevett gyógymódot is alkalmazta, kinek-kinek kérése szerint.

Az 1833. augusztus 11-én kelt levéllel a megyegyűlés november 15-i ülésén foglalkozott. Szathmáry főorvos kérését elfogadva Borsod megye támogatta a homeopátiái orvoslás alkalmazását, miután: „A szenvedő szegény sorsú embertársaink iránti kijelentett ajánlása, a megye közönsége részéről is kedvesen és jó tetszéssel fogadódván, a fentéreklett jelentés másodlatja kiadásával járásbeli szolgabíráinknak meghagyatik, hogy főorvosunk ezt az ajánlását az egész megyében tegyék különösebben közhírré.”⁶ Borsod vármegye támogató döntése még azelőtt született, mielőtt hivatalosan is eltörölték volna az 1819-ben hozott, a homeopátiás gyógyítást betiltó császári rendeletet. Ennek visszavonására csupán 1837-ben került sor, felhívva a megyei orvosok és seborvosok figyelmét az új rendelkezés kiadásáról.⁷

Szathmáry főorvos további gyógyítói gyakorlatáról nem maradtak ugyan fenn dokumentumok, de megállapíthatjuk, hogy Miskolcon jelentős körökben ismerhették a gyógyító eljárást, hiszen a korabeli helyi lap, a Miskolci Értesítő több hirdetést és felhívást is közzé tett a témában. 1842. október 31-én egy magát megnevezni nem kívánó személy „60 rendbeli legválogatottabb és legszükségesebb szerekekkel” bíró homeopátiái gyógszertárát hirdetett megvétel-

² Szendrei János: Miskolc története és egyetemes leirata IV. kötet. Miskolc, 1911.

³ Natter-Nád Miksa: Kovács Mihály főorvos munkássága. In: *Communications ex bibliotheca historie medicine Hungarica*. Bp., 1964. 152. old.

⁴ Uo. 153. old.

⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501. 3749/1833

⁶ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501. 3749/1833

⁷ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501. 2126/1837

re, melyhez ajánlotta a hozzá tartozó két könyvet is.⁸ A szabadságharc előtti időszakban, 1843-ban újabb orvos, Stern Lipót nyújt be kérelmet Borsod vármegyéhez. Az 1830-as években Lipcsében már homeopátiás kórház is működik, ami mellett ehhez kapcsolódó újságot adnak ki. Ennek szerkesztésében is részt vett Stern, aki 1842-ben telepedett meg Miskolcon. Homeopátiával tíz éve foglalkozott már, minden bizonnyal német nyelvterületen. Kérelmében előadja, hogy „...ezen egyedüli gyógy mód az, mely a betegségben sýnlýdý egyéneket minden kínzás vagy életerý veszélyeztetés nélkül képes leggyýkeresebben kigyógyítani és pedig fölötté kevés költséggel.”⁹ A gyógyítás kedvezý költségei mellett Stern Lipót a szerek ingyenes rendelkezésre bocsátását is felajánlotta, kérve egyúttal, hogy a gyógyítás eredményét igazoló, a betegekrýl készített „mutató lajstromot” a megye rendelje meg. Borsod megye közgyűlés 1844-ben fogadta el a kedvezý orvosi ajánlatot, engedélyezve a fogházi kórházban történý alkalmazását. Ennek értelmében a hetelý tisztí ügyész és a várnagy jelenlétében kellett megkérdezni a gyógyítandó személyeket, melyik gyógy módot választja. A homeopátiát választók orvoslása külön szobában történt, s a börtönfelügyelýk ellenörzése mellett készült el a Stern Lipót által igényelt betegjegyzék. Stern doktor működése többször felbukkant a Miskolci Értesítý hirdetései között is. 1845-ben „barom orvosi figyelmeztetés” címmel ad közzé felhívást, a dógvészben és más járványos megbetegedésekben szenvedý marhák orvoslása ügyében. Ebben felhívja a Miskolcon és környékén élý állat tulajdonosok figyelmét a hasonszenvi gyógyítás előnyeire, ajánlva gyógyítói szolgáltatásait.¹⁰ Az 1845-ben közzétett további hirdetéseiben minden háziállatra kiterjesztette gyógyító ajánlatát.¹¹ Stern Lipót működését 1848-ig tudjuk nyomon követni a korabeli dokumentumokban. Az orvos által tett hirdetések mellett érdekes forrásként jelennek meg a Miskolci Értesítý hasábjain a gyógyult betegek köszönetnyilvánításai is. 1848. március 23-án Nikházi Gábor mészáros mester mond nyilvános köszönetet Stern doktornak, miután az módszerével meggyógyította az addig köszvényvel küszködý feleségét, melyet más orvosok sikertelenül próbáltak kezelni.¹² Szudy Zsuzsanna betegségból ugyancsak Stern Lipót „hathatós csudatévó szerei” adtak felépülést 1848 nyarán.¹³

A Magyarországon egyre jobban megerősödý homeopátiás gyógyítás eredményeként a pozsonyi országgyűlés két táblája 1844-ben feliratot intézett az uralkodóhoz, melyben a homeopátia felvételét kérték az egyetemi tanulmányok sorába, valamint a szükséges gyakorlati eszközök biztosítását kívánták elérni. Ennek előzményeként hat orvos, köztük a már említett dr. Bakody József a hazai homeopátia működését bemutató részletes írományt juttatott el az országgyűlés elé. Ebben összefoglalták a homeopatikus gyógyítás eddigi eredményeit, sikereit. Az „élet és költségkímélést” figyelembe véve a beadványt ellenjegyzý orvosok leírása szerint: „kórházainknak nagyban nyert eredményei akkora halmazban gyűltek már meg, hogy elhatározó ítéletet ezekre építeni lehet.”¹⁴ Az orvosok kérésüket négy pontban terjesztették a karok és rendek elé: eszerint egy tanítói szék felállítása, biztosítva a gyógy mód naprakész, előadások formájában történý átadását, hasonszenvi kórház felállítása, mert „a gyakorlati tudomány, miný a gyógytan, csak gyakorlat által tanulhatik meg meggyözýleg”; harmadrészen az egyetemi „tanulmányok tervébe” történý felvétele, illetve a törvény előtti egyenlőség két gyógy mód, a homeopátia és az allopátia részére, mert: „...a hasonszenv bár mint kimutatjuk sokkal üdvösebb a régi gyógy módnál, mégis nem kíván, még pedig nem követel elsőséget a másik fölött, õ megelégszik azzal, hogy fejlődése törvényellenes akadályok által nem gátolatik...”¹⁵

1842-ben a birodalom területén öt helyen folytattak kórházakban jelentós homeopátiás gyógyító tevékenységet. A kószegi hasonszenvi kórház tervét 1833-ban a helyi kórházegyesület fennhatósága alatt dr. Blesz szervezte meg, a már 1824-tól működý helyi gyógyintézet fej-

⁸ Miskolci Értesítý 1842. október 31.

⁹ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501. 857/1844

¹⁰ Miskolci Értesítý 1845. július 8.

¹¹ Miskolci Értesítý 1845. július 15.

¹² Miskolci Értesítý 1848. március 23.

¹³ Miskolci Értesítý 1848. július 6.

¹⁴ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501. 231/1844

¹⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501. 234/1844

lesztésével. Anyagi alapjait „szabad ajánlatok és hagyományok útján” 40 ezer forintra növelte. A hat kórteremből álló kórházban két kórterem 24 ágygal belgyógyászati részlegként szolgált, míg a többiben ragályos és sebészeti betegek kaptak helyet. A kórházhoz tartozott egy kápolna és egy hasonszenvi gyógyszertár is. A kőszegi kórházban folyó gyógyítói munkáról évente számolt be Blesz doktor, míg a kórházegyesület gazdasági ügyeiről a tisztviselők tették közzé adataikat. Az 1833 és 1842 között itt kezelt 864 beteg közül 792 volt kigyógyult, 11 állapota javult, 5 volt gyógyulatlanak tekinthető, 17 személyt halva hoztak be, 32 a kórházban halt meg, míg 7 személyt az adatok összesítésekor kezeltek.

Gyöngyösön 1838. szeptember 16-án nyitották meg a Hasonszenvi Kórházat, mely két nagyobb egy kisebb kórteremből állt, 36 ágygal. Ezen kívül egy részleg az elmebetegeknek, egy pedig a szülő nőknek volt fenntartva. Saját homeopátiái gyógyszertárral nem rendelkezett a kórház. A gyógyintézet létrejöttét dr. Horner István főorvos mozdította elő, aki adományok gyűjtésével szedte össze a szükséges pénzt. Báró Orczy Józsefné a kórház épületét ajánlotta fel, míg báró Podmaniczky Lajosné és báró Baldacci asszony 5000 forintot írtak alá. 1843-ra 27 000 forintnyi tőkével bírt a kórház. Az itt folytatott gyógyítási munkák összesítését hasonlóan a kőszegiekhez, évenként adták ki a közönség részére. 1838. szeptember 16. és 1842. december 31. között 357 beteget kezeltek a gyöngyösi kórházban, ahonnan 285-en gyógyultan távoztak, 15 személy állapota javult, 7 fő volt, akik gyógyíthatatlanok maradtak, 21 személyt halva hoztak be, 23-an a kórházban haltak meg, míg 6 főt folyamatosan kezeltek. Dr. Horner István egészen 1891-ben bekövetkezett haláláig a kórház élén állt, amely 1872-ben már 120 beteget fogadott.¹⁶

A borsodi példához hasonlatosan az ország más területein is népszerűvé vált a „szelíd gyógymód”, így 1842-ben Somogyban is igény mutatkozott a homeopátiának a börtönkórházakban való alkalmazására, de hasonló adatok maradtak fenn Bereg vármegyéből is.¹⁷

A bécsi irgalmas szűzek hasonszenvi kórháza 1832-ben létesült a Szent István Káptalanbeliek egyikének igyekezte által. A jól rendezett, tiszta, világos épületet Miksa főherceg építtette „szabad ajánlatok” által. A kórház első női személyzete Tirolból érkezett. Az intézet igazgató főorvosa 1835-től dr. Fleischman volt, aki a kolera sikeres gyógyításával tudta kijárni, hogy hosszú szünet után a birodalomban ismét engedélyezve lett 1836-tól homeopátiikus gyógyítás. A kórházalapítás utáni első években 10-20 beteget fogadtak, akiket korábban allopatikus (a betegség természetével ellentétes hatású gyógyszerek alkalmazása) módszerekkel gyógyítottak még, majd a kolerajárvány után, 1836-tól tértek át a homeopátiái kezelésekre, elhagyván az ún. vegyes orvoslás gyakorlatát. Fleischman sikerét igazolta az a tény is, miszerint naponta több mint tíz orvos látogatta a kórházat, akik jelen voltak a betegek felvételénél, kikérdezésénél, bejegyzésénél, orvoslásánál, valamint a gyógyszerek készítésénél és kiosztásánál. A gyógyítás eredményei és költségei külön, havi rendszerességgel megjelenő füzetben kerültek kiadásra, melynek a Hygea címet adták. Az 1836. november 1. és 1842. december 31. közötti időszakban a bécsi irgalmas szűzek hasonszenvi kórházában kezelt 4731 beteg közül 4322-en távoztak gyógyultan, ami rendkívül jó eredménynek számított, hozzáátéve azt a gyakorlatot, hogy dr. Fleischman a gyógyultnak nyilvánított személyeket több orvossal is kontrolláltatta. Gyógyíthatatlannak 62 személy, meghaltak 294 fő volt regisztrálva, 53-an kezelés alatt álltak a felvétel időszakában.

A bécsi irgalmas szűzek hasonszenvi kórházának linzi fiókintézetét 1842. július 1-jén állították fel dr. Reisz vezetése mellett. A bécsihez hasonló szervezeti felépítésű intézet szintén rendelkezett önálló gyógyszertárral. 1842. december 31-ig 332 beteget fogadtak Linzben, melyből 270-en távoztak gyógyultan, 11-en javultak, ketten gyógyíthatatlannak voltak jelentve, 11-en meghaltak, míg 38-an a gyógyítás alatt álltak.

Az 1819-ben meghozott császári rendelet ellenére került engedélyezésre 1828-tól dr. Isfordinak, a legfőbb táborigazornak a bécsi katonai kórházban, hogy homeopátiái kísérleteket folytasson, mely kapcsán a prágai főorvost, Marenzellert hívatta a fővárosba. Az ő általa, egy tizenkét ágyas kórteremben gyógyszertári és könyvtári ellátás mellett lefolytatott gyógyítási eljárást a bécsi orvosi akadémia által kiküldött orvosok naponta kétszer ellenőrizték, jegy-

¹⁶ Kóczyán-Kölnei: i. m. 2001/1. 5. old.

¹⁷ Uo.

zökönyvben jegyezve fel az általuk tapasztaltakat. A homeopátiás gyógyszeres ellátást Marenzeller határozta meg. A gyógykészítményeket a betegek az orvosi bizottság jelenlétében vették be. A gyógykísérletek lényege: „megtudni, gyógyít-e a hasonszenv, s ha igen, úgy további kísérletek által a fokot és módot határozottan megtudni volt szándék”.¹⁸ A kéthónaposra tervezett gyógyítást felsőbb utasításra negyven nap után anélkül szüntették be, hogy azt megindokolták volna. A kinevezett bizottság sem a homeopátia mellett, sem pedig ellene nem tudott állást foglalni, a kísérleti idő rövidsége miatt. A bécsi garnizon kórházában végzett homeopátiás gyógyítás eredményeként a kezelt 43 beteg közül 23-an gyógyultak, 5-en más kórházakba kerültek, egy fő meghalt, míg egy fő kezelése tovább folytatódott. A 43 beteg gyógyítása 381 napot vett igénybe.

Nem feladatunk, hogy orvosi szempontokból értékeljük a korabeli allopatikus és homeopatikus gyógymódok közötti különbségeket, illetve a kétféle gyógyítás hatásfokát, hiszen ez a vita nemcsak az egész XIX. századon de sok tekintetben még a XX. századon is lezáratlanul vonult végig.

A különféle betegségtípusok közül mégis érdemes kiemelni a kolerát, vagy régies nevén keleti járványt, mely 1830–1831-ben hatalmas pusztítást végzett birodalomszerte. A betegség gyógyításában komoly sikereket elérő Hahneman híre hamar elterjedt a kontinensen, és adataink vannak arról is, hogy az 1830-as évek Kairójában is gyógyították már a kolerát homeopátiával. Pesten dr. Mayer tábori főorvos, és dr. Baudisz, dr. Schmit és dr. Gerstl, míg Győrben dr. Bakodi József alkalmazott kolera ellen homeopátiát. A birodalom egyéb városai közül Bécsben, Lembergben, Morvában, illetve ezen kívül Oroszországban, Lengyelországban, német területen, Triesztben és Marseilleben is gyógyították a betegséget. A hagyományos orvosi módszerekkel dolgozó kórházakban csaknem minden második beteg halt meg kolerában, míg ezt az arányt a bécsi katonai kórházban alkalmazott hasonszenvi gyógyítással 33 százalékra sikerült levinni.¹⁹ A Magyarországon összesen regisztrált halálzási szám 1831. június 11. és október 9. között 142 867 fő. A járvány ideje alatt Forgó György, Pest vármegye tisztifőorvosa és Balogh Pál is javaslatot és kérvényt fogalmazott meg a módszer alkalmazásáról, de azokat a hatalom nem méltányolta. Az elutasítás ellenére a kolera sikeres gyógyításának köszönhetően enyhült a hatalom szigora az újszerű gyógyítási eljárással szemben és többek között ez is vezetett a betiltó császári rendelet végleges eltörléséhez.

A pozsonyi országgyűlés két táblája elé terjesztett kimutatás részletesen foglalkozik a kétféle kórhatástípus költségeivel. A homeopatikus gyógyítást gyakorló bécsi Irgalmas Nővérek Kórháza és a hagyományos gyógymóddal gyógyító Erzsébetiek Kórháza közül az egy napra vetített homeopatikus kórházi költségek mintegy felét teszik ki az allopatikus gyógymódot használó másik kórház költségeinek. A lipcsei hasonszenvi és a berlini charité (irgalmasság) kórházak között szintén ilyen különbség volt anyagi téren.

A homeopátiás gyógyítás elfogadtatását ajánló orvosok (dr. Atto Myr József, dr. Bakody József, dr. Ivanovics András, Mayer Károly főorvos, dr. Rosenberg Károly és dr. Hausman Ferenc) 1844. évi beadványa nem hozta meg a várt sikert, s bár a főrendek – akik közül bizonyára sokaknak pozitív tapasztalataik voltak a gyógymód tekintetében – támogatták az előterjesztést, a királyi válasz elodázta a hasonszenvi oktatás bevezetését az egyetemi stúdiumok tekintetében. Az orvosi karon már 1848 előtt is voltak hívei a gyógymódnak és már 1846-ban sikerült kivívni a Magyar Kancellária kedvező döntését a homeopata gyógyszerek szabad árusítása tekintetében.²⁰ Ezzel olyan jogokat szereztek meg, melyekkel a hagyományos gyógymódot folytató orvosok sem bírtak, miután csak okleveles gyógyszerészek árusíthatták készítményeiket. A forradalom győzelme után remény mutatkozott az egyetemi reformok véghezvitelére, mely magába foglalta volna az 1844-ben már megfogalmazott terveket, a homeopátiának az orvoskari tantervekbe való felvételét, professzor kinevezését, és ehhez hasonló kórház felállítását, de a politikai bizonytalanság nem kedvezett ekkor még ennek a törekvésnek.

¹⁸ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501. 231/1844

¹⁹ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501. 231/1844

²⁰ Antall József: Homeopathy and medical education in Hungary. In: Orvostörténeti Közlemények 1969. 51–53., 99–114. old.

Az 1844-es országgyűlési indítványt követően indult meg az egyesület alapítási törekvés, mely ugyancsak az indítványt megfogalmazó orvosok nevéhez kötődik. A szabadságharc bukása hosszú időre árnyékot vetett a magyarországi homeopátia fellendülésére. Közel másfél évtizedes időszak után csak 1863-tól kezdik megszervezni a Magyar Hasonszenvi Orvos-egyesületet, ami 1865-ben alakult meg hivatalosan Almási Balogh Pál elnökle mellett.

A hazai homeopátia ezen korai, sok vitát kiváltó időszakát talán a gyógyimódot feltaláló Hahneman gondolatai mutatják be igazán: „Cáfoltátok meg ezen igazságokat, ha tudjátok valamely sikeresb, biztosb, s kellemesb gyógyimódot kijelölésével, s ne hadonásszatok pusztá szavakkal, melyekkel előzönlöttek bennünket. Ha pedig az enyémet legjobbnak találjátok, használjátok az emberiség javára és adjatok érette Istennek hálát!”²¹

Dr. Rózsa György Gyula

Kalotaszeg

Erdély különleges képződmény a Föld testén – mondja róla dr. Szádeczki Kardos Gyula tudós geológus –, s benne Kalotaszeg a magyar nyelvterület egyik legszebb, néprajzilag egyedi, kies oázisa, mind a mai napig színes virága.

Kalotaszeg nevét – Kalotaszegként – egy 1443-as oklevél említi először, s Heltai Gáspár krónikájában (1575), Erdély vármegyéinek felsorolásában a hatodik (utolsó) vármegyeként szerepel a „kalotai”. A mai Kalotaszeg már csak utolsó keleti maradványa annak a Kalota nevű nagy területnek, amely a középkorban a Berettyó folyótól a Sebes-Körös forrásvidékéig terjedt.

A vidék történeti kialakulása

E színes néprajzi vidék elnevezésére vonatkozóan Jakó Zsigmond 1940-ben megjelent Bihar megye a török pusztítása előtt című művére támaszkodhatunk, amely nyugatról kelet felé haladva a következőket állapítja meg: „A Rétság, Sebes-Körös, Kis-Körös és Berettyó által körülölelt falvak összefoglaló neve Kiskalota volt. Ennek folytatása a Kis-Köröstől keletre, a Berettyó és Sebes-Körös között az Erdély határáig nyúló terület, amit középkalotának, míg az ettől keletre eső területet régi nevét Kalotának, mai néven pedig Kalotaszegnek nevezünk. Ebből bizonyosra vehető, hogy a mai Kalotaszeg nyugati fele, mint a Szent László alapította Városi Püspökség főesperességének a része, szoros kapcsolatban élt a Sebes-Körös-völgyi magyarsággal és sokáig Bihar megyéhez tartozott. Ebből tehát az is megállapítható, hogy a Csongrád, Békés és Bihar megyét benépesítő Ond törzs ide is juttatott magyar népességet a honfoglalás idején, vagy az azt követő időkben.

A honfoglaló magyarok Erdélyben való megtelepedésével kapcsolatban két, egymásnak ellentmondó tájékoztatás és forrásanyag áll rendelkezésünkre. Az egyik III. Béla királyunk névtelen jegyzőjének, Anonymusnak (1177–1196) a Gesta Hungarorum-ban fennmaradt vélekedése, miszerint Gyalu lett volna a szláv Gyelo fejedelem székhelye, akit – a Meszes kapun át bejövő Tétény (Tuhtum v. Töhötöm) elől menekülőben – a Kapus patak mellett Tétény vidékei megöltek, s így jutottak a magyarok Erdély és Kalotaszeg birtokába. Gyelo szláv fejedelemnek a Gyalu helyén feltételezett központját azonban a gyalui vár kertjében az 1980-as években végzett régészeti ásások nem igazolták. Másik történeti forrásunk a XIII. században élt Kézai Simon, IV. László, azaz Kun László király udvari papjának a Gesta Hungarorum című krónikája. Kézai a legrégebb, a XI. századi őskronikából merítette adatait. Szerinte az Etelközből érkező magyarság a Keleti-Kárpátok szorosain áthaladva Erdélyben megpihent, majd folytatta útját az Alföld felé. Azonban az utánuk jövő besenyők feltartóztatására őt nemzetséget hagytak hátra és telepítettek le Erdélyben. Dés és a Nagy-Szamos vidékén az Agmand nemzetséget. A Kis-Szamos két oldalán Doboka központtal és a Széki-sóbányával a Gyula-Zsomborok, a Borsa-patak mentén a Borsák, Körösfőtől a Marosig, azaz a mai Kolozs

²¹ S. Hahneman Hufelandhoz írott levele. In: Organona a gyógyiművészségnek. Pest, 1830. Hasonmás kiadás: Szentendre, 1993. Utószó.

megyét Kolozsvárral és a Kolozsi-sóbányával a Mikola nemzetség szállta meg, míg Torda körül a Szil–Kalocsa nemzetség telepedett le. Hogy ősfoglaló nemzetségekről van szó – mondja Palkó Attila történész – bizonyítja e nemzetségek címerállata is. Az Agmondoké a farkas, a Zsomboroké az oroszlán, a Borsáké a hal, a Kalocsáké a madár, a Mikoláké pedig a szarvas. Ezt látszik igazolni pl. a Tordaszentlászlón fennmaradt az akasztalatos¹-fonottkeresztzemes technikával hímzett szarvasos és pávás kézimunka minta, madaras csipkeminták változatos sokasága. Tehát Kalotaszeg első magyar benépesítőit az Ond törzs, valamint a Mikola, a Szil és a Kalocsa nemzetségek leszármazottaiban kell keresnünk.

Antropológiai vizsgálatokat Kalotaszegen az 1940-es években végeztek utójára. A kilenc kalotaszegi településen gyűjtött vércsoport vizsgálatokból dr. Csík Lajos és dr. Kállay Ernő megállapították, hogy a kalotaszegi magyarság főképpen kelet balti és turanid rassz-elemekből tevődik össze, és hogy nagy hasonlóságot mutatnak a krími tatárokkal. Utóbbi valószínű, hogy a gyakori tatárdúlásoknak lehet a következménye.

Tulogdy János: Kalotaszeg földrajza című munkájából tudjuk, hogy honfoglaló őseink 896 táján jutottak el Kapusig, ahol akkor a völgyre keresztben, a Kapus-patak völgyében gyeplővonal húzódtott, amit Nagykapus és Kiskapus neve is igazol. A területen lévő gyér szláv településre a honfoglaláskori Szil nemzetség utódai telepedtek, akiket már a XIII. század elején Kalota nemzetségnek neveztek, amelyből a Gyeröffy, Mikola, Kemény, Radó, Kabos, illetve a bikali Vitéz és Valkai, a farnasi Veres, a részbirtokos szentlászlói Zsuky (Suky) család származott.

István király, miután Erdélyt elfoglalta, országépítő munkájában megszervezte a vármegeket és az egyházmegyéket. Ekkor került sor arra is, hogy a nemzetségi birtokoknak csupán egyharmadát hagyta meg a birtokosok tulajdonában, a többi kétharmadot a királyi vármegyékhez csatolta. Így került a Mikolák nádasmenti birtoka Szászfenestől Körösfőig Gyalu központtal az erdélyi püspökség tulajdonába, és századokon át az övék is maradt.

Kalotaszeg egyházi beosztása

Kalotaszeg népe eredetileg római katolikus vallású volt, és egyházi szempontból Körösfőtől nyugatra a Szent László alapította váradai püspökséghez tartozott. Ettől keletre pedig, a kolozsi főesperességgel egyetemben, az erdélyi püspökségnek volt alárendelve. A reformáció után az új vallási mozgalom szinte mindenik irányzatát megpróbálták, míg a helvét hitvallás alapján – Jegenye, Kisbács, Szászfenes római katolikus lakosságának kivételével – reformátusokká lettek, s egyházi szempontból a Kolozs-Kalotai Református Egyházmegyéhez tartoztak Erdély II. világháborút követő közigazgatási átszervezéséig. Jelenleg az egyházközségek többsége Kolozs megyében, kisebb része pedig – az ún. Alszeg – Szilágy megyében van. A Kolozs megyéhez tartozó kalotaszegi falvak a Kalotaszegi és a Kolozsvári Református Egyházmegyéhez tartozik. Előbbi központja Bánffyhunяд, utóbbi pedig Kolozsvár.

Kalotaszeg településeinek említése a történelmi forrásokban

Kalotaszeg falvainak a neve már a II. világháborúban előfordul az oklevelekben, a birtokosoztokodó levelekben stb. Így az 1332, 1337. évi pápai tizedjegyzék összeállításáig huszonegy Kalotaszeg különböző tájegységeihez tartozó magyar falu nevével találkozunk. Kapus 1130, 1140-ben, Szentlászló 1196, 1285-ben, Jákótelke 1214-ben, Gyerőmonostor 1241-ben, Gyalu 1246-ban, Bikal 1249-ben, Méra 1269, 1299-ben, Körösfő 1276-ban, Fenes (a mai Szászfenes és Magyarfenes) 1285-ben, Szentkirály-Zentelke 1288-ban, Szucság 1290-ben, Báfony 1291, 1296-ban, Lóna 1298-ban, Bogártelke 1299-ben, Léta 1322-ben, Jára 1322-ben, Valkó 1330-ban, Hunyad pedig 1332–1337-ben, vagyis ettől kezdődően szerepel a történelmi forrásokban. A románok – néhai Tulogdy János professzor szerint – az 1300-as években jelennek meg Kalotaszeg déli részein, innen húzódtak fokozatosan Kalotaszeg belseje felé.

Kalotaszeg központja, Bánffyhunяд, mint a hajdani királyi birtok része, az 1450-es években jutott a losonci Bánffyak tulajdonába. A 60 000 holdas birtoktest Körösfőtől Csucsáig, Szilágnagyfalutól a Gyalui-havasokig terjedt ki, központja pedig Sebes- vagy Kalotaszeg-vára, valamint Hunyadvár volt.

¹ akasztalos = szálánvarrott

Az Erdélyi Fejedelemség idején, az Erdély politikai életében is szerepet játszó Jósikák és ezek leányági leszármazottai az első világháborút követő hatalomváltásig jelentős részbirtokkal voltak jelen ezen a tájon, míg teljesen fel nem számolták őket. A telekkönyvekben, az Andrassy családdal együtt ma is birtokosokként szerepelnek.

Kalotaszeg földje és magyar népe az elmúlt 1100 esztendőben gyakran esett áldozatul a tatár és török dúlásoknak, kuruc-labanc harcoknak, az 1848–1849-es rántöréseknak, az I. és a II. világháborút követő bosszúknak, megtorlásoknak, diktatúráknak, nem utolsó sorban pedig az erőszakos kollektivizálásnak és az erőltetett iparosításnak. Nem csoda tehát, hogy Kalotaszeg magyarsága is egyre fogy, amelyet gyakran önhibája, a cifrázkodó, önpusztító egykézése vagy kettőcskéje is elősegít. Így akarva, nem akarva, helyet készít az Erdélyi-szigethegységéből felénk irányuló betelepődőknek. 1945-ben még 32 ezren voltunk magyarok Kalotaszegen, az 1992-es népszámláláskor pedig már csak 22 654 személy vallotta magyarnak magát.

A mai Kalotaszeg tájegységei

1. *Félszeg.* Bánffyhunyadi város központtal. A Kalotaszegi-medencét övező Meszes-hegység, az 1838 méter magas Kalota-havas, az 1827 méter magas Gyalui-havasok, valamint a Sebes-Körös közötti területeket foglalja magába.

2. *Alszeg.* Jankó János és Malonyai Dezső a lakosság azonos néprajzi jellege alapján a 200 méterrel alacsonyabb fekvésű Almás-patak völgyének a településeit sorolta ide.

3. *Nádasmente* vagy a *cifra Kalotaszeg.*

4. *Kapus-vidéke,* amely a Nádasmentével a Felszeghez kapcsolódik.

5. *Átmenet vagy Peremvidék,* amely délről a Szentlászlói-medence, a Járavölgye menti magyar, kalotaszegi jellegű falvakat: Magyarlónát, Magyarfenest, Tordaszentlászlót, Magyarlétát, Alsójárát, keleten pedig Györgyfalvát és Ajtont kapcsolja Kalotaszeghez, hiszen ezek településtörténetileg, néprajzilag, nyelviileg kezdettől fogva ide tartoztak. Szabó T. Attila nyelvészprofesszor szerint ezek a falvak a Kapus-vidékével együtt kapcsolódnak Felszeghez is. Kalotaszeg keleti határa azonban a történelem folyamán még keletebben zárult, hiszen elrománosodásukig ide számították a Kolozsvártól keletre fekvő Szamosfalvát, Szamossszentmiklóst és a gödörben rejtőzködő Dezmért is. Az utóbbi két települést kivéve, ezeken a teljesen, vagy részben magyar lakosságú falvakon át kapcsolódik a kalotaszegi magyar nyelvterület keleten az erdélyi Mezőséghez, délen az Aranyosvidékhez és Torockóhoz, illetve délen és nyugaton a román Mócvidékhez.

Tehát ma, mintegy negyvenegy, többségében református lakosságú település, tömbben élő magyar tartozik Kalotaszeg tájegységéhez. Általában azt mondjuk, hogy Kalotaszeg az a terület, ahol az ősanáinktól ránkmaradt jellegzetes népviseletet hordják, amit az 1860-as években gróf Csáki György így fogalmazott meg: „Kalotaszeg addig terjed, amíg a muszuj² tart.”

Kalotaszeg megközelítése mind vasúton, mind közúton nagyon könnyű, mert a Nagyvárad–Kolozsvár országút és vasúti pályatest hosszában, a Maros–Aranyos–Kis-Szamos völgyét összekötő aszfaltos út pedig keresztben vezet rajta végig, s bepillantást nyújt a kies oázissokkal, pagonyokkal, ligetes erdőkkel tarkított, de sokszor egyhangú, „kötalléros” – Szent László-pénzes – sovány, hideg talajú tájra, a köves, kopár domboldalakra, az esőmosta árkokra, a sovány legelőkre, a vizes, de virágos rétekre, a kínosan művelt keskeny szántóföldekre. Ezt a vigasztalan, sokszor egyhangú képet teszi változatossá, elfogadhatóvá, vagy éppen meghitt oázissá verejtéke árán is a kalotaszegi ember értékes és szépségteremtő munkája, szorgalma, találékonysága, háziipari és népművészeti hajlama, amellyel sokan a középosztály soraiba tudnak felvergődni. Ehhez társul és ebben segíti ősi ösztöne: íz- és sajátos hangrendszerű magyar nyelvjárása, szókincese, népköltészetének fordulatokban gazdag kifejezőmódja, egyszóval szellemisége. Halad ugyan a világ anyagi és szellemi civilizációjával, de őrizi is azt, ami a magyar nyelvterület egyedisége, kalotaszegi jellege: a népi építészeti, a népi hímzés, a szövés, a fafaragás, a bútorfestés és díszítés keleti hagyományainkba gyökerező gazdag és változatos mintakincsét, ezek technikáit, a polgári öltözék mellett az ősoktól örökölt, színesen virító – de nem ríkító, vagy éppen nemesen egyszerű viseletét, népdalait, népzenejét, méltóságos lejtésű vagy virtuóz táncait, autentikus népszokásait. Gyarmathy Zsigáné, Kalotaszeg nagyasszonya 1896-ban a magyar honfoglalás millenniumi évében így

² muszuj = elől összevarratlan, két alsó csücskével az övbe tűrve viselt szoknyaféle

jellemezte Kalotaszeg szebbik nemét: „...a kalotaszegi lány egy-egy lábón járó tulipán, mert igazán virít, nemcsak fiatal szépségük, de gyönyörű tájviseletük is, amit még szebbé tesz az, hogy mindig tiszták. Hegyes orrú, magas sarkú piros csizmáikat csak akkor vetik le, amikor a patakban sulykolnak... Talán akkor legszebb, legragyogóbb a kalotaszegi tájviselet, amikor a nép tömegesen, ünnepi díszben a templomba megy. Az utca földje mintha csak lángolna a piros csizmák bíborától, a napsugár pedig sziporkázó fényben törik meg a gyöngyös párták fehér haván. Rojtos selyemkendők, lenge hajfonatok röpködik körül a feltűzött muszujt és rán-cos kötényt... a legfiatalabb menyecskék szintén elvegyülnek a lányok csoportjában, s talán festőiebbek fehér dulangle-kendőjükkel, amely alól kicsillog a fejhez simuló kis aranyos fejkötő. Más csoportokban a legénység bokréta kalappal, dúsan varrott báránybőr mellrelvalóban, rátartós, délceg mozdulatokkal közeleg a templom felé, ahol már a korosabbja megelőzte a fiataliságot.”

Kós Károly, Kalotaszeg apostola szerint Kalotaszeg művészeti fogalom is, írja az 1932-ben megjelent Kalotaszeg című könyvében. „Csak egyetlen jellemző tulajdonságát emeljük itt ki Kalotaszeg népi művészetének: a színekben való tobzódását. Azt a nagy örömet, amit a kalotaszegi magyar a telt, tisztá, primer színekben talál meg. És azt, hogy a telt, határozott, éles színek egymás mellé állításában, összeépítésében, elosztásában igazi, soha nem tévedő művész. A kalotaszegi művészet színes, de nem tarka, virít, de nem rikít. Mint a virágos hegyoldali kaszáló.”

Kalotaszeg társadalmi viszonyainak ismertetésére ugyancsak Kós Károlyt kell idéznem, aki az 1970-es évek végén a Benkő Samu akadémikussal folytatott beszélgetései során Kalotaszeget és a kalotaszegi népet a következőképpen jellemezte: „Én legfőképpen Kalotaszeget ismertem, hát ott fiam, elég kiegyenlített volt az élet. Az úr-paraszt differenciát, ami kétségtelesen megvolt, itt kevésbé érzékelttem mint másutt. Itt a polgári-község és az egyházközség maga intézte a dolgait. A főszolgabíró rendszerint csak az utak javítását dirigálta nekik, hogy az urak kényelmesen kocsikázhassanak. Alig volt bűnügy ezekben a falvakban, és nem láttam helybeli koldust. A kéregető koldus az mindig idegenből jött. Persze, hogy volt szegény ember, s volt gazdag ember, és volt közöttük különbség is. De olyan nyomort, amilyenről például Illyés Gyula vagy Féja Géza írt, én itt Kalotaszegen nem tapasztaltam. Aztán ez a kalotaszegi nép nagyon értelmes, művelt nép, itt minden faluban már régóta van iskola. S a kolozsvári középiskolákba is be-beadták innen az apák gyermekeiket. Az iskolatanácsban és prezbiteriumban maguk intézik dolgaikat. Ők őrizték a falu rendjét, erkölcsét, a közös javakat. Vigyáztak legelőre, erdőre. Papnak, jegyzőnek csak úgy volt maradása közöttük, ha ezt az igényüket, a maguk dolgainak intézéséhez való jogukat respektálta.” Bárcsak ma is így lenne mindenütt!

Tehát él Kalotaszeg. De miben él és érez? Nyelvében és szokásaiban él, dalaiban és művészetében érez, mint bármely nép, vagy akár a Nemzet! Kazettás mennyezetű, Árpád-kori vagy későbbi templomainak fiatornyos karcsú tornyai a magasba törnek, s mint antennán, rajtuk át szárnyal híveinek sokszor síró-panaszkodó, majd hálaadó imája-éneke: „Erős várunk nekünk az Isten”, s „Ne csüggedj el, kicsiny sereg!”

A domboldalakon fekvő virágos temetőiben is, a forgó napkorongos vagy tulipános, roz-maringos díszítésű fejfák vagy sírkövek tövében is, a kalotaszegi nép bizakodva várja Krisztusát.

Boldizsár Zeyk Imre

Görginás ág (Péntek János: A Kalotaszegi népi hímzés és szókincse című könyvből)

ZSENGE TERMÉS

A Palóc Társaság ifjúsági pályázata

Az ipolyvarbói székhellyel működő *Palóc Társaság* 2003-ban nyolcadik alkalommal hirdette meg a *Magyar Kultúra Napja* alkalmából azt a pályázatot, amelynek célja „a magyarságtudat elmélyítése, a szülőföld iránti hűség erősítése, az anyanyelvi képességek fejlesztése és fiataljaink tehetségének kibontakoztatása”.

A pályázat ez évben három fő téma köré csoportosítható: 1. Attila király születésének 1600. évfordulója; 2. A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója; 3. Így ápoljuk iskolánk névadójának emlékét. A pályázat kiírói a két első fő témán belül 5-5 kisebb altémát is megjelöltek a pályázó diákok fantáziájának megindítására. Az eredményhirdetésre március 15-én került sor Ipolyvarbón. Alapiskolás (általános iskolás) és középiskolás kategóriában számos pályázat szerepelt Szlovákiából és Magyarországból.

A következőkben a *II. Rákóczi Ferenc, a nagyságos fejedelem* és az *Így ápoljuk iskolánk névadójának emlékét* témakörben készült pályázatokból közlünk néhányat. (Szerk.)

II. Rákóczi Ferenc, a nagyságos fejedelem

Példaképünk Rákóczi

Pár hónap múlva beköszönt a várva várt 2003. év. Vajon mitől lesz különlegesebb ez az év a többitől? Bár sokak számára ugyanolyannak tűnik majd, mint a többi, a magyar nemzet számára – remélem – mégis különleges lesz, hiszen 300 esztendeje annak, hogy II. Rákóczi Ferenc vezetésével elkezdődött a nyolc évig tartó Rákóczi-szabadságharc. Mindazokat, akik a történelem során vérrel és verejtékkal, ésszel és szívvel küzdöttek magyarságukért, emlékezetünkben kell tovább éltetnünk. A magyar nép ezeréves viszontagságai alatt sok hős magyar született, akik közé sorolhatjuk II. Rákóczi Ferencet is. Emlékezzünk rá, hiszen bármilyen körülmények között is élt, nem tagadta meg anyanyelvét.

És ha már az anyanyelvről van szó, akarva-akaratlanul eszünkbe jutnak azok, akik odaadással ápolják, de azok is, akik hanyagul félredobják. A történelem során voltak fennkölt érzésű emberek nemes, nagy eszmékkel, akik bármit megtettek volna érte, de ők már rég meghaltak. Most pedig felmerül az a kérdés: vajon ki a magyar ma? Az, aki magyar honban született, szabadon használhatja anyanyelvét, és mégsem törődik vele? Vagy az, aki bár annak vallja magát, és mégsem tesz semmit a nemzet érdekében? Esetleg az, aki „külföldön” él, s még ha „elítéli” is nemzetiségéért, küzd a fennmaradásáért, és tovább ápolja, fejleszti szókincsét, anyanyelvét? Mi úgy érezzük, a felsorolt három közül az utolsót nevezhetjük leginkább magyarnak. Persze, vannak másféle emberek is, de mi inkább őket érezzük magunkhoz közelebbinek, hiszen mi, felvidéki magyarok ilyenek vagyunk. Nap mint nap harcolnunk kell, hogy elfogadjanak minket, és elismerjék nyelvünket, a magyart. Még mi tanulók is küzdünk, hogy anyanyelvünkön tanulhassunk. Igyekszünk minél többet tanulni, és különféle versenyekbe bekapcsolódni. Sikereinkkel ugyanis iskolánk színvonalát és jóhírét is emeljük.

Úgy gondolom, hogy II. Rákóczi Ferenc történelmünk jeles alakja, mert valahol talán saját magunkat látom benne. Tudvalevő, hogy miután elszakították édesanyjától, mindenáron németté akarták őt nevelni, szerencsére sikertelenül. Ragaszkodása anyanyelvéhez olyan hatalmas és erős volt, hogy semmilyen külső hatásra sem tagadta meg származását, sőt pár év

múlva visszatérve hazájába, a szabadságharc élére állt, végül pedig egész életét a nemzetnek szentelte. Ezt a kitartást, önfeláldozást csodálom benne.

II. Rákóczi Ferenc életútja mai hazánk területén, egy kis Bodrog-menti faluban, Borsiban kezdődött 1676. március 27-én. A későbbi fejedelem kisgyermek korától kezdve a család több várában is megfordult, így többek közt Sárospatakon, Munkácson, Makovica és Regéc várában. Édesapját néhány hónapos korában elvesztette, így neveltetése az édesanyjára, Zrínyi Ilonára, valamint nagymamájára, Báthory Zsófiára maradt. Hat éves, mikor Thököly Imre személyében nevelőapát kap. A „kuruc király” már korán megismertette a tábori élettel, miközben a Rákóczi várak sorban a császári seregek kezére kerültek. A kis Rákóczi már tizedik születésnapját is ágyúörgés közepette ünnepelte Munkács várában. A sorscsapások egész sora közvetkezett a gyermek és családja életében. Munkács feladása után hőselelkű anyjától korán elszakadt. A császár Bécsben, majd Neuhausban neveltette őt és nővérét, távol minden hazai történetétől, miközben édesanyja követte férjét a száműzetésbe, Törökországba. Császárhű nevelői bíztak abban, hogy a gyermek Rákóczit sikerül katolikus németbaráttá nevelni, aki elfelejti nyelvét, vallását, nemzetét.

Miután megnősült, átvette birtokai irányítását, Felső-Magyarország legtekintélyesebb ura lett. 1697-ben Hegyalján felkelés tört ki. A felkelést leverték, de az ellenállás tüze tovább párázslott. Az elégedetlen magyar főurak egy csoportja – köztük II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós – szervezkedni kezdett a Habsburg elnyomás ellen. A francia királlyal keresték a kapcsolatokat, de árulás miatt Rákóczit elfogták, börtönbe zárták. Rokonai segítségével sikerült megszöknie és Lengyelországba menekült. Itt keresték meg a felkelő parasztok követői Esze Tamással az élükön. 1703-ban Rákóczi „Cum Deo pro Patria et Libertate”, (Istennel a hazáért és a szabadságért) feliratú zászlókat küldött az országba, s kiáltványában fegyverbe szólított „minden nemes és nemtelen igaz magyart”.

Még ugyanebben az évben átlépte a határt, és megérkezett a felkelőkhöz. Magánvagyonából sokat áldozott a fegyverzetre és ruházatra. Rendeletet adott ki, amelyben mentesítette a katonának beállt jobbgyokokat a földesúri terhek alól.

Rákóczi még Kassán járt, amikor Nyitra és Pozsony megyékben bandériumokat szerveztek ellenük, vezérei Esterházy Antal, Kohári István és Bottyán János. Mindegyik a saját falvaiból verbuvált, Esterházy többek között Felsőszeliből. Amikor azonban rájöttek, hogy Rákóczi harca igazságos, átálltak hozzá. Esterházy később vezérével maradván Rodostóban halt meg.

A Mátyusföldön levő Felsőszelit 1705. október 15-én Bercsényi Miklós vezetésével elfoglalták a kurucok. A falu rövidesen a harcok középpontjába került, és többször gazdát cserélt. Az egyik itt lefolyt csata helyét ma is *Kuruc-ere*, vagy *Rákóczi-sáncok* néven emlegeti a nép. A változó szerencséhez helyi gyűjtésű anekdota is kapcsolódik. A kuruc-labanc csatározások idején a szeli plébánia is állandóan tele volt katonákkal. Megették, megitták mindenét a papnak, valamelyik osztrák tiszt még a pénztárcáját is ellopta az egyik éjjeli kártyázáskor. A harcok alatt a labanc éjjel-nappal embert állíttatott a toronyba, aki leste, honnan közeledik valami elenség. Egyik estére nagy port vett észre az őrszem a szomszédos falu Taksony irányából. Azonnal jelentette a hírt felettéseinek, akik épp az urasági kocsmában mulattak. Amint a tiszt meghallotta, hogy Taksony felől nagy por látszik, rögvest riadót fúvatott és mind egy szálíg elhagyták Felsőszelit. Hamarosan be is vonult a faluba a rétekről Taksony felől a tehéncsorda. Így menekült meg a falu a vérontástól.

A felsőszeliek kivették részüket a hírszerzésből is. Esterházy Antal, kuruc tábornok egyik parancsa így hangzott: „Dóka István tallósi, Dóka György felsőszeli, Pónya János felsőszeli lakosok speciális védelem alá vétetnek. Az ellenségnek a helységig való közelítéséig maradjanak saját házaikban. Ha az ellenség elfoglalja a falut, jöjjenek a kuruc táborba a Vágon túlra. Ezek a személyek, és az ő javaik a felséges fejedelem hadaitól bántatlanok maradjanak.” A levéltárak további napiparancsot, illetve dokumentumot is őriznek, melyekben felsőszeli lakosokat is említenek.

1705-ben Rákóczi országgyűlést hívott össze Szécsénybe, ahol vezérlő fejedelemmé választották. A szabadságharcát vívó ország azonban igen súlyos gazdasági nehézségekkel küzdött. Az arany és ezüst hiánya miatt rézpénzt vezetett be, és elfogadtatta a nemesség adóztatását. Ezzel kiéleződött a nemes és a jobbágy katonák közti viszony.

1707-ben az ónodi országgyűlésben bejelentették a Habsburg-ház trónfosztását: „Országunkat király nélkül lenni jelentjük”. Rákóczit megerősítették fejedelmi tisztségében. Az ígért francia segítség azonban elmaradt, és a kuruc csapatok sorra vereséget szenvedtek. Rákóczi az orosz cártól kért segítséget, miközben Károlyi Sándor főparancsnok a császári hadak fővezérével, Pálffy Jánossal megkötötte a szatmári békét.

A szatmári béke Rákóczira nézve látszólag elég kedvező intézkedéseket tartalmazott. Életére és a várak kivételével minden ingó és ingatlan vagyonára kegyelem biztosítottatott, azzal a feltétellel, hogy három héten belül leteszi a hűségesküt. Rákóczi azonban inkább vállalta az önkéntes száműzetést előbb Lengyelországban, majd Franciaországban, miközben idehaza hazaárulónak bélyegezték.

1717 szeptemberében Törökország meghívására negyven tagból álló kísérettel elindult, és október 10-én török földre érkezett. Kétéves hányattatás után a kis csapat Rodostóban telepedett le. Kíséretében találjuk a galántai, illetve felsőszeli Esterházy családból való Esterházy Antalt, és a hű „tudósítót”, Mikes Kelement. A hosszú száműzetés 1735. április 8-án ért véget, amikor a fejedelem sokat csalódott lelke odahagyta a testét. Barátai, hű társai a porta engedélyével Konstantinápolyba vitték, ahol végakarata szerint édesanyja, Zrínyi Ilona mellé helyezték el, hogy aztán majd több évszázad elteltével hazatérjenek Kassára a Szent-Erzsébet székesegyházba.

Rákóczi nagysága, szellemisége, hazájához és anyanyelvéhez való hűsége nemcsak számunkra, határon túli magyarok számára kell, hogy példaértékű legyen, hanem minden magyar, de más nemzetiségű számára is. Háromszáz év távlatából is csodáljuk tetteit, történelmi nagyságát. Hitünkben, kitartásunkban, bizonyítási vágyunkban erősít a mai napig. Rendszeresen felelevenítjük életét, harcát a különböző vetélkedőkön. Úgy gondolom, hogy minden embernek okulnia kell az élete során elkövetett hibákból, és bizonyítania kell, hogy képes legyőzni minden akadályt. Minden ember életében van egy személy, akit példaképének tekint. Számomra és remélem sokak számára Ő a példakép, II. Rákóczi Ferenc, történelmünk jeles alakja.

(Felkészítő tanár: Puskás Margit)

Seres Veronika

„Minden cselekedetem célja kizárólag a szabadság szeretete volt...”

„Hazánk szentje, szabadság vezére,
Sötét éjben fényes csillagunk.
Óh, Rákóczi, kinek emlékére
Lángolunk és sírvafakadunk!”
(Petőfi Sándor: Rákóczi)

Száztizentöt évvel ezelőtt Petőfi Sándor, a szabadságharc költője Rákóczit, a forradalmi időkhoz méltó elődöt állította a lelkes ifjúság, a szabadságért küzdő magyarság elé. Petőfi nem tudhatta, hogy az 1848-as szabadságharcnak is ugyanaz lesz a sorsa, mint a Rákóczi-féle szabadságharcnak. De tudta, amit már mi is kezdünk felismerni a keserves évtizedek tapasztalataiból, Csoóri Sándor szavaival élve: „Magyarországot eddig, még a történelem harcai közben sem a harc mentette meg, hanem a belőle szétáradó erkölcsi erő. Jó példa erre Eger és Mohács, Zrínyi, Rákóczi, Széchenyi, Kossuth, vagy akár 1956 példája is.”

Az a korszak, amelynek kurucvilág névvel külön helye van a történelemben, az igaz éltető lelke II. Rákóczi Ferenc. A XVII–XVIII. századi két leghatalmasabb magyarországi család sarja: I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona fia. Munkács ostroma után elszakították édesanyjától, akivel életében soha többé nem találkozott. Prágában tanult, járt Itáliában s a Rajna melléken. Évekig élt Bécsben, több nyelven beszélt. Feleségével Amália-Saroltával Magyarországra költöztek. 1697-ben a hegyaljai felkelés szervezői felkérték, hogy álljon a seregük élére, de Rákóczi Bécsbe ment, hogy Lipót császár iránti hűségét bizonyítsa. Visszatérve Magyarországra szembe előtt zajlott le a császári sereg véres megtorlása. Ezt látva XIV. Lajos francia királyhoz fordult támogatásért, megbízottja azonban elárulta őt Bécsben.

1701-ben elfogták és Bécsűjhelyen börtönbe zárták, ahonnan felesége segítségével megszökött. Lengyelországba ment, s itt találkozott 1703 tavaszán Esze Tamás és a tiszaháti parasz-
tok küldötteivel, akik szintén arra kérték, hogy álljon az élükre.

Rákóczi tehát elkötelezte magát a szabadságharc mellett. A szabadságharc egész óriási ter-
hét és felelősségét egyedül neki kellett viselnie, hiszen a nemzeti felkelést előkészítőket azt kér-
ték tőle, hogy adja nevét a vállalkozáshoz. Egyedül volt, mert övé volt az országban az egyet-
len agyvelő, mely magába tudta fogadni és át tudta élni az egész vállalkozás súlyát. Társai
megelégedtek a nemzet problémáinak egy-egy kis szeletével, de egyebekkel nem sokat törőd-
tek.

A szabadságharc társadalmi-politikai helyzetének vizsgálatához vissza kell nyúlnunk a tör-
ök uralom végéhez. A török utolsó nagy támadása Bécs ellen (1683) a magyarországi török
uralom összeomlásának kezdetét jelentette. A törökök kiűzését a Habsburgok hajtották végre.
Ám, a törökök elűzése után nemhogy javult volna a helyzet, inkább romlott. Megkezdődött
Magyarország beépítése a Habsburg-birodalomba. A bécsi kormány folytatta a magyarelles
politikáját. Súlyos adókat vetett ki a nemesekre és a parasztokra egyaránt. A protestánsüldö-
zésnek álcázott magyarüldözés egyre elviselhetetlenebb lett. Az üldözöttek, a bujdosók szá-
ma egyre nőtt.

Ebben a kilátástalan helyzetben lépett fel Rákóczi Ferenc. Úgy kellett bánnia magyarjaival,
mint apa a gyermekével. Alkalmat adni nekik, hogy érvényesítsék nagyszerű jó tulajdonsága-
ikat, megakadályozni, hogy kárt tegyenek egymásban és a nemzet ügyében; a komoly munkát
azonban magának kellett végeznie, az igazi felelősséget Isten és nemzet előtt egyedül kel-
lett viselnie. Ekkor fedezte fel a magyar népet, hiszen ez idáig csak az úri osztályt ismerte. Fel-
fedezte azt a népet, mely a maga páratlan áldozatkészségével, hihetetlen szívósságával és
minden sorscsapást kibíró hűségével ragaszkodott vezéréhez, akinek fennkölt alakja a ma-
gasságba vonzotta a földhöz ragadt lelkeket.

Az első katonai sikerek a Tiszántúl elfoglalásával kezdődtek. 1703 októberére a Duna–Ti-
sza köze és a Felvidék jelentős része Rákóczi kezére került. 1704-ben Höchstadtnál és Nagy-
szombatnál vereséget szenvedtek Rákóczi seregei. 1705-ben a szécsényi országgyűlésen veze-
tő fejedelemmé választották. 1707-re csaknem az egész ország a kurucok kezén volt.

Azonban 1708 után a szabadságharc állandó védekezésre szorult. A hosszúra nyúló hábo-
rú kimerítette az ország erejét. 1708. augusztus 3-án Trencsénél a kurucok vereséget szen-
vedtek. Rákóczi lóhalálában vágatott, nem törődve a tereppel, Pandúr lova két széles árkot
átugrott, de a harmadik ugrást rövidre fogta és elbukott. Irtózatos erővel vágódott a földnek,
homlokát erős zúzóadás érte, arcát elborította a vér. A fejedelem ájultan hevert a gyepen. A kur-
uc seregben végigviharzott a rémhír, hogy meghalt Rákóczi! (A magyar táborban a csata alatt
árulás történt. Jós Mihály, a fejedelem kedvelt segédtisztje az általános zűrzavarban átszö-
kött az ellenséghez.) Megkezdődött a magyarok kiábrándulása önmagukból. Az utolsó jelen-
tős csata Romhányánál volt 1710 januárjában, ahol Rákócziék vereséget szenvedtek.

1711. május 1-jén az országgyűlés aláírta a szatmári békét. Rákóczi a béke pontjait nem fo-
gadta el, inkább a száműzetést választotta. Kegyetlen sorsfordulat, hogy Rákóczi kezdetben
nem akart, s végül nem is térhetett vissza Magyarországra. 1715-ben az országgyűlés Őt és
négy társát nemcsak száműzte, hanem hazaárulónak is nyilvánították. 1735-ben halt meg Ro-
dostóban.

Az országgyűlés 1906-ban törölte az 1715-ös megalázó rendeletet. Hazahozták Rákóczi
hamvait, s a kassai Szent Erzsébet Székesegyházban helyezték el.

Csakugyan Ő volt az, aki az egész helyzetet átlátta, felismerte, szervezte, vezette és vívta
végig a harcot. Ő adta vissza a magyarságnak az önbizalmát és a hitét, Ő csinált nemzetet a
népből, hadsereget a tömegeből. Az ország és a külföld tudatában nyolc esztendeig Rákóczi
mellében dobogott a nemzet szíve. Rákóczinak rendszeres, a dolgok lényegét rögtön felisme-
rő szelleme volt a munkában, mert minden idők egyik legnagyobb szervező tehetsége volt: ál-
lami pénztárt alapított, és megszabta annak bevételeit; a reguláris csapatoknak zsoldot fize-
tet; szigorúan tiltotta a fosztogatást; a hadsereget magyar módon ruházta és vezényelte, de
francia mintára szervezte; fegyvergyárakat alapított a bányavárosokban; ágyúkat öntetett,
muníció- és élelmiszerraktárakat állított az országban.

Az egész gigantikus és bonyolult gépezetnek minden rugóját és csavarját ismerte, számon tartotta. Mindenről tudni akart: a legénység vasárnapi istentiszteletéről, a reguláris hajdúk új vezényszavairól, a tüzérségi lovasok szerszámairól, a várkastélyok élelmezéséről, a vármegeyi biztosok heti jelentéseiről, szóval mindenről! Mindent maga irányított, maga ellenőrzött, mert meggyőződött arról, hogy egész munka csak az, amit maga végez. Tudta mit kell tennie. Előre, mindig előre az úton, melyen a nemzetet elindította. Előre, istenében és népében biza-
kodva!

Rákóczi eszménye a szabadság, a nemzet szabadsága, s a küzdelem, melyet az ország diadaláért folytatott. Nem a nagyravágyó, maga érdekeit képviselő emberi küzdelme, hiszen Rákóczi célja a saját bevallása szerint a következő volt: „Minden cselekedetem célja kizárólag a szabadság szeretete volt, és az a vágy, hogy hazámat az idegen járom alól felszabadítsam!”

Önzetlen, emberi cél ez, a nemzet történetében az első, mely közös célra egyesít parasztot, köznemest, közrendűt. A tót, a rutén épp oly lelkesedéssel követte Rákóczi zászlaját, mint a magyar. Egyként érezték magukénak Rákóczi zászlaján lévő gondolatot: *Cum Deo pro patria et libertate* – Istennel a házért és szabadságért.

A nagy fejedelem szelleme örökre velünk marad, míg ápoljuk emlékét és megadjuk számára a méltó tiszteletet. Ha el is temetik, akkor sem tud meghalni. Nem hallani róla soká, de ha lángot vet a szabadság, mint a földbe ástott kincs: ő megint előjön, és kibontja a zászlót.

Hadakozik értünk (Istenbe vetvén vas matskáját hajónknak) az ég, és nem tulajdonítván e' nyomorult nemzetségnek közönséges bűneit, midőn ennyi gonoszok közt habzó hajóját IGAZ GYÖNGY-NEK a' tovább való élő menetelnek széles tengerére bocsáttyuk, az Isten gongya-viselésének boldogító szelei által régi boldogságának bátorságos révpartyára el-vezérli, és immár valahára az örökké való tsendességének diadalmaskodó örvendezésével meg koronázza!” (Rákóczi Kiáltványa)

Felkészítő tanár: Soós Árpádné

Náhlík Krisztina

„A német ruha alatt magyar szív dobog...”

Kiknek is volt ő a leszármazottja? Olyan személyeknek mint: I. Rákóczi György erdélyi fejedelem, aki szövetségeseivel térdre kényszerítette a Német-Római Birodalmat, vagy Báthori István, aki „Lengyelország Mátyása” volt, valamint Zrínyi Miklós gróf, aki emberfeletti teljesítményt nyújtott a törökök elleni háborúban. Nagy méltóságot, de ugyanakkor nagy terhet örökölt őseitől. Őbenne született meg Magyarország és Erdély feltámasztásának új reménye, ugyanakkor a császár és a bécsi abszolutista kormány legnagyobb ellensége.

Mint főnemes gyermeknek spártai neveltetésben volt része. Ötévesen mostohaapja, Thököly Imre fejedelem, magával vitte hadjárataiba, ahol megtanulta az önuralmat, a fegyelmet és a magáról való gondoskodást. Emellett le kellett győznie a mostohaapja iránti ellenszenvét. Itt nem voltak játszótársak, nem volt személyzete és volt idő, amikor ennie sem volt mit. Otthonlétekor szigorú, de kedves és tudós tanára, Badinyi János gondjaira volt bízva, akihez nagyon ragaszkodott. Rákócziban az a tudat, hogy ő milyen jelentős személy ebben az országban, szinte észrevétlenül ivódott. Nem akármilyen gyermekkor volt. Lelki sérülések nélkül átélni a két tábornokot felemészítő várostromot, hadjáratokat, a családi fészekből való kényszerű átköltözést Neuhausba, tehetetlenül végigélni, ahogy nővérét erőszakkal betoloncolják egy kolostorba, őt pedig egy német kollégiumba, kemény megpróbáltatás egy tizenkét éves fiú számára. Kollégiumi tartózkodásakor ő volt a „lázadó herceg”, mivel nem hagyta magát betörni. Barátai nem voltak, mivel senki sem tudta megmászni a maga köré épített falakat. Főleg akkor vált zárkózottá, mikor elszakítják Badinyi mestertől, gyermekkor utolsó magyar kapcsolatától. Hosszú távon azonban a német atyák meg tudták törni a minden tudomány felé nyitott Rákóczi Ferencet. Hozzá legközelebb álló személyek a tanárai és Slavata gróf volt. A tanárok tudosságáért és érdeklődéséért szerették, Slavata gróf pedig rokonszenvezett a hasonló érdeklődésű ifjúval. Ferenc lassan félretette a németek iránt érzett ellenszenvét. A tanárai arra is rá tudták venni, hogy szakítsa meg levelezését saját anyjával és édes testvérével, ugyanis ez csak „árt” neki.

A prágai főiskolai évei alatt anyanyelvét nagyrészt elfeledte, hiszen senkivel nem érintkezett, aki magyar lett volna. Amikor Bécsbe rendelése után felnőtte nyilvánították és magához ragadta birtokai kormányzását, nagy pénzek kerültek a kezébe. Ez a Rákóczi már nem az az ifjú hazafi volt, aki ide jött, hanem egy magyar származású, német neveltetésben részesült, nemzeti öntudat nélküli főnemes. Bécsi tartózkodása alatt legjobb barátja a Habsburg trónörökös József volt. Mikor már eleget tett az akkori nemesség azon szokásának, hogy tanulmányi utat tesznek, megházasodott. Bár az ifjú és jóképű Rákóczi sok női szívet megdobogtatott, a családi és politikai érdekek vezérelte házasságot elvenetés nélkül elfogadta. Amilyen alapokon kötött házasságuk, úgy is folytatódott: tisztességesen, de mélyebb érzelmek nélkül.

Elérkezett az idő, amikor be kellett töltenie első felelősséggel járó hivatását – a főispáni címét. Feleségével Magyarországra költöztek. Most bizonyosodott be, hogy Rákóczinak már csak múltjában él az igaz hazafiság. A magyar nemesség egy magyarul nem beszélő, német ruhában megjelenő, inkább mágnást, mint magyar főnemeset látott benne. Azonban hamarosan kiderült, hogy a német ruha alatt magyar szív dobog. Rákóczi, ahogy járta birtokait, és beszélt újdonsült nemesi társaságával, megváltozott. Kezdett kialakulni benne egy szilárd birodalomellenes nézet. Felismerte, hogy ha Magyarország függetlenségi törekvéseinek élére nem áll egy erős mágnás, vagy ő maga, akkor az ország elveszít egy vissza nem térő lehetőséget. A németek ellen használható sereget akart létrehozni. Rákóczi diplomáciában való járatlanságának köszönhetően a levél, amit a francia Napkirálynak írt, a kamara kezére, ő pedig börtönbe jutott. Pontosan abba a börtönbe, ahol nagyapját – Zrínyi Péter bánt – három csapással lefejezték. Abba a börtönbe, amely már régóta a magyar függetlenségi törekvések szüllyesztője. Az ifjú Rákóczit is készült elnyelni, ha nincs még egy hazafi – Lehmann Gottfried, a porosz börtönigazgató.

Megszökése után, teljesen elkötelezte magát hazája iránt. Lengyelországban barátjával, Bercsényi Miklóssal erős védelmezőre találtak, a kijevi platina feleségében, Lubomirska hercegnőben. A hercegnő kiváló politikus volt, nagy segítséget nyújtott a két bujdosónak. Rákóczi ebben a nőszemélyben meglátta önmagát, azt a nőt, akivel meg kellett volna házasodnia. Azonban el tudta vonatkoztatni a szabadságharcot a szerelemtől, így nagy erővel dolgozott a felkelésen. Azt remélte, hogy a francia király ütőképes sereget juttat Lengyelországon keresztül számára. Azonban hamarosan csalódnia kellett. Rákóczi a szabadságharc küszöbén elszenvetde első vereségét. Ez azonban inkább megerősítette abban az elhatározásában, hogy az országot megpróbálja kiemelni abból a német pocsolyából, amelybe Mátyás után esett.

Rákóczinak végtelen derülattással kellett rendelkezni, hogy egy olyan ország élére álljon, amelyben nem volt egy igazán jól képzett katona, tiszték és kellő tudománnyal felruházott tábornokok sem voltak. Egy személyben kellett elvégeznie a gazdasági, pénzügyi és hadi ügyeket, mivel nem akadt még egy olyan, tájékozott és gazdag nemes mint ő, vagy mint Bercsényi.

Rákóczi nagy demokrata volt. Ő hozta Közép-Európa első kisebbségi törvényét, ami arra kötelezte a többségben lévő nemzetet, hogy templomot építsen a kisebbségben élő nemzeti ségnek. Katonái között nem tett nemzetiségi megkülönböztetést. A szabadságharcban ugyanolyan lelkesedéssel, ha nem is olyan nagy létszámmal, de részt vettek az oláhok, tótok, ruszinok, németek, valamint zsoldosként a franciák, lengyelek, törökök és a szerzetes Andrassy által vezetett mongolok. A hadvezetés körüli gondokat soha nem tudta megoldani, ugyanis az urakban nagyobb volt a lelkesedés, mint a szakértelem. Túlzott erőfeszítései gyomorferkélyt okoztak, de a gyógyfürdőből tovább irányította a harcot. Rákóczi hozzáállása egyre borúlátóbb lett, amikor Lajos francia király Högstadtnál elvesztette azt a lehetőséget, hogy Alsó-Ausztriában egyesülhessen a magyar sereggel. Ezzel a vereséggel magára maradt. Önbizalma egyre csökkent, de elkötelezettsége inkább növekedett. Felesége, testvére és Batthyányi grófnő rábeszélésének sem engedett.

A vezérlő fejedelem erősen vallásos volt a szabadságharc alatt és után, de Istenbe vetett hitte sem segítette átvészelni a nevetséges módon elvesztett Trencsényi-csatát és főleg megbarátkoznia azzal a tudattal, hogy a Sziléziai-hadjáratról le kell mondjon 15 000-es válogatott hadserege megbomlása miatt. Innentől kezdve a szabadságharc sikertelen görbéje elkezdett erősen lefelé hajolni. A franciákra nem számíthatott. Mint ahogy ő is mondta: „Eldobtak, mint a kiprészelt citromot”. Rákóczi nagyon ragaszkodott ősei örökségéhez Erdélyhez, így régi barátja, az új császár ajánlatát is elvetette, amiben az állt, hogy „kérjen akármit, csak Erdélyt ne”.

Rákóczinak nem maradt más választása, mint a Péter cárral való szerződésalkötés, aminek a feltétele az volt, hogy Rákóczi elfogadja a lengyel koronát. Minden diplomáciai lépése, törekvése hiábavaló volt, hiszen Péter a svédek és a törökök ellen harcolt, és a politikai érdekek is megváltoztak.

Szeretett Magyarországa elesett. Több mint 200 éves örökségén új német grófságok jöttek létre. Két gyermekéből műveletlen németbérenceket neveltek.

Rákóczi Rodostóban bontakoztatja ki azokat a terveit, amiket elfoglaltsága miatt nem volt ideje kifejleszteni. Folytatta szigorú napirendjét, csak most a programok nem izgatták, hanem szórakoztatták. A fejedelem egyáltalán nem hagyta el magát. Rendkívüli faragó tehetségét bizonyítja egy rokokó szék, amit önállóan készített el. Napjai nagy részét Istenhez való imái, fohászzkodásai töltötték ki. Baráti támaszait lassan magához hívta az Isten, míg végül leghűségesebb apródjával, Mikes Kelemen gróffal maradt az egyre nyomorúságosabb helyzetben. Rákóczi ellenálló képessége is felmondta a szolgálatot, egy kellemetlen lázzal és hányingerral járó betegséggel szemben, és 1735. április 8-án hajnalban elaludt az a láng, amely egy ideig fényével megvilágította a független Magyarország felé vezető utat.

Végző nyughelye a kassai Szent Erzsébet Székesegyház nemzeti zarándokhely, itt adóznak tisztelettel emlékének, akik nemcsak a szabadsághóst, a nagy hazafit, de az Európa felé emelkedő politikust, gondolkodót és az igaz embert látják megtestesülni személyében.

(Felkészítő tanár: Bajusz Alica)

Hajdók Ákos

Rákóczi és az irodalom

Ha magyar ember hallja vagy kimondja Rákóczi nevét, akkor a nagy hírű és nagy múltú családból II. Rákóczi Ferencre gondol. A többi Rákóczihoz mindig hozzátesszük keresztnévét, esetleg uralkodói sorszámát, hogy első vagy második Rákóczi György, vagy első Rákóczi Ferenc, vagy esetleg Rákóczi Zsigmond, hiszen már a szépa is erdélyi fejedelem volt. De így, minden sorszám és keresztnév nélkül, egyszerűen a családnév kimondásával csakis őrá, nemzeti történelmünk felejthetetlen nagy alakjára, még csak nem is Erdély választott fejedelmére, hanem a kuruc szabadságharc vezérére, a „vezérlő fejedelem”-re, az embernek is, államférfinak is példaszzerű egyéniségére, a későbbi évek nagy bujdosójára, s végül a rodostói számkivettetés magasztos lelkű reményvesztettjére kell gondolnunk.

Mint történelmi alak, a magyar századok egyik főszereplője; arra azonban csak a könyvek közt otthonos és a nemzeti múlttal meghittebb viszonyban élő elmék szoktak a név kiejtésekor azonnal emlékezni, hogy ez a Rákóczi Ferenc a XVIII. század első harmadának legjobb, gondolatokban és érzelmekben leggazdagabb írója. Sőt még költészetünk is szegényebb volna nélküle, még akkor is, ha csak azokat a lírai műveket írta, amelyekről hitelesen megállapítható, hogy tőle származnak. Ámbár a kuruc költészetnek van egynéhány olyan emléke, amely úgy élt a köztudatban, mint Rákóczi műve. Hiszen nemzedékek esküdtek, hogy a legelismertebb és formailag legtökéletesebb, bár mindössze nyolc soros kuruc éneket talán Rákóczi rögtönözte, s vált azonnal a szabadságharcosok harcos hitvallásával. Ki ne ismerné?

*Ne higgy magyar a németnek,
akármivel hitegetnek,
mert ha ád is oly levelet,
mint a kerek köpönyeged,
s pecsétet üt olyat rája,
mint a holdnak karimája –
nincsen abban semmi virtus,
verje meg a Jézus Krisztus!*

Semmi egyéb nem igazolja ugyan Rákóczi szerzőségét, mint a nép emlékezete, ami azonban nemcsak azt jelenti, hogy „talán” valóban ő írta, hanem azt is, hogy a nép úgy vélte: vezére költő is. Ezt a közhitét pedig már tényként bizonyítják azok az imádságszövegek és vallásos lírai zoltárváltozatok, amelyeket kétségtelenül Rákóczi írt, meghozzá olyan áhítatos fogalmazással, amelyet egyaránt a magáénak tudhatott a katolikus és a protestáns hívő. Ez az

egyetemes, felekezeten felül álló kereszténység pontosan megfelelt a vezérlő fejedelem művelődéspolitikusi szándékának, amely ellenezte a hitvitázó irodalmat, mert az megbontja a nemzet egységét. De túl a bölcs politikai belátáson, következett ez a türelem a mindvégig mélységesen vallásos keresztény Rákóczi egész bölcséleti magatartásából. Nemcsak vallásos jellegű írásaiból, hanem önéletrajzából is kiviláglik, hogy a katolikusnak született és jezsuiták nevelte férfi érett korára, bizonyos sok töprengés és benső vita következtében, janzenista lett, vagyis olyan katolikus, aki sok mindenben egyetértett a kálvinizmus tanaival is. Az előző század nagy francia haladóinak – Pascalnak, Racine-nak – világnézete volt ez. A rendkívül művelt, magyarul, latinul, németül és franciául egyaránt anyanyelvi szinten beszélő, olvasó és fogalmazó Rákóczi ugyanolyan járatos volt az antik irodalomban, mint a francia klasszicizmus kultúrájában. És anyjának nagybátyja az a Zrínyi Miklós, aki a múlt évszázadnak nemcsak legnagyobb magyar politikai lángelméje, hanem legműveltebb és legjobb költője is. Apai dédanyja pedig az a Lorántffy Zsuzsanna, aki asszony léte jelentékenyebb művelődéspolitikus volt, mint bármely férjember ama korszak uralkodói köreiben. Rákóczi tehát nemcsak azt kapta örökségül a Rákóczi-, Zrínyi-, Báthori-, Lorántffy-elődöktől, hogy népének vezére legyen, hanem olyan irodalmi kultúrát is, amely kitűnő írói képességei folytán talán irodalomtörténetünk egyik fő alakjává tehetné volna, ha sorsa nem kényszeríti az elháríthatatlan és végül is tragikus történelmi szerepre.

De még így is, még ha kétes hitelességű világi költészetét, hiteles vallásos írásait, erőteljes stílusú politikai beszédeit és szinte Zrínyit folytató hadtudományi munkáit – elsősorban a *Hadakozó emberek tanító scholáját* – csupán egy jó íráskészségű államférfi és hadvezér közéleti életének melléktermékeként fogjuk fel, két főműve, a franciául írt *Emlékiratok* és a latinul írt *Vallomások* vitathatatlanul irodalmunk klasszikus remekei közé tartozik.

Mindkettőt már a hontalanság korában írta. Az *Emlékiratokkal* 1716-ban a világ közvéleményéhez szölt; a kuruc szabadságharc történetét, a magyar nemzet küzdelmét akarta a nagyközönség tudomására hozni. Elsősorban a franciák művelt és politikailag befolyásos rétegeiben igyekezett rokonszenvet ébreszteni az elbukott nemzeti szabadságharc alatt. Ez indokolta, hogy franciául írta. Lényegében politikai és hadtörténeti mű, de hangja személyes, nemegyszer mértéktartóan lírai, stílusa közel áll a kor szépirodalmi prózájához. Ezért aztán a kései olvasó szinte első személyben elmondott történelmi regényként olvashatja, és a kor legjobb színvonalán megfogalmazott szépirodalmi műnek tekintheti. Ebben a könyvben már kétségtelenül megnyilvánul Rákóczi kifejezetten írói tehetsége. S minthogy ez időben a hontalan fejedelmet „érdekes ember”-nek tartották a francia udvari körökben – a kortárs Saint-Simon herceg bőszégesen és nagyrebecsülő hangon ír róla híres *Emlékirataiban* –, tehát könyve nem is maradt ismeretlen, s talán egészen Kossuthig nem is akadt senki, akinek alakja és írott szavai annyi hírt adtak volna Magyarországról és a magyarokról a nyugat-európai közvéleménynek, mint Rákóczi francia nyelvű műve. Politikai eredménye persze nem volt, legfeljebb rokonszenvet ébresztett. Sikere nem politikai volt, amiért létrejött, hanem irodalmi: Janus Pannonius óta Rákóczi volt az első magyar író, akiről tőlünk nyugatra némiképpen szélesebb olvasóközönség tudomást vett. Persze a reneszánsz költő latinul, most ez a barokk emlékiratszerző franciául írt. És ugyanezért, miként Janus, azonképpen Rákóczi is csak későn, fordítások révén került be úgy, ahogy a magyar irodalom egészébe. Rákóczi *Emlékiratai* igazából csak néhány évtizede, Vas István kitűnő fordításában vált a magyar olvasók szélesebb rétegeinek tulajdonává.

Ezzel a művel azonban szinte előkészítette a nagyobb művet, élete egészének felmérését. Az önéletrajz már az előbbi században is jelentékeny helyet foglalt el a magyar irodalomban. A tragikus sorsú fejedelem, Kemény János, a hányatott életű államférfi, Bethlen Miklós, a sármelkek közt kultúrát formáló nyomdász, Misztótfalusi Kis Miklós önéletrajzi műprózáink korai remekírói közé tartoztak. Keményét és Bethlenét Rákóczi bizonyára ismerte, de esetleg még Kis Miklósét is, hiszen világéletében olvasó ember volt, és nem hagyhatta hidegen egyetlen magyarul írt mű sem. De a *Vallomások*at, a nagy önéletrajzot – amelyet Franciaországban kezdett, de csak Törökországban fejezett be –, mégis latinul írta. Talán ezt is az egész nagyvilágnak szánta, és ami latinul íratott, az nem volt idegen nyelvű a tanult magyar ember előtt sem. Vagy talán azért választotta a latin nyelvet, mert a hazai elődöknél is nagyobb hatással volt rá az önéletrajzi műfaj legfőbb világirodalmi klasszikusa: Szent Ágoston.

Az az Aurelius Augustinus nevű, ókor végi latin író-filozófus, aki a kereszténység korai időszakának talán a legjelentékenyebb alakja volt, szinte véletlenül, úgy is mondhatjuk: elhamarkodottan lett a római katolikus egyház szentje, mivel eszméinek leglényegesebb igéi hamarosan egyenest ijesztők lettek a hivatalos egyház számára. Hiszen nem tagadta az ember szabad akaratát, a dialektikus gondolkodás, sőt a dialektikus társadalomszemlélet egyik fontos előfutára volt, filozófiája közelebb állt a sokkal későbbi kálvinizmushoz, sőt egyben-másban még a modern tudományos gondolkodáshoz is, mint a hivatalos egyházéhoz. A janzenistáknak ő volt a legfőbb példaképe, éppen ezért is jutottak el a katolikus egyházon belül olyan gondolatokhoz, amelyek valamiféle középhelyet biztosítanak nekik a katolicizmus és a protestantizmus között. A janzenizmus magyarázza Rákóczi vallási türelmét, és ellen-szenvét a hitvitákkal szemben. De azt már aligha lehet pontosan követni, hogy vajon a janzenizmus vezette-e el Rákóczit Szent Ágostonhoz, vagy Szent Ágoston műveiben való elmélyülés a janzenizmushoz. Annyi bizonyos, hogy Augustinus igen nagy hatással volt rá, és Augustinus legmegragadóbb, legirodalmibb műve: *Vallomások* című önéletrajza. Ez ihlethette Rákóczit a magyar elődöknél is jobban, hogy számot adjon egész életéről, őszintén szembenézzen önmagával. Saját életrajzából keresett magyarázatot mindarra, amit gyermekkorra óta tett vagy tenni kívánt. És ez az önmaga iránti őszinteségigény, a rendkívüli irodalmi műveltség és az *Emlékiratokban* már kikristályosodott irodalmi írni tudás – és persze nem utolsó sorban a latin nyelv biztonságos ismerete – formálta a Szent Ágoston-i példára *Confessiones* (vagyis magyarul: *Vallomások*) című önéletrajzot régi irodalmunk egyik legjelentékenyebb, világirodalmi mértékkel mérhető remekévé. (Egyébként nem sok évtizeddel később Rousseau is Szent Ágoston művére utalva címezte önéletrajzát *Vallomásoknak*.)

S vannak még egyéb Rákóczi-művek is: levelek, elmélkedések, egy érdekes politikai tanulmány: *A hatalomról*. És talán mégis ő írta legalábbis egyik-másikát azoknak a kuruc daloknak, amelyeket az emlékezés neki tulajdonít.

Kortársai közül ő volt a legnagyobb magyar író. És ez nem él eléggé köztudatunkban, talán éppen azért, mert oly nagy történelmi alak volt. Emberi példája, emlékének mozgósító ereje, nemzeti múltunk nagyjainak arcképcsarnokában méltán elfoglalt helye valahogy háttérbe szorította az írás művészetét. Holott világirodalmibb nagyság ő a jó hét évszázados magyar irodalom nem is egy írójánál, költőjénél.

Ivanics Csongor

Felhasznált irodalom: A magyar történelem krónikája – Magyar írók és költők – Híres magyar személyiségek

Így ápoljuk iskolánk névadójának emlékét

Széchenyi István Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Felsőszeli

2001. október 26. a Felsőszeli Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola diákjai és tanárai számára nagyon sokat jelent, hiszen új nevet kapott az iskola. Így mi felsőszeli diákok ma már a *Széchenyi István Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolába* járunk. Sokunk megkérdezi, vajon miért éppen Széchenyi István nevét vette fel az iskola. Talán azért is, mert ilyen nevű alapiskola Szlovákiában még nem található, de persze nemcsak ezért. Széchenyi István neve arra buzdít minket, hogy akarnunk, küzdenünk és tanulunk kell, hogy biztos, szép jövőt tudjunk magunknak teremteni.

A névfelvétel előtti hetekben sokat foglalkoztunk Széchenyi életével, munkásságával és a reformkorszakkal, melyben ő élt. Nagyon jó volt megismerni róla olyan dolgokat, amiket még nem tudtunk, és így legalább tudatosodott bennünk, hogy Széchenyi István nevét viselő iskolába járni elkötelezettségekkel jár.

Nekünk, diákoknak becsülnünk kell ezt a nevet, és Széchenyi Istvánhoz hasonlóan mindent meg kell tennünk azért, hogy műveltek legyünk. Ezt mi gyerekek a tanulással tudjuk elérni. Műveltségünket a különféle versenyekbe bekapcsolódva, az olvasással fejleszthetjük.

Széchenyi szavait idézve: „Nem a tanulás és a tudomány mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése és jó elrendelése”. Ez az idézet azt jelenti, hogy az iskolában szerzett tudásunkat, majd később az életben úgy hasznosítsuk, hogy szebbé és boldogabbá tegyük hazánkat és életünket. Tudnunk kell megbecsülni, ápolni környezetünket, iskolánkat, hiszen számunkra Széchenyi ebben is példát mutatott, amikor lakható, szép várossá akarta tenni Pestet. Mi sem rongálhatjuk iskolánk berendezéseit, környezetét, mert az utánunk érkező diák is csak a szép környezetben érzi magát jól.

Iskolánk osztályait, folyosóját mindig igyekszünk szebbé tenni. Az idén először megrendezett Széchenyi-napok alkalmából több faliújságot is készítettünk. Volt olyan, amelyen Széchenyi István korát, életét és munkásságát mutattuk be. A másikon tanulóink munkáit, fogalmazásait tüntettük fel. Az ilyen faliújságok készítése már hagyományossá vált iskolánkban. A Széchenyi-napok keretén belül vetélkedőket is szerveztek tanítóink, amelyek Széchenyi István életéhez, munkásságához kapcsolódtak. A diákok fogalmazásokat, verseket készítettek Széchenyiről, iskolánk névadójáról. Mivel vannak olyan diákjaink is, akiknek a rajzolás megy jobban, azért a rajzpályázat sem maradhatott el. Az ünnepélyes kiértékelés nagy örömet, izgalmat jelentett mindenki számára.

Az iskolánk névfelvétele alkalmából az udvaron harangot avattunk. A haranglábra Széchenyi István gondolatát vészték. Ezzel és a harang megszólaltatásával tisztelgünk nagysága előtt. A szeptember 1-jén megszólaltatott harang minket, diákokat arra buzdít, hogy az iskolaévben olyan eredményeket érjünk el, hogy méltón, büszkén viselhessük a „nagy magyar” nevét.

Mi diákok szeretnénk, ha minden évben megrendezésre kerülne a Széchenyi-napok. Hiszen ez a név kötelez a szép magyar beszédre, anyanyelvünk ápolására, hagyományaink őrzésére, elődeink tiszteletére.

(Felkészítő tanár: Morovics Ibolya)

Seres Veronika

A Nagykaposi Erdélyi János Alapiskola

Még csak három év telt el azóta, hogy az iskolánk vezetősége kérelemmel fordult a Szlovák Köztársaság Iskolaügyi Minisztériumához, hogy az intézmény felvehesse Nagykapos szülöttjének, Erdélyi Jánosnak a nevét. 1999. október 17-én Szigeti László oktatásügyi államtitkár személyesen adta át az okiratot.

Ki is volt Erdélyi János?

A XIX. századi magyar irodalom, művelődéstörténet kimagasló egyénisége, aki sokoldalúságával számos, máig ható ösztönzést, eredményt adott szellemi életünknek. Költőnek indult, kritikusként, a népköltészet teoretikusaként, filozófusaként, nagyhatású nevelőként, pataki professzorként és három folyóirat szerkesztőjeként írta be magát a magyar irodalomtörténetbe, művelődéstörténetbe. Szerteágazó érdeklődése, ugyanakkor megalapozott tudása a kor egyik legtagékezőbb és – ami nem volt gyakori ez időben – filozófiailag is képzett írójává tette.

Még számos évnek kell eltelni ahhoz, hogy a mi korosztályunk is kellő mértékben felfogja és értékelje, hogy milyen jeles férfiút adott helységünk a magyar és az egyetemes művelődésnek.

Íme az emlékezések sora a legrégebbi időktől napjainkig.

Erdélyi János emlékét 1868-ban bekövetkezett halála után huszonhat évvel, 1894-ben tisztelték meg emléktáblával, ami Nagykaposon, a református templom falában kapott helyet. A táblán e felirat olvasható: „Ebben a városban született 1814. április 14-én Erdélyi János író és tanár a Magyar Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja – készült 1894. szeptember 16.”

Ezt a márványtáblát két ízben koszorúzta meg a Gyöngyösi Irodalmi Társaság: 1908. február 22-én, az író halálának 40. évfordulóján, aztán 1914. április 1-jén, születésének 100. évfordulóján. Ezután ötven évig semmi sem történt a hagyományápolás terén.

Ám nem szűnt meg az Erdélyi-emlékezet ébrentartásának a gondolata. Hosszas készülődés, anyaggyűjtés, bizonygatás után végre 1964. április 1-je, Erdélyi születésének 150. évfor-

dulója kínálkozott kitűnő alkalomként a félévszázados szünet utáni első nyilvános megemlékezésre. Így kerülhetett sor 1964. április 1-jén az első nagyszabású Erdélyi-ünnepségre, amelynek legfőbb célja az volt, hogy minél szélesebb rétegekkel ismertessék meg Erdélyi János pályáját, azt a hatalmas munkát, sokrétű tevékenységet, amit létrehozott. A kegyeletes emléktábla koszorúzásán kívül a legfontosabb esemény a zsúfolásig megtelt művelődési házban megtartott ünnepi megemlékezés volt, amelynek szónoka Turczel Lajos, a pozsonyi Komenský Egyetem tanára volt.

Az Erdélyi unokák, Dobozyé Erdélyi Zsuzsanna és T. Erdélyi Ilona felbecsülhetetlen anyagi és szellemi támogatást nyújtottak Erdélyi János emlékének ápolásában. Az 1965-ös első látogatásukkor fényképeket, kéziratmásolatokat, pár eredeti könyvkiadványt hoztak az Országos Széchényi Könyvtár Erdélyi Tárából. Az ő ajándékuk vetette meg az *Erdélyi János emlékszoba* alapjait. Hosszas levelezés, kilincselés után engedélyezték az Erdélyi emlékmű felállítását. Avatására 1968. január 20-án került sor.

1968 után a megemlékezések az Erdélyi János emlékműnél megtartott koszorúzásra, rövid beszédre és szavatra, időnként egy-egy dal éneklésére korlátozódott. Az 1960-as évektől városunk egyik szép utcája Erdélyi János nevet viseli.

A következő években az Erdélyi János napokat valamilyen kulturális rendezvénnyel kapcsolták össze. 1970-ben énekkari találkozót tartottak. 1971-ben Nagykaposon rendezték meg a vers- és prózamondó verseny járási fordulóját.

Az Erdélyi János napok rendezvényei sorából magasan kiemelkedik az 1981. április 3-i Bartók-emlékverseny, amelyet a világhírű zeneszerző születésének 100. évfordulója alkalmából rendeztek.

Az 1980-as évek legmozgalmasabb Erdélyi ünnepségét 1984. március végén rendezték. Talán csak a kezdetek idején volt olyan pezsgő élet a rendezvények előtt és alatt, mint a 170. születésnapkor. Jeles írók: Dobos László, Koncsol László járták az Ung-vidék falvait, író-olvasó találkozókra vettek részt.

Újból eljötték az Erdélyi-unokák is. Újdonság volt az Erdélyi életéből és munkásságából összeállított vetélkedő, amelyen a kaposi diákokon kívül a sárospataki és királyhelmeci gimnazisták is versenyeztek. Édesanyánk még élénken emlékszik ezekre a szép napokra. Ő is, mint nagykaposi gimnazista, tagja volt az egyik versenyző csoportnak. Több dedikált könyvet is őriz ezen idők író-olvasó találkozóirol. Az ő korosztályában sikerült akkor felkelteni az érdeklődést Erdélyi János iránt.

A következő néhány év Erdélyi János napjain ismét író-olvasó találkozót szerveztek, majd egy nyelvművelő előadást Montágh Imrével és egy történelmi előadást Püspöki Nagy Péterrel tartottak.

1995-ben a CSEMADOK nagykaposi szervezetének indítványára a városi park közepén álló Erdélyi János szobrot áthelyezték az alapiskola udvarára. A nagy költő szobra hozzá méltó környezetbe került és emlékét a tanulók nemzedékei fogják őrizni. Immár mi magunk is részt veszünk az Erdélyi napokon. Tehetséges diaktársaink szavatokkal, énekekkel teszik ünnepélyessé a megemlékezést, amelyet koszorúzás követ az Erdélyi-szobornál.

Az Erdélyi János napok legnagyobb küldetése az, hogy minél több kaposi és környékbeli ismerkedjék meg a gondolkodó Erdélyi János munkájával, iskolánk névadójával. Bár nincs illúzióink, hogy ez az ismerkedés tömegméreteket ölt, azonban ha évente csupán néhány ember ismerkedik meg az író alkotásaival és ezekből megpróbál valamit leszűrni, igyekvésünk már nem volt hiábavaló.

Végezetül álljon itt egy örökérvényű Erdélyi gondolat anyanyelvünk megőrzésének fontosságáról: *„...a gazdaguló és szabatosságra törekvő nyelvnek élő ajkakon, saját népe ajkán kell hangzani, mert az életnél képzelhető a sarjadás, és növés, és alakulás. Egyformán hull égi harmat kidőlt és álló fára; amaz rothad, ez virágozik az áldás csöppjein, holt testet hagyj ég alatt, vagy sírban, mindenkor elporlik.”*

(Felkészítő tanár: Kusnyír Eleonóra)

Kusnyír Gergő–Kusnyír Tamás

Erzsébet királyné Általános Iskola, Nyírád

1. Ha valaki meghallja községünk nevét: Nyírád, talán a bauxit bányászatra gondol, pedig a csaknem kétezer lakosú Zala megyei falunkban néhány éve már nem hoznak felszínre többet ebből az ércből.

A 182 iskoláskorú diák két külön épületben működő iskolában okosodik. A volt bányamentő épület udvarán az alsós tanulók futkoshatnak. A volt püspöki majorság egyik erős középületében pedig a felsősök tanulnak. Mindkét helyen szép, tágas, rendezett környezet, füves terület várja a gyerekeket. Az iskolában nyolcosztályos általános iskolai tanítás folyik. Kiemelt területek a matematika, az informatika és a testnevelés. Ezek megfelelő szintű oktatásához 1993-ban épült korszerű tornaterem és számítástechnikai terem áll rendelkezésünkre.

A tanévet hagyományos programok színesítik: gyalogos és bicikli túrák a falunk környékére, karácsonyi ünnep, farsang és a Ki mit tud? Ezekon kívül kiemelt ünnepeink a névadónkhoz kapcsolódnak.

2. 1898. szeptember 10-én Erzsébet királynét, Ferenc József hitvesét meggyilkolták. A halálhír nemcsak a Habsburg-családot, hanem az egész európai közvéleményt megrázta, ám legmélyebben talán minket, magyarokat sújtotta porba. Erzsébet legendája már életében hatalmasra nőtt, váratlan tragikus halála még nagyobbra duzzasztotta az iránti megnyilvánuló tiszteletet, szeretetet, rajongást.

Wittelsbach Erzsébet Amália Eugénia, bajor hercegnő, I. Ferenc József apostoli királyunk hitvese Magyarországon, ha nem, még nagyobb népszerűségnek örvendett, mint a korona más tartományában. Királynénak ugyan, csak az 1867-es koronázás után tekintettük őt, ám nem királyné, annál több, királynő volt már korábban a magyarok szívében.¹

3. Községünkben áll már több mint száz éve Erzsébet királyné első magyarországi szobra, amit 1899. május 22-én avattak. A szoborállítást Polgár Béla nyírádi birtokos és lapszerkesztő kezdeményezte. Ezzel a község tiszteletét és szeretetét a leghatásosabb formában fejezte ki. Az öntvényt Tilgner Viktor szobrászművész műhelyéből származó mellszobor alapján készítették. A munkát a morvaországi (ma Csehország) blanskói fémöntőde készítette. A szobor 1899. május 16-án érkezett Nyírádra, azóta is háborítatlanul áll ugyanazon a helyen.

4. Az eltelt több mint száz év alatt a szobrot körülvevő ligetben pár fa is hirdeti azt a lelkesedést és a királyné iránti tiszteletet, amit elődeink éreztek. A szobor háborítatlanul átvészelte a XX. század viszontagságait, háborúit, szobordöntőgetéseit. Csendesen meghúzódva a vadgesztenyefák árnyékában várta a hagyományok, a legenda újraéledését.

Száz évvel a szoborállítást után, 1999. május 26-án községünk újra nagy ünnepre készült. Az eredeti forgatókönyvhöz hasonlóan misével, zászlós felvonulással és ünnepélyes szónoklatokkal emlékezett meg Erzsébet királynéről, és a szobrot állító elődeikről. Új fákat ültettünk, kis ligetet alakítottunk ki pihenőhellyel. Talán így felhívjuk az erre utazók figyelmét Magyarországon első és egyik legszebb Erzsébet királyné emlékművére.

Mind az emlékünnepen, mind a szobor környékének csinosításában kivettük részünket tanárainkkal együtt.

5. Iskolánk, a környező településekhez hasonlóan szerette volna, ha nevet kap. A közös döntés alapján iskolánk az „Erzsébet királyné” Általános Iskola nevet vette fel.

A névadó ünnepséget a szoborállítást dátumához igazítva 2000. május 26-án rendeztük meg. Hasonlóan a szoboravatási ünnepséghez, ez is a falu ünnepévé vált, mind színvonalában, mind az egybegyűltek számát tekintve.

A Himnusz után ünnepi köszöntőt mondott Hoffmann István, az iskola igazgatója. Szavalt és táncbemutató után János György országgyűlési képviselő, az országgyűlés kulturális és oktatási bizottságának alelnöke méltatta a szép kezdeményezést. A műsor további részében trombitaszóló, irodalmi összeállítás, és az énekkar műsora volt látható és hallgató. Az emléktáblát Habsburg György felesége, Eilika főhercegné asszony leplezte le, aki megtisztelte jelenlétével a nyírádi Erzsébet királyné Általános Iskola névadó ünnepségét. Az emléktáblát volt kollégánk, Sarkadi Nagy László tervezte, Tóth József és felesége készítette. A vendégek között ott voltak iskolánk nyugdíjas tanárai, a környékbeli falvak iskolaigazgatói, Nyírád képviselő-testülete, Sarkadi Nagy András polgármester, Rédei Zsolt jegyző, Simon János plé-

¹ Krúdy Gyula: Erzsébet királyné: Regényes történetek. Bp., 1998. 172–173. old.

bános, a helyi szervezetek vezetői is. Az iskola ajándékként megkapták iskolánk jelvényét, melyet a vendégek szívesen fogadtak.

Az ünnepség végeztével a szobornál folytatódott a megemlékezés. A köszöntő után, melyet dr. gróf Bethlen István mondott, a meghívott vendégek és a falu ismét elhelyezte koszorúit a szobor előtt.²

A névadást követő évben felavattuk és Simon János plébános felszentelte iskolánk zászlaját, mely világoskék alapon kék-sárga iskolai címerünket viseli, melyre minden évben a ballagó nyolcadikosok egy szalagot kötnek fel.

Iskolánk azóta is tevékenyen ápolja névadója emlékét.

6. *Erzsébet kupa.* Kétévenként iskolánk a házigazdája annak az egész napos rendezvénynek, amely az Erzsébet kupa nevet viseli. Négy iskola (Monostorapáti, Kapolcs, Zalahaláp, Nyírád) diákjai mérik össze erejüket, tudásukat a különböző versenyszámokban: csapatjáték (kézilabda, foci), kerékpáros ügyességi verseny, atlétika (futás, kislabda, távolugrás, váltófutás), rajzverseny, szellemi vetélkedő, helyesírási verseny. A nap végén értékes tárgyjutalmak, kupák, érmekek kerülnek a győztes egyének és csapatok kezébe.

Erzsébet-nap. A szoborállítás évfordulóján, május 22-én Erzsébet-nap van iskolánkban. Ez tanítás nélküli, programokkal teli, izgalmas nap. Délelőtt az iskola udvarán lévő emléktáblához helyezünk el koszorút, majd a szobornál ünnepi műsorral folytatjuk a megemlékezést. Ekkor iskolánk igazgatóján, Hoffmann Istvánon kívül Nyírád polgármestere Sarkadi Nagy András is megemlékezik a királynéről. Itt kapják meg oklevelüket és jutalmukat azok a tanulók, akik az olvasópályázaton eredményesen szerepeltek. Tavaly egy 1904-es, Erzsébetről szóló újságcikk feldolgozása volt a feladat. A május végi időpont miatt a gyermeknap rendezvényeket is ennek a napnak a délutánján tartjuk. Ekkor a felsős és alsós iskolaudvaron ügyességi és szellemi vetélkedő folyik. A tornateremben több iskola küzd a kézilabdatornán a Sisi-kupáért.

7. Mi, a nyírádi Erzsébet királyné Általános Iskola diákjai, büszkék vagyunk iskolánkra, névadónkra. Úgy tudjuk, hogy ilyen nevű iskola nincs több Magyarországon. Ezért keressük a kapcsolatot testvériskolákkal, akár külföldről is, akiknek bármilyen kötődésük van a királynéhoz.

Ha valaki iskolánk épületébe lép, először a királyné emléktábláját láthatja, majd egy falijűságot, melyen a királyné életéhez fűződő évfordulókról iskolánk diákújságja, a *Nyírsuli* is megemlékezik.

A már említett olvasópályázaton kívül, vetélkedők és rajzpályázat keretében igyekszünk megismerni névadónk életét, az akkori nyírádiak Erzsébethez való kötődését. 2002 májusában iskolánk gondozásában jelent meg a szobor történetét bemutató helytörténeti munka, melyet iskolánk igazgatóhelyettese, Németh Andrásné Farkas Gabriella írt.

Jelképeink megjelennek minden hivatalos iraton, pólón, oklevélen, pecséten. A kék-sárga szín uralkodik a folyosó teremfeliratain, az „Akikre büszkék vagyunk” tablón.

A királyné arcképe Nyírád szimbóluma is lett, a XX. századba lépve, utalva elődeink nagy tetteire.

(Felkészítő tanár: Németh Andrásné)

Kocsis Janka

² Németh Andrásné Farkas Gabriella: Magyarország első Erzsébet-szobra Nyírádon. Nyírád, 2002. 102. old.

SORSKÉRDÉSEK

Nagy-Magyarország-emlékmű Nagykanizsán

Az emlékmű első felállítására 1934 őszén került sor, a város legmagasabb pontján, a Fő utca dombra vezető tengelyében, az Eötvös tér elején. Ezen monumentális – 10,5 méter magas – alkotás létesítésének múlt századi története a következő: *Schless István* sikeres feltaláló és üzletember – aki városunk szülötte és akit a családi gyökerei is városunkhoz kötöttek, azonban a múlt század húszas éveitől Ausztriában élt és dolgozott – a szülővárosa iránti hűség ragaszkodása jeléül az 1930-as évek elején, egy akkoriban nagyon is időszerű, a korszak lelkületét tükröző emlékmű létesítésének anyagi fedezetét ajánlotta fel Nagykanizsának. Kikötötte, hogy e *Nagy-Magyarország-emlékműnek* a történelmi Magyarország egységét és oszthatatlanságát, a trianoni békediktátum által történt megcsönkítésének elviselhetetlenségét, a hatvanhárom történelmi vármegyének a Szent Koronával való együttességét kell bizonyítania és egyértelműen kifejeznie. Egyúttal állítson maradandó emléket az e földön élő magyarság hosszú évszázadokon át, hétköznapi küzdelmekben és véres csatákban meghozott áldozatának, mellyel ezer estendőn át építették és védték a Kárpátok bérceivel koszorúzott hazánkat, Nagy-Magyarországot.

A beérkezett pályaművek közül *Hübner Tibor* budapesti műépítész terveiben valósult meg ez az elképzelés. Az emlékmű talapzatát alkotó hét lépcsősor mind a négy oldalon azt a munkát és fáradságot jelképezte, mellyel őseink a hazát felépítették. A lépcsősorok közepén mind a négy oldalon beépített, a négy égtáj felé néző kőtömbök – mintegy szimbolikus oltárok –, MUHI – MOHÁCS – ARAD – TRIANON felirattal a nemzet tragikus véráldozataira emlékeztettek. A központosított gondolatot az égbe törő felépítmény fejezi ki, melynek alsó, szélesebb övrészét a megcsönkített országban megmaradt vármegyék címerei díszítették. Ezek felett emelkedett fel a Nagy-Magyarországot szimbolizáló obelisz, melyet az elszakított vármegyék címereinek üresen hagyott, kifaragatlan pajzsai borítottak be. Az obelisz négy oldalán elhelyezett négy allegorikus szoboralak – *Hungária – Ósmagyar harcos – Gyermekét karjaiban tartó anya – Magyar földműves és munkás* az ősi dicsőséget, a magyar vitézséget, a munkát és a szebb magyar jövőbe vetet hitet sugallta. A felettük lévő szegélyrészben a magyar Hiszek egy körbefutó két sora volt olvasható: HISZEK EGY / ISTENBEN / HISZEK EGY / HAZÁBAN – és legfelül ezt az egekbe magasló építményt a magyar SZENT KORONA, a Nagy-Magyarország élő jelképe koronázta meg.

Szeretném megemlíteni, hogy az emlékmű talapzatába a történelmi Magyarország minden egyes vármegyéjéből hoztak földet, legtöbbször titokban, hogy az emlékmű szimbolikusan Nagy-Magyarország földjén emelkedjék a magasba.

Ez az alkotás az előtte tisztelgőket, a közelében elhaladókat a magyar nemzet több mint ezer éves történelmének magasztos és tragikus eseményeire figyelmeztette olyképpen, hogy ne feledje az utókor: a magyar nép az olykor végpusztulással fenyegető sorscsapások ellenére is talpon tudott maradni, sőt fejlődött. Nem szívtette el államalkotó erejét a múltban, de nem fogja elveszíteni a következő korszakok megpróbáltatásai során sem.

Miért is volt időszerű ennek az emlékműnek a felállítása a trianoni diktátumot követő évtizedekben?

Az első világháborút követően, 1920. június 4-én a Párizs melletti Versailles városának Trianon nevű kis kastélyában írták alá az akkori magyar kormány meghatalmazottjaival azt a békediktátumot, melynek következtében a Magyar Királyság 325 ezer négyzetkilométer területéből elvesztette 232 ezer négyzetkilométert, nekünk csak 93 ezer négyzetkilométert hagyva, vagyis az ország területének csupán a 28,6 százalékát! Az ország csaknem 21 millió lako-

sából több mint 13 millió idegen uralom alá került. Így a megcsonkított Magyarország lakossága 7,6 millióra csökkent! Az ország lakosságának csak 36,8 százaléka maradt magyar állampolgár.

A ma élő nemzedékek, akiknek a számára az 1920-ban megcsonkított országnak a mai határai – a történelmi múlt ismeretének hiányában – (hiszen a múlt igazságait bűnös módon elhallgatták, meghamisították a marxista történészek, minket bűnös népek nevezve, a rabló szomszédainkat testvéri szocialista országoknak hirdetve) – *sajnos természetesnek tűnnek*. A ma élő nemzedék sokáig nem tudta, csak az utóbbi évtizedben kezd ráeszmélni arra, hogy jelenlegi határainkon kívül rekedt, elszakított nemzettestek sínylődnék, sorvadoznak jogfosztott, kisebbségi sorban. Csak a rendszerváltozás után döbbsenek rá honfitársaink, hogy ezek a mesterséges határok a Trianont megszenvedett nemzedékek számára begyógyíthatatlan, vérző sebeket jelentettek, és jelentenek mind a mai napig. A ránk erőszakolt, elevenünkbe vágó trianoni diktátum milliókat szakított el egymástól: családokat, barátokat, társadalmi és gazdasági közösségeket. Az addig egységes Kárpát-medencei nemzetgazdaság szerves egységét megbontotta: a feldolgozóipart megfosztotta a nyersanyag forrásaitól, szétszaggatta a vízi és szárazföldi közlekedési hálózatot – utakat, vasutakat egyaránt.

Nagyon nehéz és keserves volt a talpra állás a két világháború között, menekültek és munkanélküliek vergődtek a létbizonytalanságban. A trianoni béke Nagykanizsa számára is mérhetetlenül súlyos veszteséget okozott. Városunk korábban országutak és a vasúti közlekedés fontos csomópontja volt, élénk kereskedőváros, kiterjedt nemzetközi üzleti kapcsolatokkal. 1920-ban egy csapásra elvesztette felvevő és értékesítési piacait. Nagyon nehezen, sőt soha nem tért teljesen magához abból a bénító állapotból, hogy összekötéseitől megfosztott, határszélre került, szinte eljelentéktelenedett város lett. Ezért is lett az emlékmű igazán a kor érzelmeinek hiteles kifejezőjévé.

Az emlékmű további sorsa a második világháború után nemzetünk sorsával együtt tragikussá vált. Az ország leigázása, a szovjet megszállás után, az idegen szuronyok védelmében hatalomra került moszkoviták nemzetellenes ideológiája, bomlasztó propagandája sokakat elvakított. El akarták törölni a múltat. Szembefordultak mindennel, ami nemzeti múltunkra emlékeztetett, felsőbbrendű erkölcsiséget hirdetett. 1945-ben megrongálták az emlékművet, letördelve róla jelképi részeket. A múlt iránt vak gyűlölettel vezérelve – ésszel fel nem mérve az emlékműnek a magyarság számára máig szóló üzenetét, jelentőségét – 1952 tavaszán ledöntötték, kalapáccsal nekiesik a szobornak. Aztán – mivel méreténél fogva nehezen lett volna mozdítható – a felállítási helye mögött egy mély gödröt ástak, beleborították, elföldelték, hogy nyoma se maradjon.

Az 1960-as évek elején nemzeti múltunkat újabb megcsúfolás érte, ugyanezen a helyszínen, hogy a feledés tökéletes legyen, a ledöntött emlékmű helyére – részben annak talapzatát felhasználva – felállították az 1919-es proletárdiktatúra véres, bolsevista terror uralmát dicsőítő szoboralakokat.

Városunkban 1999 februárjában, egy közéleti fórumon merült fel a gondolat, hogy államiságunk ezeréves ünnepségeinek keretében illő és indokolt lenne Nagykanizsán is köztéri emlékművel emlékeztetessé tenni a millenniumi évet. Ekkor ajánlottam a jelenlévőknek, hogy az elásott, de a város idősebb polgárainak emlékezetében még élő, nemzeti múltunkat hirdető Nagy-Magyarország-emlékművet ki kellene ásni, hogy helyreállítva és újra felavatva állhasson az eredeti helyén. Ez lenne igazi, méltó megemlékezés az ezeréves államiságunk évében! Döbbsen kétkedés fogadta szavaimat, de aztán mégis tettekre került sor.

A Magyarok Világszövetsége, a Trianoni Társaság és az 1956-os Szövetség Zala megyei szervezetének kezdeményezésére hosszas bizonytalankodás, tanakodás után végre Nagykanizsa város önkormányzata kedvező döntést hozott az emlékmű újrafelállításának ügyében. Amint a szándék reális lehetőséggé vált, a Magyar Millenniumi Kormánybiztosi Hivatala jelentős anyagi támogatást helyezett kilátásba, ha a lelkes lokálpatrióták be tudják bizonyítani, hogy igazán létezik az emlékmű, és valóban ott van elásva, ahol a régi kanizsaiak állítják. A próbaásásra 2000 márciusában került sor, és a feltételezett helyen, alig egy méter mélységben máris előbukkant a földműves szoboralakja.

Amíg a város lakosságának döntő többsége, az ifjabb nemzedék is, a szobor feltárásával és újrafelállításával értett egyet – baloldaltól határozott ellenérzést hangoztattak, a szomszédpek érzékenységre apelláltak. Valójában a korábbi kommunista bűnök, a barbár és nemzetellenes indulatok tárgyi bizonyítékának a felszínre kerülésétől ódzkodtak.

A szükséges engedélyeztetési eljárások után, minden késleltetési akció ellenére 2000. szeptember végén közös összefogással – a helyi vállalatok és vállalkozók köszönetet érdemlő hatóságos gépi és anyagi támogatásával –, megtörtént a teljes emlékmű feltárása, sérüléseinek megállapítása. A hatalmas gödröt százan és százan tekintették meg, a mélyben fekvő hatalmas obeliszk beledöntött maradványaival. Amikor a monumentális alkotást a nagy teljesítményű emelődaru a felszínre hozta a gödör mélyéből, az összesereglett tömeg lelkesen énekelte a magyar Himnuszt, és szem nem maradt szárazon az emlékmű feltámadásának láttán!

A leletek, maradványok ismeretében művészettörténészek, szobrászok és építészek láttak munkához, hogy megtervezzék a szükséges teendőket a helyreállításhoz, felállításhoz. Nagyon nagy ellenállást kellett azonban leküzdeni, amíg végre a tervekből a hivatalos eljárások bonyodalmain át valósággá válhatott az emlékmű felállítása.

Korunkra jellemző közjáték: akkor, amikor manapság az ország más városaiban, falvaiban az 1919-es gyilkos kommun értatlanul kivégzett, megkínzott áldozatainak állítanak (kissé megkéské, de nem elkésve) maradandó emléket – városunkban rendkívül nagy nehézséggel ütközött, hogy a kommünt dicsőítő szürrealista alkotás – amit a nép nemes egyszerűséggel csak „Jancsi és Juliskának” nevezett – átadja helyét a korábban ott állt Nagy-Magyarország-emlékműnek, és – nem ledöntve, nem megsemmisítve – ugyanazon a téren, párszáz méterrel odébb költözzön a bokrok közé.

Sok-sok munkával, áldozatkész vállalkozók és magánszemélyek önzetlen segítségével megtörtént a csoda: 2001. augusztus 12-én, vasárnap országra szóló ünnepség keretében került sor az emlékmű felavatására, azzal a reménnyel, hogy a még hiányzó részletek felújítására talán egy vagy másfél éven belül sor kerülhet adományozók, valamint kormányzati és önkormányzati szervek áldozatkészségével. Akkor majd újra teljes épségében, fényében magasodik a város fölé a Nagy-Magyarország hányatott sorsú, halottaiból feltámadt emlékműve.

A teljes helyreállításhoz még hiányoznak az alapzathoz négy oldalon felvezető lépcsősorok, a beépített oltárrészekkel. Hiányoznak a kifaragott és a kifaragatlan, üresen hagyott címerek az alsó szegélyen és az obeliszk négy oldalán.

A Nagy-Magyarország-emlékmű Szoborbizottsága eredetileg úgy tervezte, úgy remélte, hogy a teljes helyreállítás megvalósulhat 2003. június 4-éig, a trianoni békediktátum évfordulóján ott rendezendő ünnepségre. Sajnos sok minden közrejátszott abban, hogy még ma is a legnagyobb reményünk az, hogy az eddig összegyűlt, a szükséges költséghez képest sajnos szerény összegből talán sikerül néhány fontosabb címert megrendelni, kifaragtatni addig az időpontig, hogy némi jele legyen annak, hogy az emlékmű régi fényének helyreállítása nem csupán terv és óhaj, hanem lelkes nemzeti összefogással előbb-utóbb megvalósul, minden gátló körülmény ellenére. (Képe a hátsó belső borítón látható.)

Az országos érdeklődés középpontjába került emlékmű felállításával, végleges helyreállításával, a nemzeti öntudat, a hazaszeretet példás megvallásával az utánunk következő nemzedékekben is nemes érzelmeket kelthetünk! Dicső múltunk történelmének kőbe vésett megörökítésével hangsúlyozhatjuk meggyőződésünket, hogy egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak, és reménykedhetünk minden megpróbáltatás, sorscsapás ellenére a szebb magyar jövőben!

Rózsás János

Az elásott emlékmű feltárasakor előkerült, megcsonkított szoborfejek. 2000. március

Oltszakadát – a történelem szakadékaiban

Két kíméletlen, szünet nélkül zakatoló malom őrli az erdélyi magyarságot. Egyik, a nagyobb, fenyegetőbb, mert mohóbb, de szinte láthatatlan: felszívja egy-egy nagyváros, ipartelep magyar népét a román többségbe. Lassúbb folyamat kisebb vagy egészen kicsi magyar szőrványfalvak eltűnése; ez szemünk előtt megy végbe, de megállíthatatlan zsugorodás.

A román tengerben feloldódó magyar, akit nagy magányossága is szorít, szinte egyszerre adja fel nyelvét, vallását, szokásait, mivel minden téren alkalmazkodni akar román környezetéhez. Még akkor is, ha ott, azon a vidéken ő az őshonos, és a román többség telepedett rá, mint áradás hordta iszap a termőföldre. Az ilyen magyar sokszor családi nevét is elhagyja – ebben a hatóság örömmel vállal vele cinkosságot –, új nevet kap, egészen elveszíti identitását. Még jó, ha a kíméletlen törtetés kényszerében nem válik megátalkodott magyargyűlölővé, aminek lélektani oka az a félelem, hogy új környezete mégiscsak „megérzi” jövevény voltát. Bizonyítani akar minden áron és minden eszközzel.

Kicsiny falvak nyelvükkel, hitükkel, szokásaikkal, viseletükkel együtt süllyednek a mélybe. Mint olyan, idős falusi asszony, néhol szokás ez, aki meghagyja, hogy féltve őrzött menyasszonyi ruhájukban temessék el. Oltszakadát ilyen színe virágával halálba roskadó falu.

Hajdani életének és mai valóságának feltárása nem is csupán szociográfusi, hanem egyenesen nemzetmentő feladat: üzenet az újnak, bátraknak vagy éppen csüggedőknek, közönyösöknek, hogy ezt az erdélyi romlást ugyan a történelem műveli, de csüggedők és közönyösek, haszonlesők, önzők és önfeladók nélkül nem tudnák elművelni.

Vámszer Géza 1939-ben derítette fel és írta könyvbe Oltszakadát, a kallódó falu kallódó emlékeit, megvallatta a szakadatiakat, lejegyezte a maroknyi magyarság birtokviszonyait és gazdasági életét, a falu művelődését, nyelvjárását, az oktatás helyzetét, leírta a parasztportákat és a templomot, a lakóházakat, gazdasági épületeket, a népszokásokat, s mindezt egybefogva az Erdélyi Enciklopédia Kiadó jelentette meg Kolozsvárott, 1940 elején. Még a bécsi döntés előtt, amit azért kell hozzátennem, mert az új határ ugyan innen messze húzódott, a változás mégis alaposan felforgatta Oltszakadát életét is, fiatalok menekültek át Észak-Erdélybe, soha nem ismert mértékben megszigorodott a román elnyomó hatalom, csendőrség, jegyzőség. Az úgynevezett román menekültek, tegnapi székelyföldi hivatalnokok, rendőrök, katonák a dél-erdélyi magyarságon álltak bosszút, amiért a történelem félbeszakította harácsolásait, gyarmattartó kiváltságait.

Ez a fejezet még megíratlan a dél-erdélyi magyarság négy esztendő drámájából: az 1940 és 1944 közötti idők soha addig nem ismert kegyetlensége, a magyarság fizikai és szellemi kiszolgáltatottsága. Az Észak-Erdélyből visszaözönlő román csendőrök, jegyzők, szolgabírók, tanítók, szerencselovagok, „refugiátok” valósággal megszállták a magyarnak maradt kisebb-nagyobb településeket és törvényt, szokást, az emberi viselkedés elemi szabályait felrúgva uralkodtak a védtelen magyar lakosságon. Ezekből a „refugiátokból” toborzódott 1944 őszén a Székelyföldön magyarokat nyakazó, legéppuskázó Maniu-gárda. Dél-Erdély városaiban, falvaiban előjogaikat megőrizték még sokáig, az Antonescu-diktatúra bukása után is.

Unokanővérem, Pünkösti Anna egy brassói banki tisztviselőhöz, Barti Gézához ment férjhez. Mivel az ifjú férj bankja magyarországi érdekelttség volt, 1940 őszén Budapestre helyezték át. Saját családi házuk volt Brassóban, felesége két kisleánykájával nem követhette férjét. Kétszobás lakásuk felét a polgármesteri hivatal lefoglalta és egy román altisztet telepített be oda, családostól. Emlékszem, hogy mikor 1945 után felkerestem Nusikáékat – így hívtuk családiasan – a Cantacuzino utcában, mindig a román altiszt nyitott kaput, alig akart beengedni, hangosan szidalmazta a magyarokat, a házigazdát. Nővérem pedig csak a konyhájában, sutogva mert beszélni, nehogy a szomszéd szobában vagy a konyhának berendezett üveges verandán az „albérlők” meghallják, hogy magyarul társalgunk egymással.

Erről az időszakról írta 1945 után a *Népi Egység*ben – ha nem tévedek – Szemlér Ferenc, hogy a brassói magyarságnak a parancsuralom rémévei alatt még sóhajtozni sem volt tanácsos – magyarul!

Vámszer Géza könyve, a *Szakadát* időben nem jutott el 1944-ig, de amit az előző, megpróbáló időkről feljegyzett, az nem sokban különbözött az Antonescu-korszak állapotaitól.

Szerzőnket nagyszabású gyermekkorában édesapja vitte ki először látogatóba erre a magyar szigetre. Már a fiatal Vámszer Gézát megérintette az a sorsszerű szomorúság, ami a szórványbeli elfeledettség, magárahagyottsággal jár.

„Azóta négy egymást követő nyáron furcsa idegességgel látogattam meg a szakadati magyarokat, ezeket a kiforrott öntudatú magyar embereket, ezeket az elfelejtett »szebeni székeket«, akiket a Jó Isten meghagyott, megőrzött számunkra, talán mementónak, hogy életük-ből, sorsukból, történelmi múltjukból mi is tanuljunk valamit jövőnk számára.”

Nézem az evangélikus templomot, befogadhatná egy kisebb város gyülekezetét. A szomszédos szász falvakban állnak a társai, román stílusú monumentális építmények, ezekben azonban nem hangzik fel többé Isten ígéje, a német hívek mind elmentek. A szakadati Isten háza nem mutatja eredeti nagyságát, háromajtós templom volt, már csak a főhajó áll. Az oldalfalakat idők rendjén lebontották, a főhajó félköríves arkádsorait befalazták. Az az egykori templom jelezte, hogy Oltszakadát milyen népes település volt, és mekkora lehetett a fontossága a közeli Vöröstoronyi-szoros védelmében töröktől, tatártól. Szász történészek vitatkoztak azon, hogy melyik nép volt a falu alapítója. (Magyar historikusok nem nagyon foglalkoztak ezzel.) Egyik szász kutató, Adolf Schuller úgy ítélte meg, hogy a XII. század közepén határvédelemre idetelepített szászok egy keskeny magyar/székely sávot találtak, ez volt az első határvédő katonai lánc, mögötte helyezkedtek el az új szász telepek, mint a második védvonal részei. Egyébként ezek a magyar/székely határor falvak soha nem tartoztak a szász székekhez, hanem a magyar királyi Fehér vármegyéhez. Ebbe a magyar/székely védősávba tartozott volna: Halmágy, Szászugra, Királyhalma, Földvár, Tyúkos, Hortobágyfalva, Árpás.

Eltűnődöm: ez az elmélet megoldaná Halmágy község rejtélyét is a volt Fogaras megyében; szóránysziget ma is, lakóinak majdnem fele magyar; itt született Varga Katalin, az 1840-es évek bányász-jobbagy mozgalmainak vezetője az Erdélyi Érchegeységben. Egy másik elmélet szerint Halmágyba csak 1488-ban érkeztek székelyek, miután a szász alapítókat a törökök kipusztították. Ezt állítja Georg Müller történész, aki úgy véli: Szakadátot is határvédő szászok alapították. Majd a török dúlások nyomán kipusztult szászok helyére érkeznek a székelyek. Ez esetben nem nagyon értem, hogy milyen érdek, szándék vezette azokat a hajdani székelyeket, akik biztos szálláshelyüket azt Olt, a Küküllők partján felcserélték a szórványélet bizonytalanságával?

Tovább kuszálhatja a történelem szárait az a román álláspont, amely itt is, mint mindenütt Erdélyben, „ősi román településekről” beszél. Mit sem adva az okmányokra, amelyek – egy összeírás alapján – 1510-ben először tesznek említést román népességről Szakadát. Jó hetven év múlva azonban a szakadati románok létszáma eléri a magyarokét, csak a bíró, az előjárók maradnak továbbra is magyarok, addigi jogszokás szerint.

De 1790-ben a helyi történelemben megjelenik az első román falusi bíró: Toma Filip. Utána hét éven át ismét magyar bírók következtek. 1799-től magyar és román bírók váltják egymást e tisztségben, de a mind nyomasztóbb román túlsúly ezt a rendet felborította, s a bírók már szinte kivétel nélkül románok, bár mellettük még ott van a faluvezetésben egy-egy magyar esküdt. Majd az 1848-as szabadságharc után végleg kiszorultak a község előljárásiágából. „A községi tanácsban ettől kezdve a mai napig csupán egy magyart hagytak meg, ezt is csak azért, hogy legyen, aki a rendelkezéseket tolmácsolja a magyar lakosságnak” – írta 1939-ben Vámszer Géza.

Kiszorulásuk a faluvezetésből egyenes következménye a magyarok számbeli hanyatlásának. A bírók, jegyzők még a magyar főhatalom alatt is románok, legfeljebb szászok. Vámszer Géza 1939-ben elkészítette Oltszakadát nemzetiségi megoszlásának alakulását 1503-tól 1931-ig. Kiténik, hogy már az első kétszáz évben megfordult a magyarok és románok aránya Szakadát, és attól kezdve a magyarok egyfolytában fogynak, a románok viharosan szaporodnak. 1931-ben a falut alkotó 307 családból, illetve 1227 lélekből már csak 59 család, 236 lélek volt magyar.

Most pedig alig százhuszan tartják magyarnak magukat Oltszakadát.

Szebeni magyarok, főleg értelmiségiek ma is kijárnak Szakadatra, mint Vámszer Géza gyermekkorában. Vonzó látvány a kakasütés, ez a hűsvéti néphagyomány, amely itt maradt fenn és a barcasági Apácán. Nevezetes helyi esemény a lakodalom, ha nagy ritkán még előfordul. Élnek a karácsonyi és újévi szokások is.

„Hogy ezek a közös társadalmi életre és szórakozásra alkalmas nyújtó népszokások milyen fontosak a szórványéletben, a nyelv és nemzeti öntudat fenntartása szempontjából, ezt nem is kell bővebben magyarázni. Sok szórvány éppen azért pusztult el, mert nem tudván önálló társaséletet folytatni, a falu többségi népének társadalmi életébe bekapcsolódott, s elhagyta ősi szokásait” – vélekedett erről Vámszer Géza, az elmerülés vagy fennmaradás titkait fűrkészve.

Ezen tünődtem magam is, Józsa Benjámintársaságában, múltat és jövőt latolgatva. A székely tanár idekerülése óta érdeklődött Szakadát iránt, amit „romantikus szórványnak” nevezett. Mert pusztulásában is őrzi szépségét. A bukaresti televízió magyar műsorának kisfilmét készítette a községről. Diákjaival rendszeresen kijárt ide.

– Amíg lehetett – tette hozzá, a nyolcvanas évek végén.

– Tiltották?

– Ezer módja van az ilyen tiltásnak. Nagyon nem szerették. Van elég falu közelebb is, csodálatos folklórral, szövésszövevényekkel, fafaragókkal, mindjárt itt, a szomszédságban, Resinár például, miért nem oda járunk el?

Józsa Benjámint, akárcsak Vámszer Géza, megtette a maga kötelességét ennek a magyar szigetnek a megőrzéséért. De fennmaradhat-e az ilyen szórvány, amelyet minden oldalról az áradás ostromol, s mivel nincs, kinek segélykérő kezét nyújtsa, önmagába fordul? Az óceánokon is lakatlanok maradnak a szárazföldtől nagyon messzire eső, társtalan kis szigetek. A viaslet önmagában nem védelmezhet meg egy közösséget. Moldvában a románok lett csángók magukkal vitték új közegükbe a hímzéseiket, varrottásaikat. De a meséik, dalaik örökre elhaláltak az ajkukon, a folklór nem lehet „lefordítani” az új nyelvre. Mert az a leghűségesebb kísérőnk, az anyanyelv, ennek a műhelye pedig a család és az iskola. Csak együtt őrizhetnek meg. Egyenesen megható, hogy a szakadati magyarok milyen hősi elszántsággal ragaszkodnak iskolájukhoz. Egy 1582-ben kelt oklevél arról szól, hogy a község lakosságának milyen természetbeni járulékokkal kell támogatnia iskoláját. Tehát ekkor már tanítottak Szakadaton. Hosszú idő óta csak az alsó négy osztály anyagát tanulják az osztatlan magyar tagozaton. Törvényes előírások szerint öt gyermek kell ahhoz, hogy a tagozat fennmaradjon. Voltak esztendőik, amikor csak négy, vagy éppen három iskolaköteles magyar gyermek volt a faluban. A tanítónő felkerekedett, és messze vidékről toborzott kisdiakokat, egy ízben saját rokonsága köréből, és teljes ellátást biztosított nekik otthonában, hogy ezzel „odacsalogassa” a szükség-diakokat.

A *Dunatáj* forgatócsoportja 1999-ben filmet készített Szakadatról, egy immár ritka alkalmas választva: magyar lakodalmas. Elmentek a filmesek az iskolába is. A fiatal tanítónő verset olvasatott fel a diákjaival, József Attila költeményét. Figyelem a szavak muzsikáját. A kiejtés a székelyekével rokon, de néhány sajátos, nyilván román hangzót is felfedezhetek.

– Ezek a gyermekek azt hiszik, hogy az ő kiejtésük az igazi magyar beszéd – mondja a fiatal tanítónő, Bakk Márta. – Hiszen ők csak szűk családi körükben hallanak magyar beszédet, a faluban, Nagyszébenben, mindenütt a román nyelv veszi körül őket.

Egyik szakadati iskolás leányka a rokonainál jár Csíkbán. Hazatérve átszellemülten mesélte ámuldozó társainak, hogy ott, Csíkbán mindenki magyarul beszél, meg is kérdezte a vendéglátótól: „Kendteknek ilyen nagy a rokonságuk?”

Van olyan szakadati, legalábbis volt, aki soha sem élte át a magyar nyelv, a magyarság ilyen eszméltető élményét. A családi házakban magyarul folyik a szó, de a román szomszédokkal már románra fordítják a beszédet. Akkor is, ha tudják az illetőtől, hogy jól ért magyarul.

– Kisebbrendűségi tudat? – kérdeztem Józsa Benjántól.

– Megszokás. Számukra ez a világ legtermészetesebb dolga.

Önmagukba zárkozva próbálják védelmezni, megőrizni anyanyelvüket. Ösztönösen érzik, hogy itt kezdődik egész lényük megmentése.

A *Dunatáj* filmjében – mivel azért ebben a „magyar lakodalomban” a vőlegény félig román volt, apai részről, csak hogy az anyja magyar iskolába adta, magyarrá nevelte. Egyik helybeli idős hölgy, Szakács Gézáné nyugalmazott tanítónő arról beszélt, hogy Szakadaton nagyon ritka az efféle vegyes házasság. A falu azt még megérti, elfogadja, hogy egy magyar leány, ha nincs magyar férje, akkor román legényhez megy. Nem maradhat örök időkre pártában! Az is megesett, hogy magyar legény valamilyik közeli faluból hozott román menyasszonyt a házba. Az ilyen asszonyka a magyar családban lassan megmagyarosodik. Bármilyen kicsiny

létszámú a szakadati magyar sziget. Egyébként ezt – hogy ki minek vallja magát –, arról ismerhetni meg igazán, hogy melyik iskolába, magyar vagy román szóra adja-e a gyermekit?

De, amikor egy szakadati magyar legény – jó ideje már – szakadati román leányt vett feleségül és ráadásul beköltözött az apósa házába, Szakács Gézáé szavai szerint: „megrendült a falu”. Meg is magyarázta ennek az okát. A leányt *választják*, a legény azonban *maga választ*, tehát az a legény tudatosan vagy tudatlanul, mindenképpen önként mondott le a magyarságáról. A leány szükségből is férjhez mehet, a legény saját akaratából dönt a sorsáról. Ez a „megrendülés” jogos volt, hiszen a román családba nősült magyar férfi hamarosan románná vált, gyermekeik román iskolába jártak, alig tudnak egy-két szót magyarul.

Vámszer Géza is feljegyzett egy ilyen „megrendítő” vegyes házasságot. „Az egyházi jegyzőkönyv szerint 1860. február 5-én öreg Bálint János fia, István két román tanúval megjelent az evangélikus papi hivatalban, és kijelentette, hogy ő az eddigi „nemzetiségéről és vallásáról” lemond és a román (görög keleti) vallásra szándékozik átlépni. Négyheti gondolkodási idő letelte után ismét megjelent tanúkkal s megismételte szándékát. Így Bálint István törölték az evangélikus lutheránus hívek sorából. Szájhagyomány szerint az egész áttérés bosszú műve volt. Nem adták hozzá a gazdag és tekintélyes András Dombi János bíró Kata nevű leányát, elkeseredésében egy falubeli román gazda leányát kérte meg. E szokatlan cselekedetért a magyarok kizárták maguk közül. Tettét később megbánta, s mint mondják, búskomorságban halt meg. Bálint Istvánnak Lup családi néven ma is élnek leánya után román unokái.”

Távol Szakadattól, ettől a román lától az egyenjogúság bajnokai, az emberi szabadságjogok hirdetői és védelmezői elszörnyülködhetnek: ilyen nyersen, elemi erővel tör fel itt a „törzsi szemlélet”?! A népek egymást ennyire nem gyűlölhetik!

Nem is gyűlölük Oltszakadaton a magyarok és románok egymást. Vámszer Géza azt tapasztalta, hogy a külön fészekalja melegébe húzódók tisztelik a másik nép velük együtt élő tagjait. „A viszony békés közöttük” – írta könyvében, de ezt a békességet nem zavarta, hanem éppenséggel mélyítette, hogy a két népesség külön-külön élte társas életét a maga egyesületeiben, táncmulatságaiban, baráti körében. „Legfeljebb kölcsönös megtisztelés céljából néha el-elmennek a más nemzethez tartozók lakodalmaiba, táncmulatságára, ahol azok tisztelőre is húznak és táncolnak román táncot, illetve magyar csárdást.”

Ma is így van ez, az 1999-es lakodalomról készült filmriport szerint. Másként csorbulna az egyenlőség fényes eszménye, ha a magyarok is csak román táncokat járnának, vagy a románok csak a magyarok táncait. Az együttélésben bármiféle önfeladás éppen a népi egymásrautaltságot cáfolná. Törzsi elfogultság vezette-e az erdélyi románok akkori vezető politikusát, Iuliu Maniut 1906-ban, a budapesti parlamentben, mikor így védelmezte a kisebbségi románság nyelvi épségét, öntudatát: „Önök talán amúgy is nagyon sokszor olvashatták, hallották is, rossz néven is vették tőlünk, románoktól, hogy mi a román kultúrának az emlőin akarjuk leginkább részben a mi intellektuális és érzelmi világunkat fejleszteni?” Nacionalista-e a szakadati magyar tanítónő vagy parasztember, amikor a vegyes házasságban önfeladást lát, mert ezt tapasztalja: önnön nemzeti létének végétét?

A maga kicsi világában minden önfeladás olyan, mint a nép egészét megrengető történelmi vihar.

Génjeikbe ívódott az embereknek, hogy minden történelmi vihar megtépi a szakadati magyarok életfáját. Igaz, hogy ezt a fát eleve rossz helyre ültették, viharok útjába: a Vöröstoronyi-szoros erdélyi bejáratához, ahol hadak vonultak át, délről északra és északról délre, törökök és románok, magyarok és németek, oroszok és szeneigáli négerak, utóbbiak az első világháború idején. De jártak itt és megtelepültek a római birodalom légiói; Szakadát várának romjainál római téglák kerültek elő. A bolgár-vidini hadjárat idején, 1217-ben, feljegyzések szerint „szebeni székelyek és besenyők” harcoltak a szász ispán parancsnoksága alatt... 1241-ben és 1242-ben itt is öltek, raboltak a tatárok... Szakadát címere: két kard, keresztbe fektetve... Kuruc-labanc háború... 48-as szabadságharc... Első világháború... Mindegyik háborúban szakadatiak estek el. Az 1916-os román betörés után – ez a vész is a kárpáti hágókon át érkezett, egyebek között Vöröstoronynál – huszonegy szakadatiit hurcoltak fogságba, Havasalföldre, köztük a magyar lelkész, olyan öregot, mint a 72 esztendőes András Dombi István... A huszonegy fogoly közül csak hat tért haza élve.

Jöttek a járványok is, egymás után. Mindegyik ritkította a magyarok számát. 1600-ban pestis, az evangélikus lelkész, Balkácsis András is belehalt, 1890-ben is kolerajárványt jegyeztek fel Szakadaton.

Tizedelték járványok a románokat is. Csakhogy a szomszédos román községek népfölöslege könnyen pótolta a kiesőket. Minden kidőlt román férfi vagy nő helyére kettő-három lépett. Az elnéptelenedett magyar gazdaudvarokba ugyan honnan várhattak volna magyar utánpótlást? Legközelebbi magyar telephelyek Vízakna, Halmágy szintűgy állandóan fogyatkoztak. Minden áruba bocsátott magyar házat, földet románok vásároltak meg.

Így lett Oltszakadát a szórványok szórványa: a százhusz ember – ennyire apadtak – szemben a mostoha történelemmel, a mind kíméletlenebb kisebbségi sorssal. Meddig lehet bírni ekkor lelki terhet? Nem is szórványsors ez már, hanem remeteélet! Kiszakítotttság a világból, de a nemzetből is. Ez a közös magány meddig védelmezheti az identitást, nyelvet, hagyományokat, a belső önállóságot? És hová, merre nyílik a menekülés útja?

Vámszer Gézát is gyötörte ez a kétely. Nemcsak Oltszakadát, de minden Szeben megyei, egyáltalán dél-erdélyi magyar szórvány jövője. Akkoriban – 1939-ben – Szakadát még viszonylag jómódú, erőteljes magyar település, 236 lélekkel, sok, jóval kisebb szórvány támasza is lehetett volna. Egyik megoldást a néprajzkutató a szórványok „összetelepítésében” látta volna.

„Előnyös lenne, ha a szomszédos kicsi és pusztuló magyar szórványok (így Hortobágyfalva) lakossága ide költözne át, ebbe az életerős szórványba, mert itt mind gazdasági léte és társadalmi helye, mind hitélete és magyar nemzetisége hamarabb kaphatna biztosítást. Ezt az elvet más apró szórványoknál is követni kellene, vigyázva arra, hogy lehetőleg az egyazon felekezethez tartozókat központosítsuk egy községbe.

Felmerülhetne természetesen az a kérdés is, hogy maga a szakadati magyarság, sőt számos más olyan szórvány is, amely román tengerben elszigetelten s egy-egy községben is kisebbségben él, nem volna áttelepítések útján inkább megőrizhető? Itt természetesen kölcsönös együttműködés jöhetne létre olyan román törekvésekkel, amelyek a magyarlakta területek román szórványait szintén áttelepítések útján kívánnák megőrizni a beolvadástól.”

Hatvan én múltán újabb – lappangó – elképzelés volt ismertté az erdélyi magyar szórványok áttelepítésére, vagy inkább az összetelepítésükre. Tőkés István nyugalmazott református püspökhelyettes dolgozta ki, átfogva minden magyar szórványt. E bő fél évszázad alatt a szórványok lélekszáma drámaian lecsökkent, ha a szakadati példát vesszük (236 lakosról 120-ra apadt a magyar népesség), akkor ezt az arányt kiterjeszhetjük országosra, és kiderül, hogy felére esett a szórványmagyarság összlétszáma. Az 1940-es bécsi döntés után legtöbben a szórványokból vándoroltak ki Magyarországra; ezeken a településeken leggyorsabb az asszimiláció. A szövet mindig a széleinél kezd el foszlani. Itt van mintának éppen Szeben megye. Az 1992-es népszámláláskor a magyarok létszáma nem érte el a 20 ezret, és ebből 12.833 fő a két nagyobb városban, Szebenben és Medgyesen él. A megye 56 településén immár egyáltalán nem találni magyart. Még riasztóbb példa az a 26 település, amelyeken csupán egy személy vallotta magát magyarnak. Mivel itt nyilván magyar családok éltek a XX. század elején, ez az egy szem magyar az árva maradék. (Birtók József egyik írásában, a *Romániai Magyar Szóban* kimutatta, hogy ezekben az „egyszemélyes” falvakban nem egy esetben a „magyar” vallásfelekezeteknek nem csupán egyetlen híve van. Eszerint elrománosodott magyarok is élnek ott, akik református vagy római katolikus, esetleg evangélikus hitüket megőrizték.)

Tőkés István a végső pillanatban keresi a szórványok megmentésének módját. Úgy gondolta el, hogy a szórványokat az elnéptelenedő kalotaszegi falvakba kellene áttelepíteni, s így egymást mentenék meg a jövőnek: Kalotaszeg a szórványokat és a szórványok ezt a legendás magyar néprajzi tájegységet.

Csakhogy az áttelepítés, amely a XX. század elején még népek között is zajlott (török-görög) a II. világháború idején félelmetes fogalomvá vált, a hitleri genocídium és a sztálini deportálások, egész népek „bevagonírozása”. Így aztán a halál színönimájává lett még az a gondolat is, ami pedig az életet akarta szolgálni. Kicsiny néptörödékek sorsa nagyhatalmi érdekek, életidegen eszmények fogságába esett.

Egyébként Tőkés István jó szándékú elképzelését román főhatalom alatt aligha lehetne bármi is megvalósítani, hiszen Bukarest az egész XX. században nem a kisebbségi magyarság egybetömörítésére és megmentésére, hanem minél nagyobb arányú szétszórására és asszimilálására törekedett. Román közírók utasítják el „eszmei fölényből” a kallódó magyarság egyesítését, miközben 1918 óta, de különösen a pártdiktatúra idején mintegy két-két és fél millió román teleptettek át Óromániából Erdélybe, végzetesen megváltoztatva, eltorzítva az amúgy is ellenünk romló népességi arányokat.

Így hát Oltszakadátón a pusztulás, süllyedés riad elő a jövő tükréből, Ha van bátorságunk belepillantani. Vörösmarty víziója kísért meg. Így kezdődik a nemzethalál? Márai Sándor enél szelidebb jelekből olvasta ki az elkallódó, emigráns magyarság végzetét. Alig két évvel emigrálása után, 1950-ben, az itáliai Posillipóban megírta a modern magyar *Halotti beszédet*.

Elmúltak az aztékok is. Majd csak lesz, ami lesz,

Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar löfejet...

A Kárpátok koszorúján belül is meg kell írunk a magyar szórványok *Halotti beszédét*?

– Azért maradt itt nyomunk. Még ha azok halotti nyomok is – hallom Józsa Béni, a székely tanár testamentumát. A Föld arcáról nem lehet nyom nélkül kitörölni ezer esztendő. Szakadátón előjöttek a római téglák is, hogy sorsukat jelentsék. Ezt a templomot láthatóan a végtelen időnek emelték. A gazdaportákon is van, ami túléli a gazdákat. Itt ez a kút, az evangélikus templomnál, közös kút. Ennek a magyarok *Felső kút* nevet adtak, a románok azonban magyar kútnak nevezik, az ő nyelvükön: *Fintina ungurilor*. Egy közösség soha nem tűnik el mindenestől. Csak a magányos ember, az igen, annak nyoma veszhet örökre. Hajdani tanítványaim közül jó néhányat hosszú évek óta nem láttam. Ha érdeklődöm utánuk, még egykori iskolatársai, barátai is leginkább a vállukat vonogatják...

Beke György

PÁLYÁZAT

ATTILA HALÁLÁNAK 1550. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

A történelmi évfordulók méltó megünneplésének meghatározó szerepe van a nemzettudat megerősítésében, az országok és állampolgáraik emberi tartásának, jogos önbizalmának formálásában.

Miután hazánk, Magyarország belátható időn belül csatlakozik az Európai Unióhoz, indokolt, hogy ne veszítsük el nemzeti létünkhez kötődő értékes hagyományinkat, tiszteletre méltó ősi kulturális örökségünket, s a várható integrációhoz ne önfeladás árán csatlakozzunk, hanem egyedi nemzeti értékeink pontosabb megismerésével, tudatosításával és terjesztésével. Magyarságunk megerősítésének ez az időszaki kötelezettsége arra indította a Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó Kft-t, hogy a 2003-as esztendő, Attila hun nagykirály halála 1550. évfordulóját pályázat kiírásával tegye emlékezetessé.

A pályázati részvétel lehetősége nyitva áll minden magyarországi vagy jelenlegi államhatárainkon kívül élő honfitársunk részére a szépirodalom, a képzőművészetek és a történettudomány ágaiban az alábbi kategóriákban: **1. tanuló fiatalok számára 10–18 éves korhatárok között; 2. felnőttek számára 18 év felett.**

E kategóriákban tematikai megkötés nélkül lehet pályaműveket készíteni:

- a szépirodalom műfajában (ezen belül prózai, verses és drámai alkotásokat);
- a zeneművészet területén (bármilyen jellegű vokális és hangszeres műveket);
- a képzőművészet egyes ágaiban (festészeti, kispasztikai és textilművészeti alkotásokat);
- a történettudomány területén (forrásközléseket, eredeti kutatások anyagait, ismeretterjesztő műveket);
- a neveléstudomány terén (a kapcsolódó ismeretek oktatásmódszertani lehetőségeiről a közoktatásban és az ismeretterjesztésben).

Egyetlen kategóriában sincs merev tematikai megkötés, de az Attila-émlékév értelemszerűen megköveteli, hogy az európai és ázsiai hunok életének, valamint Attila nagykirály uralkodásának, az eddigi hun-kutatások kritikai elemzésének a tárgyköre jelentse a pályázatok anyagát, s kívánatos a jelen kornak érvényes tanulságok és üzenetek hangsúlyozása is.

A pályaművek díjazása:

Valamennyi pályázó megkapja az Attila-émlékév részvételi díszoklevelét.

Valamennyi pályázó részesül a *TURÁN c. szakfolyóiratunk egyéves előfizetésében*.

Az ifjúsági korosztály győztesei számára kategóriánként: I. helyezett: 50 000 Ft, II. helyezett: 30 000 Ft, III. helyezett: 15 000 Ft.

A felnőtt korosztály győztesei számára kategóriánként: I. helyezett: 100 000 Ft, II. helyezett: 50 000 Ft, III. helyezett: 30 000 Ft.

A győztes irodalmi és történettudományi pályázatokat, valamint a nem díjazott pályaművek megfelelő részleteit közzétesszük a *Turánban*, megfelelő színvonal és terjedelem esetében külön kiadványban is, míg a képző- és zeneművészeti alkotásokat kiállításon, illetőleg emlékkonferencián mutatjuk be.

A pályaművek beküldési határideje: 2003. december 1.

**Cím: 1364 Budapest, Pf.: 184,
Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó Kft.**

A pályázat eredményét közzétesszük a *TURÁN* 2004. évi 1. számában.

Miként vált Kossuth Ferenc magyar állampolgárrá?

2002 őszén egy rejtőzködő Kossuth Lajos-level bukkan fel Nagyszalontán. Napvilágra kerülése a kiváló államférfi születésének 200. évfordulójához kapcsolódik. Az *Arany János Művelődési Egyesület*, az itteni magyarság nemzeti öntudatának egyik hivatott kimunkálója, Kossuth-ünnepségeket szervezett. A Magyar Házban tartott tudományos értekezéseket és az irodalmi, zenei műsort követően a résztvevők az Arany Múzeum galériájához vonultak, ahol a kiállított dokumentumok közvetítésével a szabadságharc apostolának életútját ismerhették meg.

Az egyik tárlóban a Kossuth Ferenc keze vonásait őrző, mindeddig rejtőzködő, megsárgult levelet fedezhettünk föl. Címzettje Bereczky Imre, Nagyszalonta főbírája; közrebocsátója, kölcsönzője pedig özv. Balogh Lajosné, a fent nevezett unokája.

Miként került ez a csaknem négy oldalra rúgó episztola a hajdúvárosba, és miről szól?

A felelet megfogalmazásához vissza kell lépünk az időben. Amikor, 1849 augusztusában, Kossuth Lajos török földre menekült, idősebbik fia, az akkor 9 éves Ferenc, a rokonoknál maradt. 1850-ben kijutott Kis-Ázsiába szüleihez, a továbbiakban megosztva velük az Angliában, majd 1861-től az Olaszországban töltött hontalanságot.

1889-ben Kossuth apánkat és családjá tagjait az akkori kormány megfosztotta magyar állampolgárságuktól. Ez mély felháborodást váltott ki a nép széles körében, s mintegy ellenlépésként városok és községek hosszú sora Kossuth Lajost díszpolgárává választotta. Ezt cselekedte Nagyszalonta községi tanácsa is, annál inkább, mivel a szabadságharc eszméihez hűséggel ragaszkodó helybeli *Népkör* irányítói már bő két évtizeddel korábban ugyanőt tiszteletbeli elnökké választották. Az 1868-ban kiadott első Évkönyvük belső címlapján pedig ez a nyomtatott dedikáció olvasható: „Kossuth Ferenc és ifj. Kossuth Lajos-Tódnak, mint a magyar haza hű polgárainak örök tisztelete jeléül ajánlja a szerkesztő.” E gesztus tehát nem valamiféle hirtelen fellobbanó megbecsülésből fakadt, hiszen e hajdúváros népe 1848–1849-ben erején felül vette ki részét az áldozatvállalásból.

A szabadságharc és forradalom eszmei irányítója 1894. március 20-án Turinban (Torino) távozott az élők sorából. Koporsóját fiai hazaszállítják és április 2-án helyezik örök nyugalomba Kerepesi-Fiumei úti temetőben. Kossuth Lajos már életében jelképpé magasztosult a nép tudatában. Most e szerep elvállalását, sőt továbbvitelét várták a vasút- és hidépítő mérnökként hírnevet szerzett elsőszülött fiútól. Nyilatkozatai tanúsítják: ő maga is a hazatérés mellett döntött, azonban a korabeli törvények szerint ahhoz, hogy valaki szavazási joggal rendelkezék, s így választó és választható polgára legyen Magyarországnak, itteni ingatlan, birtok, vagy házzal kellett rendelkeznie.

Erről a gondról, akadályról csodáltnivaló gyorsasággal értesült Nagyszalonta főbírája, Bereczky Imre, és birtokából azon nyomban húsz holdnyi szántót íratott a soha nem látott, de ismeretlenül is tisztelt férfiú nevére. Elhatározásáról, tetteről tudatta az időközben Itáliába,

Kossuth Ferenc, 1892. Ellinger Ede felvétele. A Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának gyűjteményéből.

pontosabban Nápolyba visszatért Kossuth Ferencet. A megajándékozott némi késéssel válaszolt (emiatt restelkedéssel menti magát), és háláját fejezi ki, hogy ennek következtében fölkerülhetett a szalontai választópolgárok listájára. „Így jutottam először életemben a Haza földjének egy részecskéjéhez, és így birtokossá lettem Hazámban” – írja a rövidesen politikai közszereplésre vállalkozó Kossuth Ferenc.

Életrajzi eseményeit és a századvég politikai helyzetének felvillantását értékelve, hasznosnak ítélem, hogy e családi ereklye szövegét közlétegyük, másokkal megismertessük.

Nápoly Olaszország
5 Corso Umberto
Apr. 27-én 1894

T. cz.

Bereczky Imre

városi főbíró úrnak,

Nagy Szalontán

Azon nap utolsó óráiban, melyen Hazámból távoznom kellett, két hét előtt arról értesültem, hogy ön 8300 és 1471 szám telek könyvbe foglalt 13954/a és 13954/b helyrajzi számokkal jelzett 20 hold földet az én nevemre át íratni méltóztatott.

Az át íratást ugyan azon napon elfogadtam, de eddig nem volt időm kegyeletének ily megható nyilatkoztatását megköszönni, és így csak most, elkéve, de annál melegebben köszönöm kegyességét.

A reám ruházott tulajdoni jogot csak névlegesen fogadom el, a mint ezt ön természetesnek fogja találni; és így a tényleges tulajdonos ön marad, és én csak mint be igtatott fogok szerepelni azért, hogy szavazási joggal legyenek föl ruházva, és így választó lévén, választható leszek.

Bár kegyes elhatározását meg előzőleg, vettem egy kis házat Czepléden az említett célból, és így az ön előtt lebegő indok már elég tételt nyert, – mind e mellett mélyen meghatott az ön elhatározása; – és ha megelégedést gerjeszthet önben ezen tudat, úgy tudja meg, hogy ön útján jutottam, névlegesen bár, először életemben, a Haza földjének egy részecskéjéhez, és így birtokossá lettem Hazámban, hol őseim, egy ezred év óta, nemesi joggal birtokosok voltak, és csak édes Atyám maradt a hontalanságban birtoktalanul, úgy hogy hazája földjéből egy talp alattnyit sem vallhatott sajátjának, ő, ki millióknak juttatott földbirtokot.

A Haza földje, melyből ő nem bírt többé semmit, keblébe zárta most leghűbb fiát: és midőn haza hoztuk őt, a gyászos diadal úttal szelleme meghódítja a magyar föld minden por szemét!

Az ön húsz holdja az én első magyar földem, utat nyitni volt hivatva arra, hogy e földhöz kötött jogokra támaszkodva felvehessem azon zászlót, melyet Atyám kezeiből kiragadott a halál.

Nem sokára fel is fogom venni, lángoló hazaszeretettel, de azon mérséklettel, mely nem kockáztat, és tisztelni tud jogot és törvényt, épp úgy, mint tudni fog (ha lsten s a magyar nép úgy akarják) jog és törvény át alakításán, hathatósan dolgozni.

Reményem, lesz alkalmam megszorítani hazafias jobbát, melynek vonásával ön engemet, ismeretlent, és érdemtelen, megadományozni akart.

Maradok, mint vagyok
őszinte tisztelője,
Kossuth Ferencz

Amint a fenti sorokból kiviláglott, „a reám ruházott tulajdoni jogot csak névlegesen fogadom el” – vallotta a megajándékozott. De mi lett a szóban forgó húsz hold további sorsa? Ez a kérdés a Szalontai Lapok egykori riporterét is foglalkoztatta. Kutatásának eredményét így foglalta össze: az itteni telekönyvben Kossuth 1909. május 13-ig szerepel tulajdonosként, amikor e birtokot Ser-Balogh Mihály szalontai országgyűlési képviselő vásárolta meg. Az adományozó Bereczky Imre (1842–1909) unokája ma másként tudja: Kossuth Ferenc még a főbíró életében visszaadta a húsz holdat, s az erőszakos kollektivizálásig az örökösök tulajdonában maradt. Akár így, akár úgy történt, elismeréssel gondolunk egykori földinkre, aki lehetővé tette, hogy Magyarország hajdani kormányzójának a fia „szavazási joggal legyen felruházva, és így választó lévén, választható legyen”, majd a századfordulói magyar politikai életben szerepet vállaljon.

Dánielisz Endre

A bonyhádi és a székelykeresztúri ipartestület találkozása 1911-ben

Mostanában vált ismertté egy meglepő adat, amely szerint több mint kilencven évvel ezelőtt gazdasági kapcsolat volt a bonyhádi és a székelyföldi iparosok között.

Bonyhád az újkorban

A törökök kiűzése után Bonyhád újjatelepült: a magyar jobbágytöredékek mellé német tartományokból toborzott svábokat telepítettek, majd morvaországi és galíciai zsidókat is befogadtak. A gazdasági fellendülés következménye: a háromezer főre duzzadó falu 1782-ben mezővárosi (oppidum) jogot kapott. A korlátozott kiváltság 1872-ben megszűnt ugyan, de a polgárosodás folyamata nem torpant meg. A járási székhely rangjára emelt Bonyhádon szolgabírói hivatal, járásbíróság, takarékszövetkezet, táviró- és postahivatal működött, volt vasútállomása és gőzmalma. A hatezer fős nagyközség iskolavárossá fejlődött: öt egyházi népiskola, evangélikus gimnázium, községi ipariskola, katolikus polgári leányiskola és két internátus gondoskodott a szellemi fölemelkedésről. Baksay Sándor korabeli megítélése szerint „Bonyhád nagy, szép, nyílt, versenyre termett, meglepően tiszta, kellemes városka, ... a Völgyesség gyöngye”.

A kiegyezés korában, egy korabeli feljegyzés szerint Bonyhádon „a terménykereskedés élénk, az iparos osztály szorgalmas, takarékos és jómódú”. A gazdasági fejlődésen nagyot lendített a vasút (1873) és a villamosenergia bevezetése (1902). Kisebb gyárak nyíltak, amelyek közül a zománccgyár és a cipőgyár rövidesen országos hírűvé vált. A település vonzerejét növelte a vásárok és a „fővárosi színvonalú” üzletházak gazdag kínálata. A mezőgazdaság belterjességét igazolja a piros-tarka szarvasmarha kitenyésztése és hírneve. Sorra szerveződtek a társadalmi egyesületek. A gazdasági erőfeszítések mozgató rugója a Segélyegylet (az első bank), a Tenyészési Egylet, a Kereskedelmi és Iparkör, a Tejszövetkezet, a Kisiparosok Egyesülete, majd az Általános Ipartestület. A közművelődést és a társaséletet fejlesztette a Bonyhádi Dalárda, az Olvasóegylet és Társaskör, a Műkedvelő Kör, az Ipari Társaskör, a Színpartoló Egyesület, a Tűzoltó Egyesület Zenekara.

A kétnyelvű, vallásfelekezeti szempontból sokszínű közösségben hamarosan olyan türelmes légkör alakult ki, amely a demokratikus közgondolkodás alapját jelentette. Egyed Antal plébános már a reformkor hajnalán arról írhatott, hogy a bonyhádiak „általában nagyon türelmesek egymás eránt; templomaikat költsönösen meglátogatják”.

Az 1910. évi népszámlálási adatok szerint a lakossága száma 6450; 70 százaléka német anyanyelvű (a jiddissel együtt), 25 százaléka magyar; 45 százaléka katolikus, 33 százaléka evangélikus, 17 százaléka izraelita (neológ és ortodox hitközséggel), 4 százaléka református, 1 százaléka baptista és görögkeleti vallású.

A dél-dunántúli svábok gazdasági és kulturális központjának, Bonyhádnak a demográfiai összetétele 1944–1948 között gyökeresen megváltozott. A deportált zsidók és a kiűzött német-ajkúak helyére a Völgyességbe telepítették a bukovinai székelyeket, a menekült Déva környéki és székelyföldi magyar családokat. Itt talált otthonra a Felvidékről áttelepített magyarok egy része is.

Székelykeresztúr állapota

A Nagy-Küküllő és a Gagy folyók találkozásánál fekvő település XIX. század végi adottságai sok tekintetben hasonlítanak a bonyhádiéhoz. Udvarhely vármegye székelykeresztúri járásának a székhelye ugyancsak nagyközség szolgabírói, járásbírói, adó- és postahivatallal, van vasútállomása, takarékpénztára, iparostanonc-iskolája, unitárius gimnáziuma, állami tanítóképző intézete. 1910-ben a lakosság száma 3900 fő, 98 százalékban magyar anyanyelvű, vallási megoszlás szerint a fele református, egynegyede unitárius, egyötöde katolikus.

A gazdasági fejlődésre, az árutermelés fokozására a hagyományos háziipar egy-két ágazata kínált lehetőséget. Az agyagipar mondai, népmesei, történeti jeleneteket ábrázoló termékei, valamint a „keresztúri sziták” iránt nagy volt a kereslet a székelyföldi vásárokon. Híres volt a

keresztúri szarvasmarha-tenyésztés is. A motorizált falemezgyár ládáit és dobozait az egész országban értékesítették. Az első gazdasági érdekvédelmi szervezetet, a Székelykeresztúri Városi Iparosok Társulatát 1869-ben alapították. Ennek összetartó jelképe a testület zászlaja, amely rangos szerepet töltött be a nemzeti és egyházi ünnepeken, valamint az iparostemetéseken. A zászló őrzésére és kezelésére a társulat négy zászlótartót és két „*dékány*”-t választott. Az érdekvédelmi közösséget a helyi iparosok 1891-ben *Székelykeresztúri Ipartestület-té* szervezték át. Az új alapszabállyal működő egyesülés 1911-ben ünnepelte a fennállásának huszadik évfordulóját. A két évtized során az elnökség – elnök, alelnök, jegyző, pénztárnok, iparhatósági biztos, jogtanácsos – eredményesen dolgozott. A mindenkori elnök (Veres István, S. Nagy Ferenc, Magyarosi Artúr, Rácz István) személyét általános megbecsülés övezte. Segélyalapot hoztak létre „*az elaggott és munkaképtelenné vált iparosok támogatására*”, kidolgozták a „*temetési alapszabály*”-t, bevezették a „*békeltető szabályzat*”-ot, elhatározták iparosothoz és nyersanyagraktár építését, szakkönyveket vásároltak, szaklapot járattak, műkedvelő előadásokat szerveztek, társas összejöveteleket és jótékonyági bálakat rendeztek. A százötven tagú ipartestület jogosan büszkélkedhetett a következőkkel: „*Iparosaink a testület keretében a háziipar nehézségeivel becsületesen megküzdöttek. Tetemes számukkal nagyban növelték városunk népességét, forgalmát, élénkségét; elismerésre méltóan szolgálták a közgazdaságot. Testületünk kebelében intézmények létesítésével ügyeiket előrevinni.*”

A jubileumi zászlóavatás 1911-ben

A székelykeresztúri Ipartestület két évtizedes fennállásakor, 1911. augusztus 20-án új zászlót avatott. A piros brokátselyem zászló szentelésén részt vett Haller János főispán, dr. Sebessy János alispán, Ugron Zoltán országgyűlési képviselő. Gál István, az Ipartestület új elnöke bemutatta „*a keresztény gondolat és a munka jegyében fogant zászlót*”. Pap Mózes gimnáziumi igazgató avatóbeszédében hangsúlyozta: „*zászlótok titeket kötelez az iparokban való előretörésre, folytonos szakismeretszerzésre, pontosságra, a testületi szellem ápolására, egyetértésre, egymáshoz való szoros ragaszkodásra*”.

A jubileumi rendezvényen testületileg felvonultak a székelyudvarhelyi szabó-, cipész-, fazekas- és lakatosmesterek. Küldöttség képviselte Medgyes, Gyergyószentmiklós, Gyulafehérvár iparos szervezetét. Az ország távoli vidékeiről megjelentek Gyoma, Miskolc, Rimaszombat, Baja és a „*Bonyhádi Ipartestület*” vezetői. Meglepet a bonyhádiak megjelenése. A légvonalban ötszáz kilométer távolságot áthidaló kapcsolatteremtés előzményeit, indítékait sajnos nem ismerjük. A korabeli megyei sajtóban sem találtunk erre vonatkozó híryanagot.

Feltételezésünk szerint a keresztúri állattenyésztőkhöz eljuthatott a bonyhádi díjnyertes szarvasmarhák sikerének a híre, ugyanis az 1890. évi bécsi kiállításon elnyerték a „*bonyhádi tájfajta*” megkülönböztető titlust, s az 1896. évi millenniumi országos bemutatóról az első díjjal tértek haza. Ezt követően országos érdeklődés alakult ki a jó hírű, hizlalható, átlagon felül tejelő, igazható fajta iránt. Feltehetően a székelykeresztúri gazdákat is vonzotta a tehénállományuk felrészítésének és nemesítésének a lehetősége. A bonyhádi vállalkozókat viszont érdekeltették a keresztúri dobozok és faládák. A Tejszövetkezet tökéletesíthette a túró, vaj és sajt tömegszállítását, ugyanis az esti tehervonatna földott friss bonyhádi tejtermékek hajnalra megérkeztek a budapesti piacra, a vásárcsarnokba. A zománcgyárnak is szüksége volt faládára. Ugyanis két jelentős üzletfele volt. A Magyar Államvasutak (MÁV) a „*Kihajolni veszélyes*” kis táblákat tízezres tételekben itt rendelte meg. 1911-ben a *Bonyhád és Vidéke* című hetilap szerint „*Törökország fővárosának, Konstantinápolynak az új utcarendszeréhez szükséges 100 000 utca- és hárszámítábla készítését Perczel Béla Bonyhádi Zománcgyára nyerte el*”. A sérülésmentes szállításhoz biztonságos csomagolás kellett.

A bonyhádi és a székelykeresztúri kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok ígéretes távlatait félbeszakította 1912–1913-ban a két török-ellenes balkáni helyi háború, a négy évig elhúzódó első világháború, majd a tragikus országsonkítás és Erdély elvesztése.

Kolta László

Irodalom: *Egyed Antal*: Bonyhád Mező-várasnak rövid leírása (Tudományos Gyűjtemény 1823/V. sz.); Tolna vármegye egyesületi alapszabályainak gyűjteménye – Bonyhád IV. B. 423. (Megyei Levéltár, Szekszárd); *Vörös László*: Bonyhád (Pécs, 1942); *Orbán János*: Székelykeresztúr története (Kolozsvár, 1943); *Kovács Géza-Binder Pál*: A céhes élet Erdélyben (Bukarest, 1981); *Kolta László*: Bonyhád művelődéstörténete 1867–1962 (In: Tanulmányok Bonyhád történetéből. Bonyhád, 1987).

A székely múzeumi mozgalom jelentős alakja: S. Nagy Jenő

Fotókópia: Nagy Gyöngyér

Nagy Jenő 1872. november 16-án Székelykeresztúron született református családban, és 1945. április 30-án hunyt el Budapesten. Középiskolai tanulmányait – nem egészen biztos adatok szerint – Marosvásárhelyen végezte. 1893. október 12-től a Kolozsvári Magyar Kir(ályi) Tudományegyetem jog- és államtudományi karának hallgatója lett. A lecke könyve arról tanúskodik, hogy „nagy szorgalmú, jelentős előmenetelű” diák volt. Egyetemi tanulmányait 1897-ben fejezte be. Ezt követően Csíkszeredába került ügyvédbojtárnak. Itt ismerkedett meg leendő feleségével, Pap Domokos és Sándor Anna leányával, Máriával. 1902-ben nősült. Ezután Csíkszentmártonban házat épített magának (ma gyermekotthon). Megvásárolt még egy másik házat is, amelyet irodának rendezett be. Csíkszentmárton akkor, és azután 1950-ig, a kászonalcsíki járás székhelye volt. Dr. Nagy Jenő a járási központban közjegyzőként dolgozott. Unokája, Sütő-Nagy István, aki Budapesten főiskolai tanár, 2000. december 18-án ezt írta: „Tudtommal már az első világháború előtt is igyekezett összegyűjteni a környék néprajzi emlékeit, de gyűjtött régi okiratokat, fegyvereket és műtárgyakat is. A háború után fokozottan törekedett a székely emlékek megszerzésére, részt vett a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum... működtetésében.”¹

Dr. Nagy Jenőt komolyan foglalkoztatta a csíki múzeum alapításának gondolata. Tanúság rá a Csíki Lapokban 1912. év karácsonyán közölt cikke. Abban reménykedett, hogy a megyeközpontba tervezett kulturálpalotában helyet kap majd a Csík vármegye múzeuma is. Elsőnek a marosvásárhelyi példát említi, ahol a már felépült díszes palotában a múzeum is otthonra talált. Majd a Székely Nemzeti Múzeumot alapító Csereyné lelkesítő példáját hozza fel Sepsiszentgyörgyről, amelyet követni lenne érdemes itt is. Csík vármegye gyűjtésre alkalmas terület, folytatja a gondolatot. Ha lenne ilyen helyi művelődési intézmény, az további kutatásra, fejlesztésre ösztönözne. Ha létezne Csíkban múzeum, a gyermekek a talált régi pénzermét nem a vasúti sínre helyeznék, az állampolgárok régi könyveiket, irataikat nem tűzgyújtásra használnák. A tárggyarapításban az intézménynek nagy segítségére lehetne a vásárlás is. A múzeum hatását ma, 1912-ben vitatni sem lehet. Egy jelentéktelennek látszó tárgy a kőkor-szak emberét állítja elének, a negyvennyolcas ereklje nagy idők dicsőségét és keserűségét mutatja eszünkbe – állítja a múzeum pártoló szentmártoni ügyvéd. A hatás maradandó és nemesítő! „Nem volna-e helyénvaló, hogy összegyűjtsük azt, amit összegyűjteni még nem késő, és ami magva lehet a távoli jövőben egy nagy kulturális intézménynek?” Ha a kezdet nehéz is, visszarettenni nem szabad. Az anyagi gondokon enyhíteni lehetne a kultúra fokozottabb szeretetével. „Csík vármegye sokszor emlegetett, milliókra menő magánjavariból mindig jutna, bizonyára, egy részecske, amellyel az eszmét szolgálni lehetne.” De a helyi vezető emberek, a csíki urak, sajnos, nemigen gondoltak erre, tesszük mi hozzá, mígnem az 1921-es román föld-reform végrehajtása során az agrárbizottság a Csíki Magánjavarakat ki nem sajátította. Így ez a vagyont többé már a közönség érdekében nem volt hasznosítható.²

¹ Sütő-Nagy István budapesti főiskolai tanár, Nagy Jenő unokájának levele, melyet felkérésemre szíveskedett megírni és elküldeni. Ugyanakkor három fényképet is mellékelte, amelyről fotókópiát készítettünk. Lefényképeztük továbbá Nagy Jenő közjegyző pecsétnyomóját is. Sütő-Nagy István egyben magyarázattal szolgált arra nézve, hogy mikor és miért került a Sütő előnév a Nagy név elé. A család valamikor a Sütő nevet viselte, majd az anyai ágon szerzett Nagy nevet kezdte használni. Nagy Jenő kisebbik fia, az ifjabb Nagy Jenő (1908–1944) 1940-ben kérte és megkapta régebbi nevük viselésének jogát. Azóta újból Sütő-Nagyok. A szentmártoni közjegyző pecsétnyomóján, amelyet Nagy Jenő az 1940-es évek elején készíttetett, az S. Nagy Jenő név olvasható. Sütő-Nagy István ugyanakkor megküldte nekünk a nagypapja egyetemi lecke-könyvének a másolatát is. Köszönet érte.

² Csíki Lapok. 1912. XII. 25.; Székelyföld. 1998. 9. 112. old.

A helyi múzeum gondolatát 1929–1930-ban már sokkal mostohább viszonyok között, mint korábban erre sor kerülhetett volna, a fiatal és tetterre kész Domokos Pál Péter terelte a gyakorlati megvalósítás irányába. 1930-ban Csíksomlyón a pütkösi búcsú alkalmával megnyílt a Csíki Székely Múzeum elnevezésű néprajzi és egyházművészeti kiállítás. Csík régi székházában összehozott kiállítás egyik termében dr. Nagy Jenő múzeumi gyűjteményének kisebb része is helyet kapott.³

A Bányai János által Udvarhelyen kiadott Székelység című folyóirat 1934-ben dr. Lévai Lajostól közlő rövid ismertetőt dr. Nagy Jenő gyűjteményéről. Képtárában negyvenhét festményt tekinthetett meg a látogató, főként XIX. és XX. századi magyar mestereket. Köztük Barabás Miklós, Keleti Gusztáv, Mednyánszky László és Székely Bertalan alkotásait. A cikkíró külön jelzi Sykó Miklós Bem tábornokról készült arcképét, amelyet a szeredai múzeum később, 1981-ben megvásárolt Gál Józseftől. De figyelmet érdemlő helyet foglal el a gyűjteményben az érem- és fegyvertár is. Az ismertető arra is kitér, hogy a múzeumbarát ügyvéd addigra nagy számú okiratot gyűjtött össze.⁴

Az 1930-as években Nagy Jenő, mint a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának alelnöke, döntő szerepet vállalt a csíkmenasági székely ház megvásárlásában és Sepsiszentgyörgyre szállításában. A költségek nagy részét is ő állta. 1943 júliusában Entz Géza kolozsvári egyetemi tanár és a fiatal Jakó Zsigmond, az Erdélyi Múzeum levéltárosa, a tulajdonos felkérésére rendezték a mintegy három ezer darabból álló levéltári gyűjteményt. Ők ekként csoportosították az oklevéltárat: a családi részlegbe sorolták a Sütő-Nagy família leveleit, valamint a zsögödi Mikó család levéltárának a töredékét, ugyanis Nagy Jenő anyósa, Sándor Anna anyai ágon Mikó származék volt.

Második nagyobb kategóriába sorolták a Nagy Jenő által jelentős anyagi áldozattal vásárolt, szerzett szellemi kincset. Ezt, jórészt eredet szerint, a következőképpen csoportosították: 1. A Haller család levéltári gyűjteményének a töredéke, 2. Az ippai Bydeskuti család levéltári töredéke, 3. A Rhédey család levéltárából egy kisebb rész, 4. Járdánházi Kovács János levelei, 5. Ebeczky Imre iratai, 6. A Toldi család bolyai levéltárának a töredéke, 6. Kolozsvári céhíratok (1498–1725), 8. Címeres nemeslevelek és lófősítések, 9. Az 1848–1849-es szabadságharc eseményeire vonatkozó iratok, 10. Különböző eredetű, vegyes iratok. Ez utóbbi kategóriában kaptak helyet a régi eredeti oklevelek is, a legrégebbi 1337-es évjáratú volt

A neves szakemberek úgy látták, hogy ebben a gyűjteményben Erdély egyik legjelentősebb magánkézben lévő kéziratárát ismerhették meg.

A két tudós így értékelte a Csíkszentmártonban összegyűjtött anyagot: „Az értékes anyag méltatásakor nem feledkezhetünk meg arról a lelkes, fáradságot és áldozatot nem kímélő, minden iránt érdeklődő egyéniségről sem, akinek kitűnő érzéke, és egész életen át tartó munkája az erdélyi és székely történelem e becses kincseit összegyűjtötte és megmentette. Nagy Jenő nemcsak a levéltárat őrizte meg, hanem minden alkalmat megragadott, hogy magánosoknál vagy a kereskedelemben lévő régi iratokat is megszerezzen, s ezáltal a jövő számára megmentse. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az erdélyi múltnak nemcsak írásos, hanem egyéb emlékei sem kerültek ki Nagy Jenő figyelmét, és így a levéltár mellett külön tanulmányra érdemes könyv-, kép-, fegyver-, szőnyeg, érem- és régészeti anyag gyűlt össze a csíkszentmártoni kúriában, akkor tudjuk csak teljes mértékben becsülni e tudományos és művészeti értékek tulajdonosának érdemét. Nagy Jenő gyűjtőtevékenysége az egyéni és családi kereteken túlnő és valóban nemzeti jelentőségű.”⁵

A csíki és háromszéki székelység művelődéséért, a magyar múlt kulturális értékeinek megóvásáért és a közösség érdekében történő hasznosításáért végzett munkássága életét példaértékűvé emelte.

Szűcs János

³ Szűcs János: Domokos Pál Péter Csíkszeredában (1916–1931). Székelyföld. 2001. 6. sz. 66. old.

⁴ Dr. Lévai Lajos: Nagy Jenő dr. múzeuma Sánmartinban (jud. Ciusc). Székelység. 1934. 9–10. sz. 77. old.

⁵ Entz Géza–Jakó Zsigmond: Jelentés Sütő-Nagy Jenő csíkszentmártoni közjegyző levéltáráról. Erdélyi Múzeum. 1944. 1–2. 268. old. A képzőművészeti tárgyak és a régi fegyverek, valamint a levéltári gyűjtemény mai helyzetéről keveset tudunk. Nagy Jenőnek az unokája ezt írta: „Nagymamám visszament utána (a háború után) Csíkszentmártonba, ahol a házból már sok mindent elvittek, de még jó néhány dolog megkerült. Ezek jelentős részét Bukarestbe vitték az akkori hatóságok, más része, tudtommal Csíkszeredában van.” Én úgy tudom, hogy a levéltári gyűjtemény részben, vagy egészen a sepsiszentgyörgyi levéltárba került. Néhány régi pisztoly és érme kerülhetett a csíkszeredai múzeumba is. A festmények hollétéről, a már jelzett Bem portré kivételével, nem tudok semmit.

EMLÉKEZZÜNK

Egy székelyföldi falu, Homoródszentmárton szenvedése az 1916. évi román megszállás alatt¹

1916. augusztus 4. és 17. között az Antant titkos szerződést kötött Romániával, amelynek értelmében (2. §) Románia kötelezi magát, hogy megtámadja Ausztria-Magyarországot, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és Oroszország pedig (4. §) elismeri Romániának Erdélyre és az Alföld jelentős keleti részeire vonatkozó igényét. A titkos szerződés értelmében 1916. augusztus 27-én Románia hadat üzent Magyarországnak és csapatai a Kárpátok őrizetlen hágóin keresztül, 18 helyen törtek be Erdélybe. Három román hadsereg 440 ezer embere állt szembe Arz tábornagy 70 ezer katonájával. A kormány elrendelte a Maroson túli területek kiürítését. A nem várt támadás következtében augusztus 30-ig a románok elfoglalták Brassót, Petrosényt, Orsovát és a Székelyföld nagy részét. A hadüzenet után három héttel kezdődött a központi hatalmak ellenoffenzívája, hetven nap múlva már egyetlen román katonára sem volt Erdély földjén, száz nap múlva Románia kapitulált, és Bukarestben megkötötték a békét.

A román betörés által az erdélyi magyaroknak okozott megpróbáltatások egyetlen morzsáját mutatja be Gerendás Lajos itt közölt jegyzőkönyve. (Szerk.)

Az unitárius egyház jegyzőkönyve 1916. december 24. Elnök: Zoltán Sándor lelkész.

„1. Elnöklő lelkész jelenti, hogy a román betörés alatt elveszett 2 drb. úrasztali terítő, 4 drb. pohárterítő, melyek közül 2 drb. selyemből való volt, továbbá 2 drb. papiszék takaró. A takarók közül az egyik fél volt, s rajta a 17. század elejéről származó selyemhímnzés, hímnzett részének két darabját a lelkész udvarán megtalálta. A selyem pohárterítők kivételével az elveszett javak az avultabb, értéktelegebb holmik közé tartoztak. Az invázió alatt betörték az énekvezé-ri lakás kapuját, s az egyik kapuszárnyat leszakították, a magtárul használt iskolai pince ajtaját befeszítették, s a zárt elrontották, úgyszintén elrontották a lelkési lakás ebédlője egyik ajtajának zárját is. Elveszett a keresztelőkanna is. (...)

2. Lelkész jelenti, hogy a román invázió alatt az ellenség két elesett katonáját templomunktól keletre, 8-10 lépésre hantolta el. Ezek közül egyiknek koporsójából az úrasztalára – hová kiterítve illetve ravatalozva volt – vér folyt ki, és az asztalon levő két terítőt is beszennyezte, úgy szintén a padlót is.

Erről a Főt. Püspök úrhoz jelentést tett. A püspöki leírat, erre vonatkozólag azt javasolja, hogy az egyházközség az úrasztalát cserélje ki mással, a beszennyezett terítőket a használatból vonja ki, s az eltemetett holttesteket exumáltassa, s helyezze a köztemető valamely részébe.

Keblitanács meghatározza, hogy az úrasztala helyett egy új, díszes asztalt állít, a terítőket többé nem használja, de emlékül elteszi, megőrzi, az ellenség eltemetett halottait egyelőre nem mozdítja.

3. Harangjaink közül a nagyszebeni katonai parancsnokság építészeti osztálya a kisebbiket 1916. október 27-én elvitette. Lelkésznek tudomása van arról, hogy a vonatkozó katonai kimutatás szerint nem kellett volna azt elvinni, mert a megghagyandó műemlékek közé tarto-

¹ E jegyzőkönyvből részleteket közölt: Vass István: Idők fogságában. Adalékok a romániai oktatásügy '89 előtti történetéhez; helytörténeti írások. Székelykeresztúr, 2000. 278–279. old. – Székelyderzs 1916-os szenvedéséről lásd: Gerendás Lajos: Székelyderzs és erődtemploma. Székelyudvarhely, 1998. 125–128. old.

zott. Ezt a Főt. Püspök úrnak jelentette, honnan intézkedés történt a harang visszaadására nézve, de az eredménytelen idáig.”

Jegyzőkönyv, 1917. május 4. „Tárgy: az oláh betörés következtében a homoródszentmártoni unitárius egyházközségben előállt események és okozott károk.

Az oláh hadüzenet és betörés napján, 1916. augusztus 27-én lelkész és énekvezér Kolozsvárt egyházi főtanácsi gyűlésen voltak, honnan 29-én, kedden délután érkeztek vissza az egyházközségbe.

A betörés következtében a Háromszék- és Csikmegye területéről menekülő lakosság már a betörést követő napon, 1916. augusztus 28-án délután nagy tömegben kezdett átvonulni a községen, gyalog, szekéren, kocsin, általános megdöbbenést és rémületet keltve az itteni lakosság körében. Az alkonyulat felé érkezők részben a községen alul a Recsenyéd felé eső réten, részben a községen felül a Székelyudvarhelyre vivő út mellett és a községben telepednek meg éjszakára, s a felizgult fantázia rémmeséivel izgatják fel még jobban az amúgy is megrémült, felizgult helyi lakosságot.

Községünkben a kiűritési rendeletet 30-án hajnalban hirdetik ki. Korán reggel a k[özségi] jegyző – családjával és a községi hitelszövetkezeti értékekkel szekéren elutazik, napközben híre jön, hogy a járási közigazgatási tisztikar is, élén a főszolgabíróval, elmenekült. A lakosság rémülete nő, némelykor csaknem a kétségbeesésig fokozódik, aztán kezdi az apathia felváltani a rémületet. Minden rend felbomlik. A menekülők áradata még mindig tart, Oklánd felől a háromszékiek, Abás-Keményfalva felől a csíkiak jönnek szakadatlanul. Megkezdődik a fosztogatás. Híre jön, hogy az oklándi üzleteket, a h[omoród] szentpáli Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet üzlethelyiségeit a menekülők feltörték és kifosztották. Beszélik, hogy Oklándon egy menekülő csendőrőrmester bízta a fosztogatókat, hogy mindent elvigyenek, mert most szabad.

Homoródszentmártonban először a mezőn kezdődik a menekülő háromszékiek, főleg erdővidékiek garázdálkodása. Marháikat belecspadják a kukoricásokba, s ők maguk is tördelik a már érni kezdő kukoricacsöket, és sütögetik a rögtönzött tüzeken. A község szélén levő kertekből a veteményt kiszedik és elhordják. A még be nem hordott zab-kalangyákat szekérre rakják s lovaikat, marháikat avval etetik, távozáskor szekerüket vele megrakják.

Bemennek helyi gazdák csűrbe, tetszés szerint szénát hánynak le, elviszik, ki elébök áll, hogy a rablást megakadályozza, leszúrással, agyonütéssel fenyegetik. Majd betörnek egyik-másik magánlakásba is, s rájuk nézve értéktelen holmikat is elrabolnak. Feltörik a helyi Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet üzlethelyiségét is.

A csendőrség tehetetlen, jobban mondvá szemet huny a kihágások előtt, avval okolva meg e magatartást, hogy a bíróságok megszűntek működni, nincs közigazgatás, hiába tartóztatják le a bűnözőket, s vesznek fel az elkövetett bűntényekről jegyzőkönyvet, mert nincs hova bekísérik a bűnösöket, s beterjesszék a jegyzőkönyvet.

A helyi lakosság menekülése a kiűritési rendelet kihirdetése és a közigazgatási hatóságok távozása után kezdődik meg. A 17-55 éves férfilakoságnak föltétlenül el kell menni, a többiek közül is sokan eltávoznak, de Galambfalváról, Székelykeresztúrról, Erdőszentgyörgyről nagyobb részük visszatér, mert megdöbbenni a menekültek nyomora, és az, hogy a hatóságok semmit sem gondoskodnak a menekülőkről, sőt akárhány helyen gorombáskodnak velök. A visszatérők ajkukon annak a kijelentésével jönnek: Ha meg kell halnunk, haljunk meg ott, hol születtünk, és ne az út szélén, idegenben! Rémes dolgokat mesélnek a menekülők szenvedéseiről, nyomoráról.

Egyházközségünk előljárói közül gondnok, mint besorozott katona, a hadkötelesekkel hagyja el a községet, énekvezér pedig szeptember 2-án, miután előzőleg családjának elutazásáról gondoskodott. Lelkész marad szeptember 15-ig, mikor az oláhok előnyomulása szükségessé tette az ő távozását is. Ez ideig részben énekvezérrel, majd ennek elutazása után egyedül mindennap isteni tiszteletet tart a hívekkel, főleg arra törekedve, hogy megnyugtassa a felizgult kedélyeket, s az Istenben való hit, bizalom erősítése által bátorságot, reménységet öntsön a csüggedő lelkebe. A honn maradtak vallásfelekezeti különbség nélkül buzgóan látogatták a templomot. Emellett csaknem minden nap bemegy Székelyudvarhelyre, hogy ott az alispáni hivatalnál, katonai parancsnokságnál érdeklődjék az események iránt, s a valódi té-

nyek közléseivel állja útját a folyton feltörő rémhíreknek. Főképpen Reschner György csendőrnagy, katonai parancsnok az, aki a legnagyobb készséggel és szívességgel adja meg mindig a lelkésznek a szükséges felvilágosításokat és utasításokat is, s mikor a csendőrség közböbs viselkedéséről értesül, megerősítésül népfőlkelőket, s erélyes hangú írásos parancsot küld a h. szentmártoni csendőrsre.

Szeptember 10-ike után kezd a helyzet nagyon komoly lenni községünkben. Híre jön, hogy az oláhok Erdővidéket már megszállták. Megjelenik az első kerékpáros oláh felderítő őrjárat Oklánd határában, a csendőrök, pénzügyőrök fogadják s egyet közülök lelőnek, kerékpárját zsákmányul ejtik, a többi elszalad. 11–12-én katonai telefonszerelő osztag jelenik meg községünkben, a község déli részén az országút mellett (az) egyház alsó (pince) szobájába katonai telefont szerel be, őrizetelre a csendőrséget bízva meg. Szeptember 13-án délelőtt 11 óra körül a 2. számú népfőlkelő honvédszázár ezrednek egy szakasza, körülbelül 70 ember érkezik a községbe dr. Tóth László tartalékos hadnagy, budapesti ügyvéd parancsnoksága alatt. Parajdtól, a Libántetőről jöttek, hogy az oláhok előnyomulását figyeljék, s a hadsereg-parancsnokságnak időről-időre jelentést tegyenek. Beszállásolás, lenyergelés, ebéd, rövid pihenő után a legügyesebb altisztek vezetése alatt 1-1 tíz főből álló megfigyelő őrjárat indul Székelyszombor, Száldobos községekhöz, és a homoródalmási erdőn a községtől északkeletre fekvő Bodzás – másként Csihányos – kúthoz. A felderítendő terepre vonatkozó szükséges felvilágosításokat dr. Tóth hadnagynak, kit vendégül meghív, és a huszároknak lelkészes adja meg. Leghamarabb jön jelentés a székelyszombori őrjáratról. Kitűzött helyre megérkeztek, ellenséggel nem találkoztak, azonban kevéssel előttük egy oláh lovas járőr Oklándig nyomult előre a Rika felől, egyet közülök a csendőrök lelőttek, lovát zsákmányul ejtették. A lovat mutatól a huszár elhozta, rajta jött és ment vissza a parancssal, hogy tovább figyelni s minden eseményről azonnal jelentést tenni.

Este későn jön a Száldobosra irányított járőr hírnöke, s jelenti, hogy kitűzött helyre el nem értek, mert Vargyasnál egy útkanyarodásban az erdős hegyoldaltól erős kétoldali gyalogsági sortűzet kaptak, sebesülés nem történt. Viszi vissza a parancsot: kitartani, állandóan az oláhok orrában lógni, őket nyugtalanítani, megfigyelni, hogy milyen erősségű csapatok vannak. Tíz huszárnak elég nagy feladat, de huszárok voltak s mindannyian tősgyökeres dunántúli magyarok, kipróbált öreg katonák.

Éjjel, miután egyet már aludtunk, küldi az almási őrjárat a jelentést, hogy megérkeztek, ellenséget nem láttak, de civilektől hallották, hogy az Aranyos patak mellett egy erdészlaknál (a Farkas mezőn) az előző éjszakát kb. 300 főre tehető oláh lovas csapat töltötte el, és a Csíkszentkirály felé vezető erdei utakat tudakolták, s arra vonultak el. Megy vissza a parancs: óvatosan figyelni s vigyázni az erdős, hegyes terepen, nehogy meglepje őket felderítő, vagy egy erős ellenséges őrjárat

Másnap, szeptember 14-én de. Oklándnál ismét megjelenik egy oláh kémlelő őrjárat. A toronyból hamar észre veszik. Lovasok, 11-en vannak. A temető felől jönnek. A csendőrség kivonul, két oldalról bekeríti őket, sortűzet ad rájuk, de izgatottak, nem tudnak jól lőni, egyet sem sikerül közülök leteríteni. Azonban elfogják az őrjárat vezetőjét, egy főhadnagyot, egy őrmestert, öt közembert, összesen hét embert. Délután a foglyokat Szentmártonba szállítják. Lázasan lesi mindenki, mikor hozzák. Mi is kimegyünk foglyokat várni az útra. Megérkeznek, székre a csendőrök között a főhadnagy, gyalog a lovasok. A főhadnagy kissé elhízott, nehézkes fiatalember, látszik rajta, hogy nem kenyere a katonáskodás. Németül meglehetősen beszél, elmondja hogy Halléban [Németország, G. L.] tanult a gazdasági egyetemen, földbirtokos Craiován, csak előző nap érkezett meg ezredéhez, ma patrul [járőr] szolgálatba küldték, s oly szerencsétlen volt, hogy fogságba került. Dehogy szerencsétlen, jegyzem meg, sőt nagy szerencséje volt, mert a sors megkímélte a háború szenvedéseitől, nálunk a foglyok emberséges bánásmódban részesülnek.

Ami ezt a felét illet – feleli – nem tagadja, hogy nagy szerencse a fogságba esés, de szegénynek is elég nagy, hogy oly hamar történt. Még a mi huszár hadnagyunk váltott pár szót vele, aztán átvették a helyi őrs csendőrei a foglyokat, s megindult újra a menet Székelyudvarhely felé az összegyűlt kíváncsi tömegben keresztül. Az oláh főhadnagyon vadonatúj kakas-szürke táborig ruha volt, kitűnő térképpel, messzelátóval volt ellátva, de a legénységet vékony, gyenge, világosszürke, nyári blúz fedte. Alig ment el a fogolycsapat csendőrök fedezete mellett, a

késő délutáni órákban már jött a hír, hogy a Rikán keresztül nagy tömeg oláh katonaság vonul Oklánd felé. Az a pár csendőr és népfőlkelő, mi eddig Oklándon teljesített szolgálatot, kénytelen volt elhagyni a községet s az Oklánd és Homoródszentpál között levő hegygerincen húzó-dó s a Brassó-Székelyudvarhely-Segesvár országutat védő lövészárókba vonult, melyet a 27. számú horvát gyalog ezred tartott megszállva. A Nagymál és Bérestető nevű magaslatokra küldött megfigyelő huszár őrségek alkonyat felé már jelentették, hogy Oklándot, Homoródkarácsonyfalvát, [Homoród]újfalut megszállták az oláhok. Ekkor már megkezdődött az oklándi hegyen is a tüzelés, de valószínűleg csak járőrvállalkozások voltak. A Száldobos felé küldött huszár járőr is akkor az oláhok előtt visszahúzódva az Oklánd-Szentpál közti lövészárókban foglalt helyet s onnan jelentette, hogy veszteség nélkül csatlakoztak a 27-es horvátokhoz.

A lakosság hangulata nyomott volt. Tudtuk, hogy csekély erő áll az oláhok útjában. Csikvármegyét is már megszállta volt az ellenség, s a Hargitán átnyomulva Oláhfalut állítólag elfoglalta. Egy bizonyos: annak a dandárnak a parancsnoksága, melynek feladatául az oláhok csikfelölí elönyomulásának lassítását tűzték ki, a Poklázon székel Szentkeresztbánya és Lövéte között, Oláhfalutól délnyugati irányban, mintegy 6-7 km-nyire, másnap pedig még közelebb hozzánk, a Domokos hegyen Lövéte irányában. Északról, keletről, délről nyomult mind közelebb az oláh veszedelem, s már csak egy irányban volt szabad az út: nyugatra. Az estéli sötétséggel az aggodalmaink, félelmeink sötétsége is ráborult a lelkekre. Már megdördültek a Kishomoród völgyében Karácsonyfalva és Almás között az oláhok ágyúi is, s tudtul adták, hogy az ellenséges tüzéségek is felvonult.

Biztosító őrségeknek a község keleti, északi és déli részén való elhelyezése után az oklándi hegyen folyó heves puskaropogás és néhány ágyúdörgés elhangzása megszűnése után a bizonytalanság érzetével hajtottuk álomra fejünket a késő esti órákban, hogy hajnalban ágyúdörgés legyen az ébresztőnk.

Felvirradt a község népe tehát szeptember 15-re is. E napon az izgalom tetőpontját érte el. A Szentpál–Oklánd közt levő lövészárókban megkezdődött a küzdelem. A csekélyszámú védősereg kénytelen a túlerő elől visszavonulni. A lövészárók az oláhok kezére kerül, a horvát csapatok a Dálya felé emelkedő domboldalon, Homoródszentpáltól nyugatra ássák be magukat. A huszárók elválnak tőlük s a községben állnak föl megfigyelésre. Közben a Székelyszomboron rekedt járőr is szerencsésen megérkezik: idejekorán észrevették, hogy útjukat Oklánd felől elvágták, s ők Daróczra, (a) zomboriak utasítása szerint erdei utakon átmenve, épen, kellő időben érkeztek vissza. Az almási járőr azonban elvágódott teljesen, s csak halott hátrahagyásával tudott átvágni Lövéte felé a bekerítő oláh járőrök közt. Napközben szüntelenül tartott ott az ágyúharc, kíváncsi gyermekek, asszonyok, öreg férfiak tömegesen gyűltek ki a község déli részére, hogy nézzék a Szentpálon robbanó srappnellek fehér és barna füstfelhőjét, a lecsapó gránátok füst- és poroszlopát. Hiába volt a csendőrök figyelmeztető szava, hogy ne csoportosuljanak az ellenség által jól látható terepen, hiába az erélyesebb fellépés is, egyik pillanatban szétoszlott a rémüldöző kíváncsiak tömege, de a más percben újra összeverődött, s találgatta, melyik az oláh és magyar srappel füstje. Ez alatt kétszer is végigfutott a falun a hír: Jönnek az oláhok! Először Recsenyéd felől vonuló csendőröket nézett oláh katonáknak néhány megrémült asszony, másodsor pedig a Bükkfalva fölött Karácsonyfalva felé figyelő csendőrséget vezettetette meg egy szakasz horvát katona, kik óvatosan vonultak az erdő között a völgy felé, hogy csapatukhoz csatlakozzanak. Tévedésüket idején észrevéve, szerencsére nem tüzeltek rá saját katonaságunkra.

E napon megszállták az oláhok Homoródmást is, azt jelentette az az erősebb tábori őrs, melyet egy Simon nevű tiszthelyettes vezetése alatt küldött a Nagymáltetőre dr. Tóth hadnagy. Félni lehetett, hogy esetleg községünket is meglepi az oláhok, ezért a lelkész is megtette, a szükséges lépéseket a menekülésre. Alkonyatkor a Bérestetőn levő huszárőrség jelentette, hogy körülbelül két század oláh lovas Karácsonyfalváról a hegyoldalon kifelé Szentmárton irányában előnyomul, komolyan figyelmeztette dr. Tóth hadnagy a lelkészt, hogy most már föltétlenül szükséges, hogy távozzék, mert a következőket tudni nem lehet. Még csak a Szentpálról jövő jelentést hallgatta meg a lelkész, hogy az oláhok három srappel és két gránátot lőttek a megfigyelő huszárókra, kik közül egy könnyen, egy súlyosan megsebesült, aztán a parancs szerint visszavonultak Szentmártonba, ahol bevárták míg a könnyen sebesült huszár megérkezett, s bekötözték sebeit, aztán szívélyes búcsút véve Tóth hadnagytól, az utcán gyűlt

népeket bátorítva, vigasztalva, jókívánásaiktól kísérve ment a község Székelyudvarhely felé levő végéhez, hol készen volt a szekér, melyen menekülendő volt. Istennek oltalmába ajánlva, béna nevelő apjának gondozására bízva a lelkeszi lakást, szeptember 15-én este $3\frac{3}{4}$ órakereskedésig hagyta el a községet a lelkesz, lelkében a jövő miatt való aggodalommal, szinte kialvó reménységgel.

Másnap, szeptember 16-án a csendőrség és a huszárság elvonult Székelyudvarhely irányában, hogy csatlakozzék a máshonnan is visszavonuló katonasághoz.

A község teljesen védtelenül állt, a honn maradt lakosság remegve várta a történeteket. Szeptember 17-én, vasárnap végre megjelent az első oláh lovas járőr. A falut átkutatva Homoródalmásra robogtak vissza, ahonnan jöttek. Másnap, 18-án újra egy őrjárat átkutatta a községet, harmadnap, 19-én szálláscsinálók jöttek, és 20-án Almásról Topliceanu nevű ezredes vezetése alatt átjött a 356. számú kalarás [lovas] ezred s nagyobb számú gyalogság és tüzérség. A gyalogság és tüzérség tovább vonult a mi csapataink után, a lovasság a községben maradt. Topliceanu ezredes és szárnysegédje Járes főhadnagy, s az oláh tábori pap a lelkeszi lakásba költöztek be, az énekvezér lakását szintén tiszték számára foglalták le. Ezen kívül nagyobb számú lovasságot szállásoltak mindkét helyre. A községnek minden istállója megtelt lóval, katonával.

A lelkeszi lakásban az oláh tisztet lelkésznek oláhu precízen beszélő nevelő apja fogadta. A bukaresti származású Topliceanu a plojești 6. számú kalarás ezred ezredese (Colonel) biztosította őt, hogy semminek bántódása nem lesz, és sajnálatát fejezte ki, hogy a lelkesz eltávozott, mert ha maradt sem lett volna bántódása. Ugyanakkor parancsot adott ki, hogy a községben senkit bántani nem szabad, erőszakkal senkitől semmi el nem vehető, megszabta mindennek az árát, s kihirdette. A főbb élelmi cikkek árát a következő képen szabta meg: 1 drb liba 3 lej, réce 2 lej, tyúk 1 lej 50 bani, csirke 80 bani, 1 kg hús 2 lej, 1 kg szalonna vagy zsír 2 lej, 1 kg vaj 2 lej, 1 kg túró 2 lej, 1 drb. tojás 10 bani, 1 liter tej 30 bani, 1 kg kukoricaliszt 30 bani. Egy koronát 1 lej, 1 fillért 1 bani értékben számítottak. A községi bírót, ki nem menekült volt el, meghagyta az állásában, s oláh nyelvű kinevezési okmánnyal látta el, melléje új kisbírót, esküdteket nevezett ki, katonai rendőrséget állított fel, hol panaszt mindenki leadhatta, és sérelmére orvoslást kereshetett. Főbb rendelkezései következők voltak: senkinek engedély nélkül a községből kimenni nem volt szabad, még dolgozni a mezőre sem. Engedélyt azonban senki sem kért, inkább ki sem mozdult a házból. Kaput, ajtót sem éjjel, sem nappal bezárni nem szabadott. Az utcákat a lakosság köteles volt minden reggel tisztára seperni.

Az iskolát, templomot azonban nem tartották nagy tiszteletben. Előbbiből a padokat, asztalokat, felszerelést kihányták és lovakat kötöttek be, a nagy szakállú oláh tábori pap pedig mikor a templomot felnyitatta, gúnyosan mondta oláhu: Hát templom ez? Hol vannak a szent képek, kereszt, oltár? Közönséges ház ez, nem templom!

A községben rend, a katonák között fegyelem uralkodott, míg Topliceanu ezredes katonái voltak itt. Szigorúságára jellemző, hogy minden reggel megkérdezte lelkész nevelő apját, hogy valamelyik katona nem bántotta-é, nem csinált-e bajt, kárt. Mikor pedig egy katona erőszakot követett el egy asszonyon, előbbit levetkőztette, és nyilvánosan megkorbácsolta.

A lelkeszi lakásba tábori telefont vezettek be, s a konyhás és a kisebb utcai szobában távbeszélő készüléket szereltek fel. Dandárparancsnoksági székhellyé tették meg a községet, parancsnok állítólag Topliceanu ezredes volt. Szeptember 22-én az oláhok örvendezve beszéltek, hogy Székelyudvarhelyt is már elfoglalták, s dicsekedve mondták, hogy a Tiszáig meg sem fognak állni. Kapukra, házak oldalára, kerítésekre mindenütt felpingálták a hangzatos jelszót, amellyel ellenünk jöttek: Traiasca Romania Mare! [Éljen Nagyrománia!] s közkatonák egészen mámorosan beszéltek arról a Romániáról, melynek nyugati határa a Tisza, déli a Duna, keleti a Fekete-tenger s Prut leszen. Nem igaz némely napi lapnak az az állítása, hogy Romániában a köznép nem akarta a háborút. Akik nem csupán foglyokkal és leigázott, meghódított néphez tartozó emberekkel beszéltek, azoknak más véleményük van. Romániában a legkisebb gyermeknek lelke is meg volt mértelvezve a Nagyrománia ábrándjával, s az ellenünk vezetendő háború eszméjével.

Megkezdődött a rablás és a rablott cikkekkel való kereskedés. Székelyudvarhelyről társzerekkel, automobillal hordták a rablott ruhát, szeszes italt. Minden katona részeg volt, s

szekér számra árulták a cipőt, ruhát Székelyudvarhely kifosztása után. Egy pár cipőt 4-5 koronáért adtak, könnyűszerrel jutottak hozzá, nem nagy érték volt előttük.

Szeptember 25-én az oláhoknak gyászos napjuk volt. Délelőtt egyik legjobbnak mondott tisztjük, a Calaras városából való Todor nevű főhadnagy holttestét hozták, állítólag Miklósfalváról. Az egyszerű deszkakoporsóba helyezett holttestet bevitték a templomba, és az úrasztalára helyezték. A község lakosságának megparancsolták, hogy koszorúkat, virágot vigyenek a koporsóra és a délután tartandó temetésre mindenki elmenjen. Itt volt mindenki, aki csak mehetett: jórészt asszonyok, gyermekek. Az oláh pap görög-keleti szertartás szerint a halottat beszentelte, elparentálta. A templom piacán, az úrasztala körül komor arccal álltak az oláh tisztok, s fel-felhangzott az asszonyok zokogása. Nem az elesettet siratták, önmagukért és a távol levő, szenvedő, harcoló kedveseikért, a templomért hullattak keserű könnyeket, melyben érthetetlen nyelven idegen pap beszélt. Arra gondoltak, vajon fog-e még valaki a templomban magyarul prédikálni, magyarul imádkozni, s nem teljesedik-e be az oláhok szava, hogy majd kapnak az elmenekült pap, tanító helyett oláh papot, tanítót, kik megtanítják oláhu a gyerekeket. A holttestet a templomtól keletre a »Kerítés«-ben temették el. Este még hoztak egy halottat, Neagu Ilie nevűt, azt is a templomba vitték, honnan másnap, szeptember 26-án minden nagyobb szertartás nélkül temették el a másik halott mellé.

Az első halottnak még friss fejsebéből folyt a vér, mikor az úrasztalára tették, s a koporsóból is kiszivárgott vér beszennyezte az úrasztalát a rajta levő két terítővel együtt, sőt a padlóra is lecsepegett és sötét foltot hagyott ott, szomorú, gyászos jelét amaz időnek. Úrasztala és a két terítő a beszennyezés következtében a használatból kivétték. Következő napon, szeptember 27-én az oláhok elhagyták a községet, s egy részük Székelyudvarhely felé, a gyalogosok pedig Zsákod, Dálya irányában vonultak el.

Szeptember 28–29–30. napjain csend volt a faluban. A lakosság örvendezett, hogy megsza badult a kellemetlen vendégektől, kik nagy előszeretettel viseltettek a liba, réce, tyúk, csirke, malacpecsenye iránt, s liter számra itták a friss tejet, melyet azonban csak megszóva fogyasztottak. Pénzt csak ritka esetben adtak valamiért, ajándékba adatták mindazokat a dolgokat, mert lopni nem volt szabad nappal, csak éjjel, mikor senki sem látta. Távozáskor magukkal vittek sok értékes dolgot, főképpen ruházati cikkeket, fehérneműt, pokrócot... emlékül. Az oláhok távozását követő napokon a lakosság, mely azt hitte, hogy véglegesen eltávoztak az oláh csapatok, sietve látott a mezőn dologához, melyben nagyon hátra maradt a miatt, hogy az oláhok ittléte alatt nem volt szabad kimenni a mezőre. Október elsejére, mely vasárnap volt, reménykedő szívvel ébredtek fel, s noha borús, esős volt az idő, a lelkeken a reménység sugárzása derengett. Hamar beborult ott is.

Október 1-én estére szeles, esős idő támadt. Korom sötét volt. Egyszerre patkók csattogása, zaj, lárma, szitkozódás verte fel a falu csendjét. Az emberek a házakban elsápadtak a rémület újra végigfutott a lelkeken, a reménység pislogó lángja kialudt a szívekben. Egy gondolat remegtetett meg mindenkit: Itt vannak ismét az oláhok! Ezeknek nem voltak szálláscsinálóik. Maguk csináltak szállást maguknak. Éktelenül verdesték hosszú lándzsájukkal a kapukat, és hol idejében nem siettek nekik kaput nyitni, egyszerűen betörték.

Vasárnap este volt, ilyenkor a székeley legények guzsalyasba szoktak menni kedveseikhez. A melyik leánynak legény vendége van, annál guzsalyas van. A nagy sapkás oláh lovasokat is guzsalyasoknak nevezte el a nyomorúságban is felcsillanó néphumor, guzsalyhoz hasonló hosszú lándzsájukról, de mikor az asszonyok, lányok elemlegetik őket: Isten őrizzen olyan guzsalyasoktól!

Véget nem érő menetben a lovasok délről Recsenyéd felől jöttek. Szintén kalarások voltak, a craiovai 7. ezred és a pitesti 8. ezred egy része. Parancsnokuk Mitesan ezredes Craiovából. Mindannyian kis-oláhországiak, az oláhországiak között a legdurvább, a legkötekedőbb, legműveletlenebb fajta: oltean. Amint egyik-másik elárulta, Nagyszeben vidékéről jöttek, hol állításuk szerint csapatainkat megverték, s mint ott sükségtelenekeket küldötték más front részre. Magaviseletük azonban mást árult el. Semmi nem tetszett nekik. Pusztítottak, raboltak mindent. Ha valaki a tisztkekhez panasza ment vállat vonva felelték: háború van! s azzal elfordultak, és ha a feleletre nem távozott a panaszos, hamar megmutatták tetteleg is az utat neki. A fegyelem laza volt közöttük. Észre lehetett venni bizonyos csüggedésfélét arcukon, egy olyan vonást, mi azoknak képén szokott megjelenni, kiket a szerencse bizonyos ideig tenye-

rén hordoz, de aztán hirtelen ellenük fordul a sors, keresztül húzza minden reménykedő számításukat, a szerencse hűtlen lesz.

Megkezdődött a lakossággal való kegyetlenkedés. Öreg embereket megverték, ha valaki megfogta a holmit, amit el akart rabolni az oláh, vagy szóval tiltakozott, fegyverét fordította ellene, s lelövésével, leszúrással fenyegette meg a jogos tulajdonát védelmező férfit, nőt. Egy hétig voltak a községben, s felettek minden megehetőt, amihez hozzájutottak. Szabad bejárásuk volt mindenüvé, mert ajtót, kaput bezárni nem volt szabad, a kerítéseket is ledöntötték, a hol útközből volt, hogy semmi se akadályozza a községben való járás-kelést, Szénát, zabot nem kíméltek, lovaik alól és elől soha sem fogyott el az. Többet elgazloltak, mint amennyit lovaikkal meg tudtak etetni.

A községben levő férfiakat, lovakat, ökröket folyamatosan fuvaroztatták. Hol Székelyudvarhely felé, hol Vargyasra, hol Almásra kellett fuvarozniuk, sőt Fogaras vidékére, a Sövényesre is rendeltek ki szekereket. Ezeknek oláh lakosságú községeken is kellett áthajtani, s e közben keserűséggel látták, hogy az oláhok mindenütt ünnepelőben vannak, s valóságosan vigadoznak, hogy vége a magyar világnak. Azt hitték a helyi lakosok is. Az oláhok is ezt a hitet igyekeztek beléjük gyökereztetni. Nem csak bosszantásul, de meggyőződésből is azt beszélték az oláhok, hogy soha a magyaré Erdély nem lesz, s kik elmenekültek, azok vagyona az oláhoké leszen. Talán ez az oka, hogy a helyi lakosság az elmenekültek őrizet nélkül maradt lakásaiból mindenütt igyekezett elhordani mindent, vagyis fosztogatott, nehogy az oláh kincstáré legyen az értékes és értéktelen ingóság. Kishitűek, gyávák mindig voltak, lelki szegények mindig lesznek.

Október 8-ig tartott a Mitescu ezredes parancsnoksága alatt álló olteánok garázdálkodása, e napon reggel összegyűltek, elvonultak. Ismét megtisztult a levegő, de este ismét más csapatok jöttek, a 8. kalarás ezred részei s tüzérség, gyalogság vegyesen. Újra megtelt a község oláh katonával, s az istállók lovakkal. A teheneket, marhákat kieresztették az udvarra, helyettük lovaikat kötötték be a kalarások, kik között (sokan) a sarkantyút bocskoron viselték, mert nem volt csizmájuk, vagy kímélték. Bocskoros lovasság... gyönyörű armádia! A lelkes lakásban az eltávozott Mitescu helyét Árion, 8. kalarás ezredbeli ezredes foglalta el, az újonnan érkezett csapatok parancsnoka. Az új „vendégek” arcán, magaviseletén még jobban észre lehetett venni a csüggedtséget. Egyik-másik katona nagy titokban el is árulta, hogy alaposan megverték őket Korondnál, ahonnan jöttek. Rebesgették azt is, hogy vissza kell vonulniuk teljesen. Csozátkoztak, hogy honnan van a magyarnak és németnek annyi katonája, hogy olyan hatalmas erőt tud kiállítani most is, hiszen nekik azt mondták a tiszték, hogy a két évnél régebb tartó háború annyira kigyengített minket, hogy nekik nem harcolni kell Erdély elfoglalásáért, hanem csak végig sétálni a Tiszáig. E hírek hamar végig szivárogtak a falun. Kezdett a reményesség visszatérni a szívekbe. Bármennyire is kegyetlenkedtek az oláh katonák, nem hitték, hogy Oláhország lesz Erdélyből. Pár nap múlva az ágyúdörgés közelről kezdett hallatszani: a repülőlk sűrűn vonultak át a község fölött. Hogy a mi repülőink voltak, onnan tudták az emberek, hogy a katonák hevesen lövöldöztek rájuk. Aztán, elébb délről, Pálos irányából, aztán nyugatról, a galambfalvi rét felől hangzott fel erős, tartós ágyúdörgés. Az oláhok között látható izgalom uralkodott. Sűrűn vonultak ki a községből kisebb-nagyobb lovas csapatok, melyek rendszeren megfogyva jöttek vissza, több ló, mint lovas. A község határában dél felől a Recsenyéd felé elterülő réten, szántóföldeken, a Székelyudvarhely felé vezető országút környékén szaporán kezdették ázni a lövészárkokokat. A lakosságnak megtiltották az utcára-menést nappal is. Gyalogos csapatok, tüzérek, lovasok, trének vonultak át a községen, hol egy, hol más irányban. Látszott a zavar, a rendetlenség, fejetlenség, mi lassanként úrrá lett az oláh csapatok között is. A tiszték lázasan csomagoltak s rakatták szekérra a rablott holmikat. Izgatottan, türelmetlen hangon osztogatták parancsaikat.

Az előljárással újabb fuvarokat rendeltek ki. Megrakták a szekereket is rablott holmival, búzával. Útnak indították őket Homoródalmás felé katonák felügyelete mellett, kik puskatussal bátorították a remegő hajtókat, kik között 70 éves öregember s 11 éves fiúgyermek is volt, s rúdnak is beillő husángokkal biztatták az ökröket, mikor Almás felé a hegyen igen megnehezült az iga. Egyházközségünk közül heten voltak a szekerekkel elhajtottak között, név szerint: Beke Péter (kőr.), Csala Ferenc id., Dombi Mózes Mózesé, Gergely Mózes, Kádár István (D.), Kerekes István id. bányai, Kolésa János Jánosé. Közülük Dombi Mózes 11 éves és Kolesa János 14 éves gyermekeknek sikerült Lövete és Szentkeresztbánya közt megszökni és

visszajönni, id. Kerekes István kis unokáját, Kerekes Dénest, kit magával vitt volt, Szentegyházfaluban egy embernek gondozására bízta, s az visszahozta a gyermeket, de a többi öt férfiról e napig semmi hír. Csak annyi bizonyos, hogy Csíkszereda felé hurcolták, valószínűleg Moldovába, de hogy élnek-é, meghaltak-e mi történt velök, senki sem tudja.

Az elhurcolás október 14-én történt, e napon elvonultak az oláhok is végképpen. Előző napon már lehetett észre venni, hogy távozásra készülnek. Sőt volt oláh katona, aki elárulta azt is, hogy a magyar előcsapatok néhány kilométernyire vannak, s nekik gyorsan kell visszavonulni Csík felé, mert sok a magyar katona, s Brassó felé már nem is lehet menni, mert ott el van zárva az útjuk. A legnagyobb zűrzavar uralkodott ekkor az oláh csapatok között. Gyalogos, lovas, tüzér csapatok, trének rendetlen összevisszaságban mentek be hol egy, hol más utcán, amelyik éppen arra nem vezetett, hová ők akartak menni: Almás felé. – Annyira meg voltak zavarodva, s elveszítették tájékozódó képességüket, hogy kétszer, háromszor is neki indultak annak az egy, téves irányba vezető utcának, míg észre vették, hogy nem jó helyen járnak. Különösen a tüzerek voltak nagyon elbolondulva, s képzelhetőn az a bosszankodás, káromkodás, ordítás, mit véghez vittek, mikor egy-egy szűk zsákutcába hajtottak be az ágyúkkal, hol csak a legnagyobb nehézséggel tudtak megfordulni a tévedés észrevétele után. Végre többórai eszeveszett keringőzés után valahogy kitaláltak a községből, s elvonultak Homoródalmásra, honnan a Kishomoród völgyében folytatták útjukat Szentegyházfaluba irányában, amely egyetlen útja volt a menekülésnek, mert minden más irányból már nyomultak előre a mi csapataink.

A lakosság fellélegzett. Egyszerre mindenkit az az érzés lepette meg, hogy vége az oláh veszedelemnek. Délután (október 14.) megjelent a községben az első magyar huszár járőr. Mikor a község Recsenyéd felőli végén jöttek a mi huszáraink, még máskáltak a falu ellenkező részébe tyúkért, elrabolni valóért a visszazaladó oláh katonák, de a huszárok láttára eszeveszettül rohantak csapataik után Almás-Abásfalva irányába.

Estefelé jött egy nagyobb csapat huszár. A lakosság öröme leírhatatlan volt, kicsinyek, nagyok, férfiak, nők, tömegesen tódultak az utcára. Beszélni alig tudtak, annyira erőt vett a sírás mindenkin. Boldog volt, aki hozzájutott valamelyik huszárhoz, s megszoríthatta kezét. Nem egy öregember, asszony megcsókolta a kemény, érdes huszár kezét, s vele a felszabadításnak kezét. Egész este hordták az oláhok elől eldugott szalonnát, kenyeret, tyúkot, csirkét, tojást, veteményt, hogy legyen miből jó vacsorát készítsenek a szakácsok a magyar katonák számára. Örömmámorban úszott a község, hetek óta, augusztus vége óta első nap volt ez, mikor nyugodtan hajthatták álmra fejüket a lakosok. Ha valaki az október 15-re virradó éjszakán nem tudott aludni, biztosan a nagy öröm volt az, a mi miatt elkerülte szemét az álom. A huszárok a piacon töltötték az éjszakát, reggel Almásra lovagoltak át.

Október 15-én vasárnap egész nap szakadatlanul vonultak át a községen a mi csapataink, gyalogság, tüzérség vegyesen. Délről jöttek, itt keletnek fordultak Csíkvármegye felé az oláhok nyomában. A lakosság ezer jókívánsága kísérte őket. Oly ragyogó, oly örömmel teljes vasárnapja talán soha sem volt, nem is lesz a falunak, mint az oláh uralom alól való megszabadulást követő vasárnap.

Nemsokára a községbe visszatért a csendőrőrs, k[özségi] jegyző, kezdetek visszazállingózni az elmenekültek is, a falu felvette rendes képét, mindenki munkája után látott, hogy a megkésített szántást, vetést befejezhesse. Az isteni gondviselés is oly időjárást adott, hogy minden késelem mellett is bé lehetett fejezni az őszi mezei munkát. A szomorú időknek csak keserű emléke maradt a lelkekben, s az az óhajlás, vajha az Isten több ily megpróbáltatást nem bocsátana mi reánk, községünkre, hazánkra.

Az oláhjárás természetes tetemes kárral járt. A kártevés megkezdődött már a Háromszék vármegyei és Csíki menekülők átvonulásakor, de tetőpontját az oláhok bevonulása és itt tartózkodása alatt érte el. A lakosság terményben, baromfiban, általában házi berendezésben, ruházati cikkeiben szenvedett nagyobb kárt. Több helyről búzát, kukoricát, lisztet vittek el az oláhok. A zabot akár csépelve volt, akár csépeletlen, lovaikkal feletették, elgazlották, a szénát szintén. A szarvasmarhák, lovak közül a javát magukkal vitték. A községi bírót – mert 2 drb. 4 éves szép barna csikót elrejtett – bezárták, és állítólág főbe akarták lövetni. Gyors visszavonulásuk akadályozta meg őket ennek végrehajtásában. A disznót, baromfit állandóan ölték, sütötték és ették az oláh katonák. Berendezési, ruházati cikkeket, fehérneműt tisztak, közlegé-

nyek összepakoltak a lakásokban, hol megszálltak, s magokkal vitték. Fosztogatásra a helyi lakosságot is bíztatták. Emberéletben, épületben kár nem történt, tüzeset elé nem fordult, de ezt is inkább lehet köszönni az isteni gondviselésnek, mint az oláhoknak, kik csűrben perzselték a disznót.

Az okozott károkat felbecsülő bizottság megállapítása szerint belső emberek közül lelkész 2 613 korona, énekvezér 7 709 korona 40 fillér kárt szenvedett terményben, háztartási, berendezési, ruházati, és vegyes cikkekben. Az egyházközség kára szintén a kárbecsülő bizottság megállapítása szerint 451 korona. Ebbe bele van számítva a beszennyezés által használhatatlanná tett úrasztala értéke, valamint az orgona megrongálása által előidézett kár is. Az egyházközséget ért kárról lelkész a keblitanács 1916. december 24-én tartott gyűlésén jelentést tett, s az akkor felvett jegyzőkönyv 1. pontja alatt névszerint fel vannak sorolva az oláhok itt-léte alatt elvesztett egyházközségi ingóságok. Ez ingóságok jegyzéke a leltári érték megnevezésével, s lelkész, énekvezér károsodásáról szóló kimutatással 1916. december 30. – 140-1916. lelkészi iktató szám alatt, a székelyudvarhelyi esperesi hivatalhoz Oklándra elküldetett az egyházi főhatósághoz való fölterjesztés végett.

Az egyházközségi klenódiumpok egy régi, keresztelő kannának használt teafozó ón kanna kivételével lelkész Dombi Pál keblitanácsos, volt egyházközségi gondnokkal a templom padozata alá, a fal tövében ásott kb. fél méter mély gödörbe rejtette el, ugyancsak oda helyezve az anyakönyveket, értékpapírokat, takarékpénztári betétkönyveket is. Mindezek kemény papírdobozban voltak elhelyezve, s a kihányt földdel letakarva. Lelkész értesítette az elrejtés helyéről énekvezért is, s jelentést tett a püspöki hivatalnak. Visszatérése után mindent épen és hiánytalanul megtaláltunk az elrejtés helyén. Levéltár és más könyvek hiánytalanul és sértetlenül megmaradtak.

A búzakepét hívek már befizették volt, a zabkepek is több mint felét behordták az oláh hadüzenet előtt és után, de az oláh megszállás előtt. A behordott zabot belső emberek kárrá vallották. Akik nem szolgáltatták be zabkepejüket, a keblitanács határozatából befizethették szemül és pénzül is. Előbbi esetben egy 25 kévés kalangya helyett 2 véka (50 liter) zabot, vagy 1 véka (30 liter) szemes kukoricát, utóbbi esetben 10 koronát kellett beszolgáltatni. Keblitanács határozatának a hátralékosok kevés kivétellel eleget tettek. Kik nem fizették meg ilyen alakban, azok a következő évi kepe beszolgáltatáskor adják meg hátralékos kepejüket is.

Jelen jegyzőkönyvnek egy példánya E. K. Tanácshoz való felterjesztés végett megküldetik a székelyudvarhelyi esperesi hivatalnak, egy példánya bemásoltatik az egyházközség határozati jegyzőkönyvébe. Zoltán Sándor lelkész, Györffy István egyh. jegyző, ifj. Szász István gondnok.

Közli: Gerendás Lajos

A reménytelenségből a bizonytalanságba

Epizódok az 1944 őszi észak-erdélyi menekülés történetéből

Több érv szólhat amellet, hogy érdemes körüljárni a kérdést – lényegében ugyanazok a tényezők, amelyek nehezzé is teszik a gyér számú forrás értékelését. Meghatározó szerepet játszik, hogy az észak-erdélyi menekülés történetének monografikus feldolgozására – nyilvánvaló politikai-ideológiai okokból – évtizedeken keresztül nem kerülhetett sor.

1944 őszén, az események forgatagában természetesen nem kezdődhetett meg az értékelés, az elemzés – ráadásul az akkori magyar hatóságok, illetve a politikai és katonai vezetők nem voltak egységes véleményen a tekintetben, hogy feltartóztatni, korlátozni, segíteni vagy éppen előírni kellene-e a lakosság menekülését. Később, a front nyugat felé haladtával az erdélyi menekültek áradata együtt hömpölygött tovább az anyaországiakkal. Egyre kevésbé jelentett különleges, s így önállóan kezelendő problémát az övék.

Az impériumváltás után pedig érthetően mindkét országban kínos kérdés volt a hatalom számára, hogy a népesség jelentékeny része „a lábával szavazott” az új ideológiai és nemzetállami berendezkedésről. A menekülés érzelmi és ésszerű okait, körülményeit, méreteit és kö-

vetkezményeit feltáró vizsgálatról, azaz egy megtervezett, tudományos igényű kutatómunkáról szó sem lehetett.

Az elmúlt évtizedek összes mulasztása ezen a téren sem pótolható, hiszen az egykori menekültek közül sokan már nincsenek az élők sorában. A kortársak naplójának, írásba foglalt visszaemlékezéseinek szerepe így természetszerűleg felértékelődik: egyikük, a Szilágyságból menekült Nagy István memoárja és előszóban előadott emlékezései állnak ennek a dolgozatnak a középpontjában is. A történészek és statisztikusok még a menekültek számát is csak megbecsülni tudják, egymáshoz képest olykor jókora eltéréssel. Úgy tűnik, hogy miként az észak-erdélyi menekültek sorsát, úgy a menekülésre vonatkozó történeti irodalmat is áthatja a bizonytalanság.

A könyörtelen realitás: a hadi helyzet alakulása

A menekülés okai között szokták emlegetni – nemcsak az észak-erdélyi, hanem általában a magyarországi menekülésre gondolva –, hogy a hivatalos propaganda hatására a lakosság nagy tömegei nem vetettek számot a nyilvánvaló ténnyel: közeledik, s hamarosan el is éri az országot a front. Ha mindezzel már idejében tisztában lettek volna – folytatódik a gondolatmenet –, a menekülés vagy sokkal kisebb méreteket ölt (hiszen józanul senki sem számíthatott rá, hogy valahol magyar területen megállítják a szovjet csapatokat), vagy legalábbis mérséklődik a pánik (hiszen aki akart, még viszonylag békés körülmények között, mozdítható vagyontárgyaival együtt távozhatott volna). A Szilágy megyei Nagy István története azonban azt bizonyítja, hogy még azoknak a menekülése is kapkodóvá vált 1944 őszén, akik aligha hitkozhattak tájékozatlanságra vagy naivitásra.

Az 1944-ben 22 éves Nagy István egyáltalán nem élt zárt világban. Az ország túlsó végén, Sopronban volt erdőlőnök-hallgató, s a nyugati végeken nemcsak a többi egyetemistától szerzett híreket, hanem késő estéknél a londoni rádió adását is meghallgatta. Nagyjából tisztában volt a hadi helyzettel, így azzal is, hogy „Erdély nagy veszélyben van, ha a háborút elveszítjük”. A márciusi német bevonulás után, még a vizsgák előtt – rossz előérzettel – hazautazott a szilágysági Selymesilósvára. Az ilosvai református segédlelkész rádióját hallgatva tudta aztán meg, hogy elkezdődött a franciaországi partraszállás. „A harcok félelmetes méreteket öltöttek, s feltételeztük, hogy ez már a vég. Mármint Németországnak.”¹

Az Erdélyt fenyegető veszély az 1944. augusztus 23-án bekövetkezett román kiugrással öltött határozott formát. Augusztus végén megindult a román királyi hadsereg felvonulása a már négy esztendeje magyar fennhatóság alatt álló Észak-Erdély ellen, s megtörténtek az első komolyabb román–magyar fegyveres összetűzések is.² A magyar vezetés, amely tudott a Romániát korábbi szövetségesei megtámadására kötelező fegyverszüneti megállapodásról, a támadást megelőzendő szeptember 5-én elrendelte az erdélyi csapatok előrenyomulását Torda irányában. Szeptember 13-án a 3. magyar hadsereg is behatolt Dél-Erdélybe, és néhány nap alatt visszafoglalta Aradot. A beérkező szovjet páncélosok azonban nemsokára megállították a magyar előretörést, és október 8-án a tordai fronton is elkezdődött az általános visszavonulás. Két napra rá a magyar csapatok kiűrtették Kolozsvárt, amely szerencsére megmenekült attól, hogy utcai harcok színterévé váljék.³

A Keleti-Kárpátokban még kitarító német és magyar csapatokra, valamint az otthonuk elhagyására készülő (vagy már útra is kelt) erdélyi magyarokra nézve az a támadás jelentette az igazi veszélyt, amelyet Malinovszkij hadosztályai Arad és Temesvár térségéből indítottak Kélt-Magyarország ellen, október 6-án. A szovjet páncélosok Nagyváradtól nyugatra Debrecen, illetve Nyíregyháza és Csap irányában robogtak előre. Fennállt a lehetősége annak, hogy elvágják a Tiszához való visszavonulás útját, két magyar és egy német hadsereget zárva egyetlen óriási – a sztálingrádihoz hasonló – katlanba.

A németek ezúttal résen voltak, s Debrecen térségében ellentámadásba mentek át, hogy megállítsák Malinovszkijt. Az október 10-e és 22-e között lezajlott és német „elhárító győze-

¹ Nagy István: Nyugati fogságban. Emlékek Erdélytől az Atlanti-óceánig. 1944–1946. Kaposvár, 1995. 9–11. old.

² Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Bp., 1992. 171. old.

³ Uo. 172–174. old.

lemmel” zárult debreceni tankcsata következményeként a Kárpátokból és Erdélyből a bekerítés veszélye nélkül vonulhattak vissza a német–magyar csapatok.⁴ És még átkelhetek a Tiszán a menekültek végeérhetetlennek tűnő oszlopai is...

Észak-Erdély mindenesetre elkerülte a nagyobb háborús pusztításokat. A debreceni páncélosütökzet alatt és után, október 26-ával bezárólag a magyar csapatok kiűrtették Erdélyt.⁵

Erdélyiek döntés előtt

Szinte lehetetlen felméri, hogy az észak-erdélyi lakosság – vagy szűkebben: az észak-erdélyi magyar értelmiség – szeptember közepe előtt milyen mértékben volt tisztában a katonai realitásokkal. A londoni rádiót hallgató és soproni kapcsolata révén is tájékozott Nagy István esete aligha számított tipikusnak. A román kiugrás előtt az erdélyiek többsége számára még nem volt kézzelfogható és a legszűkebb lakóhelyet is veszélyeztető valóság a háború. Szeptember elején pedig – a preventív magyar támadás első sikereinek hangulatában – könnyű volt hinni a propagandának. „A magyar sajtó ujjongott. A lelkes hangú cikkekből azt lehetett kiolvasni, hogy Dél-Erdély most már néhány napon belül újra magyar lesz.” Egyenesen a katonai vezetőknek kellett közbelépniük Budapesten, hogy megakadályozzák a közvélemény téves informálását, és így megóvják az ország népét a csalódástól.⁶

Észak-Erdély magyar polgári kormánybiztosa szintén felvilágosító munkába fogott: a honvédség tordai előrenyomulását követően azonnal felvette a kapcsolatot a város magyar vezetőivel, s kérte őket, hogy „ne ringassák magukat illúziókban, mert olyan mamuthadsereg közeledik felénk, amellyel szemben képtelenség lesz helytállani”. Igyekezett elérni, hogy a magyar lakosság – az elkövetkezendőkre is tekintettel – ne provokálja a románokat.⁷

A katonai erőviszonyok azonban néhány héten belül gyökeresen megváltoztak Erdélyben, s ez azoknak is felnyitotta a szemét, akikhez a sajtópropaganda ködfüggönyén át addig nem jutottak el a közeljövő hadi helyzetét reálisan – tehát sötétben – látó katonák és politikusok figyelmézetési. Apróbb-nagyobb jelek persze már korábban is voltak. Egyesek közülük – látszólagos jelentéktelenségük miatt – az utókor szemében szinte a komikum határát súrolják, mégis jól mutatják, hogy az élet már kizökkent a mindennapi kerékvágásból. Szeptember folyamán Nagy István unos-untalan döglött lovakat látott a zilah-sarvasági országot árkaiban; a fiatal egyetemista úgy találta, hogy senki nem törődik velük, még a cigányok sem. Meggyőződésévé vált, hogy mindez csalthatatlan jele a közelgő hadi eseményeknek...⁸

Ráadásul Erdély keleti részéből már útra kelt a menekültek első hulláma: a többszörös szovjet túlerővel vívott súlyos harcok után ugyanis szeptember közepén megkezdődött a Székelyföld polgári kiűrtése. „Mintegy háromszázezer ember vált földönfutóvá, úgyszólván egyik napról a másikra. Hosszú kocsisorok kígyóztak német és magyar katonai fedezettel az –anyaország felé.”⁹

A német csapatok visszavonulása szintén kijózanító (vagy éppen bizonytalanságot és félelmet keltő) hatással lehetett az erdélyi magyar lakosságra. Szeptember közepén a Zilah közelében fekvő Selymesilósvára, Nagy István falujába is beszállásoltak egy német századot. Ez az egység a Regátból menekült Erdélybe az augusztusi kiugrás után. A testileg-lelkileg leromlott katonák tíz napig a mezőn talált káposztán, répán és karalábén éltek, míg valahogy átvergődtek a Kárpátokon, sokuknak ekkor már fegyvere sem volt. Szeptember végéig maradtak Selymesilósván, ahová pihenőre vezényelték őket. Amikor továbbindultak, a századparancsnok egy rongyos, már nem használt felsőkabátot kapott az ilosvai református lelkésztől – Nagy István édesapjától –, hogy védje az esőtől. A parancsnok – civilben türingiai tanító - hálsán megköszönte az „adományt” és a vállára vette... „Hol volt már az a rátarti, snájdig német tiszt? A háború vége felé járt, vereség és teljes visszavonulás minden fronton. Most már

⁴ Uo. 183–184. old.

⁵ *Száz Zoltán*: Erdély védelmében. Bp., 1996. 53. old.

⁶ *Gosztonyi Péter*: i. m. 172–173. old.

⁷ *Bethlen Béla*: Észak-Erdély kormánybiztosa voltam. Bp., 1989. 163. old.

⁸ *Nagy István*: i. m. 16. old.

⁹ *Gosztonyi Péter*: i. m. 176. old.

szégyenérzés nélkül fel lehetett venni eső ellen a rongyos civil kabátot. A legbiztosabb jele annak, hogy elvesztettük a háborút, mondotta édesapám.”¹⁰

Malinovszkij és a 2. Ukrán Front délről indított támadása aztán újabb és minden addiginál egyértelműbb bizonyítékokkal szolgált arra, hogy egy korszak – az észak-erdélyi magyar világ – a végéhez közeledik. Október elején már Zilah térségében is hallani lehetett a Nagyvárad felől hangzó ágyúszót. Ez méltán döbentette meg a Szilágy vármegyei magyarokat, hiszen a szovjet hadsereg úgyszólván a hátuk mögé – közéjük és az anyaország közé – került. A kolozsvári újságban a nagyváradi harcokról, a bevonult zilahi diákok elesteről lehetett olvasni. Aki menekülni akart, nem várhatott tovább.¹¹

Kik és miért menekültek?

A pártállami érában megjelent munkák azt hangsúlyozták, hogy a magyarországi területekről (nem csak Észak-Erdélyből) elsősorban a nagybirtokosok, a gyártulajdonosok, a szélsőjobboldali pártok, illetve az ellenforradalmi rendszer közismert képviselői futottak el. Ugyanakkor azt sem lehetett elpalástolni, hogy „sokan menekültek ún. középosztálybeliek, hivatalnokok, értelmiségiek, sőt kétkezi dolgozók is”.¹²

Kétségtelen, hogy a magyar földbirtokosok nagy számban hagyták el Észak-Erdélyt a kritikus 1944. szeptemberi-októberi napokban. Selymesilosvárról is elment Leitner Elek és családja, a legnagyobb birtokos, s a lelkészek tudták, hogy a szintén tehető Antal Barna már készülődik. Olyan birtokos is akadt, aki kijelentette, hogy marad. „Nálunk odahaza állandó beszédtema volt ez – emlékezett Nagy István. – Édesapám általa hívta meg Antal Barnát, hogy beszéljünk erről, de az nem jött el. Néhány nap múlva tudtuk meg, hogy háza népével együtt egy előre lefoglalt vagyonban titokban elment Sarmaságról. Felesége a sarmasági báró leánya volt, velük együtt indultak útnak.”

A teljes magyar lakosságú Selymesilosvárról a két földbirtokoson kívül többek között elmenekült a jegyző, távozott Szócs Zoltán, a mindössze 23 éves igazgató tanító, Málnási László, a szintén fiatal segédlelkész, s október közepén családjával együtt útra kelt az 56 éves református lelkész, Nagy Lajos is...¹³ Zilahról október 16-án utazott el Budapestre Jósika János főispán.¹⁴ Kolozsvárt a menekülők tömegével együtt az ott lakó magas rangú tisztek is sietve elhagyták, hatalmas szállítókocsik segítségével, családostul, ami persze fokozta a pánikot.¹⁵ Valószínűleg mégis az a megállapítás járt legközelebb az igazsághoz, hogy a források szűkös voltára, illetve a teljesség igényével készült összegzések hiányára való tekintettel nincs lehetőség a menekültek társadalmi státusának számszerű bemutatására.¹⁶

Ami Észak-Erdély helyzetét talán leginkább megkülönböztette az anyaországi területektől, az az ottani magyarság elé kirajzolódó s kettős félelmet keltő jövőkép volt. Szülőföldjüket nem egyszerűen a szovjet, hanem a szovjet és a román megszállás fenyegette. A székelyföldi Szárhegy előljárósága pl. úgy határozott, hogy ha a szovjetek foglalják el előbb a környéket, senki se menekül, de ha a románok érnek oda hamarabb, „akkor mindenki szedi a sátorfáját, és fegyelmetlenül elhagyja a falut”.¹⁷

Az erdélyi magyarságnak egy emberöltővel korábbiakról voltak már ismeretei a román megszállás lefolyásáról és következményeiről. A sérelmek etnikai alapú bizalmatlansághoz vezettek, ez pedig a kritikus időkben feloldhatatlan féleleméretté kérgesedett. Nagy Lajos, az ilosvai református lelkész természetesen nem felejtette el, hogy csak hajszál híján menekült meg, amikor 1919-ben a román fegyveresek kivitték az erdőbe, egy fa alá állították, s kötelet hurkoltak a nyaka köré.¹⁸

¹⁰ Nagy István: i. m. 18. old.

¹¹ Uo. 18. old.

¹² Somlyai Magdolna: Történelemformáló hétköznapiak. 1944 ősze – 1945 tavasza. Bp., 1985. 18. old.

¹³ Nagy István: i. m. 18–21. old.

¹⁴ Bethlen Béla: i. m. 198–199. old.

¹⁵ Katona Szabó István: A nagy remények kora. Erdélyi demokrácia. 1944–1948. Bp., 1990. 20. old.

¹⁶ Somlyai Magda: i. m. 289. old.

¹⁷ Bartis Ferenc: Rácsok között Romániában. Erdélyben éjfélkor virrad. Bp., 1988. 9. old.

¹⁸ Nagy István (1922–2001) ny. kaposvári erdőmérnök közlése nyomán.

A református lelképásztorok közül, akik hivatásuknak tekintették, hogy erősítsék a magyarság identitástudatát, összetartozását, 1944 őszén is sokan váltak célpontjává a kegyetlenkedő román szabadcsapatoknak. A magyar hadsereg és közigazgatás visszavonulása után azonnal megkezdődtek a tisztán etnikai gyűlölségből fakadó megtorlások. Nyárszón a rátörő csoport elől csak éjszaka, alsóneműben tudott kimenekülni lakásából a református lelkész és felesége, s az ördögkeresztúri lelkészrel ugyanez történt. Kendilonán viszont egész családjával együtt lemeszárolták a magyar lelkészt – szintén az erdőbe hajtva ki őket. Hasonló módon végeztek Kispetri lelkészével,¹⁹ de olyan magyar falu is volt, ahol a lelkész házaspár kétségbeesésében önkézzel vetett véget életének.²⁰ Ekkor került sor a szárazaljai, egeresi és gyantai vérengzésre. A magyar lakosság elleni további kegyetlenkedések megfékezésére vezették be Észak-Erdélyben a szovjet katonai közigazgatást.²¹

A szocialista történetfelfogás szerint a menekülést elsősorban a propaganda motiválta, „a nagy többség tudatlanlanságból és félelemből kelt útra”.²² Az előzmények és a következmények ismeretében azonban ez a félelem Észak-Erdélyben aligha nevezhető megalapozatlannak. Az „uralkodó osztálynak” minősülő gazdagabb magyar tulajdonosréteg nyilvánvalóan nagyobb veszélyben volt a kettős – ideológiai és nemzeti – uralomváltás idején, mint a többi magyar, békés rendszerváltozásra azonban a front elvonultával sem számíthatott senki. A baloldali gondolkodású Katona Szabó István édesanyja is jobbnak látta, ha már szeptember közepén elhagyja Kolozsvárt. Fia szerint „azt mondta, ő még egyszer nem akar a románok uralma alatt élni. Elege volt a kisebbségi sorsból... Nem látta olyan rózsásnak a jövőt, mint én.” A szerveződő kommunista párt vonzáskörébe került Katona Szabó István viszont nem menekülhetett, már csak azért sem, mert az utolsó hetekben valamennyi ismerősét maradásra biztatta. És meg volt győződve róla, hogy „az erdélyi magyarság számára nem az ismert, keserves kisebbségi sors tér vissza, hanem egy olyan korszak következik, mely az ország minden nemzetisége számára a teljes jogegyenlőséget biztosítja”.²³

A selymesilovsai lelkész minderről nem volt meggyőződve. Amellett, hogy egy magyar református lelképásztor családjának valóban volt mitől tartania 1944 őszén Észak-Erdélyben, az is a menekülés gondolatát érlelte meg a közeljövő kilátásait mérlegelő Nagy Lajosban, hogy fia, István katonaköteles fiatalember volt, tehát ilyen időkben „a legjobb préda”. Amikor erről szó esett otthon, a lelkész felesége sírógörcsöt kapott, s kijelentette, hogy „azonnal induljunk, mert az oroszok és a románok biztosan elvisznek egy csomó embert a faluból, elsősorban a papot és családját...”²⁴

Mint később beigazolódtott, már nem sokkal a román közigazgatás bevezetése után megkezdődött a magyarok tömeges elhurcolása Selymesilovától néhány kilométerre fekvő város, Szilágysomlyó környékén. A Maniu-gárda önkéntesei végigrabolták a magyar iparosokat és kereskedőket, a Szilágysomlyó melletti falvakból pedig „otthonról szedték össze és vitték a különböző internálótáborokba a magyar férfiak színe-javát”. A Maniu-gárda aktivitását némileg magyarázza, hogy nemcsak Selymesilovsa fekvő Szilágysomlyó közelében, hanem Badacsony község is Iuliu Maniu szülőfaluja...²⁵

Nagy Lajos lelkésznek még egy tényezőt figyelembe kellett vennie, amikor a menekülés kérdését latolgatta: csak két évvel állt nyugdíj előtt, s a nyugdíjalapot, amely az ő befizetéseivel gyarapodott éveken keresztül, már Budapestre menekítették. A közvetlen életveszély elkerülése mellett arra is gondolnia kellett, hogy ő és családja miből fognak megélni majd.

¹⁹ Bethlen Béla: i. m. 189–190. old.

²⁰ Nagy István szóbeli közlése nyomán.

²¹ Hetven év. A romániai magyarság története. 1919–1989. Szerk.: Diószegi László, R. Süle Andrea. Bp., 1990. 49–50. old.

²² Somlyai Magda: i. m. 19. old.

²³ Katona Szabó István: i. m. 27. old.

²⁴ Nagy István: i. m. 19–20. old.

²⁵ Kosztin Árpád: Magyarellenes román kegyetlenkedések Erdélyben. Bp., 2000. 111. old. – Kosztin megállapításainak lényegét aligha lehet kétségbe vonni, mindazonáltal egyes adatai felületesnek tűnnek. Így pl. megkérdőjelezhető, amit ugyanitt közöl, hogy október 15-én értek volna Zilahra a szovjet csapatok. Másnap Nagy Istvánék még békésen hagyhatták el a közeli Ilosvát, s Bethlen kormánybiztos is csak 16-án reggel távozott a városból. Lásd Bethlen Béla: i. m. 199. old.

A menekülés számos és csak egyénileg értékelhető oka mellett tehát biztosan hatással volt a menekülők döntésére a vagyoni féltése (legalábbis azoknál, akik magukkal tudták vinni értékeiket), a kommunista hatalomátvételtől való – részben a propaganda hatására visszavezethető, részben valóságos tapasztalatokon alapuló – iszony, s nagyon hangsúlyosan az a félelem, amelyet a már megismert román nemzetállami politika és a reváns vágyától feltűzött román szabadcsapatok keltek a magyar lakosságban.

A menekülés öngerjesztő folyamatát természetesen a közeledő front hírei, majd közvetlen jelei indították be: visszavonuló, toprongyos német és magyar csapatokkal, a polgári menekültek első csoportjaival, a menekülés tényét már nem palástoló hivatalos rendelettel, csatában elesett barátok halálhírével, az ágyútűz nem is olyan távoli morájával, az út árkában heverő lótetemekkel. Úgy tűnik viszont, hogy az Észak-Erdélyből menekülőkre nem volt jellemző az a „minden tudatosságot nélkülöző illuzórikus elképzelés”, hogy „az országnak csak egy része, az is csak átmeneti időre válik hadszíntérre”.²⁶ Nem elsősorban a front elől menekültek, hanem az elől, ami utána következett.

Az indulás

Az észak-erdélyi menekültek sem akartak előbb útra kelni, mint ahogy feltétlenül szükséges volt. Az ő gondolataikban is racionális érvek csaptak össze az irracionális, érzelmi szempontokkal. Csakhogy számos esetben az ésszerűség érvényesülése nem a maradást, hanem a sürgős távozást jelentette... Az a száraz megállapítás, miszerint ők is akkor kerekedtek fel, amikor a helyben maradás veszélyei nagyobbak tűntek fel az ismeretlenbe való menekülés megpróbáltatásainál, valódi emberi tragédiákat takar.

Október első felében különösen nehéz volt elhagyni a szilágysági dombokat. „A gyönyörű időben érett a szőlő a hegyen – írta Nagy István – s mi arról beszélgettünk, hogy ha mégis elmegyünk, oda az idejé termés, akár szőlő, akár kukorica, akármi, de odavan az életünk is teljesen, mert ha az ember kiteszi a lábát az otthonából, már sehol sem lelhet ugyanolyan nyugalmat és biztonságot...”²⁷ A jónak ígérkező szüretéről említést tesz Észak-Erdély kormánybiztosa is, aki október 15-én, a szovjet megszállás előtti utolsó órákban néhány kilométerre onnan, a Zilah melletti szőlőhegyen sétált. Szomorúan látta, hogy néptelenek a szőlők, a Mezős-hegység szerpentinjein viszont folyamatosan hömpölyög a menekülők áradata.²⁸

Nagy Lajos lelkész végül is akkor döntött az indulás mellett, amikor a jegyző felajánlotta, hogy csatlakozzon hozzá, ő gondoskodik szekerekről, de ha sokáig vár a válasszal, akkor mással fog szövetkezni. „Alaposan meghánytunk-vetettük a dolgot, s másnap igenlő választ adtunk. Az egyik disznót gyorsan levágattuk, s mindent, amit csak lehetett, kolbászba tettünk, a többi lesütöttük, és fazekakban helyeztük el jól besózva. A legszükségesebb ruhákat bőröndökbe pakoltuk személyes holmijainkkal együtt. Aztán megállt a tudomány, mert egy ekhós szekérre nem sok fér el.”²⁹

Nagy István a selymesilosvai zsidók elhurcolására emlékezett ekkor. A magyar közigazgatás bevezetésével Észak-Erdélyre is kiterjesztették a zsidótörvényeket; 1944 nyarán pedig Ilosvárol is összeszedték a már régen ott élő zsidókat, és gyalog hajtották őket a tíz kilométerre fekvő városba. „Zokszó nélkül, csendben vonultak végig a falun, s lakosság a kerítések mögül hallgatagon figyelte a menetet. Anyámmal a virágoskertünk sövénye mögül elszorult szívvel néztük ez gyalázatosságot... Már régen elszállt a gyászos menet pora, de mi mélyen meghatva s megalázva még sokáig kint álltunk a kerítés mögött.”³⁰ Most az ilosvai magyar menekülők is hasonlóképpen jártak, mint néhány hónapja a zsidók, azzal a különbséggel, hogy őket senki sem kényszerítette távozásra a hadi helyzetet kívül.

Szeptemberben Kolozsváron is felfordult a világ. Az Erdélyi Párt három embere előzőleg Szalontán járt azzal a céllal, hogy kipuhatolják: milyen a polgári lakosság sorsa az ellenséges megszállás alatt. Az ő nyugtalanító tapasztalataik, valamint a magyar csapatok visszavonulá-

²⁶ Somlyai Magda: i. m. 21. old.

²⁷ Nagy István: i. m. 18. old.

²⁸ Bethlen Béla: i. m. 199. old.

²⁹ Nagy István: i. m. 19. old.

³⁰ Uo. 12. old.

sa nagy hatást keltettek a kolozsvári magyar lakosság körében. Fejvesztett csomagolás kezdődött,³¹ és hamarosan valóságos menekültáradat indult el a városból. „Bútorokkal zsúfolásig megrakott teherautók száguldoztak, majd minden utcában rakodtak, aki tehetett, a vasútra hordatta ki holmiját, és ott várakozott, míg vagonhoz jutott.”³²

Október 15-én Nagy Lajos még istentiszteletet tartott Selymesilosván. „Sok asszony és lány sírt a templomban, az emberek pedig levett kalappal félkörben várták őt a templomból kijövet.” A lelkész érthető okokból a kurátoron kívül senkivel sem beszélt távozási szándékáról, mégis híre ment a faluban, hogy családjával együtt az anyaországra készül.³³ (Az erdélyi falvakat végiglátogató dr. Szűk Odön postatitkár egy évvel azelőtt keltezett tudósítása szerint Nagy Lajos lelkész „agilis jó ember, hívei szeretik”).³⁴

Ezen az október napon történt, hogy Selymesilosva is tudomást szerzett Horthy kormányzó fegyverszünetet kérő rádiószózatáról. A lelkészéknél ismét összeült a családi tanács, hogy eldöntsék, menjenek-e vagy maradjanak. A tanácsstalanságot fokozta, hogy a kocsmáros azt üzentte: elbújtatja őket a Magurában, az Ilosva melletti hegység erdeiben. Végül mégis úgy döntöttek, hogy másnap reggel – a jegyzőékkel együtt – elindulnak. Október 16-án még látták, hogy a magyar katonák telefonhuzalokat szerelnek fel a faluban. Tőlük tudta meg, hogy Szálasi átvette a hatalmat, a harc itt is folytatódik, s tényleg jobban teszik, ha nyugat felé fordulnak. „Bizony, néhány börtöndön kívül mindenünk ott maradt a lakásban. Bútorok, ruhák, iratok, levelek, a majorság (csirke, tyúk, ruca), disznó az ólban és búza a magtárban, a szőlőhegyen a sok gyümölcs, a földeken a kukorica, amely már sárgállott. A szüret október közepével szokott Ilosván és a környéken megkezdődni, s mi éppen október 16-án reggel indultunk a bizonytalanságba.”³⁵ Nagy Istvánék soha többé nem látták a selymesilosvai szőlőhegyet.

Kormányintézkedések

A Horthy-rendszer kormányai nem szorgalmazták, hogy a lakosság szervezetlenül és nagy tömegben meneküljön nyugat felé, különösen Erdélyből nem. Lakatos Géza, az egyébként erdélyi székely származású miniszterelnök utóbb úgy nyilatkozott, hogy kezdettől fogva helytelenítette a „szertelen” menekülést. Helytelenítette már csak azért is, mert nem volt elegendő közlekedési eszköz, a felvevő területek pedig a frontvonal változásával egyre nyugatabbra szorulnak, ahol mind nagyobb gondot jelentett a menekültek elhelyezése és ételmezése. Hogy se meneküljön mindenki a Dunántúlra, kezdetben záróvonalat létesítettek a Tiszánál, de mikor a harcok ezt a térséget is elérték, újra felborult a rend. „A végén szó sem lehetett többé rendcsinálásról... A menekültek személy szerint csak a rövidebbet húzhatták azzal, hogy elhagyták otthonukat, mivel aki hazulról eltávozott, körülbelül mindenéről lemondhatott.”³⁶

A magyar vezetőket később azonban az a vád érte, hogy nem a fenti szempontok megértésével, hanem a várható harci sikerekre való hivatkozással próbálták lecsillapítani a menekült-hullámot. Ráadásul a Fővezérség szeptember 29-i rendelete egyes vélemények szerint „teljesítette a menekülési pánikot” azzal, hogy már elfogadta az önkéntes menekülés tényét, sőt erre nézve intézkedéseket is tartalmazott.³⁷ Gróf Bethlen Béla, akit 1944. szeptember elejével neveztek ki Észak-Erdély polgári kormánybiztosának, viszont úgy vélte: a szóban forgó rendelet lényege éppen az a megállapítás, hogy „polgári vonatkozásban személyi kiűrtés nincs”.³⁸

³¹ Bethlen Béla: i. m. 164–165. old.

³² Katona Szabó István: i. m. 20. old.

³³ Nagy István: i. m. 19. old.

³⁴ Szűk Odön: Szórványsors. Erdély, 1940–1944. Dr. Szűk Odön m. kir. postatitkár jelentései. Bp., 1992. 41. old. (Az „agilitás” nem valamiféle nemzeti ellenségeskedést jelentett. Nagy István visszaemlékezése szerint Selymesilosván inkább a katolikus pap volt az, aki fennen hangoztatta magyarságát, a nemzeti ügyekben a konfliktust is kész volt vállalni a környező falvak román lakosságával. Lényegében hasonlóan értékeli a helyzetet dr. Szűk Odön is, aki „izzó magyar lelkű papként” jellemzi az ilosvai plébánost fentebb is idézett munkájában.)

³⁵ Nagy István: i. m. 19–20. old.

³⁶ Lakatos Géza: Ahogyan én láttam. Bp., 1992. 148. old.

³⁷ Somlyai Magda: i. m. 21. old.

³⁸ Bethlen Béla: i. m. 156., 159. old.

Bethlen számára – saját bevallása szerint – „a legnagyobb gondot és a legtöbb munkát a hisztérikus menekülési láznak lefékezése jelentette. Sajnos ez csak részben sikerült...”³⁹ Mindenestre a Vörös János tábornok, kiürítési kormánybiztos által szeptember közepén kiadott ún. elnéptelenítési rendelet, amely a polgári lakosság eltávolításáról szólt, nyomban megjele- nése után hatályon kívül helyezte. Úgy gondolta, hogy sok ezer menekülő pusztulásához vezetne, ha ezt a „nagyon szűkszavú és hiányos”, szállítóeszközökről, szálláshelyekről, ételme- zésről és egészségügyi ellátásról sem gondoskodó rendeletet megpróbálnák végrehajtani. Bethlen Béla szerint „csak önkéntes távozásról lehet szó, saját felelősségre, kockázatra és költ- ségre”.⁴⁰ A kormánybiztos mindenkit, akivel csak találkozott, megpróbált lebeszélni a mene- külésről, bár a magyarelles atrocitások hírei őt is megdöbbsentették. Az volt a véleménye, hogy nincs annál rosszabb, mint a bizonytalanságba menekülni, hiszen a harcok ott is utolér- hetik az embert. Aki itt marad, az legalább az otthonát megmentheti.⁴¹

Az észak-erdélyi közigazgatás nem minden vezetőjében volt annyi civil kurázszi, mint Bethlen Bélában. Szeptember második felére Marosvásárhely polgári irányítás nélkül maradt, mert a polgármester elhagyta a várost, a helyettese pedig nem volt hajlandó feljönni az óvó- helyről. A nagy múltú településen úrrá lett a fejetlenség, a lakosság menekülni készült. Beth- len kormánybiztos végül a helyi IBUSZ-kirendeltség baloldali gondolkodású vezetőjét bízta meg a város irányításával, aki meg is állta a helyét.⁴²

A magyar katonai és polgári vezetők jó része tehát nem kívánta a lakosság helyzetét és a sa- ját gondolatait súlyosbítani – s nem utolsósorban az egyes országrészek nemzetiségi irányait megváltoztatni – azzal, hogy ösztönzi a menekülést. A menekülők sorsán természetesen meg- próbálták könnyíteni: a leventék és a közigazgatási hivatalok mellett segítségnyújtásra kér- ték, később utasították a magyarországi területek lakosságát is.

Az október közepén hatalomra jutott nyilasok a meneküléssel kapcsolatban is más politi- kát folytattak, mint Horthy köz- és katonai igazgatása: ők már a veszélyeztetett területek tel- jes anyagi és polgári kiürítését rendelték el – immáron nem önkéntes, hanem kötelező jelleg- gel. A nyilas kiürítési rendelkezés azonban csak október 26-án született meg, amikor már nem lehetett befolyással az észak-erdélyi eseményekre.⁴³

A menekülés

Voltak, akik vonatra szálltak, de a legtöbben valószínűleg szekereken indultak neki a nagy- világnak, a Székelyföldről csakúgy, mint a Szilágyságból.⁴⁴ Selymesilosvát a lelkész és a jegy- ző családja két ekhós szekérral és egy kisebb szénásszekérral hagyta el, ez utóbbit a fiatal taní- tó hajtotta. (Később kiderült, hogy a fogatokat a jegyző hivatalos rekvirálás útján szerezte a szomszéd román faluból. „Az oroszok úgyis elvették volna” – zárta le a kérdést a jegyző.) A diósádi postát is szakérral menekítették; a hivatalt Nagy István nagynéje vezette.⁴⁵

A szilágyságiak ekkor már csak a nagykárolyi országúton át tudtak kicsúszni az oroszok harapófogójából. Igazi káosz volt ekkor Észak-Erdélyben. Két, egymást sem nagyon szívelő hadsereg, a szovjet és a román üldözött két, egymást szintén bizalmatlanul méregető hadsere- get, a németet és a magyart egy olyan földön, amelynek románsága szorongva reménykedett, ha a „frontátvonulásra” gondolt, magyar és német lakossága pedig a legrosszabbra próbált meg felkészülni. Netán éppen menekülőben volt. Mindezt tetézte a Horthy-proklamáció és a nyilas puccs politikai zűrzavara...

Tüzérség, lovasság, gyalogság, trén, németek, magyarok vegyesen igyekeztek kimenekül- ni a bekerítésből, és zsúfolódtak össze a keskeny országúton. A Zilah melletti Meszes-hegysé- gen át vezető út birtoklásáért a német és a magyar csapatok között verekedésre is sor került.⁴⁶

³⁹ Uo. 160. old.

⁴⁰ Uo. 172–173. old.

⁴¹ Uo. 191. old.

⁴² Uo. 177–179. old.

⁴³ *Somlyai Magda*: i. m. 22–24. old.

⁴⁴ *Bartis Ferenc*: i. m. 10. old.

⁴⁵ *Nagy István*: i. m. 20–22. old.

⁴⁶ *Potoczky Kálmán*: Emlékeim az erdélyi visszavonulásról. In: *Honismeret* 1991. 2. sz. 58. old. (Úgy lát- szik, hogy Potoczkyék egysége éppen akkor és ott járt, amikor és ahol Nagy Istvánék is keresztülha- ladtak.)

A selymesilosvai menekülők három szekere a falutól 6 kilométerre, Sarmaságnál érte el a visszavonuló katonaságtól ellepett országutat. „Ezek közé a menekülő katonai oszlopok közé ékelődve jöttünk esőben, sárban Isten segítségével egy ekhós szekéren, rajta néhány koffer, egy kis ennalvaló s két hirtelen megöregedett ember, édesapám és édesanyám, akik akkor már világosan érezték, hogy ami elmúlt, örökre elmúlt, s vissza nem jön soha már.”⁴⁷

A lelkészek és a jegyzők Nagykárolytól a Vállaj–Métászalka–Kisvárdai útvonalon szekereztek tovább. Csapnál keltek át a Tiszán, s látták, hogy Ungvár felől szintén menekültek özönlének. Kétheti vándorlás után Szomotornál elváltak egymástól: a lelkészek innen egy vasúti tisztviselő családjával társulva vonattal folytatták útjukat a Felvidéken keresztül, s Léva, Galánta, Pozsony és Mosonmagyaróvár érintésével jutottak el a Győr közelében fekvő Pázmándfalura, ahol rokonaik éltek. A hosszú, túlterhelt vasúti szerelvények csak lépésben vánszorogtak, egymástól mintegy száz méter távolságra. A mozdony fűtésére kukoricát gyűjtöttek be, mert szén és fa nem volt.

Szinte az egész utazásra rányomta a bélyegét, hogy olyan sokáig halogatták az indulást Selymesilosván: útjuk olykor a szó legszorosabb értelmében vett meneküléssé vált. Még ott voltak Kisvárdán, amikor hirtelen orosz lovaság rohanta a várost, s utcai harcba keveredett a kisszámú magyar őrséggel. Néhányszor abba a szobába is beelődtek, ahol az erdélyi menekülők húzták meg magukat. Úgy tűnt, hogy az oroszok el is foglalták a várost, de éjjel újra fegyverropogás kezdődött, s reggel már német katonák jöttek ivóvizet kérni. Tokajnál megint csak azért állt egy óra hosszát a menekülők vonata, mert az oroszok már a vasútvonalat is megközelítették. Néhány kilométerre onnan egy faluban folyt az utcai harc, odahallatszott a géppisztolyosozatok hangja és a géppuskák kattogása.

A lelkész és családja mind a visszavonuló katonákról, mind a menekülési útvonal civil lakosságának viselkedéséről felemás tapasztalatokat szerzett. Az első éjszakán a melléjük sodródott magyar katonák két lovukat lopták el, s amikor Nagy István panaszra ment a parancsnokságra, az ezredes csak széttárta a karját, s annyit mondott, hogy „aki bírja marja... Szerezzek én is valahogy. Szabad a vásár, de ha valakit rajtakapnak, agyonlövöti, mert hadiállapot van.” Ahogy a kolozsváriakra sem hatott megnyugtatólag a tisztek menekülése, úgy Kisvárdán sem tett jó benyomást, hogy a menekülők látták: az egyik udvaron a magyar katonák égetik az egységük iratait. Egyedül a tábori csendőrök maradtak nyugodtak a zűrzavarban. Mindenki menekült, de ők parancsukhoz híven a keresztveződésekben állva irányították a forgalmat, és igyekeztek rendet teremteni.

A polgári lakosság sem fogadta a menekülteket mindig és mindenhol azzal a vendégszerezzéssel, amit ők a nehéz időkre való tekintettel elvártak volna. Nagy Lajosé a menekülés második éjszakáját az érkávi református pap udvarán töltötték, de ő még arra sem méltatta lelkész kollégáját, hogy a zuhogó esőben behívja a fedél alá. Nógrádszakálón a lakosság ugyan körülözlönlötte a menekültvonatokat és krumplit, kenyeret, lisztet hozott az otthontalanoknak, de a helybeliek semmit sem adtak ingyen, hanem csak sóért vagy petróleumért.

A szintén felvidéki Perbenyik községben viszont egy értelmiségi család befogadta a selymesilosvai menekülteket éjszakára. „Apámék meleg szobában aludtak, jó meleg vízben végre meg is mosakodhattak, s jó vacsorával vendégeltek meg minket a háziak. Én a lovak mellett töltöttem az éjszakát, le is szerszámoztam őket. Az istállóban jóízűek ropogtatták a szénát, miközben kint zuhogott az októberi eső. Emberre-állatra felfrissítőleg hatott ennek az emberséges magyar családnak a vendégszeretete.” És a pozsonyi magyarok is ételmet, gyógyszert, ruhaneműt osztogattak a menekülteknek, amikor vonatuk befutott az állomásra.⁴⁸

Mérleg

Az 1944. őszi észak-erdélyi menekülés kétségtelenül egyike volt a romániai magyarságot a XX. században ért legsúlyosabb veszteségeknek,⁴⁹ a számadatok körül azonban olyan sok a bizonytalanság, hogy inkább csak becslésekről lehet szó. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint 1 millió 376 ezer magyar anyanyelvű személy élt Észak-Erdélyben, ami a lakosság

⁴⁷ Nagy István: i. m. 21. old.

⁴⁸ Uo. 22–27. old.

⁴⁹ Dávid Zoltán: A magyarok száma és területi elhelyezkedése Romániában az 1992. évi népszámlálás adatai szerint. In: Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Szerk.: Kovács József. Bp., 1994. 68. old.

47,5%-át tette ki. (Arányuk akkor csaknem 1%-kal meghaladta a románokét.) 1948-ra a magyarság regisztrált létszáma 248 ezerrel, aránya közel 8%-kal esett vissza Észak-Erdélyben.⁵⁰ A létszámcsökkenés valós méreteit mindazonáltal nehéz pontosan felmérni.⁵¹

A bizonytalanság több okra is visszavezethető. Az erdélyi menekültek számáról a korabeli sajtóban lényegében semmiféle adat nem jelent meg, bár megpróbáltatásairól sokat cikkeztek.⁵² Sajnos a hivatalos statisztikák alapján is csak a kérdés körvonalait lehet megrajzolni. Az etnikai folyamatok nyomon követését a romániai népszámlálások eltérő adatrögzítő, értékelő és közlési gyakorlata, az egymásnak ellentmondó népszámlálási eredmények egybevetését pedig a publikált adatok körének szűkítése nehezíti meg.⁵³ Az is problémát jelent, hogy a népszámlálások vagy az anyanyelvet, vagy a nemzetiséget, vagy a kettőt együtt tüntetik fel.⁵⁴

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a 2. bécsi döntés után Dél-Erdélyből és a Regátból Észak-Erdélybe is beköltöztek menekült magyarok (az ott letelepedettek száma 1944 februárjáig megközelítette a 106 ezret),⁵⁵ valamint az, hogy a magyar fennhatóság négy éve alatt az anyaországból számos közalkalmazott került át Erdélybe (a jegyző is így kapott állást Selymesilosván).⁵⁶ És azokat, akik az őshonos észak-erdélyiekhez képest gyökérteleneknek számítottak azon a vidéken, valószínűleg könnyebben sodorta magával a menekülők árja.

A Népgondozó Hivatal, illetve a Népjóléti Minisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal háború után készített nyilvántartásai sem lehetnek pontosak. A szociális ellátásra, segélyre nem szorulókat, valamint a hadifogságban levők regisztrálására feltehetően nem került sor.⁵⁷ (Utóbb az Erdélyből menekült Nagy Istvánnak is be kellett vonulnia, nyugatra vezényelték, majd amerikai és francia hadifogolytáborok lakója volt 1946 márciusáig.)

Az észak-erdélyiek 1944. őszi menekülését nem gazdasági okok vagy más egzisztenciális előnyök motiválták legfőképpen, hanem „a túlélés volt az elsődleges cél”, ezért azok közül, akik úgy gondolták, hogy már elmúlt az életveszély, sokan visszatértek eredeti lakóhelyükre.⁵⁸ A Gyergyószentmiklós melletti Szárhegy menekültjei pedig éppenséggel csak Szilágy-csehiig jutottak el, s a következő tavaszon haza is indultak. (Távollétükben az egész Szárhegyet kirabolták a román szabadcsapatok. A hazatérőknek vetőmagjuk sem maradt...)⁵⁹ Észak-Erdély polgári kormánybiztosát, a hadi események miatt Budapestre vetődött Bethlen Bélát is állandóan a visszatérés gondolata foglalkoztatta. 1945 februárjában már többen is akadtak, akik Pestről megkockáztatták a visszautat Erdélybe; az a hír is elterjedt, hogy ezt áprilisiig bárki joghátrány nélkül megteheti. (1945 márciusában Bethlen gróf is hazautazott Désre, ahol a román hatóságok azonnal őrizetbe vették.)⁶⁰

Stark Tamás szerint a menekültek létszámára legjobban a román állampolgársági törvény kapcsán lehet következtetni. Az 1945-ben megjelent rendelkezés kimondja, hogy azok a személyek, akik az ellenséges erőkkel önként elhagyták Észak-Erdélyt, elvesztik román állampolgárságukat. A román földbirtoktörvény károsultjainak számából lényegében hasonló következtetést lehet levonni: ezek szerint 1944 őszén valamivel több mint 300 ezren hagyták el szülőföldjüket. A menekültek egy része véglegesen Magyarországon maradt, bár az erdélyiek

⁵⁰ Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság főbb statisztikai adatai az 1910 utáni népszámlálások tükrében. In: Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve. Főszerk.: Juhász Gyula. Bp., 1988. 42–43. old.

⁵¹ Vécsei Károly: Adatok az erdélyi magyarok számáról és területi megoszlásáról. In: Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1994. 75. old.

⁵² Stark Tamás: Magyarország második világháborús embervesztesége. Bp., 1989. 67. old.

⁵³ Varga E. Árpád: i. m. 37. old.

⁵⁴ Dávid Zoltán: i. m. 68. old.

⁵⁵ Varga E. Árpád: i. m. 42. old.

⁵⁶ Szűk Ödön: i. m. 41. old.

⁵⁷ Stark Tamás: i. m. 71. old.

⁵⁸ Uo. 67. old.

⁵⁹ Bartis Ferenc: i. m. 10–11. old.

⁶⁰ Bethlen Béla: i. m. 15., 210–211. old.

nagyobb hányada hazatért. Az 1944 őszen tetőpontra hágott menekültáradat csak 1947-ben apadt el fokozatosan.⁶¹ Vécsei Károly szerint mintegy százezer magyar hagyta el Erdélyt „1944 után”,⁶² Dávid Zoltán „a második világháború alatt és után” kivándorolt 125 ezer romániai magyarról beszél.⁶³ (Nem világos, hogy az utóbbi adat magában foglalja-e valamilyen mértékben a 2. bécsi döntés után Magyarországra távozó dél-erdélyi magyarok számát, s az sem egyértelmű – sem Vécseinél, sem Dávidnál –, hogy pontosan mely évek, milyen időszak menekültjeiről van szó.)

Az mindenesetre bizonyos, hogy az 1944. őszi erdélyi menekülés jelentősen hozzájárult a romániai magyarságra nézve kedvezőtlen demográfiai változásokhoz. És nem egyedül a kivándorlás-kimenekülés közvetlen következményei révén, hanem közvetett hatásával is. A menekülés megkönnyítette, hogy a román politikai vezetés folytassa Erdély etnikai arculatának átfarmálását. Az eltávozott magyar tisztviselők, alkalmazottak helyére román nemzetiségűek jöttek, és a földreform is nagyarányú bevándorlással, illetőleg betelepítéssel járt. Végeredményben a magyarok aránya jobban csökkent Erdélyben, mint a számuk.⁶⁴

A pusztá demográfiai adatoknál még fontosabbak – bár egzaktt módon szintén nehezen felmérhetők – a menekülés kulturális hatásai. Észak-Erdély egy része magyar értelmiség nélkül maradt, ami nemcsak az erdélyi magyarság, hanem az egész romániai társadalom számára nehezen pótolható és következményeiben máig ható szellemi veszteséget jelent. A kettős elnyomás alatt így még védtelenebb volt a magyar kisebbség, amelynek számára a második világháború vége nem felszabadulást, hanem újabb megpróbáltatásokat jelentett. „Lélektanilag talán azt volt a legnehezebb feldolgozni, hogy a trianoni békediktátum nem egy pillanatnyi érdekből született igazságtalan határozat, hanem egy megismételhető, nem korrigálható döntés volt.”⁶⁵

A menekültek szétszórátása azáltal vált teljessé, hogy a menekülthullám nem állapotodott meg a trianoni határok között, hanem átcsapott a Kárpát-medencén. (A selymesilosvai lelkész családjá sem csak Magyarországon szóródott szét: többek között Debrecenben, Nyíregyházán, Budapesten és Kaposváron él a rokonság, de volt köztük, aki az Egyesült Államokig és Argentínáig vándorolt. A franciaországi hadifogolytáborokban sínylődő és otthona elvesztése miatt elkeseredett Nagy István pedig az éhhalál küszöbén beállt az Idegenlégióba...)

Azok az erdélyi menekültek, akik végül Magyarországon telepedtek le, valószínűleg alakítottak valamit a társadalmi mentalitáson, a közgondolkodáson. Országos szerveződésre a pártállami időkben nem gondolhattak, de kisebb közösségekben általában számon tartották egymást. És azt is, hogy mi köti őket Erdélyhez. Jelenlétük nyilvánvalóan hozzájárult ahhoz, hogy a magyar társadalom mindvégig fogékony volt az erdélyi magyarság sorsával összefüggő kérdések iránt. A megoldatlan etnikai konfliktusok, a kibeszélhetetlen egyéni és nemzeti sérelmek logikus és természetes módon kapcsolódtak össze a kommunista rendszer kritikájával, és az 1980-as évek végén nem elhanyagolható szerepet játszottak a politikai változásokban, Magyarországon csakúgy, mint Romániában.

Nagy Zoltán

⁶¹ Stark Tamás: i. m. 67–70. old.

⁶² Vécsei Károly: i. m. 76. old.

⁶³ Dávid Zoltán: i. m. 58. old.

⁶⁴ Hoóz István: A nemzetiségi struktúra átalakulása a Kárpát-medencében. In: Magyarország történeti demográfiája, 896–1995. Millecentenáriumi előadások. Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1997. 400. old.

⁶⁵ Uo. 400. old.

Új vezetősége van az ózdi Lajos Árpád Honismereti Körnek

Több mint negyven esztendeje, 1962. november 9-én jött létre az Ózdi Honismereti Kör, amely 1986-ban, a jeles néprajzkutató 75. születésnapján vette fel Lajos Árpád nevét.

A Honismereti Kör megalakulásától kezdve fő feladatának tekintette Ózd város és térsége népi hagyományainak gyűjtését, feltárását, őrzését, a gyűjtött anyag feldolgozását, bemutatását rendezvények, kiállítások, publikációk révén. Ez utóbbi különösen erőssége volt a Körnek, ami hozzájárult ahhoz, hogy az elmúlt évek során jelentős, országosan elismert hírnévre tett szert.

A Lajos Árpád Honismereti Kör nemrég tartotta vezetőségválasztó közgyűlését a Városi Múzeum kiállítótermében. A megjelenteket *Csorba Lajos*, a Kört fenntartó Városi Művelődési Központ igazgatója köszöntötte. Kijelentette, hogy a honismereti munka a közművelődési tevékenység szerves része. Ezt követően *Kocsik László*, a közgyűlés levezető elnöke áttekintette a Kör fontosabb eredményeit, hangoztatva, hogy a múlt egykor jelen volt, a mi jelenük pedig a jövő múltja lesz, ezért nem mindegy, miként tevékenykedünk.

A vezetőségválasztás eredménye: A Honismereti Kör elnöke: *Döbör Istvánné*, a Vasvári úti Általános Iskola tanára; titkár: *Balogh Lászlóné* nyugalmazott tanár. A vezetőség tagjai: *Gázsikné Kovácsics Erzsébet* a Polgármesteri Hivatal Művelődési, Ifjúsági és Sport Ügyosztályának főtanácsosa, *Dobosy László* az ózdi Városi Múzeum igazgatója és *Kocsik László* újságíró, a Városi Közművelődési Központ művelődésszervezője.

Döbör Istvánné
a Honismereti Kör új vezetője

Kerékgyártó Mihály

Felhívás minden magyarhoz

A harmadik évezred első évtizedében II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának 300. évfordulóját ünnepli a magyar nemzet. A Fejedelem függetlenségi küzdelmeinek kiemelkedő eseménye volt az *Ónodi Országgyűlés*, ahol kimondták a magyart évszázadok óta elnyomó Habsburg-ház trónfosztását. Egyhangúlag, nagy lelkesedéssel kiáltották a rendek: Éb ura fakó – mától József nem királyunk!

Az Ónodi Lorántffy Zsuzsanna Honismereti Egyesület – amely elindítója volt az ónodi vár restaurálásának, a Muhi csata emlékműve létesítésének, emlékművet állított I. Rákóczi Györgyné Lorántffy Zsuzsannának és a II. világháború elesetteinek – az ónodi országgyűlés 300. évfordulójára, 2007-re Ónodon II. Rákóczi Ferenc szobrának felállítását javasolja az ország lakosságának és minden rendű és rangú szervezetének és intézményének.

Erre nézve elkülönítve rendelkezésre bocsátja számlaszámát

11734004–20433536

Ónodi Lorántffy Zsuzsanna Honismereti Egyesület

Ha Isten segít és minden magyar akarja Ónodon a nevezetes esemény színhelyén az örök példaként előttünk álló II. Rákóczi Ferenc szobrával lesz gazdagabb az ország.

Ónod, Miskolc 2001.

Dr. Udvary Sándor
alelnök

Csizmadia László
titkár

Dr. Ágoston István György
elnök

Gyarmati Sándorné

Petrás Mária kerámiái*

Ezekben a napokban Magyarország szerte, és Budapesten különösen számos művészeti eseménnyel köszöntik az alkotók és szervezők a tavaszt. A Tavasz Fesztiválon részt venni évek óta rangot jelent. Így a Magyarok Házában mi is részesei lehetünk a jeles eseménysorozat egyik kiemelkedő programjának, Petrás Mária keramikumművész alkotásával találkozván. Ha a teremben körüljárunk megtapasztalhatjuk, hogy észrevehetően lecsendesíti a külvilágtól zaklatott figyelmünket. Mosolygó és komoly arcú leányok, asszonyok, gyermekek, rendezett csoportok, és szépséges öltözékek kompozícióival azonnal egyfajta időtlennek tűnő világba varázsol minket a művész. Állandóság, derű, szolid, de gazdag színvilág, évezredes mintakincs könnyed rajzolatai adják kompozícióinak emberszabású kereteit. Az agyagművesség sokféle, de mindenképpen nehéz fizikai munkálataiból ő a kizárólag kézzel felrakott és mintázott, majd egyenként külön dekorált és kiégetett megoldásokat választotta, ezzel is megalapozván az egyedi kerámiaszobrászatban sajátos helyét. Amikor 1995-ben a budapesti Iparművészeti Főiskolán végzett tanulmányai alapján, tanárától, Csekovszky Árpádtól átvette a diplomát, mestere és kollégái véleménye szerint is már régen kialakult művészegyénség volt. Hozta magával a nekünk oly messzi csángó-magyar kultúrából ezt a műveltséget, és egyre magabiztosabb formakészítéssel érlelte máig kerámiaszobrait.

Pályája sok kemény munkás esztendőn keresztül formálódott mai sikereiig. Mert azt már elmondhatjuk, hogy a jelenleg a pilisi hegyekben dolgozó művész szívesen látott kiállító Magyarország-szerte és külföldön is, ami a kereskedelemcentrikus művészvilágban egy ilyen viszonylag rövid idő alatt elismerésre méltó siker. Mi lehet a titka? Petrás Mária művészetében magától értetődő természetességgel jelenik meg egy ősi kultúra mese és népdalvilága, a szépség és jószág egyszerűsége, és mindenekfelett az a mosolygós szeretet, amelyet a zajos és tülekedő világban, a nagyvárosi és vidéki elnyomorodott magányosságokban sokan, sokféleképpen elveszítettünk. Petrás Mária szobraival visszavezet a tiszta forrásokhoz és a hagyományok kitéphetetlenül pontos gyökereihez.

Hitvallásom

Abban a világban, amelyben születtem, imádságos harangozással kezdődött a nap, és avval is ért véget. A családok gazdagságát 8-10-12 gyermek jelentette. Az ötévestől a legöregebbekig mindenkinek nélkülözhetetlen szerepe volt. Hétköznap azért dolgozott az ember erővel és szorgalommal, mert előtte állt egy-egy ünnep. Az ünnep előtt mindig nagy készülődések voltak. Az emberek kitisztították lelküket, életüket, házukat, istállóikat, oljaikat, kertjeiket, falujukat, megbocsátottak, megbéreltek, misére mentek szép ünneplő ruhában, és délután megjárták egymást. Az ünnepek nagy örömmel teltek. Mindent meg tudtak teremteni maguknak úgy, hogy nem voltak senkinek a szolgálói. Tudták, hogy mi a rendje a világnak, mert a nap, a hold, a csillagok, az idő járása és a mélységes hitük útbaigazították őket. Akármit nem cselekedtek, akármit nem ejtettek ki a szájukon.

Névtelen szentek között nőtem fel, akik a sereg gyermekükkel körülvéve tudtak énekelve fenni, szőni, gyönyörűen hímezni, varázslatossá tenni azt a nehéz világot. Bőjtlet és imádsággal, Mária erejével elmesszítették a testi-lelki bajokat. Az ő képüket szeretném példaként a világ elé tárni!

* Elhangozott 2003. március 12-én a Magyarok Házában (Szerk.)

Boldogasszony

Háromkirályok

Önéletrajz

1957. január 19-én születtem a Bákó megyei Diószénben, Romániában. Édesapám Petrás Vazul, édesanyám Miklós Nyica. Mindketten tősgyökeres moldvai csángó földművesek. Nyolcan vagyunk testvérek. Három öcsém és négy húgom van. Iskoláimat hatévesen, Diószénben kezdtem. Ekkor találkoztam először a román nyelvel. Ott elvégezve a tíz osztályt, Hétfaluban folytattam tanulmányaimat egy szakmunkás képzőben, amit kitüntetéssel végeztem, mint elektroműszerész. Munkába álltam és mellette a brassói nép-főiskolán, a grafika szakon, Klement Béla osztályában tanultam három évig.

Esti tagozaton elvégeztem a gimnáziumot, sikerrel tettem érettségét. Egy hétfalvai gyárban dolgoztam, mint dekoratőr. Színházi plakátjaim országos első helyezést kaptak egy akkoriban rendezett grafikai versenyen. 1988-ban kényszerűségről önálló lettem, és egyedül kizárólag festésből, rajzolásból tartottam fenn az akkor már 8, illetve 10 éves gyermekemet, lakást vásároltam Hétfaluban.

1990 nyarán jöttem először Magyarországra egy csángó küldöttség tagjaként, Domokos Pál Péter születésnapjára. Az ünnepségen többen meglátták Péter bácsinak készített rajzaimat, közülük valaki meghívott a Nemzetközi Előkészítő Intézetbe tanulni. Ekkor kezdtem írást-olvasást tanulni magyarul. 1991 szeptemberében már a Magyar Iparművészeti Egyetem (akkor még főiskola) hallgatója voltam kerámia szakon. 1995-ben jelesen diplomáztam Csekovszky Árpád növendékéül. Azonnal felvételt nyertem a Mester Képzőre is, amelyet azután kitüntetéssel végeztem. Három és fél méter magas, két méter széles, csaknem életnagyságú, öt alakos, mázatlan kerámia diplomamunkám a dévai Ferences Kolostor kerengőjében áll.

1997-ben volt az első önálló, jelentősebb kiállításom Zuglóban, ezt követően Százhalombattán, amelyet eddig több mint 90 követett a fővárosban és szerte az országban. Ezen kívül kiállítottam Olaszországban öt alkalommal, Franciaországban két alkalommal, nemrég tértem haza Torontóból. Meghívásom van Rómába és az Egyesült Államok több városába. Budapesten négy, vidéken, határon belül és túl legalább nyolc köztéri munkám, Sitkén, Százhalombattán és Száron egy-egy keresztutam áll.

1990 óta folyamatosan és aktívan veszek részt a csángó ügyeket szolgáló anyországi és határon túli szervezetek munkájában. Hét mint hét énekelek csángó népdalokat különféle kulturális és nemzeti rendezvényeken, rádió- vagy televízióstúdiókban.

2001 tavaszán telket vásároltam Pomáz külterületén a Mesélő nyugati lejtőjén. Bár igen szerény körülmények között, de benne lakunk a még építés félben lévő házunkban, és a kicsiny, de végre saját műtermemben dolgozhatok, amely véglegessé fejleszthető állapotban van.

Ilyen egyszerű lenne ez, ha magunk is az életerejével és hitével megalapozott bátorságát a magunk területein, akár az övéhez hasonló megpróbáltatások árán is, követnénk. Ez a tehetőség és a művészi kisugárzó erő adatott meg éneklő művészetében is, ezzel mintegy csodaként megjelenítve előttünk itt, a XXI. század elején, egyfajta paradicsomi teljességet, de legalábbis annak lehetőségét. Az agyagművészség mint a legősibb földhözkött alkotóművészet és a lélek hangjaként felszálló ének szívárványában ajándékoz nekünk boldogságot otthonainkba Petrás Mária, aki csángómagyar kultúra és a kortárs magyar keramikusság jellegzetes személyisége. Művei éppen olyan idolkákká, jelképekké formálódtak, mint a prehistorikus agyag, amelyeket a régészek ásió régmúlt idők felbecsülhetetlen emlékeként hoztak újra napvilágra, s ma múzeumokban őriznek. De nekünk ő itt van, a maga élő valóságában és alkotó tehetségében. Társunk, biztatónk és szeretetet sugárzó ritka kortársunk, akinek műveivel otthonainkban is, s középületekben is jó és felemelő érzés együtt élni.

Köszönjük, hogy megosztja velünk művészeti értékeit, és sok sikert kívánunk jövőépítéséhez.

N. Dvorszky Hedvig

Kanyar József: Megnyitó

Tisztelt Honismereti Akadémia!
Hölgyeim és Uraim!

A 2003-ban Nyíregyházán ötödik alkalommal sorra kerülő XXXI. Honismereti Akadémiát a város újratelepülésének 250. évfordulóján rendezzük. Az elsőt 1973-ban Hazafiság és honismeret címmel, a másodikat az ifjúsági mozgalomról 1974-ben, a harmadikat 1976-ban az irodalmi hagyományok ápolásáról, a negyediket 1982-ben a falu társadalmát, természeti környezetét feltáró honismereti tevékenységről, az ötödiket pedig most, a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján.

Hatalmas feladatot vállalt magára a Honismereti Szövetség és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület, amikor elkészítette az Akadémia programját. Már előljáróban is csak dicsérni tudom az évfordulóhoz méltó programot. Görcső alá veszik a téma jeles kutatói az elkövetkező napokban a Rákóczi szabadságharc korát, kiemelkedő személyiségeit, művelődéstörténetét, eredményeit, nemzetközi vonatkozásait és a néphagyományban való továbbélését. Hallhatunk előadást Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kutatóktól, korreferátumokat a Rákóczi-szabadságharc érdekes, sajátos helyi problémáiról. Megismerkedünk a vendéglátó város és a megye nevezetességeivel, s reméljük jut idő a kellemes beszélgetésekre, baráti találkozókra a honismereti mozgalmat gazdagító gondolatcserékre is.

Kedves Hallgatóim!

Szeretnénk még röviden szólni a nemzet emlékezetének soha el nem törölhető artikulációjáról. Az immár 31. alkalommal megrendezendő akadémia ezúttal is nagy történelmi és sorsfordító idöket idéz majd. A velünk élő történelem eredményeit idézzük, nagy korok nagy embereit. A Honismereti mozgalmunk ismét felvállalja – missziót óvó, védő és megörző munkájával –, történelmünk és nemzetünk ezredéves kontinuitását és nemzeti öntudatának erősítését. Tudva, hogy a nemzet emlékezetének soha nem törölhető el a fénye és igazsága!

Tisztelt Honismereti Akadémia!

Rákóczi kurucainak földjén, Petőfi szavaival idézzük meg hazánk szentjét, a szabadság vezérét, sötét éjben fényes csillagunkat. Ragyogja be az elkövetkező napokat ez a csillag, engedjük szívünkhöz közel Rákóczi szellemét, hogy elmondhassuk: a hűség iránta a mi keblünkben is ép. És ez lesz Rákóczi újabb nemzetfelemelő győzelme.

Köszöntve a megye és a város vezetőit, az ország minden részéből összesereglett honismereteket, megköszönve a tudós szakemberek ünnepi készülődését, megnyitom a XXXI. Országos Honismereti Akadémiát. Kívánok hasznos és eredményes ünnepi tanácskozást.

A Honismereti Akadémia kitüntetettjei

A Honismereti Szövetség elnöksége a megyei egyesületek javaslatára 2003. május 15-i ülésén többségi szavazással a következőknek ítélte a kiemelkedő honismereti munkásság elismerésére alapított

Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérmét:

Ravasz János, aki Szederkényben született 1922-ben. Az elemi iskolát helyben, a középiskolát Bonyhádon és Mohácson végezte. A Műegyetem Állatorvosi Karán folytatta felsőbb szintű tanulmányait, mellette a Bölcsész Kar előadásaira is járt rendkívüli hallgatóként. Tanulmányait a háborús események miatt nem tudta befejezni.

1950-ben a földművelésszövetkezet ügyvezető elnöke lett Szederkényben. 1956-ban bekapcsolódott a forradalmi eseményekbe és tagja lett a helyi munkástanácsnak, ezért internálták. A bántalmazások következtében megromlott a látása. 1960-ban a szederkényi könyvtár és művelődési otthon vezetőjeként megindította a honismereti szakkört. Ezzel párhuzamosan szülőhelye múltját kutatta és elkészítette a Hétszázéves Szederkény című írását, ami országos pályázaton első díjat nyert és könyv alakban is megjelent a Művelődésügyi Minisztérium kiadásában.

1972-ben, a község fennállásának 700. évfordulóján időszakos helytörténeti kiállítás keretében mutatta be a Szederkény múltjához tartozó tárgyi emlékeket és dokumentumokat. A kiállításnak rendkívül nagy sikere volt és az elszármazott szederkényiek közül igen sokan nézték meg.

Ötéves szívós munkával készítette el A Pécsi Tudományegyetem története című kéziratát. Ezt az 1300 oldalas művet a Pécsi Egyetemi Könyvtár őrzi, sokan használják forrásként. Sajnos, könyv alakban még nem jelent meg.

1980-tól, hat éven át a helyi általános iskola felső tagozatán heti egy órában helytörténetet tanított.

1990-ben a Szederkényből kitelepítettek és leszármazottaik, valamint az otthon maradt szederkényiek összefogásával Honismereti Egyesületet hozott létre. Az egyesület tagjai évente találkoznak hol a németországi Elsendorfban, hol pedig Szederkényben. Az Egyesület évente megjelenteti a kétnyelvű Szederkény – Surgetin című honismereti évkönyvét. Az évkönyv 1995-től meg is jelent minden évben Ravasz János szerkesztésében. A kötetek Szederkényről szóló történeti, földrajzi, néprajzi tanulmányokat, irodalmi műveket, művészeti alkotásokat közölnek a községről, vagy olyan szerzőktől, akik szederkényiek, illetve a Szederkényből elszármazottak. Az Egyesületnek ma több mint másfélszáz tagja van.

1993-ra elkészült a Falumúzeum Ravasz János szervezésében, a megyei múzeumigazgatás szellemi, és a Németországban élő egyesületi tagok anyagi támogatásával. A múzeum elsősorban helytörténeti jellegű, de a történeti dokumentumok mellett, az utolsó két század tárgyai között jelentős néprajzi anyag is található.

A téli hónapokban évtizedek óta történelmi, helytörténeti előadásokat tartanak Ravasz János szervezésében.

A közelmúltban készült el és jelent meg könyv alakban A magyarbólyi evangélikus egyházközség története, amely monografikus alapossággal dolgozza fel a gyülekezet életét, meg-

A Bél Máttyás-díjas

Dr. Tóth Ferenc Dr. Tóth László

jelenítve azt a történeti hátteret, ami egyik meghatározója volt a drámai múlttal rendelkező egyházközségnek.

A hajlott kort megélt Ravasz János még ma is szervezi és fenntartja a községében azt a honismeret után érdeklődő közösséget, amely miatt soha nem gondolt települése elhagyására, akikért önzetlenül oly sokat fáradozott.

Dr. Tóth Ferenc nyugalmazott múzeumigazgató, aki hetvenöt évvel ezelőtt 1928. január 4-én született Makón. A középiskolát szülővárosában a Csanád Vezér Gimnáziumban végezte, amely iskolába olyan sok neves személyiségek jártak, mint József Attila, Erdei Ferenc.

Egyetemi tanulmányait magyar–történelem szakon, a Szegedi Egyetemen folytatta. Az egyetem elvégzése után 1952–1953 és 1955–1964 között volt iskolájában, az akkor már József Attila Gimnáziumban tanított. Közben két évig a Szegedi Egyetem Történelem Tanszékén tanársegéd, könyvtáros volt. Doktori disszertációját *A makói parasztház* címmel írta és védte meg.

1964-től nyugdíjazásáig, 1988-ig a makói József Attila Múzeum igazgatója volt. Múzeumigazgatóként méltó folytatója neves elődeinek Pesovár Ferenc néprajzos, Péter László irodalom- és helytörténész munkájának. Mint minden kisváros múzeumigazgatója, ő is a város kulturális „mindönöse” volt.

Múzeumi munkásságának első felében épült meg Makón az intézmény új épülete, ekkor alakult ki a múzeum udvarában a Makót és környékét bemutató néprajzi gyűjtemény, a hagyományos ház, az apátfalvi ház, és a különböző mezőgazdasági melléképületekből álló együttes. Jelentős szerepe volt az Ópusztaszeren, a Nemzeti Történeti Emlékparkban létesült skanzen makói, hagyományos házának kialakításában. Neki köszönhető, hogy Makón az Espersit-ház irodalmi múzeum lett. A neves irodalom- és művészetpártoló makói ügyvéd házában tanulmányozható József Attila, Móra, Ferenc, Juhász Gyula makói tevékenysége, Tornyai János, Endre Béla, Rudnay Gyula és Vén Emil festészete. Dr. Tóth Ferenc tudományos munkásságának köszönhető, hogy aki Makó és környéke történelmével, József Attilával, Juhász Gyulával, Móra Ferencsel, a népi írók mozgalmával, Hollósy Kornéliával, Páger Antallal, a makói hagyománnyal,

a Nemzeti Parasztpárt megalakulásával foglalkozik, nem kerülheti meg Tóth Ferenc forrásokban gazdag tanulmányait, könyveit.

Nyugdíjazása után vezető szerepet vállalt Makó akkor alakuló, elsősorban a kultúrához kapcsolódó civil szervezeteinek, egyesületeinek létrehozásában működésében: így az Erdei Ferenc Társaság, a Szirbik Miklós Társaság és a Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség.

Tóth Ferenc munkásságát szülővárosa 1990-ben *Díszpolgári címmel*, Csongrád Megye Közgyűlése 1998-ban *Megyei Alkotói Díjjal* jutalmazta.

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület a 2011. évi közgyűlésén tiszteletbeli tag címmel tüntette ki. A hetvenedik születésnapjára, 1998-ban a Makói Múzeumi Füzetek sorozatban megjelent Tanulmányok Tóth Ferenc köszöntésére vaskos kötetben lévő bibliográfia 317 tételt tartalmaz, ami az utóbbi öt évben tovább növekedett, nemcsak cikkekkal, tanulmányokkal, hanem önálló kötetekkel is.

Jelentősebb művei: A makói ház (1982); Egy makói hagymás család életútja (1982); Erdei Ferenc a makói diák (1986); A Parasztpárt megalakulása (1989); A parasztház és berendezése. In: Csongrád Megye népművészete (1990); Makó régi térképei, Makó monográfiája (1992); Makó története. Makó monográfia IV. kötetének négy fejezete (1993); Makói hagyma. Makó monográfia II. (1998); Csongrád megye műemlékei (szerk. és a Makó, Makó környéki épületek, műemlékek leírása (1999); Apátfalva – Száz falu könyvesháza (2000).

Szerkesztette és jelenleg is szerkeszti az alábbi kiadványsorozatokat: Makói Múzeumi Baráti Kör értesítője 1–11. (1965–1972); Makói Múzeumi Füzetek 4–59., 61–75. (1969–1993); Makói Múzeum forráskiadványai 1–8. (1970–1986); Makói Múzeum adattára 1–5. (1971–1987); Az Erdei Ferenc Társaság füzetek 1– (1988); A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetek 1– (1992); Makó monográfiája (1992); Makói életrajzi füzetek 1– (1993); Szirbik Miklós Társaság füzetek 1– (1996); Makói hagymás kötetek 1– (1996).

Dr. Tóth László 1929. április 17-én született Budapesten. A honismereti mozgalommal akkor került közelebbi kapcsolatba, amikor 1971-ben a Népművelési Intézet akkor megalakult Felnőttnevelési Osztályának vezetője lett. Itt dr. Novák Józseffel, a honismereti mozgalom legendás alakjával a mozgalom szakköri háttérének szervezeti irányítási ügyeit gondozta.

1973-ban már Nyíregyházán, a Megyei Művelődési Központ főmunkatársaként dolgozott. Az első honismereti akadémiai egyik szervezője. Az egy hetes rendezvényekről Tóth László rendszeren adott hírt országos és megyei napilapokban.

Tóth László 1991-ben nyugdíjba ment, azóta a Nyíregyházi Rádió külső munkatársa, műsorainak, riportjainak száma mostanra az ezret is meghaladta. Ezekben a műsorokban a honismereti mozgalom iránti régi vonzalma rendszeresen érződik. A megyei honismereti tevékenység megújulásának időszakában a Megyei Egyesület mint közhasznú szervezet megalakulásakor nagy lelkesedéssel állt az ügy mellé, több alkalommal népszerűsítette Egyesületet rádiós műsoraiban, és interjúkat készített a tagokkal. Évek óta munkálkodik a megyei honismereti mozgalom emlékeinek összegyűjtésén. A 2003. évi Nyíregyházán megrendezendő Országos Honismereti Akadémia előkészítéséből is fiatalokat megszégyenítő lelkesedéssel vette ki a részét.

Honismereti Munkáért Emlékplakettel kitüntetettek

Néma Sándor a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár igazgatója. Több mint tíz esztendeje a megyei egyesület alelnökéként dolgozik, az utóbbi esztendőben az elnök betegsége miatt az ő teendőit is ellátta. Gimnazista korától vesz részt a mozgalomban, egyetemi éve alatt sem vált meg tőle. Hajdani tábors diákként vett részt a megyei táborok munkájában: hasonlóképpen a megyei vetélkedőkben, pályázatokban is. Nélküle a megyei munka nem tartana azon a szinten, ahol most áll. Írásaiban foglalkozik a megye egyleteinek történetével, a szülővidék hegyközségi törvényeivel, a községek és városok pecsétjeivel, a megye közigazgatásának történetével és szerkeszti a Kisalföldi Levéltári Füzeteket, illetve a Száz magyar falu könyvháza sorozat megyei köteteit.

A Nagyvárad központtal működő *Partiumi és Bánsági Műemlékvédő Emlék helyi Bizottság* éppen tíz esztendeje, 1993-ban kezdte meg működését Hivatalos civil szervezetként bejegyezve, összefogja a Partium és a Bánság hat megyéjében élő és dolgozó helytörténeti, néprajzi, mű-

emlékvédő gyűjtőket és kutatókat, a honismeret iránt érdeklődőket. Minden tavasszal egynapos Partiumi Honismereti Találkozót szerveznek Nagyváradon, pályázatokat írnak ki, amiket a Varadinum ünnepek keretében értékelnek. Minden ősszel háromnapos Partiumi Honismereti Konferenciát tartanak. Az ifjúság számára minden évben honismereti tábort szerveznek, ahol várak és kastélyok műemlékvédelmére, állagmegóvására törekednek. Kiadják az évente 1-2 számmal megjelenő *Partium* című honismereti lapot, valamint az évente ugyancsak 1-2 számmal napvilágot látó *Partiumi Füzetek* című kiskönyv-sorozatot. Kezdetől fogva szoros együttműködnek a magyarországi Honismereti Szövetséggel. Az Emlékhely Bizottság elnöke *Dukrét Géza* tanár, akinek neve és tevékenysége gyakorlatilag összeforrott a szervezet működésével és eredményeivel.

Reindl Erzsébet (nyugalmozott tanítónő) Tapolcán született 1937-ben. 1957-ben végezte el Veszprémben a Tanítóképzőt, majd 1970-ben szerzett idegenvezetői képesítést. Munkája mellett több fontos társadalmi funkciót is betöltött. 1971-től 1992-ig gyermekek részére honismereti szakkört és nyaranta honismereti ifjúsági tábort szervezett és vezetett. A szakkör és az ifjúsági tábor elméleti és gyakorlati felkészítő munkája olyan eredményesen működött, hogy jelenleg több tanítványa felnőttként is részt vesz Veszprém megye honismereti munkájában. Több évtizede rendszeresen fényképezi Tapolca és a megye jeles eseményeit, így mára a honismereti mozgalom számára is fontos fényképgyűjteménnyel rendelkezik. Hosszú ideig aktív tagja volt a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület Elnökségének. Írta és szerkesztette a *Tapolcai Életrajzok* kiadványsorozat több kötetét. Helytörténeti írásai folyóiratokban és antológiákban jelentek meg.

Rémias Tibor a Miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársa hosszú idő óta értékes és színvonalas honismereti munkát végez. Tevékenységével sikerült a Herman Ottó Múzeumot és a Megyei Honismereti Egyesületet közel hozni egymáshoz. Kiemelkedő az a szerkesztői munka, amit a megyei honismereti periodikánk érdekében végez. Az évfordulók alkalmából külsőszakmót jelentetett meg, így a millenniumi, a Kossuth-év, a Rákóczi-szabadságharc helytörténeti vonatkozásait gyűjtötte kötetbe. A Szülőföldünk szerkesztői munkáját társadalmi megbízatásban végzi, tiszteletdíj nélkül. Kezdeményezője volt és megvalósulásában is vezető szerepet vállalt, s vállal a hetedik éve megtartott nyári középiskolai honismereti tábort, ahol évről évre több mint harminc tanuló ismeri meg a helytörténeti kutatás módszertanát. A két-évente meghirdetett Istvánffy Gyula Honismereti Gyűjtőpályázatot a múzeumban gondozza, értékelésében kollégáival együtt részt vesz. A XXX. Honismereti Akadémia lebonyolításában elévülhetetlen érdemeket szerzett.

Szatmári Lajos 1932-ben kitűnő minősítésű tanítói oklevelet szerzett a Sárospataki Református Tanítóképző Intézetben, ahol mint hadiárva, tandíjmentes diák volt. 2002-ben a 70. évforduló alkalmából a ritkán adományozható rubin diplomát is elnyerte.

1932 és 1936 között Györgyartlón tanított, hatosztályos osztatlan, 70 tanuló népiskolában. A 400 főnyi tanyasi cselédség kulturális életének egyetlen munkása volt. Mindent megtett, amit egy tanítótól, népművelőtől el lehetett várni.

1936 és 1948 között (a háborús években eltöltött katonaság és hadifogság kivételével) a sárospataki református központi iskolában igazgató-tanító volt. Itt cserkészcsapat-parancsnokként, énekar-vezetőként is tevékenykedett a tanítás mellett. A háború alatt angol hadifogságba került, ahol több társával ún. „Tábori Stúdiót” alakítottak: iskolát, istentiszteletet, ünnepélyt szerveztek, lelki segílyt nyújtottak. Erről az időről könyvet is írt, de az kiadásra nem kerülhetett. Kéziratként a Hadtörténelmi Intézet Levéltárában őrzik.

1947-ben jelentkezett szaktanári továbbképzésre és munka mellett 1952-ben kitűnő minősítésű magyar-történelem szakos tanári képesítést nyert. 1948-tól a Sárospataki Állami Tanítóképző gyakorló iskolájában tanított 1957-ig. Azóta a Pest megyei Nagykovácsi község elismert tanára, díszpolgára, krónikaírója és helytörténésze.

Honismereti Emléklappal kitüntettek

Budapest: dr. Bolla Dezső, Praimajer Mária, dr. Sipos Lajos. *Baranya megye:* Cserfai Sándor, Ravaszdi László, Schwarckpf Ádámné. *Bács-Kiskun megye:* Nagy Jánosné, Réthey Prikkel Lajos, Schantlné Farkas Julianna, dr. Sütő Mihályné, Varga Istvánné. *Békés megye:* Bozó Vilmos,

Bozó Vilmosné, Fabinyi Gáborné, Kiss-Horváth Sándor, *Csongrád megye*: dr. Faltin Erzsébet, Kovács Józsefné. *Fejér megye*: Kunstár Béla, Laczkóné Kiss Ágnes, Nagy Imréné. *Somogy megye*: Freisz Kázmér, Lesz Gyula, B. Tóth Tibor. *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye*: dr. Bene János, dr. Galambos Sándor, Ilyés Gábor, dr. Kriveczky Béla, Kujbusné dr. Mecsei Éva, dr. Szabó Géza, Szalga Zoltán, Tóth Sándor. *Tolna megye*: Bonyhádi Honismereti Kör, Bíró Gyula, Bíró Mártonné, Bujdos István, Endreffyné Takács Mária, Ezer Anita, Gesztesi Enikő, Szóts Zoltán. *Vas megye*: Biczó Ferenc, Dénes József, Keresztúry Józsefné; Molnár Gábor, Pálffy József. *Veszprém megye*: dr. Csizsár Miklósné, Horváth Lajos, Nyulasi József, Pápai Honismereti Tábor.

Rákóczi szellemében

A honismereti mozgalom legrangosabb, évente más helyszínen és témakörben sorra kerülő, nagyszabású seregszemléje a Honismereti Akadémia, amelynek ebben az esztendőben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Nyíregyháza adott otthont. Az ünnepélyes megnyitóra 2003. június 30-án került a Megyeháza dísztermében. A Himnusz eléneklése után, *Halász Péter* elnök köszöntőjét és dr. *Kanyar Józsefnek*, a Honismereti Szövetség tiszteletbeli elnökének megnyitóját követően dr. *Kiss Sándor*, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Közgyűlésének alelnöke, *Mikó Dániel*, Nyíregyháza Megyei Jogú Város alpolgármestere, valamint dr. *Szabó Géza*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Honismereti Egyesület elnöke üdvözölte az Akadémia mintegy 180 részvevőjét. A megnyitó ünnepi hangulatát a *Rege Együttes* zenei műsora és *Vachter Zsuzsa* Petőfi Sándor: Rákóczi című versének szavalata szolgáltatta. A Honismereti Akadémiák „kopjfájára” a megye nevében *Huszka Józsefné* és *Hubainé Iványi Katalin* kötötte fel a beregi keresztzemes technikával hímzett szalagot.

A Honismereti Szövetség díjait dr. *Kanyar József*, a megyei honismereti pályázaton díjazottak elismeréseit pedig dr. *Szabó Géza* elnök, *Kujbusné dr. Mecsei Éva* főlevéltáros és dr. *Angyal Sándor*, a Kelet-Magyarország főszerkesztője adta át.

Ezt követően R. *Várkonyi Ágnes* egyetemi tanár tartotta meg A Habsburg-abszolútizmus és Rákóczi állama című előadását, amelyben elsősorban II. Rákóczi Ferencnek azon erőfeszítéseiről beszélt, amelyek során megkísérelte megteremteni a korábban Osztrák tartományként létező Magyarország önálló pénzügyét, gazdaságát, hadiiparát, különösen pedig külpolitikáját. Az első nap délutánján a város hely- és művelődéstörténeti értékeivel ismerkedtek az résztve-

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szalagjának felkötése

R. Várkonyi Ágnes előadását tartja

vők. Este *Gazda László*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés elnöke fogadáson látta vendégül és köszöntötte az Akadémiát.

Július 2-án a Zrínyi Ilona Gimnáziumban előadásokkal folytatódott az Akadémia programja. *Barta János* egyetemi tanár Magyarország és Európa a XVIII. század elejei helyzetét vizsgálta, *Kovács Ágnes* egyetemi docens Károlyi Sándor történelmi szerepéről beszélt. *Csorba Csaba* főiskolai docens a Rákóczi-szabadságharc korának művelődéstörténeti hátterét ismertette, *Kováts Zoltán* főiskolai docens a történeti demográfiai kutatások helytörténeti vonatkozásait elemezte, *Szabó Géza* főiskolai docens pedig a Rákóczi-szabadságharc történelmi megítélésével kapcsolatos vitákról szólt, és a szabadságharc befejezésével kapcsolatos ellentmondásos vélekedésekkel foglalkozott *Dénes Iván Zoltán* egyetemi tanár előadása is. *Bebec Andrea* főiskolai tanár a Rákóczi-szabadságharc kárpátaljai eseményeiről, *Krivecky Béla* főiskolai docens Rákóczi felső-tiszai hadjáratáról beszélt, *Czövek István* egyetemi tanár pedig Oroszország és a Rákóczi szabadságharc vezetőinek emberi és diplomáciai kapcsolatait taglalta. Este a Sóstói Múzeumfaluba látogattak az Akadémia résztvevői, ahol az Igrice-néptáncgyűttes műsorában gyönyörködhettek.

Július 2-án délelőtt hat előadás hangzott el a megyével és székhelyével kapcsolatos témákról. *Takács Péter* egyetemi docens – az esztendő másik jeles évfordulójára is gondolva – Deák Ferenc politikai gondolkodásával, történelmi küldetésével; *Németh Péter* ny. megyei múzeumigazgató a régió Árpád-kori képével, *Molnár Sándor* múzeumigazgató Tarpa, Vásárosnamény és Vaja Rákóczi-szabadságharcban játszott szerepével; *Kujbusné Mecsei Éva* főlevéltáros pedig a város 250 évvel ezelőtti újratelepítésének körülményeivel foglalkozott. *Margócsy József* ny. főiskolai főigazgató előadásnak témája Nyíregyháza, az akaratos (vagy talán inkább: határozott koncepciójú, eltökélt) város volt, *Karádi Zsolt* főiskolai tanár pedig Krúdy világának filmen való megjelenítéséről beszélt elsősorban a Huszárik rendezte Szinbád képeinek fölelevenítésével.

Ha valamiképpen meg akarnánk ragadni a XXXI. Honismeret Akadémián elhangzott előadások, korreferátumok közös nevezőjét, akkor – legalábbis a magam részéről – az ismeretek

elkesítő felfrissítésében határozom meg fő értéküket. Hiszen elsősorban olyan témák szerepeltek az Akadémia napirendjén, amelyről történelemben, irodalomban jártas emberek meglehetősen sokat tudnak, de természetesen sohasem eleget. Mennyi mindennek kellene utána nézni, mennyi mindenről lenne jó még többet tudni – nekem legalábbis ez volt az érzésem az előadások hallatán. De nem csak én érezhettem így, mert a résztvevők egyike már az Akadémia másnapján örömmel újságolta: sikerült megvennie egy nyíregyházi antikváriumban Rákóczi önéletrajzi írását, a Vallomásokat. Ha pedig többünkben megfogalmazódott, hogy e témákról, különösen Rákóczi koráról még többet kellene tudnunk, akkor a XXXI. Honismereti Akadémia megvalósította kitűzött célját, sőt: teljesítette hivatását.

Július 2-án délután az Akadémia négy szekcióban folytatta munkáját.

Az 1. szekció témája a Rákóczi szabadságharc, vezetője Krivecky Béla főiskolai docens volt. Elhangzott kiselőadások: Henszel Ágota főlevéltáros: Rákóczi seregének hadellátása Szabolcsban és Szatmárban, Ulrich Attila főmuzeológus: Pénzügyi problémák és pénzforgalom a Rákóczi-szabadságharc alatt, Dukrét Géza helytörténész: II. Rákóczi Ferenc kapcsolata Erdéllyel (s főként a Partiummal), Kenyéri Kornélia: Az első magyarországi hírlap: Mercurius Veridictus Hungaria.

A 2. szekció témája A szabadságharc személyiségei volt, vezetője Takács Péter egyetemi docens. Előadások: Lakatos Sarolta: II. Rákóczi Ferenc és az Aranygyapjas Rend, Mészáros Kálmán: A szabadságharc katonai vezetői régióinkban, Csatáry György főiskolai docens: Rákóczi-hagyományok Kárpátalján, Sípos Ferenc helytörténész: Nyúzó Mihály.

A 3. szekcióban Sallai József főiskolai docens vezetésével a szabadságharc és a helytörténetírás kapcsolatával foglalkoztak. A következő kiselőadások hangzottak el: Tóth Sándor helytörténész, alezredes: A Rákóczi-bicentenáriumban Szabolcs megyében, Tamás Edit főmuzeológus: Kaszától napjainkig (Rákóczi megemlékezések az 1903-as kiállítástól napjainkig), Sallai József főiskolai docens: A helytörténetírás a magyar felsőoktatásban; L. Tóth László publicista: Mozgalmak, vagy valami más? – címmel a honismereti mozgalom jelenéről és jövőjéről.

4. szekció a Nyíregyháza 250 éves története a helytörténeti kutatások tükrében címet viselte, vezetője Takács Péter egyetemi docens volt. Bodnár Zsuzsanna néprajzos főmuzeológus a tirpákok néprajzáról, Szabó József főiskolai docens Szabolcs vármegye XIX. századi iskolatörténetéről, Ilyés Gábor tanár nyíregyházi személyiségek emlékjeleiről, Jánosi Zoltán főiskolai tanár, kari főigazgató pedig Ratkó József költészetéről beszélt. Délután az érdeklődők részt vehettek Nyíregyháza újrateremtésének 250. évfordulója alkalmából rendezett képzőművészeti kiállítás megnyitásán, vacsora után pedig L. Tóth László Mi a haza? című műsorában legkedvesebb verseit szavalta el.

Július 3-án az Akadémia résztvevői Szabolcs-Szatmár-Bereg megye művelődési értékeivel ismerkedtek, három különböző útvonalon szervezett tanulmányút keretében. A három úton haladó négy autóbussz utasai este Vaján találkoztak, ahol megkoszorúzták II. Rákóczi Ferenc és Vay Ádám szobrát, s megtekintették a helyi múzeum kiállítását.

Július 4-én meghallgattuk a négy szekcióvezető beszámolóját, majd rövid „Szabad Fórum” következett. Az itt többen fölvetették, jó lenne, ha a Honismeret folyóiratot meg lehetne vásárolni az újságárusoknál, javasolták továbbá egy honismereti kézikönyv összeállítását és megjelentetését. Megfogalmazódott az igény: a következő honismereti akadémián kapja meg mindenki a résztvevők teljes listáját, feltüntetve ki mivel foglalkozik, mi az érdeklődési köre, milyen tevékenységet végez a honismereti mozgalomban, melyek a fontosabb publikációi stb. Egy ilyen „lista” alapul szolgálhatna egy elkészítendő „Honismereti ki-kicsoda” számára.

Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke megköszönte Szabolcs-Szatmár-Bereg megyének és Nyíregyháza városának, minden előadónak, szervezőnek és résztvevőnek színvonalas munkájukat, töretlen érdeklődésüket. Végezetül a XXXII. Honismereti Akadémia szervezésére vállalkozó Heves Megyei Honismereti Egyesület megbízásából az egri születésű Halmi Lászlóné átvette az Akadémiák vándorbotját, s a Szózat elnéklésével véget ért a 2003. évi Honismereti Akadémia.¹

H. P.

¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Önkormányzatának támogatásával a Megyei Honismereti Egyesület megjelenteti a XXXI. Honismereti Akadémián elhangzott előadások és beszámolók szerkesztett szövegét. Ennek időpontjáról és beszerzésének módjáról olvasóinkat tájékoztatni fogjuk. Ettől függetlenül néhány előadást a Honismeret folyóiratban is közölni fogunk. (Szerk.)

Emlékezés dr. Vargha Károlyra, a polihisztorra

2003. március 18-án főhajtással emlékeztünk dr. Vargha Károlyra, halálának 10. évfordulóján Pécssett, a Vak Bottyán u. 42. sz. alatti ház falán elhelyezett emléktábla előtt, ahol hosszú időn keresztül lakott. A Baranya Honismereti Egyesület is elhelyezte tisztelgő koszorúját és e sorok írója mondta a megemlékező beszédet.

Ki is volt dr. Vargha Károly? Milyen kötődése volt a honismereti mozgalomhoz és mit tett érte?

Sokoldalúan elkötelezett, sokoldalúan képzett ember volt, mert volt aki úgy emlékezik reá, mint történelemtanárra, mások énekkari karvezetőként ismerték meg, sokan a magyar nyelvtan alapjait sajátították el tőle, de oktatott tanszékvezetőként a Pécsi Pedagógiai Főiskola Német Tanszékén, foglalkozott zenei műfordításokkal, ismert volt szövegírói tevékenysége, jelentős volt a magyarországi németek képviselőjében folytatott munkálkodása és elévülhetetlen érdemeket szerzett a honismereti mozgalomban is.

A Somogy megyei Szentlászló községben született 1914. november 7-én. (A település 1950. január 1. óta Baranya megyéhez tartozik.) Édesapja kántortanító volt a községben. Már gyermekkorában megtanulta a német nyelvet, hiszen a községet akkor szinte teljes egészében németek lakták. Szigetvárott, majd Pécssett végezte el az állami polgári fiúiskolát, ezt követte a Pécsi Püspöki Tanítóképző Intézet, majd a Szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola ahol magyar–német–történelem szakos tanári diplomát szerzett. Tagja volt – magyar ösztöndíjasként – 1938/39-ben a berlini Collégium Hungaricumnak. Hazatérve Szegeden folytatta tanulmányait, ahol 1941-ben bölcsész tudományi doktorrá avatták „summa cum laude” fokozattal.

Tanárként működött a Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképzőben, Kőszegen az Állami Tanítóképző Intézetben, Baján az Állami Tanítóképző Intézetben, Pécssett az Állami Tanítóképző Intézet és Liceumban, a Pécsi Szakértettség Tanfolyamon, végül 1951-től a Pécsi Pedagógiai Főiskolán. 1975-ben ment nyugdíjba tanszékvezető tanárként.

Aktív honismereti tevékenységét 1955-ben kezdte. Munkatársakkal látott hozzá a baranyai mondavilág összegyűjtéséhez. A magyarok, a németek, a horvátok és a cigányok mondananyagából mindazt megkísérelte összegyűjteni, ami kezdetektől fogva elérhető volt. Gyűjtőmunkájuk eredményeként három könyv jelent meg: A földalatti birodalom (a baranyai bányászok meséiből, társszerző *Rónai Béla*); A Pécs-környéki magyar és német bányászok hagyományvilága; Rejtett kincsek nyomában (baranyai mondagyűjtemény, társszerző *Rónai Béla* és *Muszty László*). 1961-ben *Rónai Bélával* közösen adta ki a második bányászmesze kötetet: *Furfangos bányászlegény* címmel. Ennek német nyelvű változatát is elkészítette és kiadta.

1960 óta irányította a megye honismereti szakköri mozgalmát a Baranya megyei Tanács Művelődési Osztály megbízott vezetőjeként. E mozgalom kibontakoztatása érdekében sajtó alá rendezte *Csekei István* Baranya és Pécs bibliográfiáját.

Megírta 1965-ben, Baranya megye első honismereti olvasókönyvét majd a másodikat 1975-ben jelentette meg. E témakörben kiadott további munkái: Honismereti tanulmányok (társszerzők: *Glatz Ferenc*, *Kovács Máté*); Gondolatok a Baranya megyei honismereti szakkörök munkájának megtervezéséhez az 1976–2000-ig terjedő időre; A Baranya megyei honismereti szakkörök szervezeti szabályzata és ügyrendje; Baranya megyei honismereti íráskönyvek.

Helytörténeti bibliográfia a Baranya megyei Honismereti szakkörök számára; A Baranya megyei honismereti gyűjtemények közművelődési jelentősége.

Számos dolgozata és tanulmánya jelent meg a Zselicségről magyar és német nyelven (Zselici dolgozatok öt kötetben, mintegy ezer oldalon). Kimagasló érdeme, hogy a honismereti szakkörök tevékenysége nyomán, az általa javasolt módon megindult a krónikaírás a községekben. Ehhez segítségként kérdésgyűjteményt adott közre.

Éveken át készítette a Pécsi Rádióban, mint a hagyománykutató munkaközösség tagja a Három megye krónikája című műsort (Baranya, Somogy és Tolna) a táj múltjáról, értékeiről, jelentősebb személyiségekről. Baranyai útikalauzok és egyéb idegenforgalmi kiadványok megírása és megjelentetése fűződik nevéhez. Ezek a kiadványok magyar és német nyelven is megjelentek.

Huszonöt esztendőn keresztül rovatvezetőként irányította a Baranyai Művelődés című negyedéves kiadvány rovatát, az *Ismerd meg Baranyát!*, melyben számos dolgozatot írt baranyai témákról: Tinódi Lantos Sebestyén; Katonalevelek egy porráégett baranyai végvárból; Világhódító Szulejmán turbéki síremlékének pusztulása; Ibafa egykori váráról; Egy szulimáni „boszorkány” pöre; A természet szeretete és védelme az ifjúsági oktatásban és a pedagógusképzésben stb.

1992 júliusában Pécsen rendezték meg a XX. Országos Honismereti Akadémiát, melynek szervezésében, előkészítésében részt vett dr. Vargha Károly is a Baranya Honismereti Egyesület örökös tiszteletbeli elnöke. Az Akadémiára előadással is készült: Személyiségek és közösségek a honismereti mozgalomban címmel. A Honismeret 1992/6. száma, többek között azt írja róla: „Tanszékvezető főiskolai tanárként nemcsak a hazai német nemzetiség történelmének és műveltségének lett országos híré és rangú szakembere, de azzal is szolgálta hivatását, hogy diákok ezreit, talán tízezreit töltötte fel tudással, elkötelezettséggel. A baranyai élénk honismereti élet az ő vezetői képességének, tanító szervező- és irányítómunkájának köszönhető”.

Az utolsó, életművét összegző kitüntetést, a Pro Civitate díjat 1992 szeptemberében vehette át.

Egykori szobája falán ez a felirat volt olvasható: *Wer Wissen möchte, wer er ist, muss fragen, woher er kommt, dann weiss er, wohin er geht.* (Aki tudni akarja kicsoda, fel kell tennie a kérdést, honnan jön, mert csak akkor tudja, hová tart.) Varga Károly hitére, teljes életét kitöltő munkásságára ez így igaz.

Csodálatosan gazdag életutat járt be a sokoldalúan képzett tudós. Számomra rejtély marad mindörökké, honnan volt ennyi energiája kapott küldetésének teljesítésére? Ha a Gondviselő kiporciózza 4-5 embernek mindazt, amit ez a szerény ember a vállára vett, ők mind ahányan hírességei lennének tudományos életünknek, ezért joggal mondhatjuk: Örülj Szentlászló, örülj Zselicség, nagy fiat adtál a hazának!

Dr. Simor Ferenc

Felhasznált irodalom: Dr. Nádor Tamás: Dr. Vargha Károly. Honismeret 1992. 6. szám 7. old.

„Az élő Rákóczi”

2003. április 25–27 között az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, a Szatmárnémeti Kölcsey Kör, Szatmár Megye Művelődési Igazgatósága, Nagykároly Polgármesteri Hivatala, Tárpa Nagyközség Önkormányzata, az Anyanyelvi Konferencia és a Magyar Értelmisség Kárpátaljai Közössége rendezésében történelmi tanácskozársra és megemlékezésre került sor.

Szatmárnémetiben Muzsnay Árpád, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alelnöke és Egyed Ákos akadémikus az Erdélyi Múzeum Egyet elnöke köszöntötte a résztvevőket és érdeklődőket, megfogalmazva a három napos rendezvénysorozat alap gondolatát: „Istenel a hazáért és szabadságért”.

Az egész napos tanácskozás moderátorai Takács Péter egyetemi docens, Köpeczi Béla akadémikus, R. Várkonyi Ágnes, valamint Magyar András egyetemi tanárok voltak.

Néhány elhangzott előadás témája a teljesség igénye nélkül: *Magyar András* (Kolozsvár): Rákóczi erdélyi hadseregének néhány jellemző vonása; *Takács Péter* (Nyíregyháza): „...sok szegény instansok...” – A Felső-Tiszavidék kurucainak folyamodványai II. Rákóczi Ferenchez; *Adam Jan* (Eperjes): Sáros vármegye a Rákóczi-szabadságharc végén; *Pomogáts Béla* (Budapest): Rákóczi a szépirodalom tükrében; *Tamás Edit* (Sárospatak): Kassától Sárospatakig.

A tanácskozás szünetében a résztvevők megtekinthették a Megyei Múzeum néprajzi részlegében megnyílt „Kuruckori emlékek a Szatmár Megyei Múzeum tulajdonában” című kiállítást.

Másnap, április 26-án megemlékezés és koszorúzás volt a Majtényi síkon, a domahidai vasútállomás mögötti emlékműnél, ahol az EMKE alelnöke köszöntője után Bálint-Pataki József, a HTMH elnöke, Katona Tamás történész (Budapest), Kolár Péter a CSEMADOK ügyvezető elnöke, Köpeczi Béla akadémikus (Budapest), Markó Béla, az RMDSZ elnöke, Pomogáts Béla, az Illyés Közalapítvány elnöke, Riedl Rudolf, Szatmár Megye prefektusa, Szabó Vilmos politikai államtitkár (Budapest), valamint George Vulturescu, Szatmár Megye művelődési felügyelője szolt az egybegyűltekhez. A megemlékezést színesebbé tették a helyi kórusok, szavalók és együttesek, melyek Rákóczi-korabeli műveket mutattak be.

Ezt követően a sokaság ellátogatott a Károlyi család kaplonyi kriptájába (házigazda: Kühn Pál kanonok), a nagykárolyi múzeumba (házigazda: Bekő Tamás, Nagykároly polgármestere és Babos Krisztina muzeológus), ahol Németi János történész ismertette a látottakat.

Az esti órákban Tarpán Esze Tamás felújított szobrának koszorúzásával folytatódott a tisztelés.

A második napot, a tarpai Művelődési Házban a „Szená-torok” (a Magyar Országgyűlés kórusa, karnagy: Iványi Tamás) fellépése, valamint a „Bakony erdön hull a levél, fúj a szél”, a szatmári Harag György Társulat irodalmi összeállítása tették emlékezetessé. Másnap Tiszapéterfalvára látogattunk, ahol megkoszorúztuk a tiszaujlaki Turul emlékművet. Itt Dupka György, a MÉKK elnöke üdvözlő szavai után többek között Szabó Vilmos politikai államtitkár, Revák István megyei elnökhelyettes, Gajdos István parlamenti képviselő, az UMDSZ elnöke, Kötő József, az EMKE elnöke emlékezett a Rákóczi-szabadságharcra, az első győztes csatára.

Nagy érdeklődés kísérte Bíró Andort, aki a Turul-emlékműről szolt, amit 1906-ban lepleztek le. A halmot, melyen a csőrében kardot tartó Turul-madár bronz figurája emlékeztet a di-cső múltira, a legenda szerint ötvennégy megye földjéből emelték. Az emlékmű átvétele a XX. század első felének viharait, míg nem a „felszabadító” szovjet rendszer ledöntötte, megsemmisítette. Bíró Andor, a vidék tsz-elnöke karrierje és szabadsága kockáztatásával sok éves kilincseléssel, személyes kapcsolatainak latbavetésével elérte, hogy az emlékművet a helybeli lakosság anyagi hozzájárulásával, 1989-ben visszaállították. Azóta minden év harmadik július vasárnapján itt van a kárpátaljai magyarok és a velük szimpatizáló ruszinok találkozója. A koszorúzást Nagy Csaba tárogatóművész muzsikája kísérte.

A megemlékezés a tiszapéterfalvi Polgármesteri Hivatal tanácstermében folytatódott, ahol Illyés István polgármester üdvözlő szavai után kezdetét vette a „Rákóczi hagyományok ápolása s Kárpát-medence országainak magyarsága körében” című konferencia. Itt Dupka György, Muzsnay Árpád, Tamás Edit tartottak vitaindító előadást. Ezután került sor Minya József, a Móricz Zsigmond Művelődési Egyesület elnökének szavaival a nagyközség központjában emelt emlékoszlop leleplezésére. A két kuruckardot ábrázoló, márványtáblás emlékoszlop az 1703-ban II. Rákóczi Ferenc zászlaja alá bevonult és hősi halált halt nyolcvan helybeli kurucnak állít emléket.

Délután Katona Tamás vezetésével folytatódott a tanácskozás. Az eszmecsere során felszó-laltak a régió Rákóczi-kutatói: Gortvay Erzsébet irodalomtörténész, Szöllősy Tibor helytörténész, Vári Fábíán László folklorkutató, Zubánics László helytörténész.

A háromnapos ünnepély- és megemlékezés-sorozat az időszaki kiállítások és kiadványok tették még tartalmasabbá.

Feltétlenül köszönet és elismerés illeti a rendezvény támogatóit: a Communitás Alapítványt, a Határon Túli Magyarok Hivatalát, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumát, a Romániai Művelődési Minisztériumot, Szatmár Megye Tanácsát, Tarpa Nagyközség Polgármesteri Hivatalát, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzatát, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetséget, a Tiszapéterfalvi Polgármesteri Hivatalt, a Móricz Zsigmond Művelődési Egyesületet, a Tiszaháti Tájékoztató, valamint a tiszapéterfalvi vállalkozók csoportját.

Elismerést és köszönetet érdemelnek a rendezvények szervezői: Muzsnay Árpád (Románia), Farkasné Takács Ilona (Magyarország) és Dupka György (Ukrajna).

Dr. Szöllösy Tibor

Díjátadás a díszteremben

A XXXVIII. Istvánffy Gyula Megyei Honismereti Gyűjtőpályázat díjait ünnepélyes keretek között osztották ki Miskolcon, a megyeháza dísztermében. Ez alkalommal ketten vehették át az Istvánffy-díjat: Beri Béla Ózd és É. Kovács László gömörészölői helytörténész.

A felnőtt kategóriában 21 pályázat volt. Megosztott díjat kapott *Kunt Gergely* (Töredékek a diósgyőri izraelita hitközség életéből), *Alabán Péter* (Gazdálkodás és társadalom Domaházán a XIX–XX. században), *iff. Vass Tibor* (Ózd úszósportja: Timai olimpia Ózdon 1941. szeptember 6–7.) és *Molnár Mihály* (Köszöntjük Gömörben – Emlékművek, emléktáblák, emlékoszlopok, szobrok a magyarországi Gömörben.)

Az Életút kategória 10 pályázatából a következő szerzőket díjazták: *Boros Anikó* (Zemplén szívében a XX. század végén. Egy közgazdasági mérnök visszaemlékezései a Sátoraljúj helyi Dohánygyárban eltöltött éveiről), *Petrán Lajos* (Matyóföld első polihisztorja. Dr. Lukács Gáspár élete és munkássága), *Kónya Béla* (Határszemle, Ózd és vonzáskörében történelmileg kialakult nagyüzemi mezőgazdaság működése 1960-tól a rendszerváltásig), *Veszélouszky Viktor* (Hadifogságom története. Emlékeim 1944–1946-ból).

Különdíjjal jutalmazták *Répánszky Zoltánt* Mezőkövesd és vidéke (1897–1944) – Mezőkövesdi Újság (1998–2002) Iskolatörténeti sajtóbibliográfia című munkájáért és *Petik Rezsőt*, aki a Hegyköz szlovákjairól írt tanulmányt.

Az ifjúsági kategória 13 pályázója közül a díjazottak: *Barnóczki Szabolcs*: A hagyományos sertésvágás Abauj-megye Rakaca-völgyi falvaiban. (Krasznokvajdai Általános Iskola, felkészítő tanár Kiss László), *Hangó Pál István*: Az aggteleki református egyház története. (Lévay József Református Gimnázium, Miskolc, felkészítő tanár: Csanálossi Béla), *Pálovics Eszter*: Egy férfi Sajókazincről. (József Attila Gimnázium, Ózd, felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna).

Pénzjutalmat kapott: *Bán József* (A mezőkövesdi matyók által végzett, a mezőgazdasággal kapcsolatos imák, ájtatosságok; az esztendő nevezetes (jeles) napjai, hónapok szerint), *Benhardt Gyula* (Kossuth Lajos és kora a postai alkalmi bélyegzéseken), *Bodon Gabriella* (A Bodon család ezer éves története), *Bukodi Józsefné* (Az Avilai Szent Teréz templom története és kapcsolata három amatőr művésszel), *Palánczné Sipeki Andrea* (A gyermekélet és gyermekjátékok változása Abauj-ban. Az iskolai élet hagyományai), *Urbán Anikó* (Gömörvidék élő néphagyománya), *Csanálossi Béla* (Miskolci művelődés a Reggeli Hírlap tükrében az 1930-as években), *Iglói Gyula* (A Deszkateplom újjászülése a sajtó tükrében), *Korényi Lajos* (Az ózdi Erkel Ferenc Zeneiskola 50 éves története), *Lakatos Mihály* (Ózd gyógyító völgyei), *Makán Ferencné* (Pályázat), *Papp Sándorné* (Karácsonyi szokások régen és ma Serényfalván), *Rácz Győző* (Amiről régi képeslapok tudósítanak: Hogyan lett a Piactérből Fötér? Putnok város főterének alakulása 1906–2002-ig a korabeli képeslapokon bemutatva), *Sinkó Csaba* és családja (Gyökereink. Bükkzentlászói emlékek, töredékek), *Szabó Éva* (Támadás a forradalmi Magyarország ellen. Nemzetiségi mozgalmak, 1848).

Az Életút kategória jutalmazottjai: *Balázs András* (Gömörben születtem), *Bányász Józsefné* (egy 70 éves tanárnő visszaemlékezései), *Boczi József* (Gyermek- és ifjúkorra való visszaemlékezései; Szerencse fel, szerencse le, ilyen a bányász élete!) *Molnár Istvánné* (Amikor már több

a volt mint a lesz). Nyugdíjas éveim), *Palánczné Sipeki Andrea* (Női sorsok a XX. század derekán falvédőfeliratok tükrében).

Az ifjúsági kategória jutalmazottjai: *Bak Nikolett* (Aggteleki Általános Iskola): Présházak és pincék; *Bolyki Zsuzsanna* (József Attila Gimnázium, Ózd): A „Lapos” Bolykiak; *Bredán Zsófia* (Ságvári Endre Gimnázium, Kazincbarcika): Múcsony görög katolikus temploma; *Gyuricza Kitti* (József Attila Gimnázium, Ózd): Visszaemlékezés a holocaustra; *Hossó Ramóna* (József Attila Gimnázium, Ózd): Visszaemlékezések a II. világháborúra; *Makkai Viktória* (Ságvári Endre Gimnázium, Kazincbarcika): Az életfordulókhoz kapcsolódó ünnepi szokások régen és ma; *Nagy György Dávid* (Ságvári Endre Gimnázium, Kazincbarcika): Rudolftelep és a rudolftelepi bányászat története, Takács István ny. bányavezető, naiv művész életrajza; *Regecz Csilla-Kovács Eszter* (Aggteleki Általános Iskola): Nagy és a horgolás; *Rőczei Imre* (Aggteleki Általános Iskola): Traktorozás Aggteleken; *Simkó Zsófia* (Fráter György Katolikus Gimnázium, Miskolc): Eltűnt idők nyomában. Regék-mondák Bükk-szentlászlói népköltészetéből.

Az elismerést Kormos Dénes, a megyei közgyűlés elnöke adta át, további sok sikert kívánva a honismereti munkához.

Kerékgyártó Mihály

In memoriam Zólyomi József (1933–2003)

Dr. Zólyomi József néprajzkutató, 1958-tól a Palóc Múzeum muzeológusa, 1960-tól 1991-ig igazgatója és egyben – a megyei múzeumok 1962. évi tanácsi fenntartásba kerülésétől az igazgatóság Palóc Múzeumból való 1970-es évek elejei elköltöztetéséig – megyei múzeumigazgató. Kereken hetven évet élt.

Vasutas családból származott. A Nógrád megyei Herecsényben született, elemi iskoláit a ma Szlovákiához tartozó Nagysallóban, gimnáziumi tanulmányait Balassagyarmaton és Újpesten végezte. Számomra nem jelentéktelen, hogy egyformán a Könyves Kálmán Gimnázium tanulója voltunk, mint ahogy egyetemi tanulmányainkat is egyaránt Eötvös Lóránd Tudományegyetem Néprajz Szakán fejeztük be, ő 1957-ben.

Dr. Zólyomi József igazgató úr csaknem fél évszázados meteorológusi tevékenysége gerincét a nógrádi palócok és az itt élő etnikumok hagyományos műveltségének módszeres föltárása jelentette. Mindeközben figyelme kiterjedt azokra a tradicionálisan összetartozó nógrádi, honti területekre is, amelyeket a trianoni országhatár elválasztott. Ez a ma igazán korszerű regionális érdeklődés és kulturális megközelítés nagy eredménye tudományos-muzeológusi életművének. Minden eszközzel a saját táj, saját település megismerésére és megismertetésére törekedett mind gyűjteményszervező és fejlesztő munkásságában, mind publikációs tevékenységében. A száz körüli tudományos és tudományos ismeretterjesztő írása sorában természetesen megtalálható a szülőfalu, Herecsény történeti, néprajzi monográfiája, és a felnőttkori település, Balassagyarmat önálló kötetben való bemutatása.

Fő kutatási területe a Nógrád megyei parasztság tárgyi kultúrájának vizsgálata volt, aminek fontosabb részterületeit az állattartás, földművelés, építkezés, lakáskultúra jelentették. Fontos tanulmányai jelentek meg az állattartásról – köztük a tejnyerés- és tejfeldolgozásáról, általában az állat hasznáról, a pásztorokról, az állattartás építményeiről – települési, kistérségi és nagytáji kutatásairól, Nógrád megye földművelésének XVIII–XIX. századi történetéről, a levéltári forrásokból föltárható Nógrád megyei népi építészetéről, Nógrád megye lakástextíliáiról és a palócöld népi bútorairól. De mint a teljességben gondolkodó kutató, igen-igen fontos folklóradatokkal is gazdagította a tudományt, és önálló folklorisztikai publikációkkal is jelentkezett. Foglalkozott az emberi élet fordulóihoz és a naptári ünnepekhez kapcsolódó népszokásokkal, és nem elhanyagolható gyűjtőtevékenységet folytatott a népi vallásosság területén, műtárgyakat és adatokat illetően egyaránt. Dr. Zólyomi József tudományos tevékenysége

gének egyik legjelentősebb sajátossága és produktuma, hogy a nógrádi parasztság történetének, társadalomszerkezetének, tárgyi-szellemi kultúrájának föltárása során nem elégedett meg a terepmunka adatközléseivel, hanem időt és fáradságot nem kímélve, mélyreható levéltári kutatásokat is folytatott. Ennek eredményeként a hagyományos társadalomra tett közvetlen megállapításai nemcsak két-három emberöltő időszakára érvényesek, hanem az írásos források feldolgozásával képes volt a műveltség jellemzőit és alakulását visszakövetni egészen a XVIII. század elejéig. Mélyreható kutatásokat végzett a hagyatéki leltárak földolgozásakor mind egy dejtári parasztgazda, mind pedig Nógrád megye kereskedői esetében. Ide kapcsolódik a füleki nemesek 1663-ból datált kárvalomásainak publikálása is.

Dr. Zólyomi József szakmai életútja során folyamatosan figyelmet fordított a Nógrád megyei szlovák és német nemzetiségekre. Az 1970-es évek elején jelentette meg írását a szlovákok Nógrád megyei letelepedéséről, néhány év múlva e népcsoport hagyományos viseletkultúráját mutatta be, majd egy évtized alatt összegyűlt kutatási tapasztalatait összegezte a Nógrád megyei szlovákokról készült átfogó tanulmányában. Az 1980-as évek második felében a német nemzetiség történeti néprajzi kutatását végezte nagy intenzitással, és a széleskörű eredményalkotás érdekében közös terepkutatást szervezett regionális és országos szaktekinélyek bevonásával.

Tanulmányai, cikkei országos folyóiratokban, többek közt az Agrártörténeti Szemlében, a Ethnographiában, a Néprajzi Közlönyben, Néprajzi Értesítőben és a Honismeretben, regionális kiadványokban, mint az úgynevezett Palóc Kutatás köteteiben, valamint megyei periodikákban, mint a Palócföldben, a Nógrád Megyei Múzeumok közleményeiben, majd évkönyvekben, a Múzeumi Mozaikban, a Balassagyarmati Honismereti Híradóban, a Nógrád Megyei Levéltár és a Nagy Iván Történeti Kör kiadványaiban és nem utolsósorban a helyi, megyei sajtóban jelentek meg. Ez utóbbi közléseivel és múzeumi kiállításával nagyban hozzájárult a nógrádi népiélet népszerűsítéséhez.

Zólyomi József újabban a Nógrád megyei parasztság lakástextiljei közel 300 éves történetének monografikus feldolgozását végezte el, és megírta megyénk népművészeti monográfiájának több fejezetét. Nyugdíjas éveiben, szakmai alkotótevékenysége különös intenzitással folytatódott. Az említett munkák mellett az utóbbi években számos környékbeli település történeti-néprajzi összefoglalóját készítette el (Hercesény, Órhalom, Csitár, Nógrádmárcfal, Patvarc). Ez évben készített összefoglalást a belső-cserháti települések folklórjáról, a kéziratot még kórházi kezelése idejére is bekérte, megjelentetésére azonban már nem maradt ideje.

Mindezeket túl nem elhanyagolható tudományszervező tevékenysége sem, hiszen több, mint harminc éven át igazgató volt, irányítva megyénk (Nógrád) néprajzi és városunk (Balassagyarmat) történeti kutatásait, de kereken tíz éves megyei igazgatása során a régészeti és szélesebb körű történeti vizsgálatoknak is szervezője, irányítója volt.

Dr. Zólyomi József nehéz idők tanúja és szerény alakítója volt. Nehéz, igazán ki sem beszélt élménye, tapasztalása volt, amikor a politikai-közigazgatási szempontú, 1970 körüli múzeumi átszervezés során megyei múzeumigazgatóból visszaminősítették, és múzeuma gyűjteményeit széttelepítették. Több, mint másfél évtizedes ismeretségünk során mindig vidámságra, jó kedvre törekedő embernek ismertem, de mélyből jövő nevetését az életút negatív élményei is artikulálták.

Megható élményt jelentett számomra, amikor 1999-ben megyei Madách-díjasként és 2002-ben megyei Szontágh Pál-díjasként tiszta, szinte gyermeki örömmel nyugtázta az elismerést.

A szakmai áttekintés mellett összességében is meggyőződésem, hogy dr. Zólyomi József szorgalmas, szerény és következetes életútja során összegyűjtötte azon municiókat, amelyekkel a földi élet végén a vég nélküli életben részesülhet.

Limbacher Gábor

Meghalt a Tanító néni – Lukács Anna halálára

Messziről érkezett a hír: meghalt a Tanító néni. Csak ennyi volt az üzenet, mégis tudtam kiről van szó. S tudtam azt is, nagy veszteség ért bennünket.

Székelyföldön, egy Ivó nevezetű, önálló közigazgatás nélküli, kicsi faluban halt meg Lukács Anna, a Tanító néni.

Aki már járt ebben, a Hargita lábánál fekvő, Zetelakához tartozó településen, aki megismerte az itteni emberek kemény életét és küzdelmét a mostoha viszonyokkal; aki látta ezt a csodálatos tájat, aki csak egy kicsit is elidőzött itt, az biztosan találkozott Vele, s tudja: Annus nénivel volt teljes Ivó.

Korondi lány volt, s Lukács Dénes tanító férjeként került Ivóba. Rátermettségének köszönhető, hogy hamarosan Ő lett az összevont osztályos általános iskola igazgatója. Nem foglalkozása, de hivatása, élete értelme volt a tanítóság. Tanította a kicsi székely leánykákat és legénykéket betűvetésre, számolásra, versre, énekre. S ennél sokkal többre. Szóval és tettel, példamutatással emberségre, hazaszeretetre. Minden kulturális műsort Ő szervezett. Fontos volt Neki, hogy pallérozza népe szellemét. Ő szorgalmazta, hogy az ivói iskola felvegye Székely János író, költő nevét. Az Ő érdeme, hogy Ivóban két Kalendárium is megjelent. Gyűjtötte, szerkesztette az anyagot, s általa újraalkotta a falu szellemi közkincsét. Nemcsak pedagógus volt, Ő volt a szellemi központ Ivóban.

Ismert minden családot, tisztában volt örömeikkel, problémáikkal. Tudta, melyik gyermek jár derékig hóban hat kilométer távolságból az iskolába. Tudta, milyen gyógyszer kell a beteg nagymamának. Tudta, hol vannak szűkében még a kenyérnek is. Ügyes-bajos kérdéseikre Tőle várták a választ az emberek. Tőle kérdezték meg, hogyan kell elintézni valamilyen hivatalos ügyet. Ismerte a falu minden gondját és örömét. Szívén viselte népe sorsát. Segített, ahol tudott.

Igazi nagyasszony volt. Szeretett irányítani. De mindenkit meghallgatott és mindenkinek a véleményére kíváncsi volt. Takaros háztartást vezetett. A látogató mindig kapott Tőle süteményt, lekvárt, szörpöt vagy valami más finomságot.

Egész életét arra tette fel, hogy felemelje népét. Szerette és tisztelte Őt felnőtt és gyerek, tanügyi előjárói, mindenki, aki ismerte. Személyes példája messze túlmutatott a falu határain. Ő volt a Tanító. Minden székely és minden magyar tanítója. Ő volt a Tanító néni.

Az ivói temetőben eggyel több lett a kereszt. De ezzel a kereszttel Ivó kevesebb lett. Sokkal kevesebb.

Romhányi András

Lukács Anna: Végrendelet (részlet)

*Hogyha meghalok,
Meghagyom előre,
Nincs nekem szükségem
Cifra márvány kőre.
A keresztet, melyet
vállamon hordtam,
Tegyék sírom mellé,
Mely alatt a porba omoltam.*

*Hogyha meghalok,
Meghagyom előre,
Nincs nekem szükségem
Kripta temetőre.
Sírom helye legyen
az ivói temető zöldje,
Koporsómra hulljon
drága Erdély hazám
vértől ázott földje.*

PÁLYÁZAT

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÖNKÉNTES NÉPNYELVI GYŰJTŐPÁLYÁZATOT HIRDET NEM HIVATÁSOS NYELVÉSZEK SZÁMÁRA

A pályázat kiterjed az egész magyar nyelvterületre, s olyan önálló kutatáson alapuló, forrásértékű adattárak és rendszerezések készítésére irányul, amelyek eddig még nyomtatásban nem jelentek meg.

Célja a magyar nyelvterület fokozatosan feledésbe merülő nyelvi értékeinek (tájszavak, hagyományos népi mesterségek és tevékenységek szakszókincse; különböző társadalmi rétegek jellegzetes szavai; ragadványnevek, becenevek, népi helynevek; közmondások, szólások stb.) összegyűjtése, archiválása és lehetőség szerinti megjelentetése.

A pályázat nyitott: bármilyen foglalkozású, a téma iránt érdeklődő amatőr kutató egyénileg vagy csoportosan (szakkör, hagyományőrző kör stb.) küldhet be pályamunkát.

A levéltári, irattári, anyakönyvi kutatásokra épülő dolgozatokban (az összeállítások és táblázatok kivételével) az adatok betűhív írását, az élőnyelvi (adatközlőktől való) gyűjtések esetében egyezményes fonetikai lejegyzés követését kérjük. Feltétlenül jelölni kell tehát a zárt *ë* (rövid *e*), nyílt *ä*, palóc *á*, a rövid *u*, *ü*, *i* hangokat a köznyelvi hosszúk helyén (és fordítva); a két-tőshangzókat; a *j* ~ *ly* ~ *l* ejtést; *gy*-zést, *ty*-zést (pl. *vargyu* [varjú], *aptya* [apja] stb.); a hangkiesést, a hasonulást, az összeolvadást (pl. *béküttä* [beküldte], *rosföld* [rozsföld], stb.). Ez megtalálható többek között Deme László „A magyar nyelvjárások hangjainak jelölése” (Magyar Nyelvjárások II. évf. 18–37), Hajdú Mihály–Kázmér Miklós „Magyar nyelvjárás olvasókönyv” (Tankönyvkiadó, Bp., 1974. 9–13) és Kiss Jenő szerk. „Magyar dialektológia” (Tankönyvkiadó, Bp., 2000.) című munkáiban.

Pályadíjak (járautókok nélkül):

1. díj: 50 ezer Ft;
2. díj: 30 ezer Ft;
3. díj: 15 ezer Ft

Az első helyezett munkáját a Magyar Nyelvtudományi Társaság megjelenteti, a legjobb dolgozatokat a Társaság archívumában helyezzük el, s a további kutatás számára hozzáférhetővé tesszük.

A pályázat támogatója a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

A legalább 10 lap terjedelmű pályázatot két példányban, a személyes adatokat külön lapon mellékelve kell a Társaság címére 2003. október 31-éig eljuttatni.

Eredményhirdetés a Társaság decemberi éves közgyűlésén várható.

A pályázattal kapcsolatban bővebb felvilágosítást a Magyar Nyelvtudományi Társaság címen levélben (1088 Bp., Múzeum krt. 4/A), illetve a 267-08-20/5150-es telefonszámon Fodor Jánostól lehet kérni.

KÖNYVESPOLC

G. JÁGER MÁRTA:

Mesztegyő

Államalapításunk ezredik évfordulóját nem lehetett volna méltóbban megünnepelni, mint száz, kiválasztott magyar falu „egyéni” történetének megírásával, s e kötetek megjelenetésével. E sorozat igen értékes kötete az, amelyet G. Jáger Márta Mesztegyőről állított össze. Ez a kötet valóban megfelel mindazoknak a kívánalmaknak, amelyeket a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Kosáry Domokos úgy fogalmazott meg minden kötet elején, hogy azok a falvak kerüljenek ebbe a sorozatba, amelyek „valami módon fontos eseményekkel vagy neves szereplők életűjával kapcsolódtak össze, s róluk eddig még nem született olyan igényes helytörténeti összefoglalás, amelynek megírására, lehetőleg azonos felépítésben most megvannak a kellő források és szakemberek”.

Ahogy a faluköteteket átlapoztam, átolvas-tam, szemmel láthatóvá vált, hogy ezeknek a „kiválasztott falvaknak” „egyéni történetük” volt, s íróik valóban „emberközelp” hozták e települések régmúltját, sőt – rendszerint – a befejezetlen múlt folyamatát és jelenét is elének varázsolták.

Az alább következő vizsgálomtatásnak az a célja, hogy a Mesztegyőről készült leírást, könyvet közelebb hozza az olvasóhoz.

A sorozat „azonos felépítése” jegyében e falvak természeti környezetének bemutatása foglalja el e kötetek első fejezetét vagy fejezeit. A szerző Mesztegyő bemutatására tizennyolc fejezetet szánt, s ebből kettő foglalkozik a természeti környezettel. Közülük az első *A Marcal-hát keleti lankáin* címmel a falu földrajzi környezetét írja le, jól sikerült fotókat is közölve a tájról, a festői tavakról stb. E fejezetben emlékezik meg a település 1692–1790 között használatos első ismert pecsétjéről, amely ekevasat és csoroslyát ábrázolt. Alatta pedig bemutatja a falu önkormányzata által 1990-ben megrendelt első címer képét, amelynek közepén egy kigyót tartó gölya áll, náddal, halakkal. Ezek elsősorban a település természeti környezetére utalnak. Még ebben a fejezetben ismereti a közlekedéshálózatot, a falu nevével kapcsolatos véleményeket (Mesztegyő–Mesztekyne stb.), s két ábrán is bemutatja Mesztegyő 1859. évi kataszteri térképének remek fotóját a megnesvesített földdarabokkal.

A második fejezet (*Híd a Boronkán*) tulajdonképpen egy egyesületnek a neve, amely Mesztegyő székhellyel 1994-ben jött létre a Boronka régió természeti és kulturális örökségének védelmére, fejlesztésére. Ebben a fejezetben a környező Tájévelmi Körzet sajátosságait vázolja fel, ami ennek, az Európa legjobb levegőjű települései közé tarto-

zó falunak igen fontos, jövőbeli helyzetét is meghatározó jellemzője.

A következő három fejezet: *Az újkőkortól a honfoglalásig, Hütelen Zerechenek, Gordovai Fanchok és Két hatalom megszüjén* a település régészeti leleteinek tükrében a régmúltól, illetve a kiadott oklevelek segítségével a középkori földesúri küzdelmekről mutat be egy-egy történeti korszakot, végül a török uralom alatti település teljes pusztulását vázolja fel az adóösszeírások sorozatos adatainak segítségével.

A török kiűzésétől a polgári forradalomig című fejezet a XVIII. század folyamán kiépülő és benépesülő Hunyady uradalom egyik fontos településeként tárgyalja Mesztegyő történetét, majd az *Emberdézsmát nem adunk* című fejezetben az 1840. évi Mesztegyőn lezajlott véres parasztfelkelés történetét írja le több történeti forrásra támaszkodva, mely átléssel.

A reformkor és a szabadságharc időszakát a *Koller József vitésége* címet viselő fejezetben foglalta össze. Ebben Mesztegyő plébánosának életútján át mutatja be e falu közvetlen kapcsolatát a történelem eseményeivel. Koller volt annak a nyolc képviselőnek egyike, akit Somogy megyéből 1848-ban az első népképviselői országgyűlésbe delegáltak. A szabadságharc bukása után börtönbe került, onnan 1850-ben szabadult. Ettől kezdve 1860-ig e falu plébánosa volt.

Száz év harc a békében című fejezet magába foglalja a két világháború időszakát is. A szerző jó ér-zékkel emeli ki Krokovics Lajos alakját a feledésből, aki világhírű szőlőtermelő szakember volt és 1922-ben bekövetkezett haláláig élete nagy részét szülőfalujában, Mesztegyőn töltötte, ahol a sír-emléke is áll. Ennek a temetőben készült fotóját is megtaláljuk a könyvben.

Ez a fejezet foglalja magába az 1855. évi kolera-járvány nagyszámú halottainak emlékét máig őrző „Szenvedő Jézus” szobrának bemutatását, fotóját.

E falu előrehaladásának jeleként bemutatja a jegyzői lakot – a falu közigazgatási státusának megerősödése jelét –, a vasútállomás épületét, az 1872-ben a Hunyady család által betelepített vincés nővérek zárdájának, parkjának képeit. Áttekinti a falu akkori kulturális életének lényegét, ismereti a megyei címterek e községre vonatkozó kulturális és egyéb adatait, közli a ránk maradt képeket a falu akkori szellemi életének vezetőiről.

Az apokaliptikus hónapja című fejezet Mesztegyő második világháború alatti elpusztulásáról számol be. A település a Margit-ponalra, az álló front legveszedelmesebb zónájába esett. A függelékben közölt konkrét kimutatások szerint Mesztegyőn hatvanhatszaton, egy háromtagú zsidó család és hatvankilenc aknára lépett lakos vált a háború áldozatává. Ez utóbbiak között gyerekek is voltak.

Az *Öt nehéz évtized* című fejezet a falu újraépítésének folyamatát tekinti át. A földosztás, az iskolák, a halastavak és a malmok államosítása megváltoztatta a falu egész arculatát.

A *Mesztegyő és a Hunyadyak* című fejezet a falu kapcsolatát tekintette át – nagyrészt az emlékeztetőre támaszkodva – a földesúri családdal. A Hunyady család egyik utolsó tagja Olaszországból az 1990-es években hazatelepült, s Mesztegyő határában váltotta vissza birtokai töredékét. Egy hajdani pusztá felújított udvarházában él.

A falu kultúrájának a vallást érintő részét két fejezetben tárgyalja *Szent Ferenc fiai*, *Szent Vince lányai* címmel az 1744-ben német földről Magyarországra telepített ferences rendiek mesztegyői működéséről ír, amelynek egyik legszebb eredménye Mesztegyő barokk stílusban felépített temploma. E rend II. József idején történt feloszlása után közel száz évvel telepedett meg a Szent Vincéről elnevezett apáca rend oktató gárdája, akik óvodai és elemi iskolai oktatás feladatait látták el Mesztegyőn egészen az államosításig, 1948-ig.

A másik, idetartozó fejezet *Az egyházmegye legszébb temploma* címmel ismerteti a második világháború harcaiban megsérült templom művészeti értékeit, szép fotókkal, leírásokkal. Megemlékezik a 2000-ben, a kriptában történt újratemetéssel kapcsolatosan Mesztegyőn megrendezett ferences ünnepségről.

A következő fejezet (*Kedzetben vala egy dűledék iskola*) a faluban levő közoktatás helyzetét tekinti át a XVIII. századtól napjainkig.

A könyv utolsó három fejezete elsősorban néprajzi érdekességekről szól. A *hagyomány lámpásai* címmel a XVIII. században német földről érkezett ferencesek kultúrateremtő tevékenységét tekinti át (iskola, könyvtár, patika, zene stb.). Foglalkozik a XIX. század második felére kibontakozó egyesületi élettel, a századokon átriváló műkedvelő előadásokkal. Fotón is láthatjuk a Faluházat és képet kapunk arról a honismereti mozgalomról, amelynek csúcspontját jelentette az 1996-ban Mesztegyőn megrendezett Kárpát-medencei honismereti találkozó. Megemlíti az idegenforgalmi szempontból jelentős „feszítválokat” (Gólya- és Rétesfeszítvá).

A *népi hajlékok, ősi játékok* című fejezetben a népi építkezések, a népi játékok, a máig élő hagyományok ismertetése következik, majd *A vízirágtól a karácsonyi almáig* című utolsó fejezetben a „jeles népi szokások és hiedelmek”-ből ad – mint írja – „egy kis izelítőt”.

A könyvet nagyon pontos forrásjegyzék zárja le.

A függelékben Mesztegyő helynevei, földrajzi nevei, egy 1771-ben készült ház- és lakóösszeírás szerepel. A IV. függelék öt dokumentuma a mesztegyői „zendülés” aktáinak egy részét közli, az V. az 1848–1849. somogyi eseményre tartalmaz fontos iratokat, míg a többiben találunk iparos kimutatást, a Hunyady-kripta lakóinak jegyzékét, a két háború hőseinek és áldozatainak neveit.

Ebből a viszonylag részletes ismertetésből is kiviláglik, hogy Mesztegyő kötetének „jó gazdája”

volt. A szerző, mint a megye levéltárosa, mindig tudta, hogy milyen anyaghoz kell nyúlnia, hogy a múlt megszólaljon. De nemcsak a múlt emlékeit ismerte, hanem – mint a Somogy Megyei Honismereti Egyesület elnöke – maga is részt vett és ma is közreműködik hagyományörző, a múlt értékeire vigyázó munkában. A személyes kötődése sem kevés. Szokatlan és szinte megrázó az a személyes vallomása, amikor arról ír, hogy az apai széppapja: Jáger Ferenc, mint a mesztegyői zendülés egyik vádlottja 7 esztendő teltével a megyeháza egyik börtönben, s ő most az ugyanazon a területen álló Megyei Levéltár egyik szobájában veti papírra a róla szóló sorokat. Igaza van Kosáry Domokosnak, a sorozatot millenniumi emlékként megteremtő Akadémiánk elnökének, ez a falvaink „személyes életét” bemutató könyvsorozat ilyen szívvel és érzellemmel megírt munkák segítségével állít méltó emléket az ezer éves magyar államiaságnak! (Száz Magyar Falu Könyvesháza, Bp., 2002.)

T. Mérey Klára

RÉMIÁS TIBOR (szerk.):

Torna vármegye és társadalma XVIII–XIX. századi források tükrében

A kötet borítójáról Rohboch 1860. évi metszetén egy apró vármegye aprócska vára és apró székhegye int felénk. Fényes Elek azt írta 1837-ben Torna vármegye „legkisebb minden magyarországi vármegyék közt”. Az életképtelennek ítélt megyét 1881-ben immár harmadszorra és véglegesen Abauj-Torna néven egyesítették, Torna megye hét Gömörhöz csatolt település híjával, az új megye egyik járása lett. Északi felét 1920-ban a győzők mohósága csaknem tiszta magyar lakossága ellenére egy mesterséges államalakulathoz csatolta.

A kötet a kutató és érdeklődő laikus számára egyaránt hiánypótló, mivel Torna vármegyéről eddig önálló munka nem jelent meg. Csak az 1890-es Borovszky, valamint az 1939-es Csíkvari sorozatok Abauj-Tornáról készült kötetekben kaphatunk némi képet róla, mint a kettős vármegye hatodik járásáról. A szerkesztő és munkatársai az egykori törvényhatóságok kutatói számára példaértékű forrásgyűjteményt állítottak össze. Számbavették az írott forrásokban rejtőző megyeleírásokat, a helytörténeti kutatások kiindulásaként is használható országos és úrbéri összeírásokat. Figyelemre méltó az adózó jobbágynépesség mellett a zsidóság, a cigányok és a nemesség teljességre törekvő bemutatása. Nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen forrása lesz ez a könyv az egykori Torna vármegye kutatóinak, köszönet a Herman Ottó Múzeumnak a kötet kiadásáért.

A tárgyalt időszak legismertebb tankönyve a Hármaskút-kör, mintegy háromnegyedszáz kiadásban forgott a diákok kezében. Versikéivel nélkülözhetetlen eszköze lett megújuló megismerésének. A korai kiadások a gömöri Tornallyát még ideveteszítik. Az időrendbe szedett megyebemutatók élén Bombardini 1718. évi szükségzavú ismertetését látjuk. Ezt követően az Országos Levéltár

két legforgatottabb, 1715. és 1720. évi összeírásának Torna megyei adataival ismerkedhetünk.

Bél Mátyás mintegy évtizeddel későbbi leírásában – Tóth Péter fordításával – gyönyörködhetünk.

Mária Terézia úrbéri rendezése országosan egységes szempontok alapján készült. A kilenc kérdőpontra minden település köteles volt válaszolni. Ennek alapján készült az 1771. évi Torna vármegyei összeírás is. Feltüntették a falvak határainak osztálybasorolását, az adózó lakosság rétegződése szerint, a családok vagyoni állapotát.

II. József 1785. és 1787. évi népszámlálásának csak a falvankénti összesítő táblázatai maradtak ránk. A mindenkire kiterjedő névszerinti adatsorokat az uralkodó halála után, mivel a nemesség kiváltságainak megsértését látták benne, a törvényhatóságok megsemmisítették. Azonban még így is izgalmas betekintést nyerhetünk a települések 17. éven felüli férfi lakosságának jogi állapotát rögzítő számadatokba.

Kellemes színtelent jelent az ezt követő négy rövid megismeretetés. *Márkus András*: „Torna Vármegye leírása” 1824-ben jelent meg. 1839-ből való a következők: *Szalay Mihály*: „Torna Vármegyeinek rövid leírása”, *Édes János*: „Utazás a Magyarhon szebb vidékeire”, és a vele replikázó *Ruehietl Miklós*: Egykét észrevétel Édes Jánosnak „Utazás a magyarhon szebb vidékeire” című cikkelyére című írása.

Pesty Frigyes 1864. évi helynévtárának a Széchényi Könyvtár Kézirattárából való kiszabadítását feltétlenül üdvözölhetjük, hiszen a honismereti kutatók kezébe már alig ismert forráskiadványt ad.

Az adattárát két tanulmány és egy bibliográfia követi. *Koleszár Kálmán* Torna vármegye természeti képe a XVIII–XIX. században című munkája teljes mértékben kielégíti a kötet cím és hátoldalán lévő képek által felkeltett érdeklődésünket. *Rémias Tibor* pedig egy hatvanéves kézirat alapján ad izgalmas elemzést Torna vármegye XVIII. századi társadalmáról. Reménytelen várakozással nézünk elébe a feltehetően újabb eredményekkel is kiegészített, hihetőleg Karsai Zsigmond tollából született kézirat majdani megjelenésének. A dolgozat nyeresége a zsidók a XVIII. század utolsó harmadából való összeírásai.

Nilván a folyamatosság miatt találjuk itt a 66. oldaltól már látott nemesi névsor ismétlését, s talán azért is, hogy néhány pótlásra lehetőségem legyen a Torna vármegyében kihirdetett nemes családokat illetően. 1632. február 24-én II. Ferdinánd címeres nemeslevelet adományozott Szabó András, István, János, Mihály, Bene György, István, Péter, Pál és Miskolczi Benedek számára, amit 1633. november 16-án hirdetett ki Torna vármegye közgyűlése. A másik armális 1633. december 3-án szintén II. Ferdinánd adománya Marton István és felesége Sára, valamint István, János, Lukács, Anna, Dorottya gyermekeik, továbbá István György testvérének a fia, András számára. Kihirdette Torna vármegye 1636. április 9-én. Az egykori tornai Bene és Marton familia ma Földesen él.

Fontosnak érzem a dolgozatban az érintett időszak megyei tisztikarának bemutatását. Részletes képet kapunk a megyei cigányságról. Fontos és izgalmas a megyei cigányság 1768. és 1773. évi összeírása, a cigányok letelepedését szabályozó 1777. évi rendelet. Rémiás Tibornak ez a hatvan éves kéziratot bemutató dolgozata rádöbent bennünket, mennyi lappangó érték várja még napvilágra kerülését.

Teljessé és egyben keresetté teszi a kötetet Koleszár Krisztián és Laki Lukács László nagy gondnal összeállított Torna vármegyei történeti-néprajzi bibliográfiája. Tudatában lévén, egy ilyen jellegű bibliográfia mindig csak „teljességre törekvő” lehet, talán nem lehet érdektelen felemlíteni Benkő Loránd és Lőrincze Lajos szerkesztette Magyar nyelvjárási bibliográfiát, még ha szerepelnek is a címszavai a tornai bibliográfiában.

Jegyzékkel ellátott illusztrációkkal, a tanulmányok forrásjegyzékével és helységnévmutatóval zárul ez az országos figyelmet érdemlő, minden egykori Torna vármegyei település könyvtárában nélkülözhetetlen munka. (Herman Ottó Múzeum Miskolc, 2002.)

Karacs Zsigmond

SÓS JUDIT–FARKAS ZOLTÁN:

Erdély útikönyv

Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, Transsylvania: az erdön, Bihar erdején túli tartomány, a történelmi Magyarország legszebb régiója. Természeti szépségekben, művészeti, történelmi emlékekben gazdag e Kárpátok hegygerince övezte táj Kelet-Európa Svájca is lehetne. Századok óta a különböző népek, vallások, kultúrák találkozási területe, elválaszthatatlan része a magyar, a román, a szász nép történelmének. Domokos Pál Péter szerint az Erdélybe utazót elfogja egyfajta meghatottság. „Ha Erdélyben születél, akkor a szülőföld ragadja meg szíved. Ha nem Erdélyben születél, akkor előmlik benned a melegség, amelyet Erdély iránt érzünk mindnyájan magyarok.”

Aki szeretné bejárni, felfedezni Erdélyt, Sós Judit és Farkas Zoltán közelmúltban megjelent nagyszerű, gyakorlati információkban gazdag útikönyve segítségével bátran utnak indulhat. A szerzők csaknem fél éven keresztül járták Erdély útjait, hogy a könyvben szereplő adatok minél frissebbek, naprakészebbek legyenek.

Az útikönyv három fő részből áll: egy rövid gyakorlati útmutató után az *Erdély történelme és kultúrája* című fejezet következik, majd a tényleges útikalauz. Ebben Erdély területét hat nagy régióra osztották (Partium, Erdélyi-medence, Székelyföld, Szászföld, Dél-Erdély és a Bánság, Máramaros), hogy mindenki könnyen megtalálhassa az őt érdeklő látnivalókat, úti célt.

A gyakorlati tudnivalók között a szokásos információk mellett olyanok bukkanok, mint az erdélyi fesztiválok, rendezvények időrendi felsorolása, a táncfőkönyv helyei és időpontjai, fürdőhe-

lyek és síkzövezetek felsorolása, de ide sorolhatók az úgynevezett „keretes írások” egy része is. Ezek közt találunk útiutirajvaslatokat, három napra, egy hétre, két hétre, Erdély és külön a Székelyföld legérdekesebb, legfontosabb látványainak felsorolását, vagy a romániai történeti múzeumok sematikusságát, történelemszemléletét ismertető írást is.

Erdély történetéről egy átlagos útikönyv méreteit meghaladó mértékben kapunk remek összefoglalót. Ebben kitérnek Erdély fogalmi változására is. A trianoni békediktátum óta a köztudat Erdélyhez sorolja az Alföld keleti szélét, a Partiumot, Máramarost és a Bánság egy részét is. Ily módon az egykor 56 ezer km²-es történelmi Erdély helyett ma a 103 ezer km²-es Romániához csatolt magyar terület egészét tekintjük Erdélynek.

Bővebben foglalkoznak a dáko-román kontinuitás elméletével, mely szinte dogmává meredett a román történetírásban, de sajnos a nemzetközi köztudatban is általánosan elterjedt. Erdély német neve hét várat jelent. Ezzel feltehetően a XII. században emelt hét szász várra utalnak, melyek: Kolozsvár, Szászsebes, Szeben, Medgyes, Segesvár, Brassó és Beszterce. Más vélekedés szerint a hét nemesi vármegye központjai, Désvári, Dobokavár, Fehérvár, Hunyadvár, Kolozsvár, Küküllővár és Tordavár jelképezik a hét várat, melyet Erdély címerében is megtalálunk. Érdekes, hogy a hetes szám többszörösen is felbukkan: hét királyi vármegye, hét székely, és hét szász szék alkotta Erdélyt.

A történeti összefoglalót követi egy Erdély népeiről és vallásairól szóló fejezet. Ismert, hogy Erdély egyik legfőbb jellegzetessége a vallási sokszínűség. Itt a vallás többnyire nemzetiségi hovatartozást is jelent. Kis leegyszerűsítéssel a magyarok római katolikus, református vagy unitárius, a románok ortodox vagy görög katolikus, a szászok evangélikus, a svábok katolikus vallásúak. A görög katolikus egyházat 1990-ban törvényesítették újra, vagyonát azonban legnagyobb részét a mai napig nem kapta vissza. Emiatt sok a feszültség az államvallássá vált ortodox egyházzal. Az ortodoxia a mai napig is tovább terjeszkedik, elsősorban a Székelyföldön épülnek az új monostorok.

Az európai művészeti irányzatok mindegyike szép számú emléket hagyott Erdélyben. A művészeti emlékekről is kapunk összefoglalót, kiemelve a görög eredetű templomokat, a gazdagon díszített szarvas oltárokat, a reneszánsz kőfaragásokat, festett kazettás templombelsőket, a barokk kastélyokat és városi palotákat vagy a szecessziós építészeti emlékeket. A fokozatosan eltűnő, átalakuló hagyományos erdélyi népi kultúra jellegzetességeiről, a főbb néprajzi tájegységekről, a viseletről, a fafaragásról, bútorfestésről, fazekasságról is található rövid ismertető.

Ennyi előzetes történelmi, művészeti, néprajzi ismerettel felvértezve indulhatunk neki a tényleges erdélyi utazásnak, tájegységenként. Az útikalauz elsősorban a nagyobb városokra koncentrálnak, majd onnan csillagtúra-szerűen ismerteti a környék látványait. A könyv 18 erdélyi városról tér-

képes útikalauzzal szolgál. A várostérképeken a műemléki látványokon kívül megtaláljuk a szállásokat, étkezési, vásárlási lehetőségeket, szórakozóhelyeket, bankokat, közintézményeket, egyszóval minden olyan információt, amire egy turistának szüksége lehet. A nagyvárosok esetében megadják a lakosság számát és nemzetiségi összetételét (ezt a kisebb településeknél is érdemes lenne), majd egy rövid történelmi bevezető után a látványokat ismertetik. A leírások mindvégig élvezetes stílusúak, nem törekszenek száraz évszámok felsorolására, helyette tartalmas, olvasmányos, érdekes, érzékletes leírásokat kapunk.

A látványok bemutatása után az adott hely rendezvényeit, eseményeit ismerhetjük meg, majd következnek a gyakorlati információk, a szálláshelyek, benne a kempingek, diák- és egyházi szállások, olcsóbb és drágább szállodák felsorolása. Az étkezési fejezetekben naprakész információkat kapunk arról, hol milyen az ételkínálat, hol lehet olcsón és jól étkezni, vagy hová nem szabad bemenni. Ugyanez érvényes a szórakozási lehetőségekről, színházakról, mozikról, diszkókról, sörözőkről, bárókról. Nagyon hasznos, hogy mindenhol megadják a könyvesboltok, antikváriumok, régiségboltok helyét is.

Míg a nagyvárosokról részletes ismertetések találhatók, Erdély kisebb települései közül elsősorban csak a jelentősebb látványok kerültek be az útikönyvbe. S itt sokszor lehet már hiányérzetünk is, nem szerepel benne például Tasnád, Élesd, Abrudbánya, Felsőbánya, Szilágycseh, Dicsőszentmárton, Erzsébetváros.

Legrészletesebben Székelyföldet mutatják be, hiszen itt egységes tömbben él mintegy 700 ezer székely, s a legtöbb magyar erre látogat el. Mint írják: "A legtöbb magyarországi turista számára különleges élmény, amikor a magyar határtól 300 kilométerre egyszer csak olyan érzése támad, mint ha ismét Magyarországon, vagy legalábbis egy másik Magyarországon járna. Mindenki magyarul beszél, az utcáknak magyar nevei vannak, az emberek a magyarországi tévét nézik, a kocsmákban pedig magyar slágerek szólnak a rádióból." Ebben a fejezetben bővebben olvashatunk a hun származástudatról, a rovásírásról, a két Bolyairól vagy a vulkáni utóműködés termékeiről, a mofettákról.

Minden nagy tájegység látványairól egy-egy összefoglaló térkép került az útikönyvbe. Ezt a Székelyföld esetében már kevésnek találhatjuk, itt érdemesebb lett volna több, részletesebb térképet készíteni. A hiánylistát itt is ki-ki felsorolhatja. A későbbi kiadásokba talán bekerülhetne például Bibarcfalva, melynek templomában a Szent László legenda falképei láthatók, Torja, Réty, Uzon, Árkos, Csíkszentkirály, a Kászoni-medence műemlékei, természeti látványai. Természetesen területi okok gátat szabnak a teljességnek, mivel itt egy kézbeillő, könnyen forgatható, praktikus tanácsokkal ellátó útikönyv készült.

Nagy előnye a könyvnek, hogy olyan fontos információkat nyújt, amellyel sok utánajárótól vagy főleg bosszúságtól mentesít a látogatást. Leírja, mikor látogatható egy-egy műemlék, hol és ki-

től lehet a templomokba a kulcsot elkérni, mennyi idő alatt lehet elérni a kiszemelt túracélhoz, kikhez kell fordulni falusi vendégfogadás, túravezetés ügyében, kik készítik még a hagyományos szőtteket, faragásokat, kerámiákat, kinél lehet jelentkezni a táncbárokba.

A szerzők a hagyományos magyar néprajzi tájegységek (Kalotaszeg, Mezőség, Székelyföld, Csángóföld) mellett nem feledkeznek el az erdélyi szászok és románok lakta területek (Szászföld, Máramaros, Móc-föld) részletes ismertetéséről sem. Ezek a tájak szinte teljesen ismeretlenek a magyar turisták számára, nem úgy a francia, belga, német és más nyugat-európai utazók előtt. A szerzőknek talán sikerült eloszlatni a magyar utazókban ébredő félelmet vagy ellenérzéseket, hogy a Bihari-hegyvidék páratlan természeti látnivalóit, Máramaros román népi építészeti emlékeit vagy a mai napig élő, színes népviseletét megcsodálhassák. A szászföldi falvakban a nagyarányú tömeges kitelepülés miatt már alig-alig laknak németek, a maradék szász közösségek azonban kitartóan őrzik hagyományaikat, erődtemplomaikat szívesen mutatják meg az odautazóknak. A nyugati turisták már felfedezték ezt az érdekes világot, köszönhetően az angol trónörökösnek, Károly hercegnek, aki rendszeresen látogat ide. Talán a nyári időnyben mind nagyobb számban hazalátogató németeknek sikerül felvirágoztatni az infrastrukturális elmaradott erdélyi vidéket.

Az útikönyv két alkalommal lépi túl Erdély határait. Az utazókat biztatja, hogy látogassanak el a moldvai csángó magyar falvakba. Csángóföldet nem műemlékei miatt érdemes felkeresni, hanem az itt élő emberekkel való találkozásért. A tudatos beolvasztási politika eredményeként a csángók nagy részének gondolkodásában már nem él a magyar nemzethez való tartozás tudata, s katolikus vallásuk különbözteti meg őket a románságtól. Mivel sem az iskolákban, sem a templomban nem használhatják anyanyelvüket, a moldvai magyar eredetű katolikusoknak már csak mintegy harmada beszél magyarul. A könyvben Pusztina, Klézse és Lujzikalagor csángó falvakról esik szó.

Brassótól délre, Erdély határain túl található Sinaia, ahol egész Európa egyik legszebb királyi rezidenciája található. Az első román király, I. Károly által építtetett Peles-, és a kisebb Pelisor-kastély azon kevés kastélyok közé tartozik az országban, melyek eredeti állapotukban megmaradtak, és gondoskodnak is állapotuk megőrzésükről.

A gyakorlati segítséget nyújtó útikönyvet összesen 30 részletes várostérkép és régiótérkép, egy rövid magyar-román kifejezés szótár, valamint 78 színes fénykép teszi teljessé. A könyv nemcsak azoknak nyújt sok hasznos információt, akik eddig nem jártak Erdélyben, hanem azoknak is, akik már sokszor jártak itt, de szeretnék még jobban vagy más oldaláról is megismerni ezt a sokat próbált vidéket. Vágvünk bátran neki az erdélyi utazásnak!

(Budapest 2002. JEL-KÉP Bt)

Udvarhelyi Nándor

A KT Kiadó Honismereti Kiskönyvtára

Északi szomszédunk viszonylag kis területén nagyszámú olyan természeti, történelmi, kulturális érték található, amelyek nemzetközileg is elismert turista célerületek, szerepelnek a Világörökség listáján is. Ezért is nevezik Szlovákiát turista nagyhatalomnak.

Ilyenek a nálunk is ismert festői városok, a kedvelt sípályák, az égbetörő hegycsúcsok, az épen maradt várak stb. Elsősorban ezek felé száguldanak a magyar turisták is. Közülük kevesen vetődnek el azokra a dél-szlovákiai településekre, apró falvakba, ahol megannyi magyar építészeti emlék, templom, kastély, történelmi és ipari műemlék található. Ennek a kulturális kincsnek a megóvása, helyreállítása és értelmes „üzemeltetése” – az állami támogatás mellett – jórészt a helyi patrióták áldozatkészségének köszönhető.

Ezek bemutatására vállalkozott a *Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.* dr. Szénássy Árpád által vezetett lelkes gárdája, amikor 1995-ben elindította a *Honismereti Kiskönyvtár* sorozatát. Azóta már több mint kétszáz füzeti jelent meg, amelyek a mi TKM-kiskönyvtárunkhoz hasonló méretűek és szerkezetűek.

A 16 oldalas „zsebfüzetek” borítólapján a település magyar és szlovák neve mellett a bemutatandó objektum(ok) *foto*ja látható. A borítólap belső oldalain színes *térképek* igazítják el az olvasót. Ezek azért fontosak, mert mi, akik magyar nevükön ismerjük a településeket, a szlovák autótérképen hiába keresnénk azokat. (Az újabb magyar térképeken már kétnyelvű feliratozás van.) A füzetben lévő térképen piros aláhúzással jelölik az adott települést. Ugyanitt láthatók a falvak régi-új címerai is.

Igen szemléletesek a szövegek közötti fekete-fehér *foto*k, *rajz*ok, régi képeslap részletek, amelyek tovább bővítik az ismereteinket.

A füzetek végén található *irodalomjegyzékek* azt bizonyítják, hogy a szerzők alaposan tanulmányozták a témához kapcsolódó szakirodalmat. Ezek a jegyzékek azoknak is hasznosak lehetnek, akik további részletekre kíváncsiak

A kiskönyvtár-sorozat eddig jórészt ismeretlen volt a magyar turisták előtt, pedig Révkomáromban (Komárno) és Budapesten egyaránt beszerezhető:

– KT Kiadó Komarno Duna rakpart P. O. Bokszy 109. T: 0819/2052, darabonként 20 SK (szlovák korona).

– Kismagiszter Könyvesbolt 1053 Budapest, Magyar utca 40. Tel.: 327-7796 darabonként 298 Ft.

Egyébként mindkét helyen igen sokféle honismereti kiadvány kapható.

A füzeteket jól felhasználhatják mindazok, akik szeretik felfedezni az „istenhátamegetti” ismeretlen gyöngyszemeket, akik errefelé terveznek kirándulást, de azok is, akik „csak” alaposabban szeretnék megismerni a felvidéki magyarság kulturális értékeit.

Érdemes megszívlelnünk a tardoskeddi füzetben olvasható kedves invitálást, amely vonatkozatható a többi településre is: Állj meg vándor ebben a gazdagmúltú és jelenű faluban, amelyben kedves, vendégszerető emberekre találsz!

Dr. Tóth József

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE:

Az én kalendáriumom

Ezek az írások 1998/99-ben, a Napi Magyarországnban láttak napvilágot. Jó, hogy akkor megjelenhettek, mert azóta ez a nemzeti értékeket vállaló lap is megszűnt, de így Jámborné Balog Tünde kötetbe gyűjthette az esztendő forgó kerekére font szép és tanulságos írásait.

Nem könnyű faladatra vállalkozott a makói illetőségű szerző, amikor Bálint Sándor nyomába szegődve, a boldog emlékü néprajztudós „Ünnepi kalendárium”-ának anyagából merítve, végigfuttatta ujjait hagyományos ünnepeink gazdag skáláján. De ha csak annyit tett volna, hogy közvetíti a naptári év főként katolikus valláshoz kapcsolódó ünnepeinek tudományos monográfiája ismeretanyagát a kevésbé tudós olvasók számára, akkor sem végett volna hiábavaló munkát. Ő azonban feldúsította, „makóiasította” és „balogtündésítette” a néprajzi anyagot, majd újja is teremtette, mint ahogy a méhek összegyűjtik a nektárt, a virágpórt – a virágok illatát, színét, a mezők varázsát –, hogy aztán, magukból is hozzáadva, aranylóan csorgó mézzé elegyítsék.

A kalendáriumi szokások különben is tünékenyek, s a hozzájuk fűződő szépséges emlékek is illekenyek. Különösen az olyan korszakban, mint a csak inémt mögöttünk hagyott, amely „nem ésszerűségéből, hanem természetéből fakadóan csúfított el minden szépséget”. Így aztán Boldogasszony havában csak találgathatjuk, hogy vajon „elásssák-e még takarásokról a dávodai szőlőművesek a boros flakát, s ki-mennek-e megkeresni Vince napján, hogy aztán ott, a behavazott szőlőhegyen igyák meg belőle az áldomást az alacsony csüngő hófelhők alatt?”

Ákárcsak Bálint Sándor három kötetébe, Balog Tünde kalendáriumába is beleférnek az egész Kárpát-medence magyarságának ünnepei, ünnepi eseményei – Lőcsétől Szobálfalváig, Szent Márton-hegyétől Szépkényerüzentmártonig. De a szerző szívének nagyitölencsége legtöbbször mégis Makó fölött kering, akárcsak a fogyó és növekvő Hold. Belefér ebbe a „honismereti kalendáriumba” a makai református templom dicsérete, a makai disznóölések jeles torospaprikásának magasztalása; a korán elhalt testvérek, a nagymama és Sanyi öccse, a nagypapa és Sándor fivére, meg a többi hol-van-már rokon emléke. Balog Tünde maga teremtette, batikokból, festményekből, cserepekből, betűkből és még ki tudja mi mindenből álló világából néha csak egy-egy fuvallat az, ami megérint bennünket; mint amikor egyhetes korában meghalt Ádám bátyjára emlékezve megfogalmazza a gyermeküket veszített, de a túlélési élet-

ben föltétlenül bízó anyák örök bánatát: „olyan kicsike még, mi lesz veled nélkülem?”

Forog az esztendő kereké! Meglebben Szent Margit fátyola, felragyognak Nepomuki Szent János csillagai, hallhatjuk Szent László lovának patkócsattogását, Szent Márton lúdjinak gágogását. Felköszönti a magyar múlt legelesebb Zsuzsánait: a Balassi Bálintot is megejtő bécsi Zsuzsánától és a Mikes Kelemen szívét sebző Kőszeghy Zsuzsikától a nagyságos Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszonyig és a tudós Erdélyi Zsuzsannáig. Más fejezetben pedig az „örök” Annáknak állít emléket.

Forog az esztendő kereké! Boldogasszony havában a régi nagy hidegekre emlékezünk. „Szirbik Miklós prédikátor XIX. századi város történetéből tudunk a 1770-es gyertyaszentelői fergegetről és egy Pál-napi hóvizatarról 1816-ben, melly kiállhatatlan tsípós széllet jövőn, a kinn talált embereket, barmokat megfagyaltta, ... néhány nemes katonák haza felé jövőn, Sámsonnál, a vízlet felíg lévő száraz érbe buktak, és tsak kevesen szabadulhattán ki mások segítségével, a többiek lovastól oda fagytak.” Az ilyen infernális képek továbbálmódásában, továbbsszenvedésében is gyökerezik Jámborné Balog Tünde kötődése a makai tájhoz, sorshoz, emberekhez.

Forog az esztendő kereké! Szent György havában Prágában járunk a szerzővel, s megcsodáljuk a kolozsvári Márton és György testvérek sárkánnyal viaskodó Szent György szobrát. „Szabadon álló, körüljárható lovas mintáztak, amikor a francia, német, itáliai szobrok még szorosan a székesegyházak falához, pilléreihez tapadtak, behúzódtak a falfülkébe és kapubéletekbe. A prágai Szent György vitéz nyolcvan évvel Donatello padovai, százttízfel Verrocchio velencei lovas szobra előtt mintázták meg a testvérek, 1373-at írtak, amikor elkészültek vele.” S belénk nyilallik a felismerés: ezt a szobrot akkor egész Európát megelőzően és felülmúlóan alkották. Most pedig, 630 esztendő múltán, töröktől, osztráktól, oroszától megszaggatva, tönkretéve, lógó nyelvvel lololunk „Európa” után.

Mégis, Szent Jakab havában tisztelgünk Európa patrónusa, Szent Benedek előtt, „akinek – ha közvetve is – fontos szerep jutott a magyar állam egykori létrejöttében és fennmaradásában”. Kevesen ismerik Nyitra városának két védőszentjét, Szent Szórádot és Szent Benedeket, pedig a Vág völgyi remetéket 820 esztendeje István királyunkkal, Imre herceggel és Gellért püspökkel egyszerre avatták szenté. Mára már szinte feleledett életük „példázza, hogy rejtekben megélt élet is lehet igazi mártíromság, tanúságtetés”.

Jámborné Balog Tünde nemcsak könyve tudásanyagát merítette „az utolsó szögédi embőr” örökségének gazdag tárházából, hanem a szellemi elkötelezettséget, a világunkban való, nem mindig könnyű eligazodás csízióját is. Jövőre lesz éppen száz esztendeje, hogy Bálint Sándor „letette testének romló sátorát”, s mennyei dolgozósobájában, ahol „a Jóisten színe előtt pártfogolja az alsóodrosi népet”, bizonyára elégedetten forgatja Balog Tünde Kalendáriumát. A szerzővel együtt szinte mi is hall-

juk a szögedi ő-zést „irodalmivá nemesítő” hangját: „ezt elég jól mögírta ésős lélkóm”.

(Széphalom Könyvműhely, Bp. 2002.)

Halász Péter

KIRÁLY LAJOS:

„Híres betyár vagyok...”

A betyár alakja a somogyi népköltészetben

„Híres betyár vagyok, Patkó az én nevem. Hét vármegye régen kerestet engemet: Tiszát átusz-tatom, Dunát átugratom, zsandárok kezébe soha nem gyuthatok...” Így dicsekszik a betyárdalban Somogy egyik leghíresebb betyárja. Az igazság azonban az, hogy mindkét Patkót (igazi nevükön Tóth Jánost és Tóth Istvánt) elérte a végzet, az üldöz-öz zsandárok golyói. Betyárokról írni mindig hálás feladat. Hálás elsősorban azért, mert ez a téma mindig megragadja az olvasó fantáziáját. Dr. Király Lajos, az ismert kaposvári néprajzkutató és nyelvész hézagpótló munkára vállalkozott, amikor 2002-ben, a Somogy Megyei Honismereti Egyesület kiadásában megjelentette egyik leg-újabb könyvét.

Hézagpótló ez a könyv elsősorban azért, mert Gönczi Ferenc híres műve, „A somogyi betyárvilág” 1944-ben jelent meg és ma már könyvritka-ság. Ezért üdvözölhetjük külön is Király Lajos munkáját, amely évtizedek eltelte után újra foglal-kozik a somogyi betyárokkal. Gönczi Ferenc és Király Lajos műve között azonban van egy lényeges különbség. Gönczi Ferenc műve elsősorban szoci-ográfia, míg Király Lajoséban a néprajzi jelleg ér-vényesül. Ebben is van természetesen szociográfia és történelem bőségesen, de a szerző elsősorban azt térképezte föl, hogyan élt (él) a betyár alakja a somogyi népköltészetben.

A betyárvilág kialakulásának okairól Király La-jos többek között a következőket írja: „A híres so-mogyi betyárvilág létrejöttét a következő feltételek tették lehetővé: a nagybirtokok, az itt élő sok száz pásztor, a hatalmas összefüggő erdőségek (melyek jó búvóhelyet adtak), a rossz közigazgatás, az el-maradott közlekedési és hírközlési viszonyok. A túlzó robot ellen lázadó jobbágnak, a 12 éves ka-tonai szolgálat elől, a katonaságtól szökött legény-nek nem volt más választása, mint a betyárélet.” Mindez természetesen nemcsak a Dunántúlra és ezen belül Somogyra volt jellemző, hanem leg-alább ennyire az Alföldre is. A mű egyik leg-na-gyobb értéke, hogy azt is feldolgozza, hogyan él-tek (élnek) más megyék híres betyárjainak tettei a somogyi nép ajkán. Így kapnak helyet – a betyár-folklor jellemzőjeként – Rózsa Sándor mellett Bo-gár Imre, Fábíán Pista, Fehér László, Angyal Bandi és mások.

Sobri Jóska (eredeti nevén Pap József) a XIX. század elején a Dunántúl leghíresebb betyárja volt. Ahogy a szerző írja: „ő volt a híres bakonyi betyár eszményképe”. (A volt ismert kisbárapati népdal-énekes, Tóth Imre 1974-ben így énekelte róla: „Er-dők, mezők, sok ligetek, sokat bujdos-tam benne-

tek. Ittam, ettem a vadakkal, sírtam a kismadarak-kal...”)

A nép saját hőstét, személyes vágyainak megtes-tesítőjét látta a betyárokbán, ezért a rólu-k szóló költészet erősen társadalmi irányzatú. Mindezt legjobban a kötet leggazdagabb, legrészletesebb fejeztében, az „Adattár”-ban figyelhetjük meg. Külön fejezet foglalkozik itt a betyárballadák-kal, betyárdalokkal, a rabénekekkel, az új balladák-kal, végül a ponyva-krimiballadák-kal. Az „Adattár” nagy értéke a „Jegyzetek” apparátus, amely szűr-ke ellenére igazi csemege minden kutató szá-mára. Nemcsak a közölt szöveget elemzi a megfe-lelő tanulságokkal. Röviden, de rendkívül érzék-le-ten villantja az adott betyár arcképét is. Itt olvas-hatjuk a sajátosan somogyi betyárokról szóló bal-ladákat és dalokat is, elsősorban a Patkó testvérek-ről és Juhász Andrásról.

Sok érdekességet közöl a „Somogyi betyármon-dák” című fejezet is, többek között Simonfa, Bá-bony, Nikla, Csurgo, Büssü, Lengyel-tóti környék-ről. Megismerkedhetünk itt egy másik híres be-tyárral, Savanyó Jóska-val is. Érdekes adalék töb-bek között az is, hogy Tóth Mihály felsősegesdi ju-hász, később híres faragó Patkó Bandi unokájá-nak vallotta magát. Sok betyártörténetet mesélt el egykoron a leghíresebb faragóművész, a Kossuth-díjas id. Kapoli Antal, a Népművészet Mestere.

A könyvben természetesen a nyelvész is meg-szólal. Király Lajos külön fejezetben teszi közzé a betyárvilág Somogy megye földrajzi neveiben megjelent emlékeit. Nemcsak a betyárok gyako-rabb tartózkodási helyét jelölő földrajzi neveket ismerhetjük itt meg, de tragikus történetükről is sokat elárulnak a kivégzésük helyét megmutató földrajzi nevek.

A kötet kivitele méltó tartalmához. A gazdag forrásértékű anyagot kottagyűjtemény, számos arckép és néprajzi motívum teszi színesebbé. A gyűjtött anyagot Király Lajos öntötte végső formá-ba, de a gyűjtésbe a Kaposvári Egyetem Pedagógi-ai Főiskolai Karának hallgatói is besegítettek. Munkájukkal újabb értékes kottával gyarapodott a somogyi honismereti irodalom. Eleven, lüktető éltető vált egy régen elfelejtett múlt.

Dr. Sipos Csaba

TAKÁCS GYÖRGY:

Aranykertbe' aranyfa

Nem csekély fáradsággal és egyben igen célra-vezető módon látott a kutató a hárompataki népi kultúrájának megismeréséhez. Megállapítja, hogy az archaikus népi imáknak, ráolvasóknak, az ősvallásban gyökerező forrásai, valamint olyan irodalmi előképei vannak, mint a magyar kódexek imái, az Ómagyar Mária-siralom.

Takács György figyelme jó részét viszonylag kis területre összpontosította, ahol huzamosabb ideig maradvá, majdnem állandó lakosként táru-elt fel számára az ottaniak hitéletének, mítoszainak, kép-zelőerejének birodalma. A hárompataki hitvilág

mélységeibe tekinthetett bele. Nem győzi csodálni ezt a számára fantasztikus világot. Rózsákkal tündöklő kert vagy víztűkőr, amit itt talált – mondom leegyszerűsítve a szerzőt. Az ottani szóhasználat nyomán elsőnek írja Csügést, Gyepecét és Kós-teleket Hárompatakra.

Némi büszkeséget ébreszt bennem, és számomra elégtételt jelent, amikor könyvében ilyen gondolatokra bukkanok: rengeteget tanult írni-olvasni alig tudó, vagy teljesen iskolázatlan emberektől, akik a velük született intelligenciájukkal és igazságra vezérlő hajlamukkal tájékozódnak és igazodnak el, éspedig helyesen, a világ dolgaiban. Takács György nem felejteti el a helyes útra irányító tanításukat, azt a sok jóindulatot, amelyet irányában mutatott. Etették, itatták, hónapokon át szállást adtak neki és kutató társának.

El kell ismerni, hogy ritka kitartással igencsak figyelmet érdemlő anyagot halmozott fel és tett közzé Csügés, Gyepece és Kósleket alapításáról, lakói eredetéről, népi szellemiségéről, hitvilágáról, régi imáiról. Kideríti, hogy a vizsgált helységek csángó lakói a saját hárompataki elnevezéssel különböztetik meg magukat mind a gyimesloki, mind a moldvai csángóktól, mind pedig a csíki székelységtől, de a környező moldvai románoktól, az ún. kószányoktól is.

A három település régi helyneveit nagyjából a borzsovai, a szépvízi és a szentmiklósi, továbbá Negyedfélmegye falvainak székely lakói adták, jóval a telepek létesítése előtt.

1786-ban jegyezték le: „*Galambhalma nevezetnek ajjában lévő teleket nemrégiben Sós-teleknek kezdték nevezni, mely Galambhalma lábainak vicinussa (szomszédja) Napkeletről Gyp-Asza-Pataka, vagyis Kis-Koton nevű helység (határolja), délről Borda nevű havas, vagyis a Czucza (Szulca) vize, északról a Kós Teleki strázsánál lévő Vágás.*” (CsL. 27/40/72.) Annyit még a Gyepece nevééről, hogy mai alakja viszonylag kései keletűnek tűnik. A Gyepezó névből származhatik. Kósleket úgy írom, ahogyan a csíkiak, de a gyimesiek is ejtik. Meglehet, hogy e tekintetben végül mégiscsak Takács Györgynek lesz igaza, aki a kos (berbécs) községből eredezteti a helynevet. Én a Kós személynévből származtattam.

Az 1840-es tanúkihallgatás is azt erősíti meg, hogy ezeket a havasokat az említett községek régi óta bírják: „*Apahavast, Fejérbükköt, Vojkát, Csügést és Kerekbükköt Borzsova, Szentmiklós és Szépvíz bírja emberemlékezetet meghaladó időtől.*”

Hárompatak benépesítésének a kezdete nem köthető egyértelműen a madéfalvi veszedelemhez (1764. I. 7.). Talán a határőrség szervezésének első menekülteji húzódtak meg Oláhcsügesben (1762–1764), de a moldvai részen.

Amit a hárompatakiak őseik tolvajlásairól állítanak, az csak részben lehet igaz. Amiről tudunk az leginkább a moldvaiakkal folytatott illegális kereskedelem. Ide tartozott a só-, a marha- és kisebb mértékben a törökbúza-csempészet. A vám befizetése növelte volna az áru költségét. Ezért is folyamodtak a vámhivatal megkerüléséhez mind az eladók, mind a vevők. Az is igaz viszont, hogy

nem egyszer lopott állatokat is áthajtottak a „kukkuvámon”.

A moldvai sóval folytatott kereskedelem a XVIII. század elejétől Erdélyben teljesen tilos volt. De a lakosság többsége szívesen megvásárolta a moldvai sót, ugyanis ez kevesebbe került az erdélyinél. Az itteni só kincstári monopólium volt, és többbe került, mint az állóvénnyeken behozott moldvai áru. Kevés konkrét adatom van, de nem hinném, hogy a hárompatakiak teljesen kimaradtak volna ebből az illegális kereskedelemről. A csíki székelemek közül a menaságiak és a tapolcaiak voltak különösen érdekelték a moldvai só illegális erdélyi forgalmazásában.

Elsősorban Kósleket illetően állíthatjuk, hogy legelső lakói moldvai román és csángó eredetűek lehetnek. A Beszán (Besan-Bejan-Bájan) név szláv eredetű. Menekültet, szökevényt jelent románul is. A románok mellett, moldvai csángók viseltek, viselnek hasonló nevet.

A Vrencsán név beszélő név, legalább férfiágon utal a tartományra, ahonnan származtak. Két Vrencsán férfit, Ursuly-lyal és Luonnal az 1786-os urbárium (a jobbgyögyök és zsellérek, valamint földesúri kötelezettségek összeírása) listáján találkoztam. Ugyanott egy Besan Tódor is szerepel. A nevek a felsőlakai társaságában találhatóak. Ha a Vrencsánok eredetileg Felsőlokon laktak, akkor ott csángó asszonyaik révén csángósodhattak, magyarosodhattak el. De ez a folyamat lejárhatott Kóslekekben is.

A szájhagyománynak is megvan a maga jelentősége, legalább a részigazsága. De a teljes igazság lehet, hogy összetettebb, vagy éppen egyszerűbb. A Csilip nevű emberek Csíkban, tudomásom szerint – legelőször 1750-ben Csíkszentmihályon, pontosabban annak Lóvész nevezetű, románok lakta falucskájában jelentek meg, amikor Csilip Konsztaánd és Csilip Tódort, mint adófizetőt, regisztrálták. Az, hogy nevük a Filip névből származna, az egyelőre kétséges. A lóvész románok nagyjából moldvai eredetűek. Iorgu Iordan román nyelvész a román Cilibiut, Celiubiut görög származékknak tartja. A szó szerinte eredetileg szépet, bölcslet jelent görögül, vagy talán törökül, tesszük hozzá mi.

Takács György is megfigyelte, hogy a nemzedékeken át háttérbe maradó asszonyoknak, anyáknak, akiktől gyermekeik elsajátították az anyanyelvet, a népi kultúrát, az etnikum meghatározásában, esetleg az eldöntésében is fontos szerep jutott, juthatott. Azt gondoljuk, hogy azok a származás emlékek, amelyeket a hárompatakiak a hagyományaikban megőriztek és, amelyeket a szerző összegyűjtött, igen jelentős, bizonyító anyag. Ehhez fűzünk pár kiegészítést, megjegyzést.

A Váták, a Gergelyek régi csíki székely családok. A Gyimesbükkből Kóslekre szállt Albert Ágoston elődei Moldvából jött csángók. Tudjuk, hogy pusztinaiak voltak. Őseik valószínű menekült székelyek. Bár eredeti helyüket hol Karcfalvára, hol pedig Nyárád mentére teszi a családi hagyomány. A Nyárád moldvai csángómagyarok. Nincs tudomásunk arról, hogy Csíkszentmihályon,

Oláhfaluból vagy máshonnan jöttek volna Tankó nevű emberek Gyimeslokra. A Karácsony nevűek több irányból érkeztek Gyimesvölgyébe, és innen Kóstelekbe, akárcsak a Tankók.

A gyimesi Bodor família, a jelek szerint, ugyan csak moldvai csángó magyar eredetre megy vissza. A Szócs nevűek úgyszintén több helyről kerültek Gyimeslokra: Csomortánból, Madéfalváról, Dánfalváról, Udvarhelyszékről, de jöhettek máshonnan is. Szó esik a könyvben a szépvízi nemes Szócs famíliáról, amely férfiágon 1800 körül kihalt. A XVII. század második felében telepedett meg Szépvízen. Moldvai eredetű. Az írott forrás nem szögezi le a család eredeti etnikumát. Az említett családok mindegyikének, sőt még másoknak is, egy-egy képviselője legalább átkerült a három patak völgy egyikébe: Csügésbe, Gyepécére vagy Kóstelekbe. Ez okon tűntek fel a kutató érdeklődési körében. Ez után nagyobb kiterő után vessünk egy pillantást a szerző, Takács György könyvének legfőbb fejezetére: a régi magyar imákat és ráolvasókat tartalmazó részére.

A hárompatakiak, mint ez a kötetből kitűnik, lélekemelő imáik megtisztító világában éltek, és élnek. Az ima, legalább az idősebbek felfogásában, hatalmas kincs, minden evilági gazdagságnál többet ér: „Lehet az embernek akármennyi aranya, ezüstje, a hitet nem éri fel semmi”, állítják Hárompatak lakói. Az imádság számukra lelki egyensúly forrása.

Az isteni kinyilatkoztatásnak tartott ómagyar imáik, amelyeket Csikből és Gyimeslokról örökölték át, a tudomány számára is nagy értékű szövegkincset jelentenek, szögezi le a könyv írója. Ezeket az archaikus textusokat variálták, egyénítették, végeredményben gazdagították Hárompatakon.

Az imaszövegek jó hányada Krisztus keresztalálához, az áldozatvállaláshoz, és egyben az emberi gonoszságához kötődik. Drámai, költői szövegek, képek születtek:

*Keresztfára feszítették,
Vaskestyűvel megkestyűzték,
Vasostorval ostorozták,
Tövisszel megkoronázták.*

.....
*Sose láttam szebb termőfát,
Mind a Jézus keresztfáját.*

.....
*Aranykertbe aranyfa,
Aranybócsú alatta.*

A családí összetartozás, az összetartás erősítésének a szándékát olvasom ki Timár Jenőné Csilip Ágnes visszaemlékezéséből: „Imádkoztunk, mikor vége lett, megcsókoltuk a kezit nagytatának, nagyamának, apukának, anyukának.” Elszigeteltségükben a külső világ szülte bajok között ezek az ősi imák fogódzót jelentettek, lelki vigaszt jelentettek a jobbra vágó hárompatakiaknak. Gyögyicze Andrásné Korbuly Katalin magukra utaltságukat fejezhette ki, amikor így vallott: „erőt kell ragaszkodni a Babba Máriához, mert nincsen aki segíljen. Csak ő segít.” Takács György munkája gesztus, tett, úgy vélem, az elszigeteltség lebontására.

Az Aranykertbe' aranyfa című könyv, reméljük, szerte e világon, de legalább magyarok között Hárompatak csángó lakóit teszi ismertté. Róluk szóló híradás. Járjon érte tisztelet, becsület!

Szócs János

NOVÁK LÁSZLÓ FERENC:

A zsidóság Nagykőrösön (XVII–XX. század)

Ha valaki nem tudta volna: „Jól izlik a farsangi fánk, ha Lőwytól van szenünk és fánk” És ha valaki félt a fogászati beavatkozásoktól, ettől a hirdetéstől bizonyára örömmel és sietve ment műfogászához: „Van szerencsém a n.é. közönség becses tudomására hozni, hogy folyó hó 8-án Nagy-Kőrösre megérkeztem s a fogművészségbe vágó munkák készítését, úgymint: egész s részletes fogsorokat, egyes fogakat, szájpadi anyaghiányokat (obturator) fogrendezéseket és fogtisztításokat elfogadok. Egész fogsorok valamint egyes fogak légnymóment lesznek fixírozva. Tisztelettel: Frisch Leo, műfogász Budapestről”

Ilyen és ehhez hasonlóan érdekes, kedves és korukban bizonyára hatásos hirdetések tucatjait is megtaláljuk Novák László Ferenc a nagykőrösi zsidók életéről írt munkájában. Bár a kötet az Arany János Múzeum kismonográfia sorozatának tizenharmadik darabja, ez a munka cseppet sem „kis” monográfia, hanem egy négy évszázadot átölelő, nagyon alapos és élvezetes stílusú könyv. A zsidóságról általánosságban már nagyon sok mindent leírtak, de ezeknek a feldolgozásoknak gyakorta megvan az a hibájuk, hogy vagy csupa átvétel, más munkákra való sorozatos hivatkozás, vagy pedig új, hiteles, alátámasztó adatok nélküli gondolatfolyam, ami sokkal inkább egy-egy kutató, író saját, témához való hozzáállását, kötődését mondja el, mintsem a történetről, a történelemlről szólna. Novák László Ferenc vette a fárdságot, és utána járt mindannak, amiből meg lehet festeni egy város és egy ott élő, elkülönülő vagy éppen beolvadó csoport képét.

A nagy múltú mezővároshoz köthető, már ottani, zsidó származású lakosról, adófizetőről első adat a XVII–XVIII. század fordulójáról, a török kiűzését követő időszakból való. A XVIII. század betelepülési és betelepítési hullámai idején jelenik meg nagyobb számban – nem csak itt, szerte az országban – a zsidó lakosság, akik a Habsburg-birodalom német, cseh, morva, sziléziai és galíciai területeiről érkeznek. Nagyon érdekes, hogyan egyszerre olvashatunk arról, hogyan védte a város a zsidók földszerezésétől és letelepedésétől magát, ugyanakkor hogyan hozott pozitív változást II. József több rendelete a szabad lakhatástól a vallás szabad gyakorlásáig. Már elfogadott és házashelyet kapott zsidó gyermeke azonban nem lett automatikusan a város lakosa, azt külön kérvényezni kellett, és a pozitív döntés a Tanács kegyességén és nem utolsósorban a befizetett összegben múlt. A közölt összeírás 1808-ból azt is mutatja,

hogy a zsidó lakosok jelentős része már magyar vidéken született és túlnyomó többségük kereskedő.

Miközben megismerkedünk a város politikájával, követhetjük a helyi izraelita hitközösség történetét is. A kiegyezésig tartó első részben továbbá külön fejezet foglalkozik a birtokügyekkel, a foglalkozással, az egyházzal és intézményeivel, a társadalmi étellel, szokásokkal.

A második rész az első világháborúig terjedő időszak krónikája. A tárgyalt témák itt is hasonlóak az első részben szereplőkhöz, kibővítve az asszimiláció és az antiszemitizmus elemzésével. Az 1867-ben bekövetkező végleges emancipáció és a zsidóság ezt követő térhódítása természetesen Nagykovácsán is felerősítette az antiszemita hangokat. A birtokokról és a gazdaságról írt lényegretörő és rendszerezett adatokkal végigkísért fejezet meg is világosítja, miért tartották a zsidóellenes fórumok túlzottan nagy befolyást szerzett csoportnak a zsidó származású kereskedő- és iparosréteget. Erre a részre is, de az egész könyvre is igaz, hogy remekül összeválogattak és sokatmondók azok a mellékletek, ábrák, újságkivágások, levelezőlapok, karikatúrák, amik egy-egy témát színesítenek. Rendkívül jó ötlet a már idézett hirdetések szerepeltetése, hiszen ennek a kornak köz- és társadalmi életéről aligha mondhat többet más, mint a korabeli reklám, hirdetés. Különösen igaz ez a zsidók kapcsán, hiszen minden reklámozható szolgáltatásból jelenősen kivették részüket.

A háború súlyosan érintette a magyar gazdaságot, így a nagykovácsi kereskedők is elvesztik külföldi piacaikat, a kereslet helyben is drasztikusan visszaesik. A hadseregbe bevonuló nagykovácsi zsidók közül húszan esnek el, az otthonmaradottak társadalmi élete ekkoriban a hitközösség vagy a város által szervezett jótékonyági gyűjtésekben és az ezekhez kapcsolódó estekben merül ki.

A monarchia szétesését követő időszakban a háborúból hazaérkező jó néhány magyar zsidó katoná. Munkába állásuk a normalizálódást segítené, ugyanakkor a megváltozott politikai felállásban a baloldali előretörés és a Tanácsköztársaság időszaka újra zűrzavaros, s a zsidók megítélését és további életét jelentősen befolyásoló helyzet alakul ki. A baloldali mozgalmakban való zsidó szerepvállalás megtorlásáról bár dokumentumok nem maradtak fenn, de az újságcikkek alapján jól rekonstruálható több eset is. Megdöbbentő politikusi megnyilvánulásokat olvashatunk, miféle bűnökben, szervezkedésekben találták vétkesnek a „gyanus orru lényeket”. Az, ami néhány éve még tökéletesen mindennapi volt, hogy egy már magát magyarnak valló, asszimilálódott, de zsidó származású, izraelita hivatól vásároltak árút, a huszas évek elejétől gyanús akciónak számít – mondani sem kell, nem a szomszéd lakos, hanem – a politika, a rendszert kitalálók és irányítók szemében. Az antiszemita megmozdulások mellett 1933 után szélsőséges, fasiszta mozgalmak is megjelennek. Mindezek ellenére, ahogy ennek a résznek a címe is elárulja, ez a „másodvirágkor” a kőrösi zsidóság életében. A lakosság száma jelentősen megnövekedett, a zsidóknál is tettenérhető az „egykézés” vagy gyakran az is,

hogy egyáltalán nem vállalnak családot, ugyanakkor, különösen a gazdasági világválság előtt és az azt követő években elsősorban a kereskedelem normalizálódása révén, a nemzetközi kapcsolatoknak köszönhetően megindul a vagyoni gyarapodás. Agrártörténeti és néprajzi feldolgozásokból tudjuk, hogy hogyan vált az adottságok és a hagyományokra építve a kőrösi gyümölcs, zöldség vagy állatállomány jó minőségénél fogva Európa-szerte ismertté, sikeressé. Ebben a könyvben viszont azt is megtaláljuk, hogyan került el a távoli területekre mindez a termék, hogyan tartottak fenn több ezer kilométeres kereskedelmi kapcsolatot a Rossenfeld Testvérek, hogyan lett az itteni uborka a legkeresettebb, majd hogyan vesztette el piacát, hogyan került előtérbe a bécsi piac hatása a primőr, hogyan szállították tízezrével a német, svájci területekre a baromfit. A gazdaság normalizálódásával párhuzamosan a művelődés, a társasági élet is új lendületet kapott. Újságírók, költők, írók munkái jelennek meg, építkezések folynak a hitközösség berkein belül, a város közterein, amelyeknek dokumentumait itt válogatva olvashatjuk.

A vészkorszak, a zsidótörvények időszakát beemutató rész már egy jogfosztott csoport története. A demográfiai fogyás mellett fogy a városban belüli szerepvállalás lehetősége a zsidók számára. Gazdasági visszaszorításuk folyamatos, teljesíthetetlen rendeletekkel hozzák hátrányos helyzetbe őket. Csúcspontját ez a folyamat a német megszállás idejére éri el. Az emberi ellehetetlenítés a holokauszt időszakáról, az auschwitzi, birkenauai transzportokról szó esik itt is, tények leírásánál többre nem is vállalkozik, mert nem is vállalkozhat a szerző. Ehhez hozzátenni nem lehet semmit, megtörtént, de ennek a könyvnek Nagykovács életéről kell szólnia, így a halálról szóló néhány oldal valamiféle jegyzetnek tűnik, és ez szerencsés szerkesztési megoldás, mert egyszerre tiszteletadás, mert nem üres sajnálkozás, és egyszerre mutat abba az irányba, ami a ma is működő hitközösség számára a legfontosabb, hogy a fennmaradáson dolgozzon.

A tudományos feldolgozást irodalomjegyzék és adattár követi. Az irodalomjegyzékbe talán a tájékoztatás jegyében még néhány fontosabb munkát be lehetett volna venni. Bár, ahogyan arról már szó volt, ezt a könyvet nem más, mint a szerző írta, ez egy új! munka, tehát akár érthető is, hogy csak olyankor nyúlt irodalomhoz, ha saját gondolatát kellett megerősítenie.

Novák László Ferenc könyve a magyar vidéki zsidóságról írt egyik legalaposabb, legjobb szemléletű munka. Jó mind külsőleg, mind belsőleg. Ajánlom mindenkinek, aki meg akarja érteni, mi is volt az a sokat emlegetett polgárság, miként élte meg egy magyar zsidó közösség az elmúlt századokat. (Nagykovács, Arany János Múzeum. 2002.)

Puzsai Zsolt

A csallóközi dudáshagyomány

„A dudáról mint a magyar nép egyik legfontosabb hangszeréről már nagyon sokat írtak. Éppen ezért egy ilyen könyv megírásának csak akkor van értelme, ha a rengeteg – sok esetben már régen ismert – adatot úgy tudjuk összerendezni és bemutatni, hogy mintegy paradigmaváltásként a kép mégis valami eredetét mutasson.” Ezt vallja, ezt vállalta és teljesítette is a Dunaszerdahelyen élő B. Nagy Iván,* miként arról meggyőződhetünk a pozsonyi Kalligram Kiadónál a Csallóközi Kiskönyvtár sorozatban most megjelent kétszáz oldalas könyvről lapozva.

„Bernard Garaj, szlovák népzeneész és népzene-kutató, egy dudás dinasztia leszármazottja tollából 1995-ben megjelent egy könyv Szlovákia dudás hagyományairól – írja a szerző bevezetőjében. Ebben aprólékosan feldolgozza Szlovákia dudás körzeteit, de a Dél-Szlovákiában található, általa is „rendkívül fontos»-nak nevezett dudás térségekről csak egy jegyzetben tesz említést. Ebben az egyébként kitűnő könyvben felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző területeket bővebben tárgyaló és külön feldolgozó kiadványokra is szükség van. Magam e könyv elolvasása után döntöttem el, hogy feldolgozom a csallóközi régió dudás hagyományait.” És ezt még megoldja egy az okokról szóló, lírain szép vallomással, amelyet lehetetlen nem elhinnünk: „Talán madarak szavát értő, zombékok, rekettyék között bóklászó mezei emberek, ősi titkokat tudó pásztorok, gyógyfüvet kereső asszonyok, mézet pergető énekesek sügták nekem, hogy tollat fogjak a kezembe.”

Jól emlékszem, hogy együtt utaztunk egyszer és én a csuvas dudás hagyományról beszéltem (ott az őrdög hangszere volt), ő pedig az itteni hasonló szokásokról szólt, amely szerint van olyan hely, ahol a boszorkánnyal kapcsolatban említik a dudát. Ez szerepel is a kötet egyik fejezetében, ahol sorra veszi az alkalmakat, részletesen ír az igényről és a pásztorvilágról, a pásztoroktól, hiszen a Csallóközben a dudazene fenntartói a pásztorok voltak. Természetesen itt is ismert volt a tudós pásztor, akinek alakja a tállossal keveredett, ahogy arról a nemrég elhunyt Timaffy László is megemlékezett.

„Munkám során nem dolgozhattam első kézből, hiszen az előkészítés idején már egyetlen dudás sem élt – írja a szerző könyvében. – Ezért tehát felhasználtam a nagyra becsült kutató elődök gyűjtéseit, munkáit, s ezeket a ma még gyűjtendő anyaggal, saját munkámmal egészítettem ki. Az általam feldolgozott terület mindenekelőtt a vokális dudáshagyomány, a vonószerszerek dudánótá-repertoárja, valamint előadóműve és a néprajzi háttér felvázolása.

* A megkülönböztető „B” a balonyi származásra utal. Ezt azért használom és ajánlom átvételre, mivel a Nagy Iván név már régen foglalt, és általánosan ismert. A félreérthetőség elkerülése miatt okvetlen szükséges egy megkülönböztető előnév.

A rendkívül érdekes előkészítés és anyaggyűjtés ideje alatt számtalan izgalmas kérdéssel találtam magam szemben. Ez gyakran arra kényszerített, hogy olyan témákkal is behatóan foglalkozzam, amelyekben eddig nem mélyültem el. Ezek mindenekelőtt a néprajz különböző ágai és a dudazene történetének felvázolásakor fölmerülő különböző történelmi kérdések. A munka végére világossá vált, hogy ezzel a témával valóban foglalkozni kell, hiszen az ismeretanyag bővülésével ma már egyértelmű, hogy a Csallóköz dudás hagyománya egységes egész, ami nemcsak a klasszikus értelemben vett dudazenét, dudánótákat jelent, hanem ennek a hagyománynak a beépülését is a hiedelemvilágba, népmesébe, népszokásokba, táncba és a többi zenei hagyományba is.”

Fájdalom, de szólni kell a képek kapcsán azok elképesztően rossz minőségéről, ami érthetetlen számomra, hisz egy magára valamit is adó kiadót nem engedhet meg magának. A sok pozitívum mellett még azt is meg kell jegyezni, hogy bár a bibliográfia és a jegyzetek alapján jól látszik, hogy mindennek utána nézett a szerző, de hogy az általa is becsült Juhász Zoltán monográfiáját miért mellőzte, azt szintén nem értem. Nem számonkérés, de ha átlapozta volna Zolnay Lászlónak a középkori magyar zenéről szóló könyvét, akkor abban számos magyar vonatkozású adat mellett alig ismert duduábrázolásokat is talált volna.

De bármennyire is élvezhetetlenek (homályosak) ezek a képek, van egy, amely megörvendeztetett. A dudu (és a kettőssíp) eurázsiai története kapcsán szól Szardínia szigetéről, és bemutat egy mai fényképet a szárd kettőssípról. Ezzel a közeli hetek élményét hívta elő, amikor a sok ismeretlen TV csatornák egyikén véletlenül egy szárd adóra akadtam, ahol középkori táncokat adtak elő és nádsípon játszottak. Valósággal megbabonáztak. Mint a dudások? Igen.

B. Nagy Iván könyvében röviden szól a dudu és dudazene történetéről. Ebből megtudható, hogy „a csallóközi dudáshagyomány a Kárpát-medencei, egyben az eurázsiai dudáshagyomány szerves része. A dudáról rengeteg történelmi adatot és képet találunk, az ókortól napjainkig. A dudu fejlődésének útja azonban nem írható meg teljes bizonyossággal, hiszen az adatok egymástól független kialakulást is megengednek. Az azonban biztos, hogy a dudán játszott zene ezer szállal kapcsolódik a történelem előtti időkbe visszanyúló nádsípok, majd a kettőssípok zenéjéhez, hiszen játéktechnikájukban, megszólalásukban, stílusokban egymásból is eredeztethetjük őket. Úgy is mondhatnánk, hogy a dudu egy tökéletesített nádsíp.”

A könyv legnagyobb érdeme, hogy a szakmabeliek és a laikusok számára is jó áttekintést nyújt, továbbá a könyv felét kivetve, bőséges kottaanyagot találunk. Így tehát a Csallóközben gyűjtött dudánóták pontos és fontos keresztmetszetét kapjuk. Ezért mindenképpen hálsáknak kell lennünk a rendszerező fiatal népzene-kutatóknak és gyűjtőknek.

A munkája értelméről és hasznáról összefoglalásként Krúdyt is idézve ezt írja B. Nagy Iván:

„Miként a föld mélye megőrizte számunkra a régmúlt idők tárgyi emlékeit, úgy az emberi emlékezet is megőrizte nekünk a régi dalokat, hiedelmeket, a régi emberek világról alkotott elképzeléseit, félelmeit és hitét... Vajon mi szükség van arra, hogy ilyen mélyre visszanezzünk az emlékezet szinte feneketlen kútjába? Talán azért, amiért Krúdy gondolta: hogy meglássuk még romtalan valónkat.” (Pozsony, 2002.)

Móser Zoltán

Hepehupa

Szilágysági művelődési folyóirat

Az egy évtizede szabadabb légkörben, ám néhez anyagi körülmények közé születő partiumi helyismereti folyóiratok közül úgy hiszem szélesebb érdeklődésre tarthat számot, az Ady vers ihletta szilágysági Hepehupa Wesselényi emlékszáma. (I. évf. 3. sz. 2002. Zilah)

Az árvízi hajós, ifjabb Wesselényi Miklós báró sok szállal kötődik Budapesthez. A belvárosi ferencesek templomának Kossuth Lajos utcai oldalán lévő hatalmas dombornó naponta idézi az arra járók előtt, elemekkel küzdő alakját. A Hepehupa színes zöld borítóján a Fadrusz János által megörökített Wesselényit látjuk, amint felszabadított jobbágya vállára teszi biztatón a kezét Zilah főterén. Éppen száz éve avatta az ez alkalomra ódát író budapesti irodalomtörténész Beöthy Zsolt, a reformküzdelmekben gróf Széchenyi István társaként, Kossuth Lajos példaképeként ismert báró szobrát.

Fejér László Wesselényi velünk marad című beosztóntőjét követve Tolnai Miklós ad tájékoztatást Fadrusz alkotásairól. 1935–1942 között Wesselényi ércalakja hiányzott Zilah főteréről. Kolozsváron a Mátyás királyt ábrázoló szobornak csak a felirata változott. Kevésbé volt szerencsés Pozsonyban Mária Terézia gyönyörű márványszobra, melyet azok dühe tört össze, akikkel a királynő ellenünkre oly sokszor kivételezett. Milyen kár, hogy Fadrusz alkotásai közül Budapest csak a farkasokkal küzdő Toldi Miklós szoborcsoportját mondhatja magáénak. Wesselényi Miklós küzdelmét az unióért és a jobbágyfelszabadításért 1848-ban, *Egyed Ákos* tollából ismerhetjük meg. *Lakóné Hegyi Éva* az idős Wesselényi Miklósnak az erdélyi magyar színjátszás kezdeteiben betöltött szerepét méltatja. *Kozma Dezső* a két Wesselényinek a nemzet megújítása érdekében kifejtett áldozatos és irodalmunk nagyjaival együtt végzett munkájáról szól. *Mátyus Éva* Vörösmartyknak a megvakult Wesselényinél Zsibón tett látogatásáról számol be. E nagyszerű apa és fiú életének, családi körének legfontosabb színteréről, a zsibói kastély barokk kertjéről tájékoztatja az olvasót *Péterfi Zsuzsanna*.

A Wesselényi ciklust követően két tanulmány Kossuthra emlékezik. *Kovács Sándor* elmondja mi-

lyen kapcsolata volt Kossuthnak az angol és az amerikai unitáriusokkal. *Oláh Levente* örökzöld témát, Kossuth és Széchenyi vitáját eleveníti fel, Így volt, mert így rendeltett címmel.

A gazdag tartalmú folyóiratban a Szilágyságról nyolc történeti tanulmányt találunk. *Kovács Miklós* jóvoltából bepillantás nyerünk a XVIII. századi református népoktatásba. *Lóga Zsolt* a korabeli sajtó tükrében szól a szilágysági helyiérdekű vasútról. *Kovári László* a zilahi orgona történetéhez ad adatokat. *Zsigmond Attila* bemutatja a görcsöniek 1747. évi pereskedését a kolozsvári Farkas utcai harangért. *Fóris Mónika* egy kis falu, Völcsök egyházi és nemzeti történetéről szól, századokat áthidalva. *Kun-Gazda Regély* a völcsokei református egyház történetének településtörténeti, földrajzi és gazdasági viszonyairól nyújt szemléletes képet. *Bíró Lajos* egy kis kalotaszegi falu Bábony művelődés- és népiségtörténetébe enged bepillantást. A ciklus utolsó darabja *Fodor Sándor* tollából: Az én szülőfalvaim – városaim, a ma Erdélynek tartott terület városairól már inkább irodalmi emlékezés. Az irodalmat *Hajdú Attila* és *B. Simon György* prózája, ez utóbbi és *Kiss Lehel*, valamint *Kincses Anna* versei, továbbá *László László* monodramája képviselik. Ő Kazinczy Lajos a tizenegyedik aradi vértanú pokoljárását eleveníti meg, aki Zsibón tette le a fegyvert. A művet 2002. március 15-én Zilahon mutatták be. *Bekő N. Ildikó* a céhekre, elődeink szaktudására emlékezik. Majd *Viorel Tautan* román költő két versét olvashatjuk, magyarul. Két délvidéki szerző következik *Tari István* egyik verse A romlás oszlopfőinél, az aracsi pusztatemplomnak állít emléket. *F. Cirkli Zsuzsa* arról ír, amit nyolcvanegy éve nem mertek kiejteni a szájukon: Trianonról. „Hordoztuk magunkban a fájdalmát, még mi, a sok évtizeddel később születtek is.” Most szabadon vezetheti végig az olvasót Zombor magyar emlékein, pedig sokáig „szólni sem volt szabad magyarul Bácsország utcáin”. Kár, hogy olyan kevesekhez jut ez az írás. A néprajzi rovatban *Major Miklós* ír a Szeged környékével rokonítható kárszatelki napsugárdíszes oromfalakról. *Fóris Mónika* a désházai házassági hagyományokat mutatja be. *Nagy Lóránd Zsigmond* dolgozatának már a címe is magáról beszél: Varsolc, az élő hagyományok bölcsője.

A könyveket, folyóiratokat bemutató szemléből ki kell emelnem *Major Miklós* Arany János családjának ősi fészkeről Szilágynagyfaluról és *Muhi Sándor* Szatmárnémetiről írt kötetét. Ismertetést látunk még *Babits Mihály*: Jónás könyve, *Pilinszky János*: Crater, Müller Dezső: Eleven áldozat című műveiről, továbbá a Korunk és a Székelyföld folyóiratokról. Végül, mint dokumentumot bemutatunk két, XIX. századi Magyarországon kiadott tanítói oklevelet Balázsfalváról román és magyar nyelven, Szegedről magyarul.

Karacs Zsigmond

Honismereti Bibliográfia

Balassagyarmati Honismereti Híradó. Szerk.: Vas Ágnes. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. Balassagyarmat 2001. 1-2. 174 old. – A tartalomról: *Hajós Bence:* Ipoly hidak Ipolytárnóctól Ipolyságig; *Tóth Tamás:* Völgyi Wagner István Antal; *Völgyi A. István:* Sípeki Balás Ferenc életrajza; *Hausel Sándor:* Perliczei János Dániel Nógrád vármegyei főorvos nemessége; *Reiter László:* A balassagyarmati római katolikus egyházközség történetéhez; *Szabó Andrea:* Egy bárónő [Dr. Bródy Tiborné Buttler Mária] emlékezik; *Szabó Andrea:* Egy eltűnt városban; *Oroszláné Mészáros Ágnes:* A könyvtár félévszázados történetének leglényegesebb momentumai; *Csach Gábor:* Tizenegy éves a helyi televíziózás; *Balázs Jánosné:* Költészet napján; *Kenessey Béla:* Emlékeim a Nagy Iván könyvtárról; *Balga László:* A csebi Csemadok-alapszervezet ötven éve.

Baranya. Hon- és népismereti „ablaknyitogató”. CD-ROM. Szerk.: *Dombiné Borsos Margit.* Kiadja a Schöber KKT Zeneműkiadó. Pécs.

Bertalan Béla – Horváth Orsolya: Nagy Ferenc fagarogó népművészet alkotói életútja. Kiadja a Városi Könyvtár. Tab. 2002. 55 old.

Bodor György: A székely nemzeti szervezete. Pallas-Akadémiai Kiadó. Csíkszereda, 2003. 167 old.

Boldizsár Zeyk Imre: Névnepok és jeles napok Tordaszentlászlón. *Tordaszentlászlói füzetek II.* Risoprint. Kolozsvár. 2003. 56 old.

Bódi Zsuzsanna: A magyarországi cigányság kultúrája. Válogatott bibliográfia. *Roma módszertani kiadványok 3.* Kiadja a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 2002. 236 old.

Civil szervezetek [Biharban] az ezredfordulón. Kiadja a Sapientia Varadiensis Alapítvány. Nagyvárad. 2003. 110 old.

Coşa, Anton: Cleja. Monografie etnografică. Editura Semne. [Iaşi] 2001. 103 old. – „Klász néprajzi monográfiája”.

Cseh Géza: A Damjanich Rádió hullámhosszán. Szolnok – 1956. *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei, 5.* Szerk.: *Zádorné Zsoldos Mária.* Szolnok, 2003. 183 old.

Csiszár Árpád: Néprajzi emlékek Beregből és Szatmárból. Ethnica kiadás. Debrecen, 2002. 210 old.

Csorba Sándor: Kölcsey Ferenc utóéletének első évtizedeiből. *Kölcsey Társaság Füzetei.* Fehérgyarmat. 2002. 137 old.

Doboş, Fabian: Săboani file de istorie. Editura Presa Bună. Iaşi, 2002. 374 old. – Szabófalva „történelmi lapjai”.

A dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület Emlékkönyve 2002. Szerk.: *Földi Bodó Imre.* Kiadja az Egyesület. Dombóvár. 2002. 237 old.

Doroszló – Tájháza. Irta: *Kecskés Péter.* Szerk.: *Jay Rozália.* Fotó: *Lannert Géza* és mások. Amicus–Jó Pajtás. Újvidék. 2003. 44 old.

Erdélyi falképek és festett falberendezések 1. Írták és szerkesztették: *Lángi József, Mihály Ferenc.* Kiadja az Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ. 2002.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület közlönye. 2003. 2-3. 64 old. – *Kis Zoltán:* Történelmi visszaillesztő helyett; *Hints Zoltán:* Marosvásárhely az évek tükrében; *Hints Andrea:* Marosvásárhelyi séta; *Agyagási Izabella:* Maros menti kastélyok; *László Lóránt:* Templomok a Maros völgyében Marosvásárhelytől Palotailváig; *Böjthe Beyer Barna – Csányi László:* A Kelemen-havasok; *Böjthe Beyer Barna – Csányi László:* A Görgényi-havasok; *Kocsis Hobo László:* Már csak emlék...; *Höhn Károly – dr. Höhn Mária:* Ismerjük meg a Kelemen-havasok növényzetét; *Bartha János:* Maros megye természetvédelmi területei; *Kocsis Hobo László:* Maros-völgyi barlangok; *Gáspár Kinga:* Boszorkányparadicsom; *Nagy Ferenc:* Ratosnya; *Dóza László:* A Lisztes bérc; *Velicsek Éva:* Szalárd – Szerecsen szikla – Páfrányos mező – Ratosnya; *Csányi László:* Ratosnya – Szilfás gerinc – Compii mező – Visa völgye – Ratosnya; *Bartha János:* Istenszéke túra; *Gidófalvi András:* Ratosnya – Jód pataka – Borta tető – Belcsú mezeje; *Brassay Károly:* Jód mezeje – Rusu tető – Rusu pataka – Jód pataka – Tábor; *Dóza László:* Nejoj – Oietrosz gerinctúra; *Dóza László:* Szekeres túra; *Hints Miklós:* A Magura üdülőtelep – egy évszázad távlatából; *Perei Árpád:* A csabai barangolók Czárán Gyula nyomdokain; *Márk-Nagy János:* Természetvédelem a Túr mentén; *Zsigmond Enikő:* Lázárfalva kincse a Nyír-fürdő; *dr. Korcsog Mátyás:* Tavasz gyögyöngvények.

Édes Anyanyelvünk. Az Anyanyelvpolók Szövetségének folyóirata. 2003. 2. 20 old. – A tartalomról: *Borszik Gabriella:* Szórend a márkanévemben; *Brauch Magda:* Szépen beszélni nehéz?; *Kemény Gábor:* Nyelvi mozaik; *Büky László:* Petőfi az ökörszekéren; *Kovács József:* Árcédulák és egyéb feliratok; *Zimányi Árpád:* Kötekedés a kötőjelekkel; *Minya Károly:* A közhelyesírásról; *Soproni János:* Mi a különbség a szponzor és a mecénás között?; *Holczér József:* A bár-ral ellentétes köztözség a főmódatban; *Szloboda János:* Kárpátukrán, ruszin, kis-orosz, *Berényi Zsuzsanna Ágnes:* Rózsanevek; *Lengyel Ferenc:* A nyelvfeljődés – sorskérdés; *Bók Szilvia:* A két és a kettő; *Gréczy-Zsoldos Enikő:* Kótyavetye – elkótyavetyél; *Buvári Márta:* Hol is van az a vaj?; *Komoróczy György:* Az Európai Unió és a magyar nyelv; *dr. Grega Sára:* A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány a csángó fiatalokért.

Édes Anyanyelvünk. Az Anyanyelvpolók Szövetségének folyóirata. 2003. 3. 20 old. – A tartalomról: *Bencédy József:* Nyelvünk és mi magunk az Európai Unióban, *Balázs Géza:* Globalizmus – lokalizmus. Nyelvek: közvetítő nyelvek, anyanyelvek; *Grétsy László:* Beszélgetés egy EU-nyelvművelővel; *Gréczy-Zsoldos Enikő:* Pápista varjú, kálmista varjú; *Brauch Magda:* Nyelvi illem az erdélyi magyarok között, *Balázs Ildikó:* Csíkba megyek

vagy Csíkbe?; dr. Rubóczy István: Gárdonyi Géza emlékháza és emlékműzeuma.

Faragó Laura: Szülőföldem, zengő anyanyelvem. Harminchat beszélgetés írókkal. Massi Kiadó. Bp. 2003. 273 old. – A könyvben magyar írók vallanak kedves népdalaikról, a magyar kultúráról és a maguk világáról.

F. Bodó Imre: Dombóvár – Fekete István Múzeum. *Tájak, korok, műzeumok kiskönyvtára 715.* Kiadja a TKM Egyesület. Bp. 2001. 16 old.

F. Bodó Imre: A gyökerek nem szakadnak el soha... Szerzői kiadás. Dombóvár. 2003. 251 old.

Fleisz János: Kossuth Lajos és Nagyvárad. Prolog Kiadó. Nagyvárad, 2003. 226 old.

Göncz József-Bognár Béla: Sopron vármegye képeslapokon 1896–1945. Sopron. 2003. 203 old.

Győr-Moson-Sopron megye népművészete. Népművészi örökségünk. Szerk.: Kúcsán József – Perger Gyula. Kiadja a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Győr. 2002.

Haraszti Mihály: Új adatok Esterházy Ferenc tóvárosi parkjának történetéhez. Agora Könyvkiadó. Tata. 2003. 24 old.

Hazanéző. A Korondi Firtos Művelődési Egylet Folyóirata. Szerk.: Ambrus Lajos. 2003. 1. 35 old. – A tartalomról: *Szekeres Sándor:* Székelyes Mózes erdélyi fejedelem halálának 400. évfordulójára; *Ferenczi István:* A kora középkori magyar gyeplő (határ) védőtöltésének a „vadászata”; *Józsa András:* Történelmi emlékek a Bekescsán; *Ráduly János:* Irjunk rovásírásul; *Böllöni Domokos:* Dehogy fogy a magyar; *Ambrus Lajos:* Erős várunk nekünk az anyanyelv; *Márton Béla:* Jeles faragványok mestere; *Gub Jenő:* Eleven találmányok; *Sófalvi Krisztina:* Szókészlettan kutatások a Sövidéken; *István Lajos:* A korondi határpásztorságról; *Sófalvi András:* A sövidéki (székelyföldi) sóbányászat kritikai története a kezdetektől 1562-ig.

Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Zilah. 2003. 2. 106 old. – A tartalomról: *László László:* 300 éve, 1703 tavaszán kezdődött a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc; *Sipos Gábor:* Különös házasság, avagy Szóts György esete Diener Erzsébettel; *Lakóné Hegyi Éva:* A Szilágyság nagymasszonya – Dobai Sándorné Biró Sára; *Major Miklós:* Múltat idéző kastélyok és emlékek Szilágynagyfaluban; *Papp Éva:* A hiedelemtudat kialakulása az egyéni tapasztalatok rendszerében; *Papp Béla:* Volt egyszer egy irodalmi kör [Szilágysomlyón]; *Kiss László:* Az élre kelt vers – versmondás; *Mitruly Miklós:* A húsvéti ünnepkör Szilágysomlyón; *Papp Éva:* Szilágyszóványi szöttek; *Szabó Róbert-Csaba:* A májusfaállítás szokások Szilágyságon; *Nagy Réka:* Szilveszteri „koszorúzás” Varsolcon; *Jókits Attila:* A napló [első világháborús]; *Molnár Károly:* Emlékalbum az első világháborúról.

Hídon. A Balassagyarmati Honismereti Híradó ifjúsági különszáma. Szerk.: Vas Ágnes. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. Balassagyarmat. 2003. 102 old. – A Madách Imre Városi Könyvtár és a Balassagyarmati Honismereti Kör középiskolások balassagyarmati diákok számára kiírt helytörténeti pályázataira érkezett írásokat tartalmazza a kötet.

Horváth Sándor: Narda. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp. 2002. 207 old.

A Kakat hagyatéka... Kunhegyesi helytörténeti füzetek 2. Szerk.: *Vig Márta.* Kiadja Kunhegyes Város Önkormányzata és a NIMFA Természetvédelmi Egyesület. Kunhegyes, 2003. 263 old. – *Kontra József:* Élőszó; *Czupp Pálné:* Környezet- és természetvédelemre nevelés egy kunhegyesi óvodában; *Létainé Sigulinszky Zsuzsa:* Erdei óvoda; *Szászi Gyuláné:* Zöld szíves mozgalom Kunhegyesen; *Sas Jánosné:* Az erdei iskoláról; *Vig Márta:* Fásorok, ligetek, erdők Kunhegyesen; *Vig Márta:* Kunhegyes és környékének csárdáiról, betyárvilágáról; *Fazekas Máté:* A Bige-fertő és a Gergely-halom környékének természeti értéke; *Vig Márta:* Kunhegyes és környékének kunhalmairól; *Sallai R. Benedek:* Adatok Kunhegyes természeti értékeihez; *Tózsér Andrea:* A kunhegyesi bányagödörök élővilága és rekultivációja; *Kovács Imre:* Kunhegyes környezetvédelméről és hulladékgazdálkodásáról; *Vig Márta:* Gondolatok a helyi épített környezet védelméről; *Somodi Mária:* Ökoturizmus.

Keresztúriné Pintér Mária: Nagykölked története. Kiadja az Önkormányzat. Nagykölked. 2002. 143 old.

Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kovács Attila tiszteletére. Szerk.: *S. Lackovits Emőke és Viga Gyula.* Debrecen–Veszprém. 2003. 394 old. – *S. Lackovits Emőke:* Köszöntjük a hatvanesztendő Selmeczi Kovács Attilát; *Voigt Vilmos:* Továbbiak a címerekről; *Füvessy Anikó:* Birodalmi és országcímekkel díszített magyar nyergek; *Sáfrány Zsuzsa:* Koronás szücsrajzok; *Kemecsi Lajos:* Címeres kerámia a tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményében; *P. Szalay Emőke:* Adatok a tordai kerámiához; *Nagy Molnár Miklós:* A karcagi fazekasság kezdetei; *Gráfik Imre:* A Néprajzi Múzeum Gyűjtőgető gazdálkodás gyűjteménye (1945–1980); *Szabó László:* A falu tárgyi kultúrájának változásai a XX. században; *Szilágyi Miklós:* A juhvágó; *Novák László Ferenc:* A lucerna; *Madar Ilona:* Az aratás eszközeinek és műveleteinek változásai, változatai; *Gärtner Petra:* Adalékok az erdélyi festékes szőnyegekhöz; *Balázs György:* Merre forognak a malomkövek; *Vajkai Zsófia:* Egy patakmalom élete a XVI–XVIII. szd.-ban; *Kövecses-Varga Etelka:* Az esztergomi hajómalokról; *Ozsváth Gábor Dániel:* „Jedző Könyve Az Barothi Malmos Gazdaságnak Mely Költ Az 1841-ik Évben” (1841–1879); *Bartha Elek:* Bőjti hagyományok és olajosnővény-kultúra a kereszténység határán; *Magyar Márta:* „az bűtös, ha olajos” – Az olaj szerepe a görög katolikusok nagybőjti táplálkozásában; *Bódi Erzsébet:* Kásafélék és pépes ételek a gömöriek hagyományos konyháján; *Órsi Julianna:* Tanya, tanyaközpont, tanyaközség; *Peterscsák Tivadár:* Heves megyei pásztorok (A paraszti állattartás új forrása); *Benedek Csaba:* Bekerültek Salánkon (A beilleszkedés körülményeinek vizsgálata egy kárpátaljai magyar faluközösségen); *Gecse Annabella:* „Föld a földhöz...” – Az életmód és a gazdálkodói gyakorlat néhány összefüggése a XX. századi Barácán; *Sonnevend Anna:* Élet a tótvázsónyi közös udvarokon; *Viga Gyula–Viszóczy Ilona:* A turai vásár néhány árucere- és viselettörténeti vonatkozása (Az „asszonyvásár”); *S. Lackovits Emőke:* „Tessék idejenni... megvenni...” – Somlóvásárhely árucere-kapcsolatainak világa;

Szulovszky János: „A múltat meg kell menteni a jövő számára” – Hermann Antal és a múzeumok ügye; **Hála József:** Lambrecht Kálmán, a magyar malmok kutatója és védelmezője; **Ujváry Zoltán:** A palóc folklór első gyűjtője – Pap Gyula, 1843–1931; **Lukács László:** Anekdoták Kossuthról és Kövyről; **Baráth Júlia:** Keleti elemek a Kunság temetkezési szokásaiban; **Barna Gábor:** Változó húsvétek; **Dankó Imre:** Sümegi Lajos elkésett kérdőív-válasza a Zemplén megyei Semjénből, 1926-ból; **Petánovics Katalin:** A tárgyak becsülete egy parasztagazdaságban; **Keményi Róbert:** A szörvány fogalmáról; **Selmeczi Kovács Attila** irodalmi munkássága, *Tabula Gratulatoria*.

Kovács Sándor – Horváth Zoltán György: Kárpátalja kincsei. Masszi. Bp. 2002. 311 old.

Kóka Rozália: Mátyás király rózsát nyitó ostonyele. Mesék, mondák, anekdoták. Timp Kiadó. Bp. 2003. 160 old.

Kőrösi Csoma Sándor és magyar mítoszaink. Szerk.: **Gazda József.** Kiadja a Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület. Kovászna. 2002. 314 old. – **Gazda József:** Előjáró gondolatok; **Marczell Péter:** Moocroft Csomával írt úttörő memorandum a Bengáliai Ázsiai Társaság titkárához Tibet és környéke abc-író, írásműiről, nyelveiről és műveltségéről; **Marczell Péter:** Kőrösi Csoma peröntő szakvéleménye Tetuliából; **Bernard Le Calloc'h:** Kőrösi Csoma Sándor a magyar szobrászművészetben; **Daczó Árpád:** Kőrösi Csoma Sándor hite és ősi Boldogasszonyunk; **Horváth Izabella:** A griffek útja Belső-Ázsiától a Kárpátokig; **dr. Aradi Éva:** Hunok Ázsiában, avagy kiket keresett Kőrösi Csoma Sándor?; **Erdélyi Balázs:** Avar keresztények – keresztény avarok; **Font Márta:** Keresztény krónikások – pogány hagyomány; **Bernard Le Calloc'h:** Turkolly Sámuel levele, egy alig ismert szerző vitatott irata; **dr. Aradi Éva:** Hunok nyomán Észak-Indiában; **Csajághy György:** A „táltosíptól” a „körtemuzsikáig”; **Ólosz Katalin:** Szájhagyomány és őstörténet; **Bernád Ilona:** Mítoszaink a gyógyításban; **dr. Bárdi László:** Kőrösi Csoma Sándor munkásságának utódai; **Bernard Le Calloc'h:** Kőrösi Csoma Sándor Ligeti Lajos életművében; **Gazda László:** A magyar őstörténet-kutatás kérdései dr. Nagy Géza munkásságában; **Fórika Éva:** Eredetmítoszaink egyetemessége; **Györfő István:** Három fejtegetés a magyarság korai történelméről; **Sándor József László:** A magyarság hun eredetéről és a hun-magyar rokonságról.

Kujbusné Mecsei Éva: Nyíregyháza önkormányzata (1753–1848). A *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai* II. 28. Nyíregyháza, 2003. 324 old.

Kunhegyesi helytörténeti füzetek 1. Szerk.: **Vig Márta.** Kiadja a Kunhegyesiek Baráti Köre. Kunhegyes 2002. 112 old. – **Horváth Lajos:** Emlékezés a kunhegyesi szélmalomokról; **Oláh Lajos – Vig Márta:** A kunhegyesi malmok történetéből.

A legmákaibb makái. Tanulmányok a 75 éves dr. Tóth Ferenc tiszteletére. Szerk.: **Marosvári Attila és Zombori István.** Kiadja Csongrád megye és Makó város önkormányzata. Szeged-Makó. 2003. 230 old. – **Marosvári Attila – Zombori István:** Előszó; **Búzás Péter:** A múlt kútjának tudósa; **Frank József:** Tóth Ferenc köszöntése; **Gyulay Endre:** Egy élet egy népert és egy városért; **Jámborné Balog Tünde:** Tóth Fe-

renc múzeuma; **Katona Pál:** Isten munkatársai vagyunk a világban; **Domonkos László:** Baráti szeretettel a 75 éves Tóth Ferenc; **Blažovich László:** Az Andreanum, az erdélyi százok kiváltságlevelé; **Forgó Géza:** II. Rákóczi Ferenc hamvai és a makói nép; **Géczi Lajos:** Dorozsma és Szentmihálytelek hovatarozásának kérdéséhez; **Orbán Imre:** A makói Szent István-plébánia épületei, intézményei 1835-ben; **Gilicz János:** Sánta Sándor és a véres szegvári megyegyűlés (1845. december 16); **Szabó Ferenc:** Faiskola-létesítési törekvések Makón 1855 és 1864 között; **Török József:** Adalékok Makó rendezett tanácsú városává válásának előzményeihez; **Marjanucz László:** Képek a magyarcsanádi görögkeleti román egyház életéből; **Bálint László:** A „kopjások” Makón; **Marosvári Attila:** A makói kertbarátok mozgalmái a XX. sz.d.-ban; **Halmágyi Pál:** Makó és tágabb térségének demográfiai változásai a XX. sz.d.-ban; **Medgyesi Konstantin:** A minden napok világa a rendszerváltó kor Makóján; **Markos Gyöngyi:** Apátfalva születés körüli szokásaiból; **Juhász Antal:** Tetőszerkezet, tetőforma, fedél és szegedi táj népi építészetében; **Bárkányi Ildikó:** Hódmezővásárhelyi gyermekjátékok; **Felföldi László:** Hiteles alkotó, hiteles mű, hitelesség – A folklór különféle kontextusokban; **Péter László:** Németh László Makón; **Dömötör János:** A Tornyai János Múzeum képzőművészeti gyűjteménye; **Béres Mária:** Előzetes jelentés az öföldéaki erődített templom körüli temetről; **Mátó Erzsébet:** Tóth Ferenc műveinek bibliográfiája.

Lenti István – Aradi Csaba: Bátorliget élővilága – ma. Válogatott tanulmányok. Debrecen. 2002. 160 old.

Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról. **Kriza Könyvek 19.** Szerk.: **Szabó Á. Tőhötöm.** Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár. 2003. 191 old. – **István Anikó:** Élettörténet, avagy egy élet története, emlékei írásban és szóban; **Ozsváth Imola:** A szörványosodás motívumai egy élettörténetben; **Miklós Zoltán:** A kuláksors egyéni interpretációja a „kulák” perspektívájából; **Demeter Éva:** Változatok egy megtérestörténetre; **Bokor Zsuzsa:** A nőies nőktől a férfias férfiakig; **Szabó Á. Tőhötöm:** Informális technikák a hagyományos gazdálkodásban; **Könczei Csongor:** Néhány gondolat a kalotaszegi cigánymuzsikások mobilitásának változásairól; **Jakab Albert Zsolt:** Emléktábla állítás Kolozsváron; **Peti Lehel:** A fekete mágia szociális egyensúlyellenőrző szerepe a moldvai csángó falvakban. A lopás hiedelmei; **Nagy Emőke:** „Megszabadultak”: A szülés szokásköre és hiedelmei egy moldvai székelyes csángó településen (Pusztina).

Limes. A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Tudományos és Művészeti Szélemje. Főszerk.: **Virág Jenő.** Tatabánya, 2002. 5. 146 old. – A tartalomból: **Szenide László:** Magyar-mediterrán kapcsolatok a X–XIV. században; **Szélinger Balázs:** „Idegen és mégis magyar” – A magyar Fiume története (1776–1914); **Belovári Anita:** A Fiumei Magyar Királyi és Állami Tengerészeti Akadémia; **Komár Krisztina:** A Magyar–Egyiptomi Kereskedelmi Részvénytársaság története; **Fülöp Éva:** Az uradalomtörténet-írás és az uradalmak korszakváltásai Magyarországon; **Kaposi Zoltán:** A magyarországi uradalmi rendszer változásai a XVIII–XX. sz.d.-ban; **Lukácsné Varga Eszter:** A pilismaróti re-

formátus iskola története I.; *Jakabné Köves Gyopárka*: A békeidők esperese, Czinke Lajos.

Limes. A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Tudományos és Művészeti Szemléje. Főszerk.: *Virág Jenő*. Tatabánya, 2002. 6. 173 old. – A tartalomról: *Virág Jenő*: A Limes 15 éve; *Lukács László*: Duna-kétparti települések Magyarországon, különös tekintettel a történeti Komárom városra; *Boris, Pahor*: A tenger, mint jelkép; *Fried István*: „A Dél Danzigja” (A csodálatosan szép, de neuralgikus Triesztől); *Lukács István*: A horvát irodalom mediterrán arculata; *Miltényi Tibor*: Csontváry és a Dél „világító színei”; *Tóth Imre*: Burgenland és Nyugat-Magyarország az osztrák–magyar kapcsolatokban (1922–1939); *Lukácsné Varga Eszter*: A pilismaróti református iskola története II.

Majthényi László: Egyházashegye. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp. 2002. 154 old.

Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák V. Újabb mozaikok a régi Nyíregyháza életéből. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. 28. Nyíregyháza, 2002. 260 old.

Medvigy Endre (szerk.): A magyarokhoz. Magyarság és istenes versek az Ómagyar Mária-síralomtól Trianonig és napjainkig. Felsőmagyarországi Kiadó – Kiskapu Kiadó, 2003.

Miklósi-Sikes Csaba: Fényképezés és műtermek Erdélyben 1839–1916. *Múzeumi füzetek 18*. Kiadja a Haáz Rezső Alapítvány. Székelyudvarhely, 2001. 446 old. – Tanulmányok és adattár az erdélyi fényképezés köréből.

Miklósi-Sikes Csaba: Múzeumok, gyűjtemények a Székelyföldön. *Múzeumi füzetek 21*. Kiadja a Haáz Rezső Alapítvány. Székelyudvarhely, 2001.

Miklósi-Sikes Csaba: Kőbe vésett történelem. A sümegi városi temetők története és sírjelei 1950-ig. *Múzeumi Füzetek 13*. Kiadja a Sümegi Fórum Alapítvány. 2002. 255 old.

Miklósi-Sikes Csaba: Fadrusz János és az erdélyi köztéri szobrászat a XIX. szd.-ban. *Múzeumi füzetek 22*. Kiadja a Haáz Rezső Alapítvány. Székelyudvarhely, 2003. 367 old.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2003. 5. 24 old. – *Rédai Attila*: Etnikai feszültségek Gyimesbükkön; *Nouzille, Jean*: A moldvai csángók; *Szőcs János*: Egy francia Fanarországban; *Gazda László*: A régi és az új Bákó; *Pozsony Ferenc*: A csángók magyar nyelvű folklórja; *dr. Óberding József György*: A vándorló bukovinai magyarok I.; *Kolór Pózás*: Vidám-szomorú moldvai levél; *Ferenczes István*: Moldovának árva népe XXVII.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2003. 6. 24 old. – A tartalomról: *Gazda Árpád*: Konferenciát tartottak a csángókatársról; *Fekete Réka*: Megdőlt a [csángók] „román”, eredetmitosz[ja]; *Gazda Árpád*: Megfélemlítés Magyarfaluban?; *Gazda Árpád*: Csángókérdés a rendőrségen; *Constantinescu, Ovidiu*: Ruşinică domnule H.; *Heggyeli Attila*: Dreptul la Replcă – Ruşinică, domnule Ovidiu Constantinescu; *Dacó Kati*: Csángómagyarok a pünkösdi búcsún; *Libisch Győző*: Lakatos Demeter: Csángú országba; *Pozsony Ferenc*: A csángók magyar nyelvű folklórja; *dr. Óberding József György*: A vándorló bukovinai magyarok II.; *Ferenczes István*: Moldovának árva népe XXIX.

Büszkék lehetnek rá a moldvai csángók; *lancu Laura*: Megpecsételni egy csillagot.

Molnár Sándor (szerk.): A magyar történelem eseményei a Vay Ádám Múzeum metszetyűteményének tükrében – tudományos konferencia. Kiadja a Vay Ádám Múzeum. Vaja, 2002. 115 old.

Moraru, Alois – dr. Dimișcă, Ioan – Coșa, Anton: Pildești – monografie istorică. Editura Presa Bună. Iași, 2002. 389 old. – Kelgyeszt „történelmi monográfiája”.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád*. 2003. 6. 22 old. – „Arra szerződtem, hogy mások munkáját segítsen és kedvezőbb feltételeket teremtsen...” – A felvidéki származású Varga Kálmánnal, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökével beszélget *Kaiser László*; *dr. Szénássy Zoltán*: A kerucok Komárom vármegyében; *Vágvolgyi Szilárd*: Érsekújvári események emléke; *Petrovay Resko Sándor*: Százéves a komáromi városi közkórház IV.; *Böszörményi Jánosné*: Hagományápolás Dunamocson; *dr. Budai Ernő*: A honti esperesség egyetlen magyar nyelvű gyűlekezete [Szász]; *Zborai Imre*: Középiscolások felejthetetlen történelmőrái az események színhelyein; *dr. Kiss László*: Szépapáink híres gyógyítója: Kovács Sebestyén Endre; *dr. Pet'ovsk Pál*: Építészeti örökségünk II.; *Csáky Károly*: Dobšinsk Pavol.

Műemlékek Nyíregyházán. *Beregszászi János* és archív felvételek. *Városvédő Füzetek 4*. Kiadja a Nyíregyházi Városvédő Egyesület. 2003. 16 old.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2003. 3. 153–232. old. – A tartalomról: *Alföldy Gábor*: Történeti kertjeink védelmének aktuális kérdései; *J. Szikra Éva*: „Régi-új feladatok” a műemléki tájépitészetben; *Fatsar Kristóf*: A magyarországi kertrégszét története; *Kiss József*: A kastélyparkok, történeti-tájépitészeti helyreállítások részletkérdéseiről; *J. Szikra Éva*: Egy XV. századi palotakert újjászületése; *Órsi Károly*: A tatai Esterházy-kastély tájképi kertje; *Szabadics Anita*: A bicskei Batthány-kastély parkjának története és helyreállítása; *Herczegné Székely Anita*: Népliget; *Sisa József*: Elmélkedés a Grottáról, 1820-ból;

Nástase, Gh. I.: Moldvai magyarok 1646-ban a Bandinus-kódex nyomán. Kétnyelvű kiadás, magyar nyelvre fordította *Bartha György*. *Bibliotheca Moldaviensis*. Szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2003. 127 old.

Néma Sándor – Smuk Péter: Hédervár. Szerk.: *Jászberényi Ferencné*. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp. 2002. 180 old.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója. Szerk.: *Hála József*. 2002. 1–4. 236 old. – A tartalomról: A Magyar Néprajzi Társaság 113. (2001) és 114. (2002). Közgyűlése; Megalakult a Magyar Kézművesipar-történeti Egyesület; *Lázár Katalin*: Játékgyűjtés Felsőófalván; *Balázs Lajos*: A Kriza János Társaság őszi vándorgyűlése; *Eperjessy Ernő*: VII. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia; *Mádl Ferenc* köszöntőlevele a Konferenciához; *Balassa M. Iván*: Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a XVIII. századig; *Szulovszky János*: X. Kézművesipar-történeti

Szimpozium; *Lengyel Ágnes*: Palócok a múltban és a jelenben; *Illýs Zoltán*: Asszimiláció, mimikri, etnikai reneszánsz; *P. Szalay Emőke*: A Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának Molnár Ambrus tiszteletére rendezett emlékülése; *Kósa László*: Penzavin Olga-emlékülés és „A vajdasági magyarok néprajzi atlasza”-nak bemutatója; *Mohay Tamás*: Ritus és ünnep az ezredfordulón; *Eperjessy Ernő*: IV. Nemzetközi Interdiszciplináris Szimpózium; *Balázs Lajos*: A Kriza János Társaság tavaszi vándorgyűlése; *Medgyesy-Schmikli Norbert*: Népi vallásosság a Kárpát-medencében VI.; *Nagy Abonyi Ágnes*: A XII. Néprajzi Tanácskozás; *Tóth Hajnalka*: XII. Néprajzi Szeminárium; *P. Szalay Emőke*: A Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának tudományos ülészaka; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: A százéves Kiskun Múzeum; *Mészáros Márta*: A Kiskun Múzeum bemutatása; *Mislovics Andrea*: Helytörténeti Gyűjtemény és Tájház Hajdúdorogon; *Szöke Sándor*: A dombóvári Városi Helytörténeti Gyűjtemény; *Steigauf Józsefné*: Az [abádszalóki] népviseletbaba-gyűjtemény első évtizede; *T. Bereczky Ibolya* (összeáll.): „Hé, te ott! Ne álmodozz, ez még mindig a valóság!” – A Néprajzi Múzeum „Időképek” c. kiállítása diákszemmel; *Mód László*: A bolgárkertészkedés hagyományai Szentesen és környékén; *Zsigmond Győző*: A magyar népi kultúra a Bukaresti Egyetem Hungarológiai Tanszékének oktatási keretében; *Filep Antal*: Tízéves a Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszéke; *Dienes Beáta-Péteri Krisztina*: II. Kárpát-medencei Néprajzi Nyári Egyetem; *Füredi Zoltán-Hoppál Mihály-Jancsó Miklós-Keszi Kovács László-Tari János-Timár Sándor-Zemléni András*: Beszélgetés Tari János: Néprajzi filmzés Magyarországon c. könyvről; *Ambrus Vilmos*: Tisztelgő diákkötet Voigt Vilmos professzornak; *Kríza Illdikó*: Erdős Kamillról; *Bencsik János*: Emlékülés és szoboravató ünnepség Erdős Kamill halálának negyvenedik évfordulóján; *Knézy Judit*: Köszöntjük a nyolcvan éves Boross Mariettát; *Balogh Jánosné Horváth Terézia*: Gáborján Alice köszöntése születésnapján; *Györgyi Erzsébet*: Igaz Mária nyolcvan éves; *Bartha Élek*: A nyolcvan éves Dankó Imre köszöntése; *Voigt Vilmos*: Ami minket összekapcsol – Faragó József nyolcvan éves; *Voigt Vilmos*: Ifjabb Kodolányi János nyolcvanadik születésnapjának megünneplése; *Flórián Márta*: A hetven éves Füzes Endre köszöntése; *Papp József*: Ujváry Zoltán hetven éves; *Paksa Katalin*: Domokos Mária köszöntése; Köszöntjük a hatvan éves Hoppál Mihályt; *T. Bereczky Ibolya*: A hatvan éves Kecskés Péter köszöntése; *Szemerényi Ágnes*: A hatvan éves Kósa László köszöntése; *Liszka József*: Születésnap üdvözlés Kósa Lászlónak fogadott hazájából; *Voigt Vilmos*: Generációs köszöntés Kósa Lászlóhoz; *Selmecki Kovács Attila*: Levél Kósa Lászlónak; *Fogarasi Klára*: „Megszakítatlan láncolatban élünk...” – Kunkovác László hatvan éves; *Eperjessy Ernő*: A hatvan éves Manhercz Károly köszöntése; *S. Lackovits Emőke*: Selmecki Kovács Attila hatvanasztendős; *Matussné Lendvai Márta*: Sergő Erzsébet (1928–2000); *Voigt Vilmos*: Elhunyt Thomas A. Sebeok; *Káldy Mária*: Kurucz Albert halálára; *Visy Zolt*: Búcsú Gémes Balázstól; *Balázs György*: A Jedlik Ányos-díjas Liszka József; *Hála József* – *Terbócs Attila*: Rövid hírek, tudósítások.

Nyelvünk és Kultúránk. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága folyóirata. Főszerk.: *Komlós Attila*. 2002. 1. 120 old. – A tartalom-ból: *Visy Zolt*: Kós Károly és a transzszilvanizmus; *Beber Tibor*: Erdély: az együttélő másság – Tények és szubjektív gondolatok; *Komlós Attila*: Ismerjük meg jobban a latin-amerikai magyarság életét!; *Torbágyi Péter*: A kubai magyar emigráció (1920–1960); *Várdy Béla*: A magyar szabadságharc, Kossuth és Amerika; Emlékek Kossuth Lajosról Észak-Amerikában; *Sztáray Zoltán*: Új Buda nyomában; *Gömöri György*: Angol nyelvű hungarikák 2001-ben; *Fazekas Tibor*: A magyar irodalom a német nyelvterületen; Nyírségi tanítók kezdeményezték az Anyanyelvi Konferenciát: A nyugati magyarság és Váci Mihály – Nagy Károllyal beszélget *Ladányi András*; *Pomogáts Béla*: Lőrincze Lajos munkássága anyanyelvünk megőrzéséért; Csángó kisebbségi kultúra Romániában – Az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének 9078. sz. dokumentuma [a csángókról]; Beszámoló a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 2001. évi munkájáról.

Nyelvünk és Kultúránk. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága folyóirata. Főszerk.: *Komlós Attila*. 2002. 2. 120 old. – A tartalom-ból: *Simon Szabolcs*: Tények és irányok – Megjegyzések a magyar sajtónyelv kutatásához, különös tekintettel a szlovákiai helyzetre; *Pomogáts Béla*: Egyház – nemzeti kultúra és nemzeti identitás; *Péntek János*: A nyelvi állomány tervezése a külső régiókban; *Murvai László*: Magyar nyelvű oktatás a romániai szörványban; *Velki Magdolna*: A nyugati szörványban – magyarul. Egy kanadai nyelvi-szociológiai felmérés eddigi tanulságai; *Torbágyi Péter*: A mexikói magyarság vázlatos története; *Komlós Attila*: A „Csángó-dosszié”; *Gazda Árpád*: Európai ügyé vált a csángókérdés; *M. Bodrogi Enikő*: A finn nyelv oktatásának története Kolozsváron; Bemutatjuk a vajdasági Palatábla internetes programot; *Szoták Szilvia*: A Burgenlandi Magyarok Kultúregyesülete; Drámapedagógus és rendező – a Karácsony Sándor-díjas Debreczeni Tiborral beszélget *Komlós Attila*; *Gábor Csilla*: „A szóllásnak módgyát úgy ejteném”; Pázmány Péter és az anyanyelvűség programja; *Miklósi Péter*: Műveltség, anyanyelvűség, európaiság; *Gál Sándor*: A magyar nyelv honfoglalása.

Nyelvünk és Kultúránk. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága folyóirata. Főszerk.: *Komlós Attila*. 2002. 3. 120 old. – A tartalom-ból: *Nagy Károly*: „Magyar anyanyelvvédelem: emberjog-védelem” – Találkozások Illyés Gyulával; *Péntek János*: Az ünnep inflációja; *Tánczos Vilmos*: A csángók lélekszámáról; *Sidó Zoltán* (összeáll.): A szlovákiai magyar felsőoktatás helyzete I.; *Kötő József*: Önszerveződő művelődési intézményrendszerünk; *Mázrás László*: Felvidék és Kárpátalja – azonos kisebbségi sors; *Cseke Péter*: Enciklopédikus erdélyi hungarológiai – A hetvenöt éves Beke György köszöntése; *Pomogáts Béla*: Egy végvári kapitány – Gálfalvi György köszöntése; *Papp László*: Egy magyar város Amerikában; dr. *Szóllósy Tibor*: Üzenet az appendixből – A Máramaros az évszázadok tükrében című kötet kapcsán.

Nyelvünk és Kultúránk. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága folyóirata. Fő-

szerk.: *Komlós Attila*. 2003. 2. 120 old. – A tartalom-ból: *Pomogáts Béla*: Az erdélyi gondolat az idő mérlegén; *Szászák György*: Ez a Kassa már nem az a Kassa; *Boda Ferenc*: Onbízalomra, hitre, erőre van szükségünk, hogy megmaradjunk; Romániai magyar heti- és napilapok helyzetükről és kilátásainkról; *Tóth Miklós*: Mikes-önarckép; *Gömöri György*: Emlékek az Irodalmi Újságról; *Demeter Éva*: A számítógép és a nyelv Erdélyben; *Faragó József*: A moldvai csángó népbaldák költészetünkben; *Gazda Árpád*: „Nem adjuk el gyermekeinket!”; *Beke György*: Magyar költő Moldvában [Lakatos Demeterről]; *Demény Péter*: A transzszilvanizmus és előzményei–Interjú Láng Gusztáv irodalomtörténésszel; *Pompéry Judit*: Mit jelent magyarnak lenni?; *Abrahám Endre*: A Hargita Együttes küldetése.

Nyelvünk és Kultúránk. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága folyóirata. Főszerk.: *Komlós Attila*. 2003. 3. 120 old. – A tartalom-ból: *Egyed Ákos*: A szórvány és erdélyi kutatása; *Gazda István*: Szórvány és egyház; *Bozó Barna*: Identitás és szórványdiskurzus; *Erdői Illikó*: Szórvány és oktatás; *Kolár Péter*: A gömöri színjátszás kezdetei; *Mészáros Zoltán*: A Délvidék kialakulása; *Beke György*: Magyarságtudat és jövőkép – Halász Péter „bokrétába kötögetett” tanulmányai; *Bagu Balázs* Gondolatok egy hétvégi iskola kapcsán; *Kovácsné Papp Illdikó*: Magyarságtudatra nevelés a torontói magyar középiskolában; *Rónay László*: Megújulásra váró hagyomány – Pomogáts Béla tanulmánykötetéről; A Magyar Állandó Értekezlet VII. ülésének zárónyilatkozata.

Pater Zöld. Kétnyelvű kiadás, magyar nyelvre fordította *Bartha György* és *Mihály András*. *Bibliotheca Moldaviensis*. Szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda. 2002. 127 old. – *Szóc János*: Zöld Péter élete és munkássága; *Zöld Péter* Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz írt jelentése.

Pál-Antal Sándor: Maroszelek az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Okmánytár. *Műzeumi füzetek* 19. Kiadja a Haáz Rezső Alapítvány. Székelyudvarhely. 2001. 508 old.

Pedagógus életrajzok Nógrád megyéből. A Balassagyarmati Honismereti Híradó millenniumi különszáma. Szerk.: *Vas Ágnes*. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. Balassagyarmat 2001. 100 old. – A Madách Imre Városi Könyvtár és a Balassagyarmati Honismereti Kör 9–11. osztályos balassagyarmati diákok számára kiírt pályázatára érkezett, nyugalmazott szakemberekkel készített interjúit tartalmazza a kötet.

Pro Memoria. Nyíregyházi összeírások (1752 – 1850). Szerkesztette és a bevezetőt írta: *Kujbusné Mecséi Éva*. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. 29. Nyíregyháza, 2003. 566 old.

Raj Rozália – Nagy István: Doroszlói népi textíliák. A nők és a tisztaszobák öltözete egy bácskai faluban 1900–1999. Előszó: *Katona Imre*. Szerk.: *Petrás Anna*. Logos Grafikai Műhely. Tóthfalu, 2001. 432 old.

Rálátás. Zsáka Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka, 2003. 1. 48 old – *Kósa László*: Viharsarok – Kultursarok; *Dankó Imre*: Egy bihari kistáj etnokulturális struktúrája I.; *Seres István*: Régi sárréti betyárokról;

Varga Gyula: A Szent Lászlórol elnevezett Nagyváradi Káptalan Kisprépostságának furtai uradalma (1720–1880); *Hála József – Terbócs Attila*: Egy tudós-léta debreceni tógátus diák, Zay Sámuel élete és munkássága; *Szabadi István*: Rhédey Lajos és a református tábortól lelkesedés a napóleoni háborúk korában, *Kolozsvári István*: Helytörténeti, néprajzi gyűjtések és múzeumi kezdeményezések Komádiban; *Dankó Imre*: Főhajtás Imreh István előtt; *Cs. Szabó István*: Adattár történeti-vízrajzi neveinkhez I.; *Seres István*: Egy elfeledett sárréti krónika: Papp Zsigmond.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2003. 2. 20 old. – A tartalom-ból: *Győri János*: In memoriam Tántó János; Ruha-parádé Egerben; *Józsa László*: A középkori Kunszentmárton temploma; *Gulyás Éva*: A jászalsó-szentgyörgyi Vérkereszt; *KE*: A Nagykunság tudományos kutatása; *Órsi Julianna*: Kisvárosi értelmiség szerepvállalása a lokális közösségben; *Peterdi Vera*: A Felső-Kiskunság kutatása; *Bartha Júlia*: A lovasturizmus lehetőségei a Nagykunságon; *Dr. Farkas Ferenc*: Szellemi műhelyek Jászberényben; *Molnár István*: A jászok összetartozását erősítette; A tavaszi hadjárat ünneplésének hagyománya; *Rakó József*: A hős fiúk emlékei; A kun hagyományok ápolása; *Benedek Józsefné*: Jászkisér jubileumra készül; *dr. Bartha Julianna*: Hagyományörzők kunsági bálja; *Papp Izabella*: Mesélő utcanevek.

Régi magyar és más énekek. Bocskor János énekeskönyve 1716 – 1739. Kriterion. Kolozsvár, 2003.

Régiós történelem. Mesék és legendák a Kárpátok Európrégió történelemből. Pro Európa Liga. Szatmárnémeti, 2003.

Sic Itur ad Astra. Tanulmányok Erdély történetéből. Fialatörténészek folyóirata. Bp. 2002. 1. sz. 164 old. – „Animus noster ardet in Transsylvaniam” – Oborni Terézszel, a Pécsi Tudományegyetem Közép- és Kora Újkori Történeti Tanszékének docensével beszélget *Kerekes Dóra*; *Simon Zsolt*: A dévai vár számadása 1531-ből; *Kakucs Mária*: Erdély dél felé irányuló fűszerforgalma a XVI. szd.-ban; *Szabó András Péter*: II. Rákóczi György és Rákóczi Zsigmond; *Merényi Hajnalka*: Apafiak, Bethlenek, Telekiek – művelődés az Apafi-kori Erdély főúri udvaraiban; *Horvát Cecília*: „...hogy reménytelenné nézzünk a jövőbe” – A magyar kereszténység ezer éve; *Naményi Illdikó*: Az avarok aránya – A nagyszentmiklósi kincs; *Aczél Petra*: „Művészettel és vitézséggel” A Balassi Bálint Intézetéről.

„Soha ne hagyjátok magokat elteríteni a kitűzött céltól...” A Balassagyarmati Honismereti Híradó ifjúsági különszáma. Szerk.: *Vas Ágnes*. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. Balassagyarmat 2002. 96 old.

Süli-Zakar István: A Kárpátok Európrégió interregionális szövetség tíz éve. Kiadja a Debreceni Egyetem. Debrecen. 2003. 421 old.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Mező András*. Kiadja a Möricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Nyíregyháza, 2003. 2. 121–240. old. – A tartalom-ból: *Malakuzsine Póka Mária*: Kistérségek szerinti jövedelmi különbségek a megyében; *Balcsók István*: „Szatmár fővárosa [Mátészal-

ka] és környezete; *Szarvák Tibor – Hüse Lajos*: A mátszalkai kistérség foglalkoztatási helyzete; *Sipos Ferenc*: Nyüző Mihály, a kuruc; *Balázs Ildikó*: Móricz Zsigmond Sárospatak kocsmáiról.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenczes István*. Csíkszereda, 2003. 5. 162 old. – A tartalomról: *Benkő Samu*: A szépiró II. Rákóczi Ferenc; *Olti Ágoston*: A legfontosabb termelőeszközök államosítása Csík megyében; *Gagyí József*: Hazafiság 1949-ben; *Ilyés Zoltán*: A szakrális táj történeti szerveződése Gyimesben; „Egy összekuszált világ emberiségének lelkiismerete vagyok” – Fosztó Áron beszélgetése Szakács István Péterrel a Wass Albert perről;

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenczes István*. Csíkszereda, 2003. 6. 162 old. – A tartalomról: A történészek színe és visszaja – Táncoz Vilmos beszélgetése dr. Antal Árpád irodalomtörténész professzorral; *Cseke Péter*: Bözödi-idéző; *László Attila*: Egy székelyföldi archeológus és az európai őskortudomány. László Ferenc (1873–1925) régészeti kutatásairól; *Bakk Pál*: Fejezetek Szentkatolna művelődési életéből és Kézdivásárhelyhez fűződő kapcsolatainak történetéből; *Gazda József*: Szolgálatban IV. (A Székelyföld történetéből).

Tankó Gyula: Életvitel a Gyimesekben. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Székelyudvarhely. 2001. 179 old.

Tankó Gyula: „Én es tudtam hazudni”. Népi humor Gyimesben. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Székelyudvarhely. 2003. 72 old.

Telepöczkiné Radnai Éva: Lengyel menekülttábor Nyíregyházán (1939–1840). *Városvédő Füzetek* 3. Kiadja a Nyíregyházi Városvédő Egyesület. 2003. 16 old.

Thesaurus Solemnis. Balogh István köszöntése. Kiadja a Jósza András Múzeum és a Déri Múzeum. Nyíregyháza–Debrecen, 2002. 330 old. – Köszöntő, *Szabó Magda*: Pistám, lelkem!; *Borosy András*: Találkozásom, barátságom Balogh Istvánnal; *Láczy Magda*: A történelem bizalmasának; *Major Zoltán László*: Alkalmi gondolatok a levéltárban – A művelődéstörténet-kutató Balogh István köszöntésekor; *Szentiné Orvos Erzsébet*: A debreceni városi jegyzőkönyvek fordítója – Interjú a 90 éves Balogh Istvánnal; *Németh Péter*: Szatmár vára; *Henzsel Ágota*: Rápolti Sándor végrendelete; *Kiss András*: Debrecen és Kolozsvár közötti szálak a XVI. szd. második felében; *Für Lajos*: A Bossányi-hagyaték összeírása, 1765; *Rácz István*: Párber-adó a debreceni egyházmegye ekklézsiáiban; *Papp Klára*: A konfliktus okozó testamentum–Az erdélyi Csáky Imre végrendeletének sorsa (1748–1815); *Ífj. Barta János*: Zemplén megye parasztsága önmaga helyzetéről a XVIII. szd. II. felében; *Margócsy József*: A Professzori Iskola (1806–1854) helyzete és szerepe Nyíregyháza polgárosodásában; *Fazekas Rózsa*: A „triumverek”: Károlyi György, Széchenyi István és Wesselényi Miklós; *Pók Judit*: A szatmári Tarpa és a beregi Dobos helységek cseréje – Az 1836. évi XXIX. törvénycikk alapján; *Nagy Sándor*: Egy pecsétnyomó- és okirat-hamisító felelősségre vonása a XIX. szd.-ban; *Nyakas Miklós*: Szenté Bálint (1826–1891) – Egy hajdúvárosi életrajz-vázlat a XIX. szd.-ból, történelmi tanulságokkal; *Gazdag István*: Debreceni hétköznapok a kormány Debre-

cenben tartózkodása idején; *László Géza*: Szatmár vármegye önkormányzata 1848/49-ben; *Orosz István*: A királyi kisebb haszonvételek ügye 1848/49-ben; *Szabó Géza*: Egy feltételezett fogalom a XIX-XX. szd. fordulóján; *Gottfried Barna*: Egy beszéd következményei – Egan Ede a rutén akcióról; *Galambos Sándor*: „Kétser ad, ki gyorsan ad” – 1956-os magyar menekültek segélyezése Iserlohnban; *Sándor Lászlóné – László Gézné*: Balogh István bibliográfiája (1935–2002)

Tilhof Endre: Ajkai életrajzi lexikon. Kiadja Ajka és Térsége Civil Szervezetek Szövetsége. Ajka. 2003. 185 old. – Ajka, Ajkarendek, Bakonygyepes, Bódé, Csekút, Padrag, Tósok, Tósokberénd neves személyiségei.

Tóth Krisztina: Bajna. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp. é. n. [2002]

Tóth Sándor: Kossuth-emlékek Szabolcsban. Kiadja a Nyíri Honvéd Egyesület. Nyíregyháza, 2002. 378 old.

Varga Lajos összegyűjtött írásai. Szerk.: *dr. Tolnay Gábor*. A Turi Fazekas Múzeum Füzetek 2. Kiadja a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága. Mezőtúr. 2003. 336 old. – *Dr. Füstös Jenő*: Varga Lajos élete és munkássága; *Visszaemlékezések*; *Varga Lajos*: Összegyűjtött írásai.

Vasi Zsuzsanna: A Vas Megyei Közgazdászok Tudományos és Kulturális folyóirata. Szombathely, 2003. 3. 271–396. old. – A tartalomról: *Károlyi Mária*: Savaria földjének ősi kulturái a romaiak előtt; *Tóth Ferenc*: Részt vett-e Villars marsall Buda ostromában? – Egy francia szemtanú ismeretlen levele a Batthányi-Strattmann család korméridi levéltárában; *Göncz László*: Visszacsatolás, vagy/és megszállás; *Balogh Jánosné Horváth Terézia*: Csepregi vőfélyversek; *Könczöl Antal*: A Vesterházy család a XV. században; *Szél Tamás*: Példakép és áldozat – Szombathely szülőtte, dr. Náray Szabó István természettudós; *Szolnoky Gábor*: Késői felvonóhid maradványai Lukácsházán.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. 2003. 3. sz. 16 old. – *Karacs Zsigmond*: Deák Ferenc Pest-Budán; *Buda Attila*: Budapest vált [Babits] otthonává; *Pilinyi Péter*: Pest fürdője, a klasszicista stílusú Diana-fürdőház; Budapesti Honismereti Társaság; *Breinich Gábor*, a Társaság új elnöke; *dr. Tóth József*: A zene az én hazám; *Gábrriel*: „Lakom a magam utcájában...”; Internet és történelem, helytörténet – Király Péterrel, az Arcánium Kiadó munkatársával beszélget *Gábrriel Tibor*; *Kertvárosi Helytörténeti Füzetek*; *Szöllősy Marianne*: Fauszoda az újpesti hídnál; *Angyalöldi Helytörténeti Napok*.

Zágorhidi Czigány Balázs: Oszkó. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp. 2002. 184 old.

Zempléni Múzsza. Társadalomtudományi és kulturális folyóirat. Kiadja a Népfőiskolai Egyesület. Sárospatak. 2003. 1. sz. 98 old. – A tartalomról: *Takács Ádám*: Újszászy Kálmán és a filozófia; *Bertha Zoltán*: A nemzettudat létkérdései Illyés Gyula világgképében; *Tamás Edit*: Népek, nyelvek, vallások a Kárpát-medence északkeleti területein; *Dankó Imre*: Émlékezés egy tudós lelkipapoztorra [Takács Béla].

*A helyreállított Nagy-Magyarország-émlékmű
Nagykanizsán*

Than Mór: Attila lakomáia